

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ФЕДОРЕНКО ЛЕСЯ РОМАНІВНА

Прим. № _____

УДК 81'42:327.88(470:477)"2014/..."

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РФ
(НА МАТЕРІАЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНЦІЙ КРАЇНИ-АГРЕСОРКИ)**

03 – Гуманітарні науки

035 – Філологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Л. Р. Федоренко**

Науковий керівник: **Компанцева Лариса Феліксівна,**
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Федоренко Л. Р. «Лінгвістичний вимір інформаційно-психологічних операцій рф (на матеріалі інформаційних агенцій країни-агресорки)». — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, з галузі знань 03 Гуманітарні науки. — Національна академія Служби безпеки України. Київ, 2026.

Дисертацію присвячено вивченню специфіки інформаційно-психологічних операцій рф в умовах гібридної війни проти України у період підготовки агресії і вторгнення росії в Україну (кінця 2013 – початку 2024 рр.), які реалізувалися через російські інформаційні агенції Інтерфакс, РІА Новости, ТАСС, Украина.ру. Ця гібридна війна готувалася ще до 2014 р. і вже на тимчасово окупованих територіях Криму, частині Донецької та Луганської областей рф відпрацьовувала і вдосконалювала методи її ведення. Російські інформаційні агенції є каналами впровадження ІПСО як на внутрішні, так і зовнішні цільові аудиторії. Комплексні лінгвістичні дослідження їх контенту дозволять спрогнозувати майбутні дії росії щодо України, інших європейських країн та всього демократичного світу, а також удосконалити систему виявлення деструктивних впливів рф і алгоритми протидії їм.

Мета дослідження — на основі критичного дискурс-аналізу визначити специфічні ознаки інформаційно-психологічних операцій рф проти України, типологію міфів і наративів, що їх забезпечують, та виявити особливості застосування лінгвосугестивних технік у реалізації технологічного дискурсу російських інформаційно-психологічних операцій у період підготовки агресії й вторгнення росії в Україну (кінця 2013 – початку 2024 рр.).

Емпіричну основу дисертаційної праці становлять 2 514 публікацій із ключовими словами *Украин, НАТО*, 1 774 публікацій із ключовими словами *Украин, гражд войн*, 380 публікацій з ключовими словами *Украин., нацист, фашист*, представлених в російських ІА (Інтерфакс, РІА Новости, ТАСС,

Україна.ру) в період кінця 2013 – початку 2024 рр., отриманих за допомогою технології розширеного пошуку, а також 2 062 публікації ІА із ключовими словами *триедин народ* (період кінця 2013 – початку 2024 рр.); 345 публікацій за запитом *доброволець*, 964 — за запитом *каратель*, 6 085 — за запитом *нацист*, 2 178 — за запитом *неонацист*, 5 755 — за запитом *ополченець*, 2 845 — за запитом *фашист* (2021 р.). за допомогою автоматизованого аналітичного сервісу Атак Індекс. Також проаналізовано 217 анкет і отримано 1 445 реакцій українських респондентів на слова-стимули *доброволець*, *каратель*, *нацист*, *неонацист*, *ополченець*, *фашист* у ході асоціативного експерименту.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням російських ПСО проти України у парадигмі *міф — наратив — сугестивні техніки* як передумови збройної агресії рф та її виправдання й підтримки інформаційними агенціями, сформульовано низку нових положень і висновків щодо практичного використання лінгвістичних підходів до аналізу російських ПСО й вироблення проактивних механізмів реагування на деструктивні впливи рф. *Уперше* вдосконалено визначення поняття *інформаційно-психологічна операція* у частині його лінгвістичного складника, яке розглядається як технологічний дискурс, що передбачає сугестивний вплив на свідомість і поведінку цільових аудиторій, трансформацію їхніх ціннісних орієнтирів, стимулювання до некритичного сприйняття інформації, конструювання сценарію розвитку подій на потребу адресанта, пошук привабливої мовної «обгортки» дискурсу для реалізації комплексу спланованих, узгоджених заходів впливу на свідомість і поведінку людини з використанням засобів, форм і методів поширення інформації з метою деморалізації і дезорієнтації противника та успішного впровадження власних соціально-політичних і воєнних дій. Визначено дві базові ПСО, які стали ключовими в їхньому медіадискурсі протягом цього часу, — «*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*» і «*росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі*».

Для всебічного вивчення специфічних ознак інформаційно-психологічних операцій рф проти України запропоновано комплексну методику дискурс-аналізу,

яка охоплює як загальнонаукові методи аналізу, синтезу і опису для виокремлення, систематизації й опису міфів і наративів досліджуваних ПСГО, сугестивних технік і прийомів, що забезпечують їхній вплив на цільові аудиторії, так і суто лінгвістичні: *критичний дискурс-аналіз* для дослідження ідеологічних смислів та стратегій легітимації міфів і наративів російських ПСГО та впровадження комунікативних стратегій деконструкції і десакралізації символів опонента й експансії символічної системи рф у «зону впливу» опонента; *мультимодальний наративний аналіз* — для визначення структури деструктивних наративів, створену за допомогою кількох знакових систем; *контекстуально-інтерпретаційний* — для інтерпретації лінгвосугестивних технік і прийомів, на яких ґрунтується контент російських інформаційних агенцій; *когнітивно-прагматичний* — для виявлення побудови системи російських ПСГО, напрямів і алгоритмів деструктивного впливу міфів і наративів; *семантичний та лексикографічний* аналізи — для простеження трансформації значень лексем-вербалізаторів концептів *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ*; *концептуальний аналіз* — для виявлення концептів і когнітивних моделей, що формують деструктивні міфи і наративи, *асоціативний експеримент* — для встановлення тенденції щодо набуття зазначеними вербалізаторами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ПСГО; *семантико-контекстуальний аналіз* застосовано для вивчення символів як структурної основи деструктивних міфів і наративів рф; *семіотичний аналіз* — для дослідження сугестивізації символів у дискурсі ПСГО російською пропагандою; *контент-аналіз із використанням технології Великих Даних* за допомогою інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс — для виявлення взаємозалежності російських медіа у просуванні деструктивних міфів, прогнозування подальшого розвитку медійної ситуації щодо просування наративу «Громадянська війна на Україні», здійснення сентимент-аналізу щодо вживання радянського топоніма *Прибалтика* та кількісного аналізу публікацій, де вжито топоніми радянського походження *Молдавія, Кіргізія, Білорусія*,

Прибалтика; контент-аналіз з використанням технологій розширеного пошуку — для дослідження динаміки використання пропагандистських конструктів, на яких ґрунтуються деструктивні міфи й наративи.

Схарактеризовано когнітивно-прагматичну організацію дискурсу ІПСО у системі *міф — наратив — сугестивні техніки*. Встановлено взаємозв'язок між міфами й наративами російських ІПСО, що демонструє як подібність, так і відмінність між ними. З'ясовано, що базовими є міфи, умовно поділені на дві категорії: *історичні*, які базуються на інтерпретації історичних подій минулого («*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*») і «*Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології*»), та *новітні*, створені на основі суспільно-політичної ситуації сьогодення («*Дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні*», «*Громадянська війна на Україні*», «*Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф*», «*НАТО оточує росію і стоїть у неї на порозі*»).

Запропоновано умовну класифікацію сталих тематичних груп наративів, які виконують роль змістового наповнення деструктивних міфів у дискурсі ІПСО рф. Ці наративи сукупно формують агресивне інформаційне середовище і є мультифункціональними, оскільки здатні одночасно обслуговувати кілька ідеологічних міфів. Удосконалено систематизацію лінгвосугестивних технік, які застосовують російські інформаційні агенції у процесі впровадження ІПСО та концепцію дискурсивно-нاراتивного протистояння, яке набрало ознак війни наративів як організованого конфлікту стратегічного рівня, що триває понад десятиліття і використовує лінгвістичний інструментарій для когнітивного впливу на концептуальну картину світу, поведінку і свідомість.

Обґрунтовано когнітивно-прагматичну роль концептів-символів в організації деструктивних міфів і наративів росії. Виявлено дві комунікативні стратегії сугестивізації символів ІПСО: стратегію деконструкції і десакралізації символів опонента та стратегію експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента. Встановлено, що структурну основу деструктивних міфів і наративів у контексті російських ІПСО формують концепти-символи періоду

Другої світової війни *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ*, за допомогою яких рф намагається замінити ціннісні орієнтири цільових аудиторій, створивши викривлену реальність, де агресія трактується як «справедливість».

Запропоновано визначення поняття *лінгвоксенофобія*, яке тлумачиться як прихована форма вербальної агресії, що реалізується за допомогою комунікативних стратегій знецінення досягнень, приниження інших народів та організованих політичних спільнот (держав) і демонстрації зверхності власного народу (спільноти, держави). При цьому характерними ознаками є показна ввічливість суб'єкта та, відповідно, відсутність потенційного провокування насильства, на відміну від мови ворожнечі. Маркерами впровадження цієї деструктивної технології російськими ІА є вживання топонімів радянського періоду *Білорусія, Кіргізія, Молдавія* і симулякру *Прибалтика* замість офіційних назв незалежних держав *Беларусь, Киргизстан, Молдова*, країни *Балтії* (Естонія, Латвія, Литва).

Отже, лінгвістичний аналіз інформаційно-психологічних операцій в медіадискурсі російських інформаційних агенцій протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. підтверджує абсолютну сталість методів впливу на цільові аудиторії, виражену в повторенні базових міфологем, що швидко адаптуються під певний контекст. Деструктивні технології міфологізації й наративізації рф становлять екзистенційну загрозу не лише для України, а й для світового правопорядку. Розуміння лінгвістичної природи цих маніпуляцій є ключем до захисту національної безпеки. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у системній роботі з протидії інформаційно-психологічним операціям у медіадискурсі рф, зокрема, виявленні і деконструкції семіотичних зв'язків між наративними подіями та їхніми глибинними міфологічними архетипами.

Ключові слова: війна, військова лексика, дискурс, ідентичність, інформаційно-психологічна операція, концепт, маніпуляція, медіа, медіадискурс, міф, мова, наратив, номінація, образ ворога, свій-чужий, сугестивна техніка.

ABSTRACT

Fedorenko L.R. «The Linguistic Dimension of Informational and Psychological Operations of the rf (Based on russian Media Agencies' Materials From The Aggressor Country). — Qualification scientific research on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 035 Philology from the knowledge branch 03 Humanistic science. — The National Academy of the Security Service of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation is dedicated to researching the specifics of the informational and psychological operations of the rf under hybrid war against Ukraine during the preparation of aggression and full-scale russian invasion into Ukraine (late 2013-early 2014), that were performed through russian media agencies — Interfax, RIA Novosti, TASS, Ukraina.ru. This hybrid war had been prepared before 2014, and the rf had been practicing and perfecting its methods on the temporarily occupied territories of the Crimea, parts of Donetsk and Luhansk regions. Russian informational agencies serve as the channels of the IPSO implementation both to internal and external target audiences. The complex linguistic research of their content will allow to predict future russian actions against Ukraine, other European countries and the whole democratic world, and to perfect the system for detecting destructive influences of the rf and counteracting algorithms as well.

The objective of the study is to determine specific features of informational and psychological operations of the rf against Ukraine, typology of myths and narratives that provide them on the basis of critical discourse analysis, and also to identify the peculiarities of the application of linguistic suggestive techniques in the implementation of the technological discourse of russian informational and psychological operations during preparation of russian aggression and full-scale invasion into Ukraine (late 2013-early 2014).

The empirical basis of the dissertation consists of 2,514 publications containing key words *Ukrain.*, *NATO*, 1,774 publications containing key works *Ukrain.*, *civilwar*, 380 publications containing key words *Ukrain.*, *Nazi*, *fascist*, presented in russian IA (Interfax, RIA Novosti, TASS, Ukraina.ru) during late 2013-early 2024, using advanced

search technology, and also 2062 IA's publications containing key words *triune people* (during late 2013 – early 2024); 345 publications on *volunteer* request, 964 — on *punisher* request, 6,085 — on *Nazi* request, 2,178 — on *Neo-Nazi* request, 5,755 — on *militiaman* request, 2,845 — on *fascist* request (2021) with the help of the automated analytical service Atak Index. Also, 217 questionnaires were analyzed and 1,445 reactions of Ukrainian respondents to stimulus words like *volunteer*, *punisher*, *Nazi*, *neo-Nazi*, *fascist* were obtained during an associative experiment.

The scientific novelty of the research lies in the fact that this thesis is the first comprehensive study of Russian information and psychological operations against Ukraine within the paradigm of 'myth — narrative — suggestive techniques as preconditions for the Russian Federation's armed aggression and its justification and support by information agencies; a number of new propositions and conclusions have been formulated regarding the practical application of linguistic approaches to the analysis of Russian INFO and PSYOPs and the development of proactive mechanisms for responding to the destructive influence of the Russian Federation. For the first time, the definition of the concept of information and psychological operations has been refined in terms of its linguistic component, which is regarded as a technological discourse involving suggestive influence on the consciousness and behaviour of the target audience, the transformation of their value orientations, the encouragement of uncritical perception of information, the construction of a scenario of events to suit the addresser's needs, the search for an appealing linguistic 'wrapping' for the discourse to implement a complex of planned, coordinated measures of influence on human consciousness and behaviour, using means, forms and methods of information dissemination with the aim of demoralising and disorienting the enemy and successfully implementing one's own socio-political and military actions. Two basic IPSOs have been identified, which have become key in their media discourse during this time — «*Denial of the existence of Ukraine as a sovereign state, its history, culture, subjectivity*» and «*russia is the only stronghold of peace and justice in the world*».

A complex method of discourse analysis is proposed for a comprehensive study of the specific features of the informational and psychological operations of the russian

federation against Ukraine, which covers both *general scientific methods of analysis, synthesis and description* to single out, systematize and describe the myths and narratives of the studied IPSOs, suggestive techniques and methods that ensure their influence on target audiences, as well as purely linguistic methods: *critical discourse analysis* for the study of ideological meanings and strategies for legitimizing myths and narratives of russian IPSO and the implementation of communicative strategies for the deconstruction and desacralization of the opponent's symbols and the expansion of the symbolic system of the russian federation into the opponent's «zone of influence»; *multimodal narrative analysis* to determine the structure of destructive narratives, created using several sign systems; *contextual-interpretive method* for the interpretation of linguistic suggestive techniques and techniques on which the content of russian news agencies is based; *cognitive-pragmatic method* for detecting the construction of a system of russian IPSOs, directions and algorithms of destructive influence of myths and narratives; *semantic and lexicographic analyzes* to trace the transformation of the values of lexeme-verbalizers of *VOLUNTEER, PUNISHER, NAZI, NATIONALIST, NEO-NAZI, MILITIAMAN* concepts; *conceptual analysis* to identify concepts and cognitive models that form destructive myths and narratives; *associative experiment* to establish a trend towards the acquisition by the specified verbalizers of new meaningful components in the Ukrainian linguistic and cultural environment under conditions of the russian-Ukrainian war and russian IPSO; *semantic-contextual analysis* to study symbols as the structural basis of destructive myths and narratives of the russian federation; *semiotic analysis* to study the suggestivization of symbols in the discourse of IPSO by russian propaganda; *content analysis using Big Data technology* via the Atak Index — information and analytical resource — to identify the interdependence of russian media in the promotion of destructive myths, forecasting the further development of the media situation regarding the promotion of the narrative «Civil war in Ukraine», implementation of sentiment analysis regarding the use of the Soviet toponym *Prybaltyka* and quantitative analysis of publications where toponyms of Soviet origin like *Moldavia, Kirgizia, Belarussia, and Prybaltyka* are used; *content analysis using*

advanced search technologies in order to study the dynamics of the use of propaganda constructs on which destructive myths and narratives are based.

The cognitive-pragmatic organization of the IPSO discourse in the system of *myth — narrative — suggestive techniques* is characterized. The relationship between the myths and narratives of russian IPSOs has been established, demonstrating both similarities and differences between them. It was found that the basic myths are conventionally divided into two categories: *historical*, which are based on the interpretation of historical events of the past («*Denial of the existence of Ukraine as a sovereign state, its history, culture, subjectivity*») and «*Revival of Nazism and fascist ideology in Ukraine*»), and *modern* ones, created on the basis of the current socio-political situation («*Derussification and destruction of russian-speaking citizens in Ukraine*», «*Civil war in Ukraine*», «*Anti-russia project: the USA and NATO are pushing Ukraine to start a war against the russian federation*», «*NATO surrounds russia and stands on its doorstep*»).

A conditional classification of stable thematic groups of narratives, which play the role of content filling of destructive myths in the discourse of the IPSO of the russian federation, is proposed. These narratives collectively form an aggressive informational environment and are multifunctional, as they are able to simultaneously serve several ideological myths. The systematization of linguistic suggestive techniques used by russian media agencies in the process of implementing IPSO and the concept of discursive-narrative confrontation, which has acquired the characteristics of a war of narratives as an organized conflict of a strategic level that lasts more than a decade and uses linguistic tools for cognitive influence on the conceptual picture of the world, behavior and consciousness, have been improved.

The cognitive-pragmatic role of concept symbols in the organization of destructive myths and narratives of russia is substantiated. Two communicative strategies for suggestivizing IPSO symbols have been identified: the strategy of deconstruction and desacralization of the opponent's symbols and the strategy of expansion of one's own symbolic system into the opponent's «zone of influence». It has been established that the structural basis of destructive myths and narratives in the

context of russian IPSOs is formed upon concepts-symbols of the Second World War period: VOLUNTEER, PUNISHER, NAZI, NATIONALIST, NEO-NAZI, MILITIAMAN, FASCIST, with the help of which the russian federation tries to replace the value orientations of target audiences, creating a distorted reality, where aggression is interpreted as «justice».

A definition of the concept of *linguoxenophobia* is proposed, which is interpreted as a hidden form of verbal aggression, which is implemented with the help of communicative strategies of devaluation of achievements, humiliation of other peoples and organized political communities (states) and demonstration of the supremacy of one's own people (community, state). At the same time, the characteristic features are the subject's ostentatious politeness and, accordingly, the absence of potential provocation of violence, as opposed to hate speech. The use of Soviet period toponyms *Belarussia*, *Kirgizia*, *Moldavia* and the *Prybaltyka* simulacrum instead of the official names of the independent states of *Belarus*, *Kyrgyzstan*, *Moldova*, and *the Baltic states* (Estonia, Latvia, Lithuania) serve as markers of the introduction of this destructive technology by russian IA.

So, the linguistic analysis of informational and psychological operations in the media discourse of russian news agencies during late 2013-early 2024 confirms the absolute stability of the methods of influencing target audiences, expressed in the repetition of basic mythologies that quickly adapt to a certain context. The destructive technologies of mythologizing and narrativization of the russian federation pose an existential threat not only to Ukraine, but also to the world legal order. Understanding the linguistic nature of these manipulations is the key to protecting national security. We see the prospect of further research in systematic work to counter informational and psychological operations in the media discourse of the russian federation, in particular, the identification and deconstruction of semiotic connections between narrative events and their deep mythological archetypes.

Key words: war, military vocabulary, discourse, identity, informational and psychological operation, concept, manipulation, media, media discourse, myth, narrative, nomination, the image of the enemy, own-alien, suggestive technique.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федоренко Л.Р. Війна наративів: риторика агресора на початку російсько-української війни (на матеріалі російських інформгентств). *Folia Philologica*, 2025. Вип. 9. С. 41 – 52.

2. Федоренко Л.Р. В Україні чи на Україні: великоросійський шовінізм у лінгвістичному вимірі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наукових праць*, 2023. Вип. 47. С. 152 – 168.

3. Федоренко Л.Р. Лінгвоксенофобний вимір російського геополітичного дискурсу (на матеріалі використання радянських топонімів як маркерів ксенофобії). *Нова філологія: зб. наукових праць*, 2024. № 96. С. 155 – 165.

4. Федоренко Л.Р. Мовна прагматика політичного міфу як жанру інформаційного спотворення реалій російсько-української війни. *Збірник «Культура слова»*, 2025. № 102. С. 140 – 153.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Федоренко Л.Р. Міфологізація як пропагандистська технологія інформаційних та психологічних операцій рф у розв'язаній проти України гібридній війні. *Science, Education, Economics, and Society: Adapting to the Challenges of the 21st Century: International Scientific and Practical Conference Proceedings*. San Francisco: Golden Quill Publishing, 2025. P. 44 – 47.

6. Федоренко Л.Р. Стратегія V і Z у повномасштабній гібридній війні рф проти України: погляд філолога. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Національний університет оборони України, 2022. С. 51 – 54.

7. Федоренко Л.Р. «Не допомагайте Україні»: маніпуляції історичним дискурсом і політична пропаганда в риториці путіна для «колективного заходу». *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Національна академія Служби безпеки України, 2024. С. 542 – 547.

8. Федоренко Л.Р. Історичний дискурс — когнітивна зброя України». *Когнітивна безпека в системі забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції*. Київ: Національний університет оборони України, 2024. С. 110 – 111.

9. Fedorenko L. Linguistic Dimension of Information and Psychological Operations by the Russian Federation Against Ukraine. *International Scientific Conference Development of Scientific Thought: Innovations, Achievements and Prospects: Conference Proceedings*. Riga: Baltija Publishing, 2025. P. 83 – 86.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Федоренко Л.Р. «Гуляй, тату, — завтра свято» або як позбутися кривавих обіймів «старшого брата». *Рекомендації та кращі кейси впровадження стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник* / В. Азарова та ін.; за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: 7БЦ, 2023. С. 174 – 179.

11. Федоренко Л. Лінгвогендерний фокус початку російсько-української війни. *Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник* / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія Служби безпеки України, 2025. С. 348 – 355.

12. Fedorenko L. Have Fun Daddy — Tomorrow Is a Holiday or How to Get Rid of the ‘Older Brother’. *Implementation of Strategic Communications under the War Conditions. Recommendations and Best Cases: Practical Guide* / V. Azarova et al., under the general editorship by L. Kompantseva. Kyiv: National Academy of the Security Service of Ukraine, 2024. P. 45 – 50.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	26
1.1. Дискурсивний вимір сучасних лінгвістичних досліджень.....	26
1.2. Інформаційно-психологічні операції у лінгвістичному вимірі.....	35
1.3. «Війна наративів»: риторика і семіотика.....	50
1.4. Міф як технологія формування дискурсу ІПСО.....	58
1.5. Методологічні засади дослідження інформаційно-психологічних операцій у лінгвістичному вимірі.....	64
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. ДЕСТРУКТИВНІ МІФОЛОГІЗАЦІЯ І НАРАТИВІЗАЦІЯ ЯК РОСІЙСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ	74
2.1. Міфологізована структура російських інформаційно-психологічних операцій: міф — наратив — сугестивні техніки.....	74
2.2. Історичні міфи як інструмент інтерпретації концептуальної картини світу.....	77
2.3. Новітні соціальні міфи як когнітивна зброя дискурсу російсько-української війни.....	105
2.4. Наративізація дискурсу інформаційно-психологічних операцій росії.....	137
Висновки до розділу 2.....	159
РОЗДІЛ 3. СЕМІОТИКА СИМВОЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	161
3.1. Сугестивізація символів інформаційно-психологічних операцій.....	161

3.2. Концепти-символи як структурний складник деструктивних міфів і наративів росії.....	191
3.3. Лінгвоксенофобний вимір інформаційно-психологічних операцій рф.....	208
Висновки до розділу 3.....	216
ВИСНОВКИ.....	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	227
ДОДАТКИ.....	281

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУР МО України – Головне управління розвідки Міністерства оборони України

ЗС України – Збройні Сили України

ІА – інформаційні агенції

ІО – інформаційні операції

ІПВ – інформаційно-психологічна війна

ІПСО – інформаційно-психологічна операція

КДА – критичний дискурс-аналіз

ОРДЛО – окремі райони Донецької і Луганської областей

ПО – психологічні операції

сво – «спеціальна воєнна операція» рф

ССО – Сили спеціальних операцій

ТГ – тематична група

ТОТ – тимчасово окуповані території

ЦА – цільові аудиторії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. П'ятий рік триває найгарячіша, повномасштабна фаза дванадцятирічної війни, розв'язаної рф проти України. Ця гібридна війна у своїх фізичному й нефізичному (інформаційно-психологічному) вимірах готувалася ще до 2014 р. і вже на тимчасово окупованих територіях Криму, частині Донецької та Луганської областей військово-політичне керівництво країни-агресорки відпрацьовувало й удосконалювало методи її ведення. Головною метою таких дій було створення підґрунтя для асиміляції України в російський лінгвокультурний простір включно з повним захопленням території і одночасно виправдання власної агресії перед внутрішніми й зовнішніми цільовими аудиторіями.

На оперативному рівні інформаційно-психологічна війна відбувається за рахунок великої кількості інформаційно-психологічних операцій (далі — ІПСО), спрямованих на зниження готовності нашої Держави та її союзників активно чинити опір ворогу. Технологічність дискурсу російських ІПСО забезпечується лінгвістичним інструментарієм: міфами й наративами як деструктивними технологіями впливу, лінгвосугестивними техніками і прийомами, агресивними комунікативними стратегіями, концептами-символами, що симулякрізують реальність. І, як доводить факт повномасштабного вторгнення 24.02.2022 р., ІПСО рф¹ стали вступною фазою жорстокої війни на знищення української Нації, а подальші дії держави-агресорки вказують, що Україна — не єдина країна, яку росія планує взяти під свій контроль.

Російські ІА (Интерфакс, РІА Новости, ТАСС, Украина.ру)² є каналами впровадження ІПСО країни-агресорки як на внутрішні, так і зовнішні цільові аудиторії. Комплексне лінгвістичне дослідження їхнього контенту дозволить

---

¹ У дослідженні топонім «росія», «російська федерація», «рф», а також прізвища осіб, які належать до військово-політичного керівництва рф і квазіутворень на захоплених територіях України, вжито з маленької літери як ставлення до держави-агресорки і як форма протесту проти розпочатої нею війни проти України. Така неофіційна норма дозволена Національною комісією зі стандартів державної мови у вересні 2023 року.

² В дослідженні вжито офіційні назви російських інформаційних агенцій без перекладу задля їхньої правильної ідентифікації.

виявити когнітивно-прагматичні, лінгвосугестивні, лінгвокультурні механізми розбудови ПСРО російською пропагандою, на основі комплексних лінгвістичних досліджень (контент-, дискурс-, концепт- та ін. методик) спрогнозувати майбутні фізичні і нефізичні дії держави-агресорки як щодо України, так й інших європейських країн та всього демократичного світу, удосконалити з використанням лінгвістичного інструментарію систему виявлення деструктивних впливів рф та алгоритми протидії їм. Отже, систематизація лінгвістичного інструментарію російських ПСРО має практичну цінність для реагування на деструктивні впливи рф як в нашій Державі, так й усьому світі.

Теоретичним підґрунтям цієї праці стали міждисциплінарні дослідження ПСРО як загалом, так і щодо рф проти України: військовими (О. Заруба, М. Присяжнюк, П. Сніцаренко), істориками (Д. Веденєєв, Ю. Мороз), політологами (Д. Лікарчук, Н. Лікарчук, О. Марунченко, Ю. Твердохліб), психологами (О. Литвиненко, С. Максименко, М. Назар), юристами (О. Верголяс, К. Левченко, О. Українцев), журналістами (А. Ділай, Н. Лігачова), філософами (О. Дзьобань, О. Невельська-Гордєєва), а також фахівцями з державного управління (П. Шевчук) й інформаційної безпеки (В. Горбулін, О. Додонов, Д. Ланде, В. Петрик, О. Юдін), лінгвістами (Н. Адамчук, В. Аккурт, Н. Букіна, Г. Гайович, А. Гребенюк, Т. Івасишина, С. Карнаух, А. Кеніз, В. Кеніз, О. Кирилюк, Л. Компанцева, В. Кузьменко, Н. Кутуза, Д. Тельпіс, А. Ковалевська-Славова, О. Твердохліб, І. Царьова, Н. Шульська).

Українські лінгвісти останніми роками частіше звертаються до проблем проактивної протидії російським ПСРО, приділяючи увагу вивченню сугестивних засобів впливу деструктивної і терапевтичної спрямованості (В. Аккурт, А. Ковалевська-Славова, Н. Кутуза, Л. Сорокіна); аналізу комунікативних стратегій, тактик, жанрової і мовної специфіки ПСРО, зокрема: мови пропаганди і мови ворожнечі (А. Гребенюк, І. Голопич, Г. Мацюк, Н. Костусяк, М. Навальна, Л. Підкамінна, С. Романюк, О. Руда); розгляду інтертекстуальності та інтердискурсивності російського воєнного наративу (Н. Гриців, О. Левченко); дослідженню лінгвосугестивних технологій (С. Карнаух, Л. Компанцева,

Н. Слухай) і проявів сугестії в інформаційному просторі держави (Г. Гайович, О. Твердохліб); вивченню когнітивних механізмів впливу у гібридній війні (Г. Яворська, О. Бондаренко, С. Гречка, О. Снитко); аналізу лінгвокогнітивного та психолінгвістичного аспектів дискурсу російсько-української інформаційної війни (О. Кирилюк, А. Ковалевська-Славова, І. Царьова).

У межах дослідження міфологізації й наративізації як російських технологій деструктивного впливу українські філологи вивчають специфіку міфодизайну (Ю. Вишницька, С. Денисюк, Є. Джиджора, Т. Казакова, Н. Кобиленко, Ю. Ковбасенко, О. Колесник, І. Костюк, С. Мишанич, С. Пірошенко, О. Потебня, Д. Сизонов, Н. Слухай, Г. Суріна, Д. Філоненко, І. Фрис, Г. Фоміна) й наративного дискурсу (С. Гречко, Т. Івасишина, Л. Компанцева, Н. Кравченко, В. Кузьменко, М. Ожеван, І. Папуша, Г. Почепцов, Р. Савчук, О. Снитко, Г. Сюта, Н. Римар, Г. Яворська). Українськими лінгвістами творчо опрацьовано роботи закордонних дослідників з питань дискурсивності наративу (Й. Брокмеєр, Н.К. Дензін, П. Комо, А. Манн Е., Онобль, П. Рікер, Дж. Прінс, К. Столлард, Р. Харре).

Водночас комплексного лінгвістичного дослідження російських ПСО проти України у парадигмі *міф — наратив — сугестивні техніки* як передумови збройної агресії РФ та її виправдання й підтримки ІА на сьогодні немає, що і вплинуло на *вибір теми дослідження та визначило її актуальність*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 . № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п. 32 Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень в системі Служби безпеки України, затверджених наказом Центрального управління СБ України від 18.07.2025 р. № 271.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії СБ України 26.01.2023 р., протокол № 01, уточнено 26.02. 2026 р., протокол № 02.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* — на основі критичного дискурс-аналізу визначити специфічні ознаки інформаційно-психологічних операцій рф проти України, типологію міфів і наративів, що їх забезпечують, та установити особливості застосування лінгвосугестивних технік у реалізації технологічного дискурсу російських інформаційно-психологічних операцій у період підготовки агресії й вторгнення росії в Україну (кінець 2013 – початок 2024 рр.).

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Окреслити теоретичні підходи до дослідження ПСО в сучасній лінгвістиці. Розробити методику дослідження технологічного дискурсу російських ПСО.

2. Схарактеризувати когнітивно-прагматичну організацію дискурсу ПСО у системі *міф — наратив — сугестивні техніки*.

3. Визначити параметри міфологізованої організації російських ПСО.

4. Встановити особливості наративізації дискурсу ПСО рф в контенті російських ІА.

5. Обґрунтувати когнітивно-прагматичну роль концептів-символів в організації деструктивних міфів і наративів росії. Виявити комунікативні стратегії, що застосовуються російськими ІА для сугестивізації символів ПСО.

6. Узасаднити визначення лінгвоксенофобії як деструктивної технології російських ПСО. Визначити маркери її впровадження російськими ІА.

7. Визначити лінгвокультурні параметри використання військової лексики в контенті російських ІА.

Об'єктом дослідження є дискурсивна організація інформаційно-психологічних операцій.

Предметом є лінгвістичний вимір інформаційно-психологічних операцій рф (на матеріалі інформаційних агенцій країни-агресорки).

Методи дослідження. У праці запропоновано методику комплексного дискурс-аналізу російських ПСО, впроваджуваних рф у період підготовки агресії й вторгнення в Україну. Ця методика охоплює як *загальнонаукові методи аналізу, синтезу і опису* для виокремлення, систематизації у описі міфів, наративів

досліджуваних ППСО сугестивних технік і прийомів, що забезпечують їхній вплив на ЦА, так і суто лінгвістичних: *критичний дискурс-аналіз* для дослідження ідеологічних смислів та стратегій легітимації міфів і наративів російських ППСО та впровадження комунікативних стратегій деконструкції і десакаралізації символів опонента й експансії символічної системи РФ у «зону впливу» опонента; *мультимодальний наративний аналіз* — для визначення структури деструктивних наративів, створеної за допомогою кількох знакових систем; *контекстуально-інтерпретаційний* — для інтерпретації лінгвосугестивних технік і прийомів, на яких ґрунтується контент російських ІА; *когнітивно-прагматичний* — для виявлення побудови системи російських ППСО, напрямів і алгоритмів деструктивного впливу міфів і наративів ІА; *семантичний та лексикографічний аналізи* — для простеження трансформації значень лексем-вербалізаторів концептів *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ* в контенті російських ІА; *концептуальний аналіз* — для виявлення концептів і когнітивних моделей, що формують деструктивні міфи і наративи російських ІА, *асоціативний експеримент* — для встановлення тенденції щодо набуття зазначеними вербалізаторами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ППСО; *семантико-контекстуальний аналіз* застосовано для вивчення символів як структурної основи деструктивних міфів і наративів РФ; *семіотичний аналіз* — для дослідження сугестивізації символів у дискурсі ППСО російською пропагандою; *контент-аналіз із використанням технології Великих Даних* за допомогою інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс — для виявлення взаємозалежності російських медіа у просуванні деструктивних міфів, прогнозування подальшого розвитку медійної ситуації щодо просування наративу «Громадянська війна на Україні»³, здійснення сентимент-аналізу щодо вживання радянського топоніма *Прибалтика* російськими ІА упродовж 2021 – 2023 рр.,

---

³ В назвах російських міфів і наративів вжито оригінальне написання словосполучення «на Україні» для ілюстрації інформаційного-психологічного впливу на цільові аудиторії.

кількісного аналізу публікацій російських ІА протягом 2022 – 2023 рр., де вжито топоніми радянського походження *Молдавія, Кіргізія, Білорусія, Прибалтика*; контент-аналіз з використанням технологій розширеного пошуку — для дослідження динаміки використання в публікаціях ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. пропагандистських конструктів, на яких ґрунтуються деструктивні міфи й наративи. Особливістю дослідження було широке звернення до технологій Великих Даних — сервісу Атак Індекс та технології розширеного пошуку.

Емпіричну основу дисертаційної праці становлять 2 тис. 514 публікацій із ключовими словами *Украин, НАТО*, 1 тис. 774 публікацій із ключовими словами *Украин, гражд войн*, 380 публікацій з ключовими словами *Украин., нацист, фашист*, представлених в російських ІА (Интерфакс, РИА Новости, ТАСС, Украина.ру) в період кінця 2013 – початку 2024 рр., отриманих за допомогою технології розширеного пошуку. Для оцінки інформаційного резонансу за допомогою автоматизованого аналітичного сервісу Атак Індекс отримано 2 тис. 062 публікації ІА із ключовими словами *триедин народ* (період кінця 2013 – початку 2024 рр.), а також 345 публікацій за запитом *доброволец*, 964 — за запитом *каратель*, 6 тис. 085 — за запитом *нацист*, 2 тис. 178 — за запитом *неонацист*, 5 тис. 755 — за запитом *ополченец*, 2 тис. 845 — за запитом *фашист* (2021 р.).

З метою з'ясування змін у сприйнятті слів-стимулів *доброволец, каратель, нацист, неонацист, ополченец, фашист* українськими респондентами після ключових подій російсько-української війни (2014 р. — анексія Криму та захоплення частини Донецької і Луганської областей; 24.02.2022 р. — повномасштабне вторгнення рф в Україну) проведено асоціативний експеримент серед 217 респондентів й проаналізовано 1 тис. 445 отриманих реакцій.

Лексикографічні дослідження здійснювалися за допомогою етимологічних, тлумачних, енциклопедичних, військово-політичних словників (українськомовних — 8, російськомовних — 13). Російськомовні лексикографічні джерела використано з метою з'ясування лінгвокультурологічного підґрунтя деструктивних інформаційно-психологічних впливів рф.

Також використано власний досвід за час роботи в Управлінні СБ України в Чернівецькій області на посаді головного спеціаліста сектору взаємодії із ЗМІ та зв'язків з громадськістю, зокрема відповідно до посадових обов'язків надається постійна методична допомога підрозділам Управління щодо виявлення в медіа (в т.ч. і соціальних мережах) ознак ворожих ПСО та методів протидії їм.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вона є першим комплексним дослідженням російських ПСО проти України у парадигмі *міф — наратив* — *сугестивні техніки* як передумови збройної агресії рф та її виправдання й підтримки ІА, за результатами якого сформульовано і обґрунтовано низку нових концептуально важливих положень і висновків щодо практичного використання лінгвістичних підходів до аналізу російських ПСО та вироблення проактивних механізмів реагування на деструктивні впливи рф. Найбільш важливими науковими положеннями, що сформульовані в дисертації та винесені на захист, убачаються такі:

уперше:

– встановлено, що дискурс ПСО рф проти України є *технологічною комунікацією*, що формується у парадигмі *міф — наратив — сугестивні техніки*; це дало змогу розробити модель системи ПСО, які впроваджувалися найрейтинговішими російськими ІА (Интерфакс, РИА Новости, ТАСС, Украина.ру) упродовж кінця 2013 – початку 2024 рр.;

– обґрунтовано когнітивно-прагматичну роль концептів-символів в організації деструктивних міфів і наративів рф, що дало змогу виявити дві комунікативні стратегії, які застосовуються російськими ІА для сугестивізації символів ПСО: стратегію деконструкції і десакралізації символів опонента та стратегію експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента;

– запропоновано визначення поняття *лінгвоксенофобія*, яке тлумачиться як *прихована форма вербальної агресії, що реалізується за допомогою комунікативних стратегій знецінення досягнень, приниження інших народів та організованих політичних спільнот (держав) і демонстрації зверхності власного народу (спільноти, держави)*, та визначено маркери впровадження цієї деструктивної технології російськими ІА;

удосконалено:

– визначення поняття *інформаційно-психологічна операція* у частині його *лінгвістичного складника*. ППСО запропоновано розглядати як **технологічний дискурс**, що передбачає сугестивний вплив на свідомість і поведінку ЦА, трансформацію їхніх ціннісних орієнтирів, стимулювання до некритичного сприйняття інформації, конструювання сценарію розвитку подій на потребу адресанта, пошук привабливої мовної «обгортки» дискурсу для реалізації комплексу спланованих, узгоджених заходів впливу на свідомість і поведінку людини з використанням засобів, форм і методів поширення інформації з метою деморалізації і дезорієнтації противника та успішного впровадження власних соціально-політичних і воєнних дій;

– перелік лінгвосугестивних технік, які застосовують ІА в процесі впровадження ППСО, зокрема, перелік доповнено техніками делегітимаційного маркування (навішування ідеологічного ярлика з метою дискредитації особи/інституції), (історичної) демонізації (створення образу «ворога» через перебільшення або однобічну інтерпретацію фактів), хибної дихотомії (навмисне зведення проблеми до двох взаємовиключних варіантів);

– концепцію дискурсивно-нарративного протистояння, яке набрало ознак *війни нарративів* як організованого конфлікту стратегічного рівня, що триває понад десятиліття і використовує лінгвістичний інструментарій для когнітивного впливу на концептуальну картину світу, поведінку і свідомість ЦА;

дістали подальшого розвитку:

– наукові підходи до сутності поняття *технологічний медіадискурс*, доведено необхідність розглядати його як систему впровадження ППСО країною-агресоркою задля комплексного впливу на свідомість, поведінку й концептуальні картини світу ЦА;

– теорія міфу, який в умовах інформаційно-психологічної війни за допомогою символічних образів і вбудовування їх у певний контекст не заперечує реальність, а спотворює її, майже непомітно активізуючи емоційний вплив на суспільство;

– семіотичні підходи до аналізу символів-концептів російської пропаганди, що є маркерами симулякрної картини світу, впроваджують деструктивну систему цінностей і закріплюють в дискурсах ІА символічну владу країни-агресорки;

– методика критичного дискурс-аналізу в аспекті дослідження ІПСО рф, що, зокрема, доповнена контент-аналізом із застосуванням технології Великих Даних, асоціативним експериментом щодо реагування українських ЦА на деструктивні впливи рф.

Практичне значення отриманих результатів визначається теоретичною та прикладною спрямованістю дисертації й полягає в тому, що викладені висновки і матеріали аналізу застосовано в оперативній діяльності підрозділів Управління СБ України в Чернівецькій області для: 1) методичної допомоги підрозділам Управління щодо виявлення в медіа (зокрема і в соціальних мережах) ознак ворожих ІПСО, що здійснюються спецслужбами рф з намірами дестабілізувати ситуацію в регіоні, та розроблення методів протидії їм; 2) організації спільно з оперативними підрозділами профілактичних заходів — зустрічей-лекцій зі студентами та викладачами вищих навчальних закладів, трудовими колективами, громадськими організаціями щодо протидії деструктивному інформаційно-психологічному впливу рф; 3) участі на запрошення місцевих телекомпаній і радіостанцій у ефірах із питань формування критичного мислення та медійної грамотності громадян України в умовах війни (акт впровадження від 11.03.2026 р.).

Сформульовані в дисертаційній праці положення, висновки і емпіричний матеріал дослідження можуть бути також використані:

– *в освітній діяльності* — під час викладання дисциплін «Загальне мовознавство», «Лінгвістичний аналіз тексту та дискурсу», «Лінгвістика гібридної війни», «Лінгвістична експертиза», «Лінгвоконцептологія», «Стратегічні комунікації», дисциплін журналістського циклу, соціальних комунікацій та державної безпеки, а також під час написання посібників і підручників із цих дисциплін;

– *у науковій діяльності* — як підґрунтя для подальшого теоретичного розроблення питань лінгвосугестивних впливів деструктивних ІПСО та протидії їм, зокрема підготовки наукових праць з питань лінгвістичної експертизи,

контрсугестивного захисту Держави, укладання словників термінів з питань інформаційно-психологічної війни;

– в інформаційно-аналітичній діяльності інституцій сектору безпеки і оборони України у сфері захисту інформаційної безпеки — як основа для вдосконалення лінгвістичного інструментарію протидії російським ІІСО.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації висвітлювалися в доповідях на наукових конференціях. *Міжнародних:* «Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи» (Київ, 2022), «International Scientific Conference Development of Scientific Thought: Innovations, Achievements and Prospects: Conference Proceedings» (Riga, 2025), «Science, Education, Economics, and Society: Adapting to the Challenges of the 21st Century: International Scientific and Practical Conference Proceedings» (San Francisco, 2025). *Всеукраїнських:* «Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави» (Київ, 2024), «Когнітивна безпека в системі забезпечення інформаційної безпеки держави у військовій сфері: проблеми та шляхи їх вирішення» (Київ, 2024).

Публікації. Основні науково обґрунтовані результати дослідження знайшли відображення в 12 публікаціях, серед яких: 4 одноосібні статті, опубліковані у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 8 праць апробаційного характеру (5 тез доповідей і 3 розділи у практичних довідниках).

Структура та обсяг дисертації визначаються її метою і завданнями. Праця складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (577 найменувань), 16 додатків. Загальний обсяг дисертації — 310 сторінок, основний зміст викладено на 210 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Дискурсивний вимір сучасних лінгвістичних досліджень

Дискурсивний вимір є актуальним для дослідження різноманітних комунікативних практик. Ще на початку минулого століття швейцарський мовознавець Ф. де Соссюр стверджував, що знаки мають два аспекти — форму і зміст, а співвідношення між ними є довільним, тобто «значення, якого ми надаємо словам, не закладені в них із самого початку, а є результатом соціальних домовленостей, за допомогою яких ми зіставляємо певне значення з певними звуками» [229, с. 31]. Вивчення *дискурсу* набуло особливої актуальності, коли науковці визнали очевидне — «дослідження мови не повинні обмежуватися граматичним аналізом абстрактних або ідеальних мовних систем, а радше тим, що фактичне використання мови в соціальному контексті має бути емпіричним об'єктом лінгвістичних теорій» [258, с. 2].

Варто зазначити, що на сьогодні вивчення *дискурсу* є актуальним у низці гуманітарних наук — літературознавстві [27; 129], етнографії [26; 253; 270], етнології [13], філософії [229; 234; 268], соціології [162], антропології [269], педагогіці [6] та ін. — і підходи до його визначення різні.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістичної науки є дослідження *дискурсу* як категорії комунікативної лінгвістики і, зокрема, комунікативно-когнітивного феномену. Питання функціонування *дискурсу* досліджували українські та закордонні науковці: Ф. Бацевич [10], В. Бурбело [15; 16], Т. А. ван Дейк [258; 260], Р. Водак [292], А. Єрмоленко [40], Т. Івасишина [52; 54], Л. Компанцева [76; 79; 81], В. Кузьменко [92], Дж. Ліч [278], А. Мартинюк [110],

О. Морозова [242], М. Навальна [118], Г. Почепцов [148], О. Романюк [159], К. Серажим [169; 170], П. Серіо [287], Д. Сизонов [173: 175], Н. Слухай [185; 187], О. Снитко [192; 193], Г. Сюта [207], А. Токарська [216], М. Фуко [229; 268], Н. Ферклаф [261], Ю. Хабермас [234], І. Шевченко [242], Г. Яворська [248] та ін.

Французький філософ М. Фуко поняття *дискурс* тлумачить як суспільно-історичні сформовані системи людського пізнання, зазначаючи, що це — «не ідеальна, позачасова форма <...>, це фрагмент історії <...>, який накладає свої власні обмеження, пропонує свій поділ на частини, свої трансформації, специфічні способи темпоральності» [229, с. 36].

Австрійська лінгвістка Р. Водак розглядає *дискурс* як «структуровані форми знання про соціальні практики, які можуть бути узгоджені з різними ідеологічними позиціями, тоді як *текст* стосується конкретних усних висловлювань або письмових документів» [292]. Така форма соціальної практики «передбачає наявність діалектичного відношення між певною дискурсивною подією і ситуацією, інституцією і соціальною структурою, яка її обрамляє <...>. Тобто *дискурс* є соціально обумовленим — він конституює ситуації, об'єкти знань, соціальні ідентичності й стосунки між людьми і групами людей» [291, с. 17].

Британський дослідник Н. Ферклаф вважає, що *дискурс* конструює соціальну ідентичність, соціальні відносини, системи знань і значень [229, с. 119].

Ф. Бацевич розглядає *дискурс* як процес і категорію комунікації — «сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом)» [10, с. 138].

К. Серажим окреслює *дискурс* як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору [169]. А. Єрмоленко інтерпретує *дискурс* у контексті аргументованого діалогу, що «постає суспільно-рефлексивною формою прояснення проблематичних смислів, практик, дій, інституцій, норм і цінностей» [40, с. 13]. О. Романюк визначає *дискурс* у значенні «інтерактивної комунікативної діяльності, яка регулюється стратегіями і тактиками через вербальні і невербальні засоби спілкування і характеризується соціокультурними, прагматично-

ситуативними, психологічними, віковими, гендерними і психічними показниками мовців» [159, с. 151].

А. Мартинюк подає поняття *дискурс* як «ситуативно обумовлену інтерсуб'єктну мовленнєворозумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості» [110, с. 11].

Узагальнення наведених визначень дискурсу дозволяє визначити такі його виміри: ситуативна зумовленість; інтерсуб'єктна мовленнєворозумова взаємодія; інтерактивність; задіяність вербальних і невербальних засобів комунікації; значущість соціолінгвістичних і психолінгвістичних характеристик мовця; прагматична орієнтація на втілення проблематичних смислів, практик, дій, інституцій, норм і цінностей. Усі ці виміри зумовлюють провідну роль дискурсу у здійсненні інформаційно-психологічних впливів та відповідно протидії їм.

Оскільки *дискурс* — це мультидисциплінарний об'єкт вивчення, то і підходи до його класифікації є багатограними. Фахівці різних галузей гуманітарних наук пропонують широкий спектр типологій дискурсів. Т. ван Дейк із позиції критичного дискурсивного аналізу виокремлює: медіадискурс, політичний дискурс, медичний дискурс, судовий дискурс, освітній та науковий дискурси, корпоративний текст і мовлення [58, с. 51].

Ф. Бацевич класифікує *дискурс* за комунікативними ознаками: вияви комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання); комунікація в межах окремих каналів (візуальний, слуховий, тактильний); вияв правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний) [10, с. 153].

І. Шевченко та О. Морозова пропонують розрізняти типи і підтипи *дискурсу* так: 1) за формою (усний і письмовий); 2) за видом мовлення (монологічний або діалогічний); 3) за адресатним спрямуванням (інституційний і персональний (буттєвий)); 4) за умов різних настанов і комунікативних принципів (аргументативний, конфліктний та гармонійний); 5) за соціально-ситуативним параметром (політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний,

медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, інтернет-дискурс, медійний дискурс та ін; 6) за різноманітними характеристиками адресанта і адресата (соціально-демографічний, соціально-професійний, соціально-політичний критерії); 7) за функціональним та інформативним складником (спілкування інформативне та фатичне); 8) за критерієм формальности та змістовности у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення (художній, публіцистичний та ін.; офіційний та неофіційний) [242, с. 233 – 236].

Е. Вельріх пропонує класифікацію за комунікативною спрямованістю *дискурсу*: 1) наративний; 2) дескриптивний; 3) експозиційний (інформативний); 4) аргументативний (персуазивний); 5) інструкційний [290].

Г. Почепцов подає типологію *дискурсу* на засадах різних типів семіотичних знаків: літературний, фольклорний, міфологічний, ритуальний, театральний, неофіційний (позацензурний), неправдивий, лайливий, етикетний та ін. Також він виділяє газетний, театральний, теле- і радіодискурси, кінодискурс, дискурс у сфері паблік рилейшнз (PR), рекламний, політичний, релігійний [148, с. 75 – 90].

У нашому дослідженні основну увагу приділяємо медіа- та інтернет-дискурсу, оскільки фактичним матеріалом дисертації є публікації найрейтинговіших російських інформаційних агенцій — ТАСС, РИА Новости, Интерфакс, Украина.ру, а також політичному дискурсу, зважаючи на те, що зазначені медіа є ретрансляторами артикульованих владою рф її зовнішньополітичних цілей. Цей підхід корельований із позицією Н. Ферклафа, згідно з якою медіатизація політики повністю змінила сучасний інфопростір. Тепер медіа не просто транслюють певні політичні події, а й переосмислюють їх для підвищення медіавартости. Окрім того, медіа й самі генерують політичні події [261].

У дослідженні послуговуємося визначенням медіадискурсу, який запропонували Д. Дергач, Д. Сизонов, Л. Шевченко: «Тип мовленнєвої діяльності в медіа, спроектований на інформування аудиторії щодо різних сфер суспільного життя засобами масової комунікації (через телебачення, радіо, інтернет, друковану пресу та ін.). Прийнято диференціювати, наприклад, політичний, культурний, науковий, спортивний та ін. медіадискурси, що можуть відрізнятися

специфікою апеляції до мовної свідомості реципієнта, її лінгвальними й екстралінгвальними характеристиками, потенційним результатом» [113, с. 96].

Для дослідження лінгвістичного виміру інформаційно-психологічних операцій (далі — ПСО) актуальними є підходи школи *критичного дискурс-аналізу* щодо впливу дискурсу на соціокультурний розвиток, соціальні процеси та зміни в суспільстві [258]. Міждисциплінарні виміри дискурсу, запропоновані Л. Філіпсом і М. Йоргенсенем, дозволяють визначити механізми впливу ПСО на різні цільові аудиторії (далі — ЦА):

- соціальні й культурні процеси та структури мають дискурсивний характер;
- дискурс конституює і конституюється;
- використання мови необхідно аналізувати емпірично в соціальному контексті;
- дискурс діє ідеологічно [229].

В епоху розвитку новітніх технологій і цифровізації медіакомунікативна діяльність вийшла на новий рівень — від модальности до мультимодальности, коли межі між способами та засобами комунікації втрачають чіткість. Із цього погляду *дискурс* «виступає як полікодова єдність, що зумовлює необхідність дослідження параметрів взаємодії вербальних та інших семіотичних кодів у процесі дискурсотворення» [4, с. 3]. Мультимодальність є процесом і результатом взаємодії множинности семіотичних ресурсів, що залучаються в процесі комунікації [267, с. 8]. Прихильниця дискурсивно-історичного підходу критичного дискурс-аналізу (далі — КДА) Р. Водак зауважує, що школу КДА об'єднує «спільний інтерес до семіотичних вимірів влади, несправедливості та політико-економічних, соціальних чи культурних змін у суспільстві <...> КДА вивчає не лінгвістичну одиницю як таку, а радше соціальні явища» і характеризується «спільним інтересом до демістифікації ідеологій та влади через систематичне і ретродукційне дослідження семіотичних даних (письмових, усних чи візуальних)» [292].

Засновник комунікативної філософії Ю. Хабермас, зробивши одну з перших спроб класифікації дискурсів, також виокремлює дискурс як засіб ідеологічного впливу, тобто комунікативну дію, яка лише уявно має форму дискурсу [195, с. 91]. Зважаючи на зазначене твердження, розглядаємо можливості

досягнення рф в умовах гібридної війни проти України ідеологічних цілей за допомогою технологічно сконструйованого дискурсу.

Уперше поняття *технологізація дискурсу* запропонував у 1996 році один із засновників КДА британський лінгвіст Н. Ферклаф, який дискурсивні технології, зокрема комунікативні стратегії й тактики, уважав різновидами технологій управління [79]. Пропаганду аналізували окремі науковці як приклад технологічного дискурсу. Так, В. Різун визначає її як технологію формування, деформування, переформатування громадської думки в масовій комунікації [156, с. 167]. Г. Йовет і В. О'Доннел наголошують, що пропаганда — це «умисні, систематичні спроби змінити сприйняття, маніпулювати пізнанням та спрямовувати поведінку для досягнення реакції, яка веде до бажаного наміру пропагандиста» [272, с. 7]. Г. Почепцов також вважає, що пропаганда — це «інтенсивні комунікативні процеси, які мають на меті зміну поведінки аудиторії, на яку вони налаштовані» [147, с. 168]. О. Холод тлумачить пропаганду як «технологію інформаційного охоплення» [236, с. 14].

Уважаємо, що процес технологізації дискурсу треба розглядати ґрунтовніше, не обмежуючись пропагандою як однією з технологій інформаційного та психологічного впливу.

На думку Л. Компанцевої, *технологічний дискурс* — «механізм, який дозволяє отримувати економічні, соціально-політичні, воєнні та інші переваги безпосередньо від власне дискурсу без залучення додаткових фінансових ресурсів, перемагати суб'єктів, які не застосовують такий дискурс» [76, с. 125]. В. Корнеєв кваліфікує комунікаційні технології як «форми спеціальної організації комунікації, які за умови дотримання технологічного ланцюжка гарантують отримання наперед визначеного результату» [85, с. 178]. Такі технології орієнтовані на типовий повторюваний результат і вплив на проєктування соціальної дійсності — процес, що свідчить про керованість та технологічність комунікаційного процесу [85, с. 180]. Як наслідок — корекція соціальної поведінки, зміна громадської думки, формування соціальних стереотипів і переорієнтація суспільної системи цінностей об'єкта інформаційно-психологічного впливу.

Теорію і практики технологічного дискурсу активно розробляють російські лінгвісти. На думку Л. Компанцевої, таку діяльність можна кваліфікувати як технологію «розумного налаштування» дискурсу, суть якої полягає в управлінні дискурсом за допомогою домінування «розумної сили» як провідного лінгвокогнітивного параметру в технологізації ефективної комунікації [563]. Технологія передбачає вплив на свідомість і поведінку ЦА, трансформацію їх ціннісних орієнтирів, стимулювання до некритичного сприйняття інформації, конструювання сценарію розвитку подій на потребу адресанта, пошук привабливої мовної «обгортки» дискурсу [76, с. 124].

Оскільки в дисертаційній роботі досліджено ІПСО рф у лінгвістичному вимірі і дискурс ІПСО як технологію інформаційно-психологічного впливу, доцільно проаналізувати наукові праці російських науковців. Але не як джерельну базу, а як теоретико-практичне підґрунтя і складник деструктивної інформаційно-психологічної діяльності країни-агресорки.

Зокрема, російські лінгвісти використовують технологію «розумного налаштування» дискурсу, суть якої полягає в управлінні дискурсом за допомогою домінування «розумної сили» як провідного лінгвокогнітивного параметру в технологізації ефективної комунікації [563]. Технологія передбачає вплив на свідомість і поведінку ЦА, трансформацію їхніх ціннісних орієнтирів, стимулювання до некритичного сприйняття інформації, конструювання сценарію розвитку подій на потребу адресанта, пошук привабливої мовної «обгортки» дискурсу. *«Адресату здається, що він сам робить висновки, сам ухвалює рішення, з власної волі виконує те, що насправді передбачає дискурсивний технолог. Налаштування ефективного дискурсу стає розумним, тому що він м'яко, ненав'язливо, природним чином здійснює вплив, який сприймається як взаємодія, на емоційний стан, часто поза логікою. Таке налаштування дискурсу не викликає відторгнення, адже адресат вірить, що він сам приймає рішення без тиску з боку адресанта. Насправді адресант плавно, опосередковано і завуальовано спрямовує траєкторію руху думки адресата, стимулюючи його повірити у власні сили та свою волю в ухваленні рішення»* [10, с. 83].

Маркерами технологічного медіадискурсу ПІСО рф є такі:

– наявність сугестивних технологій як системної діяльності, орієнтованої на ефективне виконання психологічних завдань із завчасно визначеним соціальним ефектом. Її визначальними параметрами, на думку С. Карнауха, є «цілеспрямованість і системність застосування; визначення ЦА, на які здійснюватиметься вплив; сукупність прийомів, засобів і методів психолінгвістичних дії і впливу; алгоритмізація використання; багаторівневий вербальний вплив; мультимодальна організація дискурсів, організованих за лінгвосугестивними технологіями (використання двох і більше семіотичних систем); використання прагматично маркованого контенту; використання мови з метою встановлення і підтримки психологічного контакту; приєднання до реальності суб'єкта; утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого» [62, с. 40 – 41]. Як зазначає Т. Івасишина, «світогляд людини складається з уявлень про світ, цінностей, переконань, і кожне інформаційне повідомлення може стати маленькою цеглинкою в цій конструкції» [52, с. 314].

– застосування мови ворожнечі. Лінгвісти визначають це поняття з різних позицій [87; 112; 209; 239]. М. Навальна та Н. Костусяк зауважують, що «образлива лексика здебільшого надає мові засобів масової комунікації негативної оцінки, передає зневагу до загарбників та політиків, дає змогу наголосити на їхній вульгарності, нахабності, злочинних діях» [87, с. 291]. О. Матюшенко й В. Марченко мову ворожнечі визначають як «публічне висловлювання думок, що характеризуються нападом на підставі будь-якої ознаки ідентичності певної групи населення, створюють атмосферу залякування і потенційно можуть провокувати насильство або сприяти йому» [112, с. 345]. Г. Черненко виокремлює види мови ворожнечі залежно від різних стигматизованих об'єктів, серед яких виокремлює сексизми, расизми, лукізми, ейджизми, ейблізми, менталізми, класизми, локалізми та матримоніалізми [239].

– лінгвоксенофобія. Визначення цього явища запропоновано нами за результатами дослідження щодо використання в публікаціях російських ІА та медіа, що передруковували їхні повідомлення, радянських колоніальних

топонімів для номінації окремих пострадянських країн замість їхніх сучасних назв як незалежних держав.

Пропонуємо таке його тлумачення: *лінгвоксенофобія* — це прихована форма вербальної агресії, яка виявляється у свідомо демонстративному несприйнятті й дискримінації інших народів та організованих політичних спільнот (держав) і знеціненні їхніх досягнень. Це явище підкріплюється такими комунікативними стратегіями: (1) демонстрація вищості й значущості щодо інших народів; (2) приниження і знецінення народів; (3) стратегії тримання під контролем інших держав і народів. Водночас, характерними ознаками є показна ввічливість суб'єкта та, відповідно, відсутність потенційного провокування насильства, на відміну від мови ворожнечі [223];

– *використання фейків* — не просто неправдивої інформації, а ретельно «підготовленого» підроблення, яке подається як справжні факти, створені за журналістськими стандартами матеріали. Саме новини в медіа є «найстрашніший і найбільш загрозовий вид фейку» [69, с. 282]. Особливо коли йдеться про російські ІА, які є рупором влади і мають беззаперечний вплив на внутрішню ЦА та, відповідно, високий рівень довіри у відповідь;

– *стереотипізація і ярлики*. Стереотипи в дискурсі російських ІПСО розглядаємо як знаки-символи, маніпулятивний потенціал яких визначається «когнітивними характеристиками, такими як схематичність, асоціативність, концептуальна однорідність, символічність тощо та прагмасемантичними ознаками — оцінністю та емоційністю» [68, с. 198]. Підсилює процес стереотипізації сугестивна техніка «наклеювання ярликів», які викликають у реципієнтів відповідні асоціації за допомогою спотворення характеристик певних осіб, інтерпретації подій чи викривлення ідей, нав'язуючи потрібне ставлення до них. Отже, «ярлик — це спокусливий когнітивний маркер, який економить зусилля реципієнтів з оброблення інформації, що надходить, вивчення її логіки та запам'ятовування деталей» [165, с. 71];

– *надмірна символізація*. Пропаганда активно й ефективно використовує символи — слова, знаки, предмети — тобто те, що передає спільну думку,

об'єднує соціальну групу, особливо якщо йдеться про духовність і сакральність, наприклад, трансформування біблійних фразеологізмів із виразним емоційним значенням у загальноживані вирази. Загалом «символи мають величезну силу, передаючи складні ідеї та емоції через усталені асоціації. За умови ефективного використання вони можуть мобілізувати людей та створити суспільні зміни. Однак, авторитарні режими зловживають символами для сприяння упередженням та підбурюванню до насильства» [288]. Тож не дивно, що надмірна схильність до символізму завжди була притаманна саме державам із фашистською, нацистською та комуністичною ідеологіями. Сучасна рф, яка позиціонує себе правонаступницею СРСР, перейняла практику широкого застосування символів у медіадикурсі задля швидкого впливу на аудиторію, спрощення складних контекстів та формування громадської думки.

Отже, у контексті розв'язаної рф війни проти України набувають актуальності лінгвістичні дослідження дискурсу держави-агресорки, які вимагають більш глибокого вивчення технологізації цього процесу. Медіадискурс російських ІА як ретрансляторів політичних цілей кремля спрямований на формування і нав'язування ЦА власної концептуальної картини світу, а технології «розумного налаштування» дискурсу передбачають м'який вплив на свідомість аудиторії для формування потрібних переконань і поведінки без відчуття тиску.

1.2. Інформаційно-психологічні операції в лінгвістичному вимірі

Якщо людина чи суспільство загалом зустрічаються з перешкодами на шляху власного розвитку через нав'язування ззовні інших цінностей, норм і правил поведінки, неприйнятних вимірів концептуальної картини світу, то вони починають опиратися такій агресії. А для придушення цього опору потрібні зусилля не тільки фізичні, а й/або інформаційно-психологічні, тобто агресору важливо «зламати волю опонента й підпорядкувати його свідомість своїй волі» [371], причому так, щоб він

про це не довідався. Таке завдання вирішується «за допомогою складного процесу навіювання певних ідей і доктрин, шляхом різних винагород і наказів, а також поширюючи відповідну ідеологію» [233, с. 90]. Російські науковці не приховують деструктивних цілей інформаційно-психологічної війни. Ще у 1990 роках вони визначають її прагматичне спрямування — маніпулювання свідомістю, управління поведінкою, «дестабілізація суспільного життя, розкладання зсередини, яке готує ґрунт для успішного здійснення політичних, економічних та військових дій, спрямованих проти будь-якої держави. <...>. Головне завдання підривних інформаційно-пропагандистських акцій у процесі проведення психологічних операцій полягає в тому, щоб вплинути на духовну сферу — громадську думку та настрої, ціннісні орієнтації, погляди, соціально-психологічний клімат, викликати страх і невпевненість перед майбутнім, атмосферу невдоволення, тривоги, сприяти виникненню опозиційних груп та стимуляції антиурядової діяльності тощо» [371]. Результатом ІІСО як «боїв» інформаційної війни має, на думку російських фахівців, «стати зміна розстановки сил у суспільстві, зниження готовності населення країни-противника активно чинити опір ворогу» [490, с.18]. А кінцева мета таких воєн, за їхнім визначенням, — «ціннісна деструкція протиборчої соціальної спільноти, бо інформаційна війна спрямована переважно на етос, а не лише на моральну свідомість людей» [528, с. 84].

Російська інформаційно-психологічна агресія проти України та інших держав світу призвела до переформатування поняттєвого апарату щодо її визначення. За нашими підрахунками сьогодні є близько десяти визначень нефізичного виміру війни, пов'язаного із впливом на людську свідомість: гібридна [166], інформаційна [106], інформаційно-медійна [28] інформаційно-психологічна [94; 204], когнітивна [109], консцієнтальна [43; 191], організаційна [80], світоглядна [185], семантична [31].

Г. Яворська пояснює таке розширення парадигми номінацій наявністю двох модусів *війни* — фізичної дійсності і дискурсивного конструкту, коли «фізичні дії на полях боїв постійно супроводжуються процесами їхнього дискурсивного осмислення, словесного опису та аналізу» [249, с. 42]. На думку дослідниці, розпочата у 2014 р. російсько-українська війна є гібридною та відрізняється від конфліктів, які виникали

до того. Основними рисами, зокрема, є: «інтенсивність та широта охоплення аудиторії інформаційних впливів, яка набула глобального масштабу; систематичне й комплексне застосування медійних та новомедійних засобів; створення нового дискурсу війни, спрямованого на руйнування наявних і формування нових інтерпретаційних і смислових механізмів сприйняття дійсності» [249, с. 44].

В. Гурковський пропонує близьке до ІПВ поняття *інформаційно-медійна війна*, наголошуючи на потенціалі медійного ресурсу та застосуванні медіаінструментарію, який використовує агресор для досягнення власних політичних цілей. «Руйнування, яких завдають такі війни суспільній психології, свідомості людини, за масштабами й значенням цілком сумірні, а часом і перевищують наслідки збройних війн» [28]. Є. Магда виокремлює поняття *інформаційна війна*, що, на його думку, має синтетичний характер і є «інтелектуальним протистоянням концепцій, поглядів, стратегій, оформлене в короткі рядки повідомлень у стрічках новин» [106, с. 104]. Він також окреслює чотири етапи розвитку, які пройшов інформаційно-психологічний вплив, залежно від розвитку комунікаційних інструментів — від використання примітивних вербальних і невербальних засобів, потім — друкованої продукції, пізніше — винаходу фотографії, радіо й телебачення, аж до персональних комп'ютерів та інтернету [106, с. 112].

В умовах ІПВ, яка є невід'ємним компонентом війни гібридної, адресант завжди прагне досягти всебічної й повної підтримки своєї політики від адресата. Задля цього використовують механізми маніпулювання масовою свідомістю, які тісно пов'язані з мовою слів, мовою образів і мають шкідливий вплив на психіку, зокрема на критичність мислення, коли «більшість людей вірять, нібито вони діють із власної волі, не усвідомлюючи, що ця воля їм нав'язана» [233, с. 91].

Опозиційний російський журналіст і український волонтер А. Бабченко зазначив, що розпочата у 2014 році війна на сході України — «це був не закономірний процес, а штучно створений», що це перша війна, «розв'язана абсолютно на порожньому місці лише завдяки пропаганді» [163].

Британський журналіст, телевізійний продюсер, письменник, дослідник медіа та пропаганди в сучасній росії П. Померанцев називає російську пропаганду інформаційно-психологічною війною, мета якої — досягти, щоб ніхто нікому не довіряв. Не переконати, як у класичній пропаганді, а зробити інформаційне поле брудним. Тобто забруднити образ України, її історичне минуле так, щоб на Заході сказали: не зрозуміло, хто там має рацію, нехай самі розбираються. Це «своєрідна атака на інфраструктуру розуму» [163].

Для цього дослідження актуальним є поняття *інформаційно-психологічної війни*, узагальненим визначенням якого пропонуємо таке: **вид протидії між суб'єктами, цілеспрямований широкомасштабний вплив на свідомість та поведінку цільових аудиторій інформаційно-психологічними засобами, що ґрунтуються на лінгвістичному інструментарії, з метою зміни системи цінностей, установок, поглядів, думок, стосунків, мотивів, стереотипів цих аудиторій задля досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над противником.** Розвиток ІПВ породжує нові мовленнєві та мовні форми, які є підґрунтям механізму ідеологічного впливу.

На оперативному рівні інформаційно-психологічна війна проводиться з використанням інформаційно-психологічних операцій, на тактичному — інформаційно-психологічних акцій.

В Україні ІПСО як загалом, так і щодо РФ проти України досліджували військові (П. Сніцаренко [194]), історики (Д. Веденєєв [56], Ю. Мороз [117]), політологи (Д. Лікарчук, Н. Лікарчук [104], О. Марунченко [111], Ю. Твердохліб [212]), психологи (О. Литвиненко [103], С. Максименко, М. Назар [108]), юристи (О. Верголяс [18], К. Левченко, О. Українцев [199]), журналісти (А. Ділай [35], Н. Лігачова [337; 434; 472]), філософи (О. Дзьобань [37], О. Невельська-Гордєєва [120]), а також фахівці з державного управління (П. Шевчук [244]) та інформаційної безпеки (В. Горбулін, О. Додонов, Д. Ланде [55], В. Петрик [56], О. Юдін [246]) та ін.

У лінгвістичному вимірі ІПСО розглядають Н. Адамчук [1], В. Аккурт [2], Н. Букіна [1], Г. Гайович [211], А. Гребенюк [25], Т. Івасишина [53], С. Карнаух

[59; 62], А. Кениз, В. Кениз [64], О. Кирилюк [65; 66; 67], А. Ковалевська-Славова [71; 72], Л. Компанцева [78; 80; 81], В. Кузьменко [93], Н. Кутуза [96], Д. Тельпіс [215], О. Твердохліб [211], І. Царьова [238], Н. Шульська [1] та ін.

Пропонуємо узагальнене визначення *інформаційно-психологічної операції* як **технологічний дискурс, що містить комплекс спланованих, узгоджених заходів впливу на свідомість і поведінку людини з використанням засобів, форм і методів поширення інформації, й спрямований на контроль над свідомістю і поведінкою визначених ЦА з метою деморалізації і дезорієнтації противника та успішного проведення власних соціально-політичних і воєнних дій.**

За традицією НАТО інформаційні і психологічні операції відокремлені. У Спільній доктрині союзників *інформаційні операції* (далі — ІО) визначено як «функцію, спрямовану на надання консультацій та координацію військової інформаційної діяльності з метою створення бажаного впливу на волю, розуміння та здатність супротивників, потенційних супротивників та інших сторін [573]. А психологічні операції (далі — ПО) окреслено як заплановані дії з використанням методів комунікації та інших засобів, спрямованих **на затверджену аудиторію**, з метою впливу на сприйняття, ставлення та поведінку, що впливають на досягнення політичних та військових цілей [2]. У наведених визначеннях зосереджено увагу на безпеці людей, які не є цільовими аудиторіями впливів.

У словнику військових термінів та скорочень (аббревіатур), виданому воєнно-науковим управлінням ГШ ЗС України, запропоновані визначення ІО та ПО узгоджено з тлумаченнями країн-членів НАТО, а саме: *ІО* — «сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, об'єктами, місцем та часом одночасних і послідовних заходів інформаційного впливу, що проводяться за єдиним замислом і планом силами та засобами ЗС України, із залученням можливостей інформаційної інфраструктури держави, у взаємодії з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами з метою створення сприятливих умов застосування військ (сил), порушення функціонування інформаційної інфраструктури противника, процесів прийняття ним рішень та

здійснення управління військами (силами) при одночасному захисті власного інформаційного простору» [309].

ПО — сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом психологічних акцій та інших дій, визначених сил і засобів об'єднаних сил, які проводяться за єдиним замислом і планом для здійснення впливу на емоційний стан, мотивацію, раціональне мислення визначених цільових аудиторій та зміни моделей їхньої поведінки у спосіб, що сприятиме досягненню політичних і військових цілей [309].

У межах цього дослідження вбачаємо за доцільне розглянути поняттєвий апарат щодо ПСО як складників інформаційно-психологічної війни, яким керуються військово-політичне керівництво та наукові кола рф, які розробляють теоретико-практичне підґрунтя деструктивних впливів.

Російські дослідники наголошують на ідеологічному складнику ІПВ, дефініціюють її як «протиборство сторін, що виникає через конфлікти інтересів і/або ідеологій та здійснюється навмисним впливом насамперед за допомогою мовних засобів на свідомість противника (народу чи якоїсь країни) для його когнітивного придушення і/або підпорядкування» [425, с. 13].

У рф систематично видають і оновлюють спеціалізовані термінологічні військові словники-довідники [302; 306; 308; 316; 317]. Зокрема, в одному з останніх таких видань 2023 р. — «Війна і мир у термінах і визначеннях», одним з авторів якого є колишній заступник глави уряду рф та ексдиректор роскосмосу Д. Рогозін, *інформаційні операції* подано як комплексний термін, який об'єднує поняття електронної війни, радіоелектронної боротьби, психологічних операцій, військової дезінформації. Проведення ІО, за російською версією, відбувається як на рівні автоматизованих комп'ютерно-інформаційних систем, так і на «людському» рівні, тобто впливу на населення будь-якого регіону чи соціальної групи. Метою ІО автори визначають маніпулювання інформацією, якій об'єкт впливу (противник) довіряє і, як наслідок, ухвалює рішення всупереч власним інтересам, але в інтересах суб'єкта ІО. Серед інструментів ІО вони називають блокування телевізійних і радіопрограм, вимкнення інтернету, поширення

dezінформації (зокрема й у соцмережах), перехоплення і спотворення інформації, тощо [306]. Отже, російські фахівці вважають *психологічні операції* найбільш важливою частиною комплексу операцій інформаційних і активно їх використовують у війні проти України та світової демократії.

Прагматика ІПСО у лінгвокультурі НАТО, українських Збройних сил і ЗС РФ має суттєво різне спрямування. У доктринальних документах країн-членів й ЗС України дискурс інформаційних і психологічних операцій позиціоновано як комунікативні можливості задля просування стратегічних цілей, «зокрема отримання підтримки місцевого населення, підтримання суспільної діяльності, відновлення та укріплення легітимності, полегшення страждань, підтримання та відновлення громадського порядку» [81, с. 185]. Прагматику ІПСО в документах РФ визначено як деморалізацію й дезорганізацію противника. У ширшому значенні ІПСО позиціоновано як цілеспрямовану діяльність будь-яких урядових і неурядових структур у мирний чи воєнний час, що має на меті зміну поглядів противника, союзника або нейтральних аудиторій, військових чи цивільних осіб, у вигідну для ініціатора сторону. Для цього суб'єкт ІПСО використовує агітацію, пропаганду та інші сплановані дії, що мають на меті вплинути на свідомість, емоції, мотиви, міркування, переконаність у власній правоті і, зрештою, поведінку цільової аудиторії. Об'єктом впливу для психологічних операцій можуть бути як окремі особи, так і іноземні уряди й організації загалом. Для маскуванню і приховування власних намірів РФ використовує під час опису своєї діяльності з проведення психологічних операцій евфемізми — замість «пропаганда» уживають «суспільна дипломатія», оскільки пропаганда зазвичай асоціюється з маніпуляцією, а в закордонних аудиторіях ще і з радянською пропагандою часів «холодної війни». А от ІПСО, спрямовані на внутрішню аудиторію, називають «заходами з психологічної консолідації» [306].

Отже, з позиції когнітивної семантики, визначення поняття *інформаційні операції* та *психологічні операції* в інтерпретації українських і закордонних (зокрема, в документах НАТО) джерел з одного боку та джерел РФ — з іншого є близькими, але не тотожними з огляду на методи і засоби та кінцеву мету таких дій.

Російські лінгвісти розробляють інструментарій ПСО, який, зокрема, характеризується «трансляцією деструктивних смислів, спотворенням фактів, психологічним та мовним впливом на аудиторію» [417, с.24]. Селективний вибір ідеологічно заангажованих мовних одиниць, фреймування та систематичне викривлення дійсності у російських медіа призводить до непомітної зміни реальності для реципієнтів, які в результаті отримують «не “зліпок” реальності, а замовлене “зображення” в загальній медіакартині, і чим професійніші “живописці”, тим реалістичніше і переконливіше воно виглядає» [417, с. 41]. Російські лінгвісти виділяють з-поміж інших такі типи мовних засобів маніпулювання: лексико-семантичні (експресивно забарвлена лексика), семантико-синтаксичні (гіперболізація, каламбури), фразеологічні (стійкі поєднання, прислів'я, приказки), графічні (наприклад, використання лапок) [417, с. 38]. Навмисне штучне спотворення первісних смислів слів та активне залучення мовних ігор дозволяє коригувати механізм ідеологічного впливу [392, с. 45].

З-поміж найпоширеніших інструментів російських ПСО окреме місце займають політичні словесні ярлики — «номінативні одиниці-ідеологеми (слова і словосполучення) з гіпертрофованою пейоративною конотацією й ослабленим денотативним компонентом, зміст яких має лінійно згорнуті негативні міфи. Їх використовують для дискредитації соціально та політично значущих об'єктів» [536, с. 440]. Маніпуляція в реалізації ворожих ПСО стає багат шаровою, коли текст, картинка або відео створюють ілюзію нейтральності, але «за першим шаром ховається безліч смислових зрізів, алгоритм яких схожий: змусити суб'єкта використовувати лексеми в інших смислах, аж до повного розмивання в семантичних словах контенту» [392, с. 48].

Бінарна опозиція *СВОЇ – ЧУЖІ* є для російських ПСО базовою платформою для двох основних типів комунікативних стратегій — негативного оцінювання «чужих» і позитивного оцінювання «своїх». «Стратегія негативації “чужих” є такою генеральною лінією мовної поведінки, яка заснована на мовній агресії та мовному вбивстві як її крайньому вияві, дискредитації, дезінформації та інших мовних діях, спрямованих на заподіяння шкоди протиборчій стороні.

Стратегія позитивації “своїх” заснована на їхній глорифікації, апологетиці як її окремому випадку та інших видах мовної компліментарності» [536, с. 19 – 20]. Г. Сюта зазначає, що «тексти періоду російсько-української війни засвідчують однополярну гостру негативність, інвективність мовоописів ворога, що виявляється на рівні номінації, словотворення, тропотворення, графосемантики» [205, с. 215].

Важливим критерієм впливу на різні ЦА також є акцент на вікових особливостях: негативну пропаганду російські фахівці спрямовують на «молодого» адресата, «позитивна ж пропаганда адресована переважно “пенсіонерам” і технологічно (риторично) помітно поступається негативною» [445, с. 71]. Важливим фактором реалізації маніпуляцій є вплив не на розум, а почуття й емоції, що закладає установки і патерни поведінки як в індивідуальній, так і масовій підсвідомості [399, с. 81]. «Спочатку формують певне ставлення адресата до певних подій. Потім за допомогою інформаційного тиску надають відносинам, що склалися, природний і навіть звичний характер. І, нарешті, домагаються міцної фіксації цих відносин шляхом «створення потрібних подій та потрібних образів у свідомості мільйонів» [366, с. 26].

В останні роки в Україні з’явилася низка лінгвістичних праць щодо проактивної протидії російським ІПСО. Увагу приділяють таким аспектам:

– опису «виражених мовними засобами символів, міфів, ідеологем, симулякрів, а також ключових слів, фразеологізмів (стійких словосполучень — неподільних за значенням виразів) та метафор» [104];

– вивченню сугестивних засобів впливу деструктивної і терапевтичної спрямованості (В. Аккурт, А. Ковалевська-Славова, Н. Кутуза, Л. Сорокіна);

– аналізу комунікативних стратегій, тактик, жанрової і мовної специфіки ІПСО, зокрема мови пропаганди (А. Гребенюк, І. Голопич, Г. Мацюк, Л. Підкамінна, С. Романюк, О. Руда);

– розгляду інтертекстуальності та інтердискурсивності російського воєнного нарративу (Н. Гриців, О. Левченко);

– дослідженню лінгвосугестивних технологій (С. Карнаух, Л. Компанцева, Н. Слухай) і виявів сугестії в інформаційному просторі держави (Г. Гайович, О. Твердохліб);

– вивченню когнітивних механізмів впливу в гібридній війні (Г. Яворська, О. Бондаренко, С. Гречка, О. Снитко);

– аналізу лінгвокогнітивного та психолінгвістичного аспектів дискурсу російсько-української інформаційної війни (О. Кирилюк, А. Ковалевська-Славова, І. Царьова).

На думку автора, перебіг ІІСО є хвилеподібним і передбачає п'ять етапів: 1) інформаційне зондування; 2) створення інформаційного плацдарму; 3) інформаційна агресія; 4) інформаційне домінування; 5) інформаційна адаптація. Він супроводжується широкомасштабним інформаційним пресингом у потрібний ініціатору час (додаток Б).

Для цього дослідження актуальними є такі складники ІІСО: міф, наратив, комунікативні стратегії, сугестивні техніки і прийоми, мовні засоби, вербальні/невербальні символи (додаток В).

Під комунікативними стратегіями розуміємо планування комунікативного процесу задля досягнення потрібних довготривалих результатів, сугестивними техніками — сукупність способів і прийомів оброблення, виготовлення й поширення сугестивного контенту, прийомами — конкретний спосіб, що використовується для створення сугестивного контенту [62, с. 82].

За результатами контент- і дискурс-аналізів визначено систему сугестивних технік, найбільш уживаних російськими ІА у просуванні ІІСО.

Таблиця 1.2.1.
Лінгвосугестивні техніки, що використовувались російськими ІА у просуванні ІІСО

Маніпулятивна техніка	Сутність техніки	Приклади з ІА
Багаторазове повторення	Систематичне повторення однієї тези або слова з метою	<i>«А в Росії, в російському народі — всередині, бо Україна, Росія, Білорусь — це все один народ —</i>

	закріплення у свідомості аудиторії як істинної	<i>громадянська війна</i> почалася після розвалу Радянського Союзу. У 2014 році розпочалася <i>громадянська війна</i> . Але вона двічі громадянська . Ця <i>громадянська війна</i> не лише стосується громадян України, звідси й “громадянська війна”, а й росіян різних національностей , які виявились залученими до братовбивчого конфлікту. Так що двічі громадянська війна організована американцями так само, як вони організовують громадянські конфлікти та війни всередині інших держав».
Викривлена інтерпретація історичних фактів	Подання реальних історичних подій або постатей вибірково, поза контекстом або з навмисним акцентом на окремі деталі для формування потрібного ідеологічного чи емоційного ефекту	«Під час Північної війни зі Швецією перед жителями Малоросії не стояло вибору — з ким бути. Заколот Мазепи підтримала лише невелика частина козаків. Люди різних станів (рос. – сословий) вважали себе росіянами (рос. – русскими) та православними ».
Генералізація	Повідомлення, що певне положення, правило чи ситуація стосуються всього/всіх без винятку	«Участь українських націоналістів у бандах терористів на Північному Кавказі»
Делегітимаційне маркування	Використання ідеологічного ярлика з метою дискредитації постаті	Бандера — фашист
(Історична) демонізація	Створення образу «ворога» через перебільшення або односторонню інтерпретацію фактів	«Слідчий комітет рф порушив кримінальну справу щодо геноциду російськомовного населення на південному сході України... Слідство встановило, що вбивства російськомовних громадян відбувалися із застосуванням систем залпового вогню “Град” та “Ураган”,

		<i>авіаційних некерованих ракет, що мають касетну головну частину, тактичних ракет "Точка-У", інших видів важкого наступального озброєння невиборчої дії. Внаслідок цих дій загинули не менше 2,5 тис. осіб».</i>
Дискредитаційний фреймінг	Формування межі сприйняття, у якій постать /інституція/держава автоматично асоціюється з негативною ідеологією	<i>«Територія України освоюється США та НАТО, а спільні навчання — це прикриття для створення угруповання Північноатлантичного альянсу... "США і НАТО розпочали безсоромне освоєння території України як театру потенційних військових дій", — сказав Путін.</i>
Емоційна ескалація	Послідовне посилення тривоги, страху, обурення тощо через добір певної лексики й образів	<i>«будь-які спроби з боку країн Заходу виправдати дії тієї хунти, яка сьогодні захопила владу на Україні, можуть призвести до жертв».</i>
«Ефект ореолу»	Дискурсивне створення когнітивного упередження через повтор позитивних або негативних маркерів, акцентування однієї характеристики, асоціативне зближення з іншими образами, за якого загальне враження про суб'єкт чи подію (позитивне чи негативне) впливає на оцінювання їхніх окремих рис.	<i>«Ми вимагаємо від європейської влади не просто рішучого засудження того геноциду і фашизму, які в цей час відбуваються стосовно мирних громадян на Україні, а притягнення до відповідальності тих, хто сприяв приходу до влади тієї фашистської хунти на Україні.</i>
«Ефект якоря»	Висновки й оцінки на підставі початкового значення, відправної точки — <i>якоря</i> , що коригується для отримання остаточної відповіді чи ухвалення	<i>«Це один народ, одна етнічна суперспільність. Але оскільки є різні держави, то держави формують політичну ідентичність та політичну націю.</i>

	рішення навіть за відсутності логічного обґрунтування [158, с. 1128]	
Ідеологічна стигматизація	Приписування негативної політичної (ідеологічної) ідентичності для формування стійкого негативного образу	<i>«Бандера — поплічник Гітлера».</i>
Знецінення і приниження	Зниження/нівелювання значущості, гідності, цінності особи/інституції/держави	<i>«Допомагали офіційному Києву саботувати виконання Мінських угод, повністю розв'язавши руки націоналістично орієнтованої еліти України та її слабкої влади на чолі із нинішнім президентом».</i>
Катастрофізація	Навмисне подання події, явища, рішення тощо як катастрофи або загрози надзвичайного масштабу, навіть якщо підстав для цього немає або вони перебільшені	<i>«Політика насильницької українізації стала однією із ключових причин виникнення внутрішньоукраїнського конфлікту на Донбасі, жертвами якого вже стали тисячі людей».</i>
Маніпулятивна метафоризація	Використання метафор для прихованого впливу на сприйняття події, явища або спільноти через перенесення образних значень та асоціацій	<i>«У нас одна Дніпровська Київська купіль», «Вдарили і по нашій духовній єдності».</i>
Маніпулятивне перенесення номінацій	Навмисне перенесення назви або ярлика, що історично належить іншому контексту	<i>Нацисти і фашисти — офіційна влада України та українські Сили оборони, добровольці й ополченці — сепаратисти винятково з позитивною конотацією.</i>
Маніпулятивна фразеологізація	Використання стійких словосполучень, кліше, ідіом для нав'язування певної інтерпретації подій чи осіб	<i>«Росія і Беларусь повинні ставитися до України як до заблукалого брата».</i>

«Наклеювання ярликів»	Надання особі, спільноті, явищу тощо навмисно спрощеного емоційно забарвленого іменування (переважно негативного) для формування упередженого ставлення	«Американці можуть підштовхнути українську хунту на війну проти Росії, гарантуючи цій хунті , що після розгрому їх обов'язково врятують», — заявив Сівков».
Негативна емоційна фреймізація	Формування інтерпретаційної межі, де подія подається крізь страх і загрозу	«МВФ оцінив втрати України від розірвання контрактів з росією».
Оманлива інформація	Надання спотвореної, неповної або контекстуально викривленої інформації з метою сформуванню хибне уявлення про подію, особу чи явище	«Зі звернення президента (путіна – прим. Л. Ф.) випливає, що, за його історичною оцінкою, Україна до 1991 року не мала власної традиції державності , потім вона копіювала чужі моделі».
Переконання аудиторії	Вплив на цільові аудиторії, коли мета комунікації досягається не через чесні аргументи, а сугестивний вплив і викривлення інформації	« Я на власні очі бачив у них на шоломах і свастики, і подвійні блискавки, і татуювання зі свастикою, і вітають вони один одного скиданням рук доверху, в спальних розташуваннях у них прапори висять зі свастикою [і символами] есесівських дивізій».
Підміна понять	Зміна змісту, звучання або емоційного наповнення ключового слова	«У зверненнях і до польського короля, і до російського царя запорожці називали, визначали себе російськими (рос. – русскими) православними людьми ».
«Проголошене пророцтво»	Подання певного прогнозу як неминучого факту майбутнього з метою впливу на аудиторію, щоб вона сама сприяла здійсненню цього прогнозу	«На думку спікера Держдуми, така політика («обмеження прав російськомовних» – прим. Л. Ф.) може призвести до кардинальних змін кордонів України ».
Рефреймінг контексту	Зміна контексту на такий, у якому факт	«Україна — православна країна , — продовжив Путін. — Тоді не

	змінює своє значення [46, с. 82]	<i>було взагалі в паспорті графи “національність”, була лише “віросповідання”. Нічим взагалі українець від росіянина не відрізнявся, взагалі нічим»</i>
Риторичні запитання	Використання запитань не для отримання відповіді, а для навіювання певної думки, емоції чи поведінки	<i>«хіба вимагати поваги права говорити своєю мовою, сповідувати свою віру та шанувати героїв, які звільняли свою землю від фашистів, це щось протизаконне?»</i>
Симуляція	Демонстрація почуттів, яких насправді автор не переживає	<i>путін: «Одразу підкреслю, що стіну, яка виникла в останні роки між Росією і Україною, між частинами, по суті, одного історичного й духовного простору, сприймаю як велику спільну біду, як трагедію».</i>
Хибна дихотомія	Навмисне зведення проблеми до двох взаємовиняткових варіантів	<i>«Українські еліти... зробили ставку на націоналізм сепаратного штибу, намагаючись вирвати Україну зі спільної східнослов'янської родини, зробивши її форпостом Заходу. Це привело український народ і державу до катастрофи».</i>

Отже, ІПСО — це технологічний дискурс, прагматика якого в лінгвокультурах НАТО й України, з одного боку, та росії з іншого — схожа, але не тотожна за методами, спрямуванням і кінцевою метою. Перші окреслюють мету як використання комунікативних можливостей для просування стратегічних цілей, а рф — як засіб агресії задля деморалізації й дезорганізації противника, що здійснюється із застосуванням деструктивних комунікативних стратегій, сугестивних технік і прийомів, мовних засобів, різноманітних вербальних та невербальних символів.

1.3. «Війна наративів»: риторика і семіотика

Наратив — одна з ключових одиниць ПСО, когнітивно-прагматичний каркас конструювання бажаної концептуальної картини світу. Згідно із законодавчими документами України, наратив — це «спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення у процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію» [544]. Крім змістовного складника, наведене визначення цінне лінгвістичним підходом, оскільки тлумачить наратив як текст, ураховує його прагматику — інформаційний вплив і фактор адресата — цільові аудиторії.

Поняття наративу міждисциплінарне, оскільки науковці його розглядають не лише як продукт, а й як процес, не лише як об'єкт, але й як дію. Це «контекстуально пов'язаний обмін між двома сторонами, обмін, що виникає із бажання щонайменше однієї із цих сторін» [3, с. 161]. Наратив — це не просто історія, а її репрезентація, причому «предмет цієї репрезентації демонструє певний ряд властивостей, а саме — часові і причинні» [132, с. 100].

Американський соціолог Н. К. Дензін *наративом* називає історію, яка «пояснює дії суб'єкта для їх виправдовування перед певною аудиторією», а вітчизняний лінгвіст Г. Почепцов вважає, що *наратив* «несе в собі ідеологію, оскільки він є поглядом на світ з цілком конкретної позиції, звідки випливають поняття ворога/друга» [144, с. 3] і є «ментальною конструкцією, що описує події у реальному світі у певному порядку» [145].

Американська науковиця, авторка теорії міжнاراتивної ідентичности та дослідниця наративних стратегій А. Манн стверджує, що «*наративи* дають смисли тому, що до цього було набором подій, які іноді були пов'язані, а іноді ні. Вони зводять разом події на належному рівні і для певних цілей» [279]. Її колега і співавтор посібника «Вступ до наративної війни» П. Комо подає таку формулу первинного конструкту наративу:

НАРАТИВ = значення + ідентичність + зміст + структура.

Дослідник трактує її так:

«*Значення*: Наратив не обов'язково говорить правду, він надає сенсу послідовності подій, фактів (реальних чи інших). Коли наратив представлений на основі мистецтва та науки оповіді, він не дозволяє аудиторії самостійно вивести з нього зміст. Оповідач(і) контролює(ють) це.

Ідентичність: Ким є хтось або якась група. Усі люди та групи, сім'ї, племена, клуби, нації, релігійні утворення тощо мають особливі, унікальні ідентичності. У межах групи не всі є однаковими, але мають спільні «шари» ідентичності.

Зміст: Факти, фрагменти інформації (правдиві чи ні), навколо яких побудована історія/розповідь. Розповідь надає сенсу інформації, що міститься в історії.

Структура: Спосіб викладу змісту — це форма або структура оповіді» [256].

Ефективний *наратив* — це не просто розповідь, а система семантично пов'язаних між собою повідомлень, підпорядкованих змісту основного вихідного тексту. Іншими словами, *наратив* «постає систематизованим гіпертекстом, об'єднаним певною подією/подіями або метою» [101, с. 229], із використанням широкого спектру лінгвістичних засобів, які посилюють емотивно-оцінну конотацію смислового навантаження такого тексту.

Теорію наративної композиції дискурсу запропонував П. Рікер [285], Дж. Прінс подає дискурсивне трактування *наративу*: результат, процес, об'єкт, дія, структура одного або кількох подій, визначається спрямованість інформації, що міститься в ньому, на адресата [284].

Н. Кравченко дискурсивність наративу визначає його «світомоделюючою» функцією, коли наратор вибудовує власну модель подій, а також своєї ролі в розвитку цих подій. Водночас ця модель завжди варіативна, оскільки вона орієнтується на різного слухача і різний контекст [89, с. 138]. І. Папуша наголошує на позиціюванні в *наративі* двох видів подій (референтної і комунікативної), представлених засобами певних медіа [132, с. 15].

Інші дослідники (Й. Брокмеєр, Р. Харре) окреслюють *наративний дискурс* як засіб «вербалізованого упорядкування знань, осмислення досвіду,

рефлексивного усвідомлення себе самого, розуміння інших людей, речей, явищ» [197, с. 112]. Н. Римар вважає, що наративний дискурс будь-який факт наділяє подієм статусом [157, с. 32].

Л. Компанцева пропонує досліджувати *нاراتивний дискурс* як простір інформаційного протистояння задля виявлення маркерів певних подій гібридної війни РФ проти України. Зокрема, контент-аналіз ворожих наративних дискурсів дозволяє «спрогнозувати події в реальному просторі (загострення воєнної ситуації, можливі обстріли, напрями й теми комунікації на міжнародному рівні тощо)», а відтак виробити алгоритми «позиціювання стратегічних наративів нашої Держави в глобальному інформаційному просторі» [75, с. 338]. М. Ожеван протиборство *нاراتивних дискурсів* вважає «прикметою сучасних “культурних війн” <...> особливо у випадку, коли одна із культур претендує на винятковість, на владні позиції стосовно іншої, що буцімто є менш вартісною» [125].

Сутність *нاراتивного дискурсу* відображена в доктринальних документах НАТО з питань інформаційних та психологічних операцій, де *битву наративів* трактують як «повномасштабну битву в когнітивному вимірі інформаційного середовища» — рівнозначно, як це відбувається у вимірі фізичному традиційної війни. І вона полягає не просто в тому, щоб лише відтіснити, перемогти або отримати перевагу над наративом противника, а щоби повністю його витіснити з інформаційного простору, зробити неактуальним [576].

Якщо розглянути семантику слів *битва* і *війна* у військовому контексті, то відповідно до Енциклопедії Сучасної України основним змістом терміна *війна* є «сукупність воєнних дій різного масштабу, які ведуться в різних фізичних середовищах (на землі, на воді, під водою, у повітрі, у космосі) для досягнення політичних і воєнно-стратегічних цілей <...> Поряд зі збройною боротьбою для досягнення поставлених політичних цілей у війні застосовуються також економічні, дипломатичні, ідеологічні, психологічні, інформаційні, екологічні та інші засоби й відповідні до них форми боротьби» [484].

Лексема *битва* за тлумачним словником української мови — це «бій між ворожими арміями, військовими з'єднаннями», проте в Енциклопедії Сучасної

України його не зафіксовано, натомість подано значення слова *бій* — основна форма воєнних дій тактичного рівня, складова частина бойовища та операції оперативного об'єднання [368]. Також подано поняття *бойовище* як не основна форма воєнних дій «оперативно-тактичного рівня і складова частина операції оперативного об'єднання» [369]. Отже, користуючись військовим поняттєвим апаратом і узагальнюючи згадані дефініції, констатуємо, що наративне російсько-українське протистояння з 2014 р. вже набрало ознак ***війни наративів*** — **організованого конфлікту стратегічного рівня, що триває понад десятиліття і використовує лінгвістичний інструментарій для когнітивного впливу на концептуальну картину світу, поведінку і свідомість ЦА.** А окремі *наративи* чи групи наративів є оперативними і тактичними складниками цієї війни і, відтак, джерелом війни у вимірі фізичному.

А. Манн уперше ввела поняття *збройний наратив*, який «становить серйозну загрозу національній і міжнародній безпеці та співпраці — загрозу, з якою наші розвинені кінетичні можливості та можливості наших країн-партнерів не можуть впоратися самотійно. Коли *наративи* перетворюються на зброю, вони можуть підірвати безпеку країни, похитнувши віру громадян у демократичні інституції та верховенство права, що спричиняє громадянські заворушення. Збройні наративи в соціальних мережах є улюбленим інструментом вербувальників екстремістів. Щоб зупинити зростання екстремізму, усунення самих екстремістів є тимчасовим рішенням. Комплексним довгостроковим рішенням є виведення екстремістських наративів з ладу. Ця форма війни повністю зосереджена на впливі. Але це не інформаційна війна; це війна за значення інформації. Інформація складається з фактів — «сирих» даних. *Наративи* не інформують про факти, а розповідають їх значення. Це *наративна війна*, і наші супротивники б'ють нас по м'язах своїми мізками» [280]. Цю ідею розвиває Г. Почепцов, який зазначає, що наративи «задають причини військових дій, щоб виправдати їх в очах свого населення та всього світу. Наративна війна дозволяє зробити так, щоб за допомогою твого наративу супротивник дивився на світ.

Перемога в наративній війні приходить разом із заміною одного домінуючого наративу на інший. В результаті аплодують не переможцю, а наративу» [145].

У сучасному світі постправди, коли «обставини, в яких звернення до емоцій і особистих переконань важливіші під час формування громадської думки, ніж об'єктивні факти» [467], агресор намагається факти замінити на штучно сконструйовану реальність, і тоді «на перший план суспільного дискурсу виходять ірраціональність, емоційність, оцінність, експресивність та персуазивність. Внаслідок цього індивідуальна й суспільна свідомість хаотизується, а дискурсивний простір стає полем битви за правду та середовищем поширення брехні, фейків, а також симулякрів» [118, с. 90]. Як зауважує В. Кузьменко, «уряди, корпорації та інші впливові суб'єкти прагнуть використати медіа як засіб поширення своїх поглядів і збереження контролю над наративами. Водночас медіаплатформи впливають на суспільство, формуючи порядки денні та колективне розуміння соціальних питань» [92, с. 37]. Сучасний російський наративний дискурс ПСО феномен постправди використовує як найбільш дієвий інструмент маніпулювання масовою свідомістю. Загальновизнаним фактом є те, що в рф суто незалежних новинних джерел не існує — всі медіа є пропагандистськими рупорами керівництва держави [218]. І провідну роль відіграють ті, які завжди розміщені в перших рядках російської пошукової системи yandex.ru — це власне інформаційні агенції, які досліджено в цій роботі.

Г. Яворська зауважує, що проникнення певних ворожих російських наративів в український медіапростір і поширення їх у суспільстві «знижує загальний рівень когнітивної опірності Держави та, відповідно, зменшують спроможність стримувати агресора» [249, с. 26]. Із розвитком технологій вдосконалюється медійне середовище, зокрема, зростає швидкість поширення інформації. У такій ситуації спостерігаємо не лише зростання обсягів спродукованих військово-політичним керівництвом рф брехливих наративів, підкріплених дезінформацією і фейками, а й удосконалення і якісних показників, зокрема, за допомогою лексико-семантичних та прагматичних трансформацій. О. Снитко та С. Гречко констатують, що «усі типові наративи та їх варіанти

утворюють єдину ідеологічну змістову матрицю, у якій усі складники поєднуються і здійснюють масований вплив на свідомість людей. Тенденції до спрощення та конкретизації, які притаманні масовій свідомості, спричиняють створення певних стереотипів сприйняття необхідної інформації» [190, с. 98].

Тож фундаментальна функція наративу — структурування і вписування досвіду в уже наявні, знайомі і зрозумілі для реципієнта моделі оповіді, які пропонують готові зразки його мисленнєвої поведінки.

Водночас, важливо дослідити, які знаки і знакові системи використовуються для формування сенсів у розповідях, із яких елементів складається наратив і як вони між собою взаємодіють. За Ф. де Соссюром, знаки у лінгвістиці: «1) комбінуються чи упорядковуються у деяку множини, що має сенс (синтагматичні зв'язки); 2) є різними репрезентаціями однієї категорії, взаємовиключають один одного, упорядковуються, наприклад, як бінарна опозиція (парадигматичні зв'язки)» [83, с. 269]. Р. Савчук наголошує на потребі фіксувати не лише сюжет наративу, а й те, «яким чином автор конструює і семіотизує навколишній світ або власний досвід у категоріях <...> наративу» [164, с. 126].

Отже, дослідження семіотики наративу в контексті ІПСО набуває актуальності. «Знак у семіотичному розумінні закріплює смислові одиниці, які людина генерує для спілкування та пізнання. Смысл завжди виникає в комунікативному акті, закріплюється знаком і перетворюється у значення, тобто стає соціальним надбанням» [228, с. 41]. О. Бандровська наголошує на потребі комплексного підходу до вивчення семіотики війни, залучивши до аналізу культурологічні студії, оскільки «застосування семіотики скероване на розшифрування знаків та символів, що формують суспільне уявлення про війну, тоді як уважне читання заглиблюється в конкретні тексти, щоб виявити нюанси того, як мова та образи передають ставлення до конфлікту» [9, с. 247].

В умовах дискурсивного або наративного повороту «акцентування уваги зі слова й речення перемістилося на текст, дискурс і наратив. Мова як головний об'єкт аналізу поступилася місцем риториці» [245, с. 197] — науці про «майстерність уживання мови для передачі інформації, для інтелектуального та

емоційного переконання, <...> впливу на аудиторію та реалізацію визначеної мети спілкування, <...> про індивідуальне використання мовних традицій за різних обставин соціально-культурного життя» [121, с. 5].

Риторика «війни наративів» передбачає використання всіх можливих лінгвостилістичних засобів для переконання і впливу на різні цільові аудиторії в контексті військових конфліктів та ПСО, що їх супроводжують. За таких умов прагматика наративів залежно від позиції в парадигмі *СВОЇ – ЧУЖІ* спрямована на засудження/виправдання війни, дискредитацію противника/створення образу героя, мобілізацію підтримки, маніпулювання громадською думкою/зв'язки з громадськістю, руйнування/побудову ідентичності тощо.

У риторичі наративного дискурсу російських ІА з початку російського вторгнення в Україну прослідковуємо, зокрема, ознаки *геноцидної риторики*, орієнтованої на «сприяння або виправдання геноциду, який, відповідно до Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, є низкою злочинних дій, вчинених з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Зокрема, до таких дій зараховують: убивства та (або) заподіяння тяжких тілесних чи психічних ушкоджень членам групи; умисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення; застосування заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі; примусове передання дітей з однієї групи до іншої» [158].

Ознаками *геноцидної риторики* Інститут масової інформації вважає, зокрема, заклики до знищення, використання евфемізмів, дегуманізацію жертви, схвальне (або нейтральне) висвітлення в медіа вже вчинених діянь з ознаками геноциду та недотримання балансу в контенті, сакралізацію війни та фінансування державою-агресором медіа, яке поширює заклики до геноциду [158].

Спродукованими військово-політичним керівництвом рф і поширюваними російськими медіа базовими наративами, що стали як підґрунтям гібридної війни проти України, так і її виправданям, є *історичні наративи*, зокрема про «велику вітчизняну війну», з відповідною риторикою і супроводжуються використанням

військової лексики, яка здійснюється, за В. Кузьменком, здебільшого через такі тематичні групи: професійна військова лексика періоду Другої світової війни, військові звання, військові назви на позначення тактичних підрозділів у війську для ведення бою, військова зброя, а також лексичні репрезентанти (як первинні, так і вторинні) опозиції *СВОЇ – ЧУЖІ* [91].

К. Столлард, зауважує: «*Історичні наративи* тим і хороші, що вони довговічні, особливо під час економічних труднощів. Звинуватити зовнішніх ворогів, минулі перемоги (або поразки) у справжніх проблемах та повенірваннях — вкрай ефективний метод» [180]. Французький історик Е. Онобль, аналізуючи конфлікт наративів у контексті російсько-української війни, називає це явище «зіткненням пам'яті»: «після розвалу Радянського Союзу росія та Україна створили протилежні наративи історії. Неоімперіалістичні — в одному випадку, націоналістичні — в іншому: так виник конфлікт, який сьогодні використовує Москва для виправдання власної агресії» [126]. Г. Почепцов акцентує, що російські медіа активно використовують терміни «нацисти» і подібні до них задля активації в масовій свідомості міфології Другої світової війни та навіть трактування тієї війни як «певного варіанту релігії для сучасної Росії» [145].

Отже, наратив це ключовий інструмент ІПСО, що слугує для конструювання бажаної концептуальної картини світу та впливу на цільові аудиторії. Наративне протистояння між росією й Україною є організованим стратегічним конфліктом, що триває понад десятиліття і використовує лінгвістичні засоби для когнітивного впливу, а окремі наративи виступають тактичними і почасти оперативними складниками. Риторика війни наративів використовує лінгвостилістичні засоби для мобілізації, дискредитації супротивника, формування ідентичності, зокрема через геноцидну риторику й історичні наративи, які служать підґрунтям і виправданням гібридної війни.

1.4. Міф як технологія формування дискурсу ІІСО

З давніх часів міфи були і є інструментом контролю над свідомістю людини, диктуючи їй певні норми поведінки. Вони є одним зі способів вираження ставлення до довкілля, сприйняття дійсності та бачення майбутнього.

Серед українських філологів специфіку міфів у різних аспектах досліджували Ю. Вишницька (трансформація архаїчного міфу в сучасному соціумі та публіцистичному дискурсі) [20], С. Денисюк (міфи російської пропаганди в інтерпретації Юрія Шевельова) [34], Є. Джиджора (соціальна міфологія тоталітарних режимів) [36], І. Зварич (міф у генезі художнього мислення) [45], Т. Казакова (міф як «пражурналістський» текст) [57], Н. Кобиленко (метафора в міфологічному дискурсі) [70], Ю. Ковбасенко і Д. Філоненко (стратегії десакралізації імперських міфів засобами художньої літератури) [73], О. Колесник (механізми взаємодії мови, міфу та культури з позицій універсологічної лінгвістики) [74], І. Костюк (особливості функціонування міфів у сучасності, принципи нової міфотворчості) [88], С. Мишанич (питання інтерпретації і розмежування понять *міф*, *міфологія* й *міфологізм*) [116, с. 28], С. Пірошенко (роль міфу в процесі конструювання глобальної культури) [138], О. Потебня (міф як спосіб мислення) [378], Н. Слухай (лінгвістичні виміри східнослов'янського міфу та роль міфу в організації сучасного масмедійного простору) [181; 182; 183], Г. Суріна (функціонування міфу і наративу в сучасній масовій свідомості [202], І. Фрис (міф у наукових концепціях представників провідних шкіл міфокритики ХХ ст.) [232], Г. Фоміна і А. Нямцу (міф у загальнокультурному просторі) [231] та інші.

Міф — поняття міждисциплінарне. Його вивченню присвячені також праці філософів [12; 39], культурологів [97], істориків [32], політологів [240] тощо. Французький антрополог Леві-Строс стверджує, що міф втілює одночасно як мовні, так і позамовні явища. Він належить до подій минулого, але справжнє значення міфу полягає в тому, що «події, які відбувалися здогадно в якийсь проміжок часу, утворюють ще й постійну структуру. І вона одночасно належить

до минулого, теперішнього і майбутнього <...>. Ніщо так не схоже на міфічну думку, як політична ідеологія» [97, с. 198].

Швейцарський філософ культури К.-Г. Юнг визначив міфи як незмінні та постійно відтворювані патерни, оскільки суспільство ретранслює одні й ті ж архаїчні міфи, але перетворює їх, відбиваючи актуальну реальність [99, с. 55 – 56].

Теоретик семіотики Р. Барт відійшов від концепції фундаментальності й архаїчності, на яку опиралися його попередники, і назвав міф атрибутом сучасного суспільства, який «має подвійну функцію: він і позначає, і повідомляє, і дає зрозуміти та нав'язує» [255, с. 190]. На думку дослідника, міф є надбудовою над словом, мовою і набуває нових значень та деформує смисли. Характеризується міф «нестабільністю, адресністю, великою кількістю означаючих, і тим, що перетворює культурно-історичний зміст у природній, представляючи значення, як факти <...>. Репрезентує ідеї, які здаються реальними, але насправді вони є ілюзорними» [126, с. 58].

Вітчизняний дослідник політичного міфу М. Головатий визначає такі його функції: експлікативну (роз'яснювальну); апологетичну (виправдання наявного порядку); маніпулятивну (маніпулювання свідомістю людини, групи, мас) [23, с. 41]. Н. Пробийголова додає, що «політичний міф ґрунтується на архетипічних конструкціях, котрі визначають існування певної політичної системи. Головна роль <...> полягає у відновленні зруйнованого соціального миру та подоланні світоглядної кризи» [151, с. 95].

Відповідно до визначення в Енциклопедії Сучасної України, *міф* (від грец. μῦθος — слово, мова, сказання) — це розповідь, що відтворює у вербальній формі та фіксує в колективній пам'яті архаїчні вірування давніх народів; специфічний спосіб сприйняття та пояснення механізму взаємодії людини, суспільства та природи; модель спрощеної, переважно ірраціональної, але цілісної інтерпретації картини світу; витвір народної фантазії; неправдиві, некритичні, відірвані від дійсності концепції та уявлення. Надалі він став специфічною формою передачі суспільного досвіду, ключовим фактором формування соціальної пам'яті і диктує людям правила соціальної поведінки, зумовлює систему ціннісних орієнтацій [335].

Сучасні, або *соціальні*, міфи мають певні спільні риси з класичними архаїчними, проте й відрізняються від них, оскільки сконструйовані свідомими творцями, відображають інтереси певних соціальних груп та існують на певному етапі історичного розвитку суспільства і перебувають у конкретному контексті. Серед характеристик соціальних міфів виокремлюємо такі: зв'язок з історичними обставинами, у яких вони формуються; мотиваційність; дискурсивність; вибірково гіперболізацію; сугестивність; інтерсуб'єктивність (зарахування у сферу своєї дії всього суспільства чи переважну його частину); імперативність (спонування до дії через образи); універсальність. Соціальний міф є штучним, але ховається за маскою абсолютної природности [5]. До того ж, притаманні міфам фразеологізовані конструкції, за Д. Сизоновим, «часто асимілюються з новими реаліями, хоч і виявляють апеляцію до подій минулого. Тут важливим є згадуваний раніше комунікативний бекграунд, коли реципієнт розуміє інтертекстуальну сутність, закладену в повідомлюване» [174, с. 157].

Серед ознак, які характеризують міф, є спільні з тими, що притаманні *наративу*, який також є розповіддю, здатною формувати сприйняття і ставлення до певної події чи теми суспільних настроїв, дає смисли подіям, описуючи їх у певному порядку, і може містити ідеологічні сенси. Між міфом і наративом спільною є функція смислоутворення через пояснення і трактування певних подій та явищ. З-поміж відмінних ознак міфу і наративу визначимо такі:

– *міфологічний час* є сакральним, він передує історичному; характеризується циклічністю (події повторюються через, наприклад, ритуали і зміни пір року); немає чітких меж між минулим і теперішнім, а також міф виступає як еталон для ритуалів; *наративний час* є лінійним (лінійність як сюжетність: минуле – теперішнє – майбутнє);

– *міф є першоджерелом наративу і взаємодіє з ним*. «Сучасні міфи відрізняються від архаїчних своєю генезою і прагматикою, але збігаються з ними своїм глибинним змістом. Новітні міфи містять чітку прагматику, сформовану певною спільнотою на противагу іншій спільноті. Це споріднює сучасну

міфологію з ідеологією. Наратив стає засобом її обслуговування, перетворюючи фабулу різноманітних подій на черговий міфологічний сюжет» [202, с. 6];

– міф є інтерпретацією реальності за допомогою знаків і символів, з якої формуються наративи, а відтак — ще одним видом когнітивної зброї, яку використовує рф у своїх ППО проти України в контексті російсько-української війни.

Міфи в дискурсі сучасної війни проти України досліджували історики (А. Магалецький [107], О. Смержевська [188]), політологи (Ю. Василевич, О. Комарчук, Н. Ніколаєнко [122]), фахівці соціальної комунікації (М. Павлюх [131]), культурологи (О. Довганик [38]), психологи (Ю. Горбенко [24], О. Покальчук [139]), філологи (О. Руда [161], Н. Слухай [182; 183], Л. Федоренко [224; 225]).

М. Навальною виявлено, що війна дає поштовх для актуалізації міфічної свідомості, зокрема позивні військовослужбовців часто утворюються від міфонімів та біблійних імен [281; 282]. Отже, міфи є дієвою технологією гібридних війн і зокрема ППО; можуть бути використані як для позитивних, так і деструктивних впливів на масову свідомість, оскільки:

– «міфологічна свідомість в умовах війни стає домінуючою формою сприйняття реальності, внаслідок чого людина починає демонструвати більш примітивні форми мислення і поведінки» [24, с. 36-37]; цьому сприяє структура міфу, орієнтована на процес сприйняття інформації: *логос* (критерій істинності — факт, правда, особистість), *етос* (критерій щирості — мораль, етичність), *пафос* (критерій відповідності мовної поведінки — реакція, сприйняття, емоція);

– міф може бути використаний як для розбудови національної стійкості, так і «з метою фальсифікації історичних подій і створення помилкових уявлень про соціально-політичну реальність; найбільш поширеною формою формування хибної соціальної реальності у об'єктів інформаційного впливу є фейки як квазіміф» [24, с. 36-37];

– соціальна міфологія бере участь у формуванні національної свідомості й ідентичності, а її роль є визначальною для керування масами [30, с. 43]. Цьому сприяють представлені в міфах спрощені емоційні символічні образи та моделі суспільних відносин; тексти міфів легкі для сприйняття різних ЦА, тож за їхньою

допомогою може відбутися симулякризація реальності й конструювання бажаної системи цінностей;

– основою для формування будь-яких міфів є архетипи — універсальні моделі та прообрази поведінки й образів, що походять із колективного несвідомого. І одним із варіантів реалізації архетипів є існування у свідомості людини бінарних опозицій («добро – зло», «друг – ворог», «свій – чужий», «світло – темрява», тощо), які беруть свій початок у міфологічній картині світу. Така дихотомія типова і для дискурсу гібридної війни, зокрема в проведенні ІІСО, когнітивним підґрунтям яких є концептуальне протиставлення *СВОЇ – ЧУЖІ*;

– сучасна російська міфотворчість забезпечується лінгвосугестивними техніками, зокрема: багаторазове повторення, викривлена інтерпретація історичних фактів, генералізація, делегітимаційне маркування, (історична) демонізація, дискредитаційний фреймінг, ідеологічна стигматизація, емоційна ескалація, «ефект ореолу», «ефект якоря», знецінення і приниження, катастрофізація, маніпулятивна метафоризація, маніпулятивне перенесення номінацій, маніпулятивна фразеологізація, «наклеювання ярликів», негативна емоційна фреймізація, оманлива інформація, переконання аудиторії, підміна понять, «проголошене пророцтво», рефреймінг контексту, риторичні запитання, симуляція, хибна дихотомія.

Міфологізація як процес упровадження міфів у масову свідомість стала ефективним інструментом російських ІІСО. Використовуючи символічні образи і вбудовуючи їх у певний контекст, російські пропагандисти не заперечують реальність, вони надають їй нового значення, активізуючи емоційний вплив на суспільство. Цей процес відбувається майже непомітно для сприйняття. Спрощене уявлення про минуле й сучасне, створення образів героя і антигероя, поєднання реальності з вигадкою, ілюзія простого пояснення суспільних проблем, симулякризація дійсності — ці притаманні міфу риси дозволяють агресору руйнувати ціннісну матрицю ЦА-мішеней ІІСО і нав'язувати їм свої ідеали й переконання. Завдяки діахронії (розповідь про минуле) і синхронії (пояснення сьогодення або майбутнього), які природно поєднуються в міфах, таке ментальне перезавантаження зробити набагато простіше.

Російські ППСО використовують функції міфу, зокрема:

– *селективну* — корегування історичного досвіду, фільтрування та очищення від небажаної з тих чи інших причин інформації колективної пам'яті;

– *регулювальну* — формування на засадах історичної міфології системи ідеологічних орієнтирів та ціннісних орієнтацій, спрямування поведінки ЦА в потрібному агресору напрямі, відволікання від достовірної інформації про минуле й перемикання її на сприйняття сфальсифікованої інформації;

– *моделювальну* — прогнозування майбутніх подій через набір готових рецептів, прецедентів, зразків для запозичення та наслідування;

– *компенсаторну* — реалізація через міф підсвідомих мрій і прагнень незалежно від реалій життя;

– *провокативну* — актуалізація, осучаснення та тиражування в потрібний момент історичних міфів, що не лише деформують історичну пам'ять, а й здатні спричинити різномасштабні й різновекторні конфлікти;

– *захисну* — використання міфів, часто на історичних засадах, для обґрунтування «правильності» політичних рішень;

– *мобілізаційну* — формування за допомогою різних історичних міфологем комплексу інформаційних, мотиваційно-емоційних збудників, що забезпечують необхідну дію чи бездіяльність об'єкта впливу;

– *маніпулятивну* — фіксація в суспільній свідомості необхідних продуктів міфотворення (стереотипів, іміджів, чуток та ін.), що перевантажують історичну пам'ять і в потрібний момент вмикають дію механізмів психічного автоматизму;

– *конструювальну* — осмислення та адаптація в ірраціональній формі нових ідей, реагування на зміну суспільної ситуації, корегування колективної пам'яті, конструювання сучасного політичного простору, моделювання засад майбутнього суспільства [335].

Ключові соціальні міфи, які з кінця 2013 р. культивує влада рф для виправдання анексії Криму й захоплення частини Донецької та Луганської областей, а відтак і повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 р., умовно поділяємо на дві категорії:

- *історичні* (які базуються на інтерпретації історичних подій минулого);
- *новітні* (створені на основі суспільно-політичної ситуації сьогодення).

Ці міфи тісно переплітаються, утворюючи стійке міфологічне підґрунтя ідеології рф, особливість якої в тому, що цей симбіоз використовується для спотворення дійсності і викривленого сприйняття її реципієнтами, пристосовуючись до будь-якого контексту.

Отже, російська пропаганда в гібридній війні проти України за допомогою підконтрольних кремлю медіа, зокрема ІА, використовує цілеспрямовану міфологізацію як технологію ПСО. Міф формує ідеологічні та ціннісні орієнтири, реанімує й осучаснює давні міфи, деформуючи історичну пам'ять, обґрунтовує «правильність» сучасних політичних рішень, реалізовує підсвідомі мрії, які часто далекі від реалій життя. Використовуючи маніпулятивні техніки і відповідні лінгвістичні інструменти, пропагандисти конструюють у масовій свідомості уявну реальність, що виправдовує агресію рф проти нашої Держави.

1.5. Методологічні засади дослідження інформаційно-психологічних операцій у лінгвістичному вимірі

Вибір певного наукового підходу до аналізу *дискурсу* зумовлений традицією, яка склалася в національних школах дискурсивного аналізу. Українська дослідниця соціальних комунікацій О. Тріщук виділяє такі дослідницькі школи дискурс-аналізу: французьку (А. Греймас, Ж. Курте, Д. Менгено, С. Муаран, Г. Паре, М. Пеше, П. Серіо, М. Фуко), женецьку (Ж. Мьоплер, А. Ребуль, Е. Руле), лінгвістичну школу Амстердама (Т. ван Дейк), британську (Г. Кресс, Т. ван Леувен, Р. Фаулер, Н. Ферклаф, Р. Ходж), німецько-австрійську (Р. Водак, З. Єгер, Ю. Лінк, Ю. Хабермас). Дослідження французької школи дискурс-аналізу «пов'язані зі способами сприймання текстів, з вивченням мовних засобів, що використовуються для вираження тієї чи іншої комунікативної мети, зі змістовою

інтерпретацією текстів як засобу вираження політичної, ідеологічної позиції» [217, с. 70]. Науковці Женевської школи пропонують підхід до аналізу дискурсу з розумінням *дискурсу* як «цілісного об'єкта, що є результатом аутентичних інтеракцій, при цьому не заперечується, що кожен дискурс має свою специфіку, передусім через різноманітність ситуацій висловлювання суб'єктів». Представники лінгвістичної школи Амстердама (Нідерланди) зосереджують увагу на когнітивно-прагматичному аспекті аналізу *дискурсу*, ключовими поняттями в якому є ментальні структури, фрейми і стратегії різних рівнів [217, с. 71]. Науковці Британської школи дискурсивного аналізу досліджують дискурс певних соціальних середовищ, пропонують підхід текстового і соціального аналізів, що враховують взаємодію мови й ідеології в концепціях дискурсивної практики, а також соціально-семіотичний і системно-функціональний підходи. Представники Німецько-австрійської школи підходять до дослідження тексту з розумінням *дискурсу* як «відповідної мовної формації стосовно до соціально й історично визначеної суспільної практики» [217, с. 73], пропонуючи дискурсивно-історичний підхід.

А. Мартинюк у межах КДА виділяє три відгалуження, які ґрунтуються на наявності безпосереднього зв'язку між *дискурсом* і соціальною реальністю: соціосеміотичне (М. Фуко), соціокультурне (Р. Водак, Н. Ферклаф) і соціокогнітивне (Т. ван Дейк) [110, с. 19].

Н. Ферклаф тлумачить *КДА* як дискурс-аналіз, який «має на меті систематично дослідити часто непрозорі зв'язки причинності та детермінації між (а) дискурсивними практиками, подіями й текстами; (б) ширшими соціальними і культурними структурами, відносинами й процесами; дослідити, як такі практики, події і тексти виникають та ідеологічно формуються відносинами влади і боротьбою за владу; дослідити, як непрозорість цих зв'язків між дискурсом та суспільством саме по собі є фактором, що забезпечує владу». Науковець використовує тривимірну структуру аналізу для дослідження таких зв'язків у конкретних дискурсивних подіях. Він вважає, що кожна дискурсивна подія є тривимірною: 1) усний чи письмовий текст з його особливостями; 2) дискурсивна практика, що містить процеси виробництва та інтерпретації тексту; 3) соціальна

практика. Тобто текст формує дискурсивну практику, яка створюється у практиці соціальній. Свою увагу дослідник зосереджує на політиці, дискурсивній події у відносинах влади та панування [261]. У межах *КДА* Н. Ферклаф пропонує більш широкий підхід до ретельного текстового аналізу, що поєднує дві різні та взаємодоповнювальні форми аналізу: лінгвістичний аналіз та інтертекстуальний аналіз. А загалом, *критичний дискурс-аналіз* Н. Ферклафа містить: 1) повний, детальний лінгвістичний аналіз тексту; 2) макросоціологічний аналіз соціальної практики; 3) мікросоціологічну, інтерпретаційну традицію соціології, де «повсякденне життя розглядається як продукт дій людей, котрі дотримуються певних правил і процедур на рівні «здорового глузду» [229, с. 117].

Представник британської школи соціальної семіотики Т. ван Леувен вважає, що дискурсивний аналіз має спрямовуватися на *дискурс* так: а) на інструмент влади й контролю і б) на соціальне конструювання дійсності [217, с. 73].

За Т. ван Дейком, *КДА* — це «дискурсивно-аналітичне дослідження, яке переважно вивчає те, як зловживання соціальною владою і нерівність впроваджуються, відтворюються, легітимізуються та протистоять текстам і розмовам у соціальному й політичному контексті» [258]. Це спеціальний метод проведення дискурсивного аналізу, в якому використовуються різні міждисциплінарні методи й підходи до критичного вивчення тексту. Т. ван Дейк практикує соціокогнітивний підхід, зосереджуючись на соціальних аспектах комунікації, і розглядає вплив дискурсу на суспільство. Він зазначає, що «когнітивна модель також повинна передбачати той факт, що *дискурс*, а отже, і процес розуміння дискурсу, є функціональним у соціальному контексті [260, с. 6 – 7]. Цей підхід орієнтований на соціальний, когнітивний та дискурс-аналізи. У спільній з американським психологом В. Кінчем праці «Стратегії розуміння дискурсу» він орієнтується не на рівні, а на складність — від розуміння слів до розуміння речень і їхніх послідовностей та загальних текстових структур, при яких «розуміння функції слова в реченні залежатиме від функціональної структури речення в цілому, як на синтаксичному, та і на семантичному рівнях». Тобто, мова йде про стратегічну модель на зміну звичайній структурній моделі

аналізу *дискурсу* [260, с. 9]. Такий підхід дозволяє зрозуміти приховані в письмовому чи усному тексті інтенції.

З появою інформаційних технологій науковці (Г. Кресс [276], Г. Кузнецова [90], Т. ван Леувен [276], В. Осипенко [127]) звернулися до нового виміру аналізу дискурсу – *мультимодального*, спрямованого на дослідження різних вимірів дискурсу (тексту, зображень, звуків тощо) крізь призму соціального контексту. У мовознавстві *мультимодальний дискурс* — це «напрям дослідження *дискурсу*, що розглядає образний і вербальний аспекти мовного виразу як взаємодіючі із зображеннями, звуком, відео або іншими комунікаційними засобами. У *мультимодальному дискурсі* фокус зміщується від простої фонетичної і граматичної структури речення до того, як ці структури призначені для певних комунікаційних цілей і що вони можуть передати через різні комунікаційні канали» [127, с. 72 – 73]. Такий підхід дає змогу глибше розуміти сприйняття та інтерпретацію реципієнтами інформації, а також те, як різні способи комунікації впливають на їхнє сприйняття й розуміння світу.

Дослідження *мультимодального дискурсу* ґрунтується на залученні двох теоретичних парадигм: системно-функціональної граматики М. Хелідея й теорії когнітивної метафори Дж. Лейкоффа [90, с. 194]. Також воно опирається на метод візуальної граматики, розроблений Г. Крессом і Т. ван Левеном: «так само, як граматики мови описують, як слова поєднуються в реченнях, підрядних частинах та текстах, так і наша візуальна «граматика» описуватиме спосіб, як зображені елементи — люди, місця та речі — поєднуються у візуальних «твердженнях» більшої чи меншої складності та обсягу» [276, с. 1].

Дослідники *мультимодального дискурсу* (І. Андреева [4], Г. Кресс, Т. ван Леувен [275], С. Норріс [283]) оперують поняттям *модус* у розумінні семіотичних засобів, за допомогою яких формується система значень у комунікації. Зокрема, Г. Кресс і Т. ван Леувен визначають *модус* як абстрактний спосіб організації творення значення, який може реалізувати ідейні, міжособистісні та текстові значення за допомогою звуку, графіки або в їх поєднанні. Це не просто засіб передавання інформації, а «сформований

культурою семіотичний ресурс, що використовується для смислотворення <...> Один і той же *модус* (наприклад, інтонація) може використовуватися в різних лінгвокультурах, але особливості його застосування в кожній із них будуть різними — тобто *модус* є соціально обумовленим концептом» [275, с. 79-80].

С. Норріс зазначає, що *модуси* тлумачаться як окремі сутності, однак вони не є обмеженими одиницями. Це вільне поняття групи знаків, які набули значення в історичному розвитку [283].

І. Андреева підсумовує, що *модуси* — це «семіотичні ресурси, що дають можливість для одночасної реалізації дискурсивно-комунікативної практики та різних типів інтеракції її учасників» [4, с. 4].

Наративний аналіз мультимодального дискурсу ПСО дає змогу зрозуміти, як наратор транслює певне ідеологічне повідомлення, а відтак формує сприйняття світу і поведінку ЦА. За допомогою такого аналізу оцінюють вплив певного наративу на суспільство та його систему цінностей, переконання людей, виявляють стереотипи, розкривають приховані значення, які не завжди очевидні на перший погляд.

Виходячи з теорії наративу, дослідники виділяють два основних підходи до дискурс-аналізу: парадигматичний і синтагматичний [47; 113; 169; 173]. Перший у своїй основі має ідеї К. Леві-Стросса і спрямований на «вибір стилістичних засобів, що оформляють наратив і прагматичні риси соціального й культурного контексту» [47, с. 56]. Другий підхід ґрунтується на роботах В. Проппа. Російські ворожі наративи, які стали зброєю в гібридній війні проти України, побудовані за принципами, описаними в його праці «Морфологія казки» [496]. В. Пропп запропонував системний підхід до аналізу структури оповіді, виявивши, що будь-яка історія має певну послідовність розвитку сюжету зі своїми сталими і змінними частинами. Сталими є дії персонажів і їх роль: однакова кількість дійових осіб (серед яких обов'язково є герой, антагоніст, оманливий герой, помічник, тощо). А їхні функції фактично є набором заборон та їхніх порушень [496].

Якщо провести аналогії з пропагандистськими наративами, які активно в російських медіа супроводжували події під час анексії Криму та захоплення частини Донецької і Луганської областей у 2014 р., то можна простежити аналогії

з «проппівською» побудовою оповіді: «герої» («ввічливі люди», «ополченці») спільно з «помічниками» («народ Криму», народ Донбасу») протистоять «антагоністам» («київська хунта», «нацисти»), які їх переслідують. І після «перемоги» («референдум у Криму та «л/днр») відбувається «повернення героя додому» («входження окремих регіонів України до складу рф»).

Наведені підходи послуговували підґрунтям для вироблення комплексної методики дискурс-аналізу ПСО, що впроваджували російські ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. Ця методика реалізується низкою кроків. На *першому етапі* на засадах загальнонаукових методів аналізу, синтезу й опису виокремлено, систематизовано та описано міфи, наративи досліджуваних ПСО, сугестивні техніки і прийоми, що забезпечують їхній вплив на ЦА. На *другому етапі* застосовано *критичний дискурс-аналіз* для дослідження ідеологічних смислів та стратегій легітимації міфів і наративів російських ПСО та впровадження комунікативних стратегій деконструкції і десакралізації символів опонента й експансії символічної системи рф у «зону впливу» опонента; *мультимодальний наративний аналіз* використано для визначення структури деструктивних наративів, створену за допомогою кількох знакових систем; *контекстуально-інтерпретаційний* — для інтерпретації лінгвосугестивних технік і прийомів, на яких ґрунтується контент російських ІА; *когнітивно-прагматичний* — для виявлення побудови системи російських ПСО, напрямів і алгоритмів деструктивного впливу міфів і наративів ІА; *семантичний та лексикографічний* аналізи дозволили простежити трансформацію значень лексем-вербалізаторів концептів *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ* у контенті російських ІА; *концептуальний аналіз* — виявити концепти і когнітивні моделі, що формують деструктивні міфи і наративи російських ІА; *асоціативний експеримент* — тенденції щодо набуття зазначеними вербалізаторами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ПСО; *семантико-контекстуальний аналіз* застосовано для вивчення символів як структурних засад деструктивних міфів і наративів рф; *семіотичний аналіз* — для дослідження сугестивізації символів у

дискурсі ІІСО російською пропагандою; *контент-аналіз із використанням технології Великих Даних* за допомогою інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс дозволив виявити взаємозалежність російських медіа у просуванні деструктивних міфів, спрогнозувати надалі розвиток медійної ситуації щодо просування нарративу «Громадянська війна на Україні», здійснити сентимент-аналіз щодо вживання радянського топоніма *Прибалтика* російськими ІА протягом 2021 – 2023 рр., провести кількісний аналіз публікацій російських ІА упродовж 2022 – 2023 рр., де вжито топоніми радянського походження *Молдавія, Кіргізія, Білорусія, Прибалтика*; *контент-аналіз з використанням технологій розширеного пошуку* сприяв дослідженню динаміки використання в публікаціях ІА кінця 2013 – початку 2024 рр. пропагандистських конструктів, на яких ґрунтуються деструктивні міфи й нарративи.

Алгоритм комплексного дискурс-аналізу ІІСО, що впроваджували російські ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр.:

I. Критичний дискурс-аналіз дослідження ідеологічних смислів та стратегій легітимації міфів і нарративів російських ІІСО, що впроваджували ІА упродовж кінця 2013 – початку 2024 рр.:

1. Когнітивно-прагматичний аналіз побудови системи російських ІІСО, напрямів і алгоритмів деструктивного впливу міфів та нарративів ІА.

2. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз лінгвосугестивних технік і прийомів, на яких ґрунтується деструктивний контент російських ІА.

3. Контент-аналіз із використанням технології Великих Даних щодо кількості й динаміки використання в публікаціях ІА пропагандистських конструктів, які стали засадами деструктивних міфів і нарративів.

II. Мультиmodalьний нарративний аналіз системи символів російських ІІСО, що позиціювали ІА:

1. Концептуальний аналіз символів, що формують деструктивні міфи і нарративи російських ІА.

2. Семантичний та лексикографічний аналізи лексем-вербалізаторів концептів *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ, ПОЗИЦІОНОВАНИХ* у контенті російських ІА.

3. Асоціативний експеримент щодо набуття зазначеними вербалізаторами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ІПСО.

4. Семіотичний аналіз сугестивізації символів *V*, *Z* і *O* в дискурсі російських ІА.

5. Контент-аналіз із використанням технології Великих Даних за допомогою інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс російських ІА щодо взаємозалежності російських медіа у просуванні деструктивних міфів, прогнозування надалі розвитку медійної ситуації щодо просування деструктивного нарративу «Громадянська війна на Україні», конотативного вживання радянського топоніма *Прибалтика* та наявності топонімів радянського походження *Молдавія*, *Кіргізія*, *Білорусія*, *Прибалтика* в публікаціях російських ІА у період 2021 – 2023 рр.

III. Узагальнення результатів дослідження та висновки щодо специфіки здійснення ІПСО російськими ІА упродовж кінця 2013 – початку 2024 рр. із застосуванням *загальнонаукового методу індукції*.

Під час дослідження були використані такі терміни і поняття:

Когнітивні синоніми — запропоноване автором визначення, відповідно до якого це слова, що звучать і пишуться по-різному, не обов'язково належать до однієї частини мови, але внаслідок прихованого впливу на підсвідомість людини створюють ілюзію дуже близького або тотожного лексичного значення.

Концепт — сукупність усіх значень і понять, а також система уявлень, образів та асоціацій, що виникають під час сприйняття та осмислення певного слова у свідомості людини [29, с. 54].

Концептуальна картина світу — це представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу [168, с. 259].

Лінгвістичний маркер — слово чи словосполучення, що є виразником певної типологічної характеристики об'єкта, особи, ситуації тощо [62, с. 80].

Пропаганда — комплекс інтенсивних комунікативних процесів задля зміни поведінки ЦА, на яку вони налаштовані [147, с. 168].

Слово-символ — слово, яке має додаткове лексичне, окрім власне основного, значення та більш глибокий зміст, це «багатопланова відкрита

семантична структура, що має здатність в одному контексті виявляти кілька символічних значень одночасно» [179, с. 111].

Цільова аудиторія — група людей, об'єднана спільними інтересами, потребами із врахуванням віку, статі, професійних зацікавлень, місця проживання тощо.

Отже, методологічними засадами дослідження російських ПСО є мультимодальний критичний і нарративний дискурс-аналізи, які дозволяють визначити ідеологічні смисли, комунікативні стратегії, техніки й лінгвосугестивні засоби, що використовує рф задля нав'язування опонентам власної концептуальної картини світу, а відтак сформуванню комплексу заходів протидії деструктивним впливам агресора в розв'язаній ним війні проти України.

Висновки до розділу 1

В умовах повномасштабної війни рф проти України дослідження ворожих деструктивних ПСО в лінгвістичному вимірі не лише актуальне як теоретичне підґрунтя, а й переходить у практичну площину для вироблення комплексу заходів протидії. Аналіз наукової бази щодо вивчення медіа- та інтернет-дискурсу довів його провідну роль у здійсненні інформаційно-психологічних впливів на ЦА завдяки мультимодальності й технологічності. До маркерних ознак технологічного дискурсу рф належать сугестивні технології з багаторівневим впливом, застосування мови ворожнечі, лінгвоксенофобія, використання фейків, стереотипізація, символізація та ярлики для маніпуляції свідомістю аудиторії, за допомогою яких агресор планує отримати контроль над свідомістю і поведінкою визначених ЦА з метою деморалізації та дезорієнтації противника й успішного проведення власних соціально-політичних і воєнних дій.

Визначено актуальність таких складників російських ПСО, які реалізуються через публікації найрейтинговіших інформаційних агенцій рф — ТАСС, РИА Новости, Интерфакс, Украина.ру: міф, нарратив, комунікативні стратегії, сугестивні техніки і прийоми, мовні засоби, вербальні та невербальні символи.

Установлено, що одним із ефективних інструментів російських ПСО став процес міфологізації — упровадження міфів у масову свідомість за допомогою вбудовування символічних образів у відповідний контекст, інтерпретуючи за допомогою знаків реальність та, відповідно, формуючи потрібні наративи.

За результатами контент- і дискурс-аналізів визначено систему сугестивних технік, найбільш уживаних російськими ІА у просуванні ПСО.

У цій праці запропоновано такі узагальнені визначення:

Інформаційно-психологічна війна — вид протиборства між суб'єктами, цілеспрямований широкомасштабний вплив на свідомість та поведінку цільових аудиторій інформаційно-психологічними засобами, що ґрунтуються на лінгвістичному інструментарії, з метою зміни системи цінностей, установок, поглядів, думок, відносин, мотивів, стереотипів цих аудиторій задля досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над противником.

Інформаційно-психологічна операція — технологічний дискурс, що передбачає сугестивний вплив на свідомість і поведінку цільових аудиторій, трансформацію їхніх ціннісних орієнтирів, стимулювання до некритичного сприйняття інформації, конструювання сценарію розвитку подій на потребу адресанта, пошук привабливої мовної «обгортки» дискурсу для реалізації комплексу спланованих, узгоджених заходів впливу на свідомість і поведінку людини з використанням засобів, форм і методів поширення інформації з метою деморалізації і дезорієнтації противника та успішного впровадження власних соціально-політичних і воєнних дій.

Війна наративів — організований конфлікт стратегічного рівня, що триває понад десятиліття і використовує лінгвістичний інструментарій для когнітивного впливу на концептуальну картину світу, поведінку та свідомість ЦА.

Методологічною базою дослідження лінгвістичного виміру російських ПСО стали загальнонаукові методи аналізу, синтезу й опису, а також лінгвістичні: критичний дискурс-аналіз, мультимодальний наративний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний, когнітивно-прагматичний, семантичний, лексикографічний, концептуальний, семантико-контекстуальний, семіотичний аналізи, контент-аналіз та асоціативний експеримент.

РОЗДІЛ 2

ДЕСТРУКТИВНІ МІФОЛОГІЗАЦІЯ І НАРАТИВІЗАЦІЯ ЯК РОСІЙСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

2.1. Міфологізована структура російських інформаційно-психологічних операцій: міф — наратив — сугестивні техніки

За результатами дискурс- і контент-аналізів російських медіа у період кінця 2013 – початку 2024 рр. виявлено дві базові ІПСО — *«Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності»* і *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»*. Ці ІПСО є адаптивними, оскільки російські пропагандисти їх підлаштовують під актуальні поточні ситуації; вони легко коригуються завдяки відповідним наративам, які вкладені в уже попередньо сконструйовані міфи, й сугестивним технікам, що націлені на емоційно-чуттєву сферу реципієнтів; опосередковано впливають на розум, волю і поведінку ЦА, знижують критичне сприйняття навіюваного змісту (додаток В). Перебіг вказаних ІПСО протягом досліджуваного періоду відбувався за моделлю класичної ІО, що містить: підготовчий період — зондування інформаційної ситуації, створення відповідних умов (інформаційного плацдарму), здійснення інформаційної агресії задля виведення противника з рівноваги з вирівнюванням ситуації надалі у вигляді інформаційного домінування, завершальний етап — інформаційна адаптація (додаток Б).

ІПСО *«Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності»* має когнітивно-прагматичне спрямування на повне знищення української ідентичності, спростування факту державності України та її нації, доведення, що Україна є «штучним утворенням» і не має права на самостійне існування та, у підсумку, на ідеологічне обґрунтування власної

збройної агресії проти нашої Держави. Ця ІПСО ґрунтується на міфах «Україна — частина триєдиного народу великої російської нації» й «Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології» та впроваджує наративи, спрямовані на **переконання в залежності України від росії**, дискредитацію ЗС України, української влади й народу та розбрат усередині нашої Держави: «росія змушена була підтримати своїх людей на Україні», «Економіка України не вистійть без російського ринку», «Українців від кризи врятує тільки політика путіна», «Євроінтеграція веде Україну до краху», «У Донецькій і Луганській областях ніхто не підтримує київську владу», «Українська влада готується втекти із вкраденими європейськими грошима», «На Донбасі помирають люди з вини української влади», «Збройний переворот і незаконне захоплення влади на Україні», «Військові злочини щодо мирного населення Донбасу», «Звірства українських військових».

ІПСО «росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі» спрямована на перекладання відповідальності за дестабілізацію ситуації у світі і, зокрема, в Україні, на «колективний Захід», який начебто провокує конфлікти, змушуючи росію захищатися. Так рф намагається «віддзеркалити», розбудувати симулякрну реальність, де вона вже не агресорка, а «миротвориця», створюючи ілюзію боротьби за справедливість, у якій росія відстоює «багатополярний світ» на противагу «несправедливій гегемонії Заходу». Цю ІПСО забезпечують новітні соціальні міфи «Дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні», «Громадянська війна на Україні», «Проект анти-росія⁴: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф», «НАТО оточує росію і стоїть у неї на порозі» і наративи, спрямовані на **обвинувачення України в руйнуванні відносин з росією**, демонстрацію «підступності України та Заходу» і «величі росії», піддрив єдності та співпраці між Україною і її союзниками: «Україна готується напасти на росію», «Україна не дотримується Мінських угод, нагнітаючи ескалацію конфлікту», «Криза на Україні — це геополітичні інтереси США», «Мета США — віддалити європейців від росії», «Захід веде інформаційну війну проти росії», «Захід «накачує» Україну

---

⁴ У назві російського міфу поняття «анти-росія» вжито відповідно до правил російської мови з написанням через дефіс для позиціонування як маркера пропаганди держави-агресорки.

зброєю», «Американські біолабораторії на Україні», «росія докладає титанічних зусиль для досягнення миру», «Україна — ненадійна партнерка», «Україна погрузла в корупції і тому не варто з нею мати справу».

Зазначені ПСО побудовані на архетипах, що, на думку К. Юнга, є психічними структурами, колективним несвідомим, яке «має не особисту, а загальну природу, тобто на відміну від особистої психіки, воно охоплює змісти і способи поведінки, які скрізь і в усіх індивідів *cum grano salis* (лат. з дрібкою солі – прим. Л. Ф.) однакові» [247, с. 12]. Наші спостереження збігаються з висновком українського науковця І. Попадюка, який, розглядаючи поняття архетипу як еквіваленту архетипного поля, що складається з класичних елементів Юнга, ввів у обіг поняття *руській архетип*, виділивши п'ять його стійких рис:

– волатильність (неврівноваженість) — «кожен *руській* є архетипно раб і деспот, кат і жертва, тварюка і «душа» (*душа-человек*) водночас»;

– інвазивність (войовничість) — «нема **власного** суверенного “я”, то ж відповідно не існує **іншого** суверенного “я”. Тому, у сприйнятті *руського*, будь-яка земля, на яку він ступив, це вже “його” земля»;

– автоцентричність (пихатість) — «архетипно властиве *руським* марнославство, пихатість, показна самовпевненість, зверхність возвеличують їх у власних очах і є несвідомим прикриттям непевності у собі, власних можливостях, у повній неспроможності збудувати безпечний і комфортний для самих себе світ»;

– сервільність (рабськість) — «відсутність самості, цілісної особистості, має наслідком прийняття рабства як природного життєвого стану»;

– міметичність (імітаційність) — «схильність до наслідування, копіювання дій, ідей, форм, їх запозичення є в *руському* архетипі життєво необхідною, поширеною на всі види діяльності, винятково дієвою і завжди поверхневою» [145].

Отже, ключовими елементами *руської* ментальності й опорними точками *руського архетипу* є концепти *ВОРОГ* і *ВЛАДА*, які мають статус абсолюту: «Як абсолют *власть* постійно мусить доводити, що вона існує і мусить існувати, вона незамінна у своїй абсолютності. Це самоутвердження у статусі абсолюту *власть*

культивує через переконання, що є *висшая цель* і проти *русского народа*, який є носієм цієї місійної *цели*, є *враг*» [143].

Сугестивний вплив ІПСО на всіх рівнях забезпечують сугестивні техніки: багаторазове повторення, викривлена інтерпретація історичних фактів, генералізація, делегітимаційне маркування, (історична) демонізація, дискредитаційний фреймінг, ідеологічна стигматизація, емоційна ескалація, «ефект ореолу», «ефект якоря», знецінення і приниження, катастрофізація, маніпулятивна метафоризація, маніпулятивне перенесення номінацій, маніпулятивна фразеологізація, «наклеювання ярликів», негативна емоційна фреймізація, оманлива інформація, переконання аудиторії, підміна понять, «проголошене пророцтво», рефреймінг контексту, риторичні запитання, симуляція, хибна дихотомія. ЦА визначених ІПСО є *внутрішні* (громадяни рф) та *зовнішні* (світове співтовариство — ЦА як країн-противниць, так і країн-прихильниць й України зокрема), оскільки бажаним результатом щодо перших є мобілізація суспільства і абсолютна підтримка дій влади, а щодо других — послаблення західної військової допомоги Україні та повної капітуляції нашої Держави.

Отже, російські ІПСО «*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*» і «*росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі*» є технологічним дискурсом, розбудованим у довготривалій перспективі (початок 2014 – початок 2024 рр.), що забезпечує системний деструктивний вплив на внутрішні і зовнішні ЦА з метою зниження критичності при сприйнятті ними навіяного змісту, формування бажаної поведінки та зміни системи цінностей.

2.2. Історичні міфи як інструмент інтерпретації концептуальної картини світу

Засадничими міфами дискурсу російської ІПСО «*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*» є історичні,

які мають на меті не лише пояснити з політико-історичного погляду ситуацію, суспільні явища і наявний стан речей, а й стати підґрунтям для коригування ціннісних орієнтирів та концептуальної картини світу нації в потрібному агресорі вимірі — «від незначної зміни акцентів до повного переписування історії, приховано керувати масовим несвідомим» [46; 121, с. 60]. Прагматика міфологізації історії російськими пропагандистами спрямована на сакралізацію одних подій, символів, явищ і осіб та знецінення інших задля забезпечення «великодержавного панування над іншими народами <...> з централізованою владою, якою керує великий вождь — організатор перемоги над силами зла» [133, с. 271].

Контент-аналіз із використанням технології Великих Даних довів, що базовими міфами з історичним підґрунтям, тиражованими з кінця 2013 р. російськими ІА в контексті сучасної російсько-української війни, є такі: *«Україна — частина триєдиного народу великої руської нації»* і *«Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології»*.

Якщо перший міф, більш глибинний в історичному контексті, ширшого поширення набув ближче до повномасштабного вторгнення РФ в Україну — в середині 2021 р., то другий російські медіа почали масово поширювати практично з весни 2014 р.

Міф *«Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології»* має потужний емоційний вплив і на внутрішню, й на зовнішні ЦА, оскільки прагматично орієнтований на актуалізацію подій Другої світової війни та негативних життєвих подій представників минулих поколінь, що її супроводжували (страждання, втрати близьких, страх за майбутнє тощо), — з одного боку, та навіювання почуття гордості за перемогу СРСР і Росії як його правонаступниці — з іншого. А ще він тісно пов'язаний із соціальною ностальгією — явищем, «яке виникає в період різких соціальних, економічних і політичних змін, внаслідок яких певна частина населення не може адаптуватися до нових умов життя і намагається втриматися у звичних для себе соціокультурних рамках» [237, с. 76]. Тому міф про «нацистів» і «фашистів» в

Україні використано російською пропагандою, зокрема, з метою відволікання уваги російських ЦА від внутрішньодержавних проблем.

На підставі аналізу, здійсненого за допомогою технології Великих Даних (розширеного пошуку), визначено динаміку публікацій російськими ІА за запитом *Украин, нацист, фашист* протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. (скриншот 2.2.1.). Лексеми *нацизм* та *фашизм* у 2014 – 2017 рр. в контексті подій в Україні вживалися здебільшого щодо окремих добровольчих батальйонів, насамперед таких як «Азов» та «Правий сектор». Далі (2018 – 2021 рр.) їх використовували для опису «виявів фашизму», зокрема щодо мовної політики чи декомунізації в Україні, а з початку 2022 р. вони стали основним офіційним обґрунтуванням повномасштабної війни проти України — «денацифікації».

Скриншот 2.2.1.
Динаміка публікацій російськими інформагентствами за запитом *Украин, нацист, фашист* з кінця 2013 до початку 2024 рр.

Для просування міфу в дискурсах російських ІА активно використовували такі сугестивні техніки: генералізацію, делегітимаційне маркування, дискредитаційний фреймінг, емоційну ескалацію, «ефект ореолу», ідеологічну стигматизацію, історичну демонізацію, маніпулятивне перенесення номінацій, «наклеювання ярликів», оманливу інформацію, переконання аудиторії, «проголошене пророцтво».

Техніка маніпулятивних перенесень номінацій негативної конотації на українців і позитивної — на осіб, які підтримують російську агресію, з метою виправдання вторгнення рф в нашу Державу забезпечує приписування «позначуваному певної “невластивої” для нього ознаки через подібність за аналогією» [110, с. 74]. Так, у російських та підконтрольних кремлю медіа з міжнародним статусом словами *нацисти* і *фашисти* номіновано офіційну владу України та українські Сили оборони, які захищають свої землі від силового захоплення ворогом, а відтак — і все населення нашої Держави. Натомість словами *добровольці* й *ополченці* іменовано сепаратистів лише з позитивною конотацією. Отже, маніпулятивне перенесення номінацій забезпечує сугестивний вплив на емоції як внутрішніх, так і зовнішніх ЦА російських ІА з метою додати рішучості й агресії першим та лояльності — другим. Ці номінації у корпусі військової лексики є вторинними репрезентантами опозиції *СВОЇ – ЧУЖІ*.

Наприклад, 18.03.2014 р. ТАСС цитує путіна, який у заяві щодо приєднання Криму до рф вживає слова з негативно-оцінним забарвленням, що контекстуально звертають реципієнтів до подій Другої світової війни. Учасників Революції Гідності в публікації названо *націоналістами, неонацистами, антисемітами*:

(1) «*“Ті, хто стояв за останніми подіями на Україні, переслідували інші цілі. Вони готували державний переворот, черговий. Планували захопити владу не зупиняючись ні перед чим. В хід були запуснені і терор, і вбивства, і погроми. Головними виконавцями перевороту стали націоналісти, неонацисти, русофоби і антисеміти. Але вже всім стало вкрай зрозуміло, що саме мають намір надалі робити ідейні спадкоємці Бандери, поплічника Гітлера в часи Другої світової війни”*, — *застеріг Путін*»⁵ [501].

Російська пропаганда услід за радянською закріпила за словом *націоналіст* шаблонне дискримінаційне значення, характеристику, стираючи семантичне розмежування зі словом *нацист*.

---

⁵ Цитати з публікацій російських інформаційних агенцій перекладені авторкою дослідження максимально наближено до оригіналу, включно з написанням прізвищ і топоніму «росія» та аббревіатури «рф» з великої літери, задля достовірної ілюстрації прикладів ІПСО рф.

Поняття *націоналізм* трактується як «історичний феномен соціального життя людства, який замінив домінування етнічних форм буття та виявляється в історично конкретних ідеальних та предметно-практичних втіленнях — в ідеях і почуттях, художніх творах, політичних трактатах, програмах і діях держави, суспільних організацій та рухів, метою яких є формування, збереження, розвиток та експансія націй або національних держав» [404, с. 638 – 639]. Відповідно *націоналіст* — це особа, яка вважає інтереси своєї нації найважливішими в державотворчому процесі.

Поняття *нацизм* в «Енциклопедії історії України» визначено як похідне від німецького *Nazi* (скорочене від *National Socialist*) й таке, що означає ідеологію і практику німецького націонал-соціалізму — політичного тоталітарного руху, який оформився в Німеччині та Австрії після Першої світової війни. Ґрунтувався цей рух на ідеях германського експансіонізму та реваншизму, вождизму (фюрерства), екстремістського націоналізму, ксенофобії, антисемітизму й вищости «арійської раси». Після приходу націонал-соціалістів до влади в Німеччині 1933 р. під керівництвом А. Гітлера ними була побудована тоталітарна держава, яка розв'язала Другу світову війну [454].

Ще одне поняття — *фашизм* (див. приклад (2)), яке часто використовують у публікаціях російських ІА, історично було самоназвою політичного руху, заснованого Беніто Муссоліні в Італії, але дуже швидко стало синонімом авторитаризму, диктатури, тоталітаризму і поширилось на різні політичні групи, зокрема й німецьких націонал-соціалістів, ставши символом репресивної влади. Тож його метафоричне вживання в контексті інформаційних та психологічних операцій проти України спрямоване на конструювання нової, штучної реальності і містить у собі приховану інтенцію мотивації.

Техніку «наклеювання ярликів» російські ІА використовують, свідомо ототожнюючи поняття *нацизм* і *націоналізм*. Розраховуючи на колективну історичну пам'ять насамперед внутрішніх ЦА, вони вживають слова-символи, які повинні викликати в реципієнтів відповідні асоціації з подіями Другої світової війни, і *нацистами*, *антисемітами* називають уже не німецьких націонал-

соціалістів 30-х – 40-х рр. минулого століття, а громадян сучасної України. До ярликів *нацизм* і *фашизм*, часто додають ще номінацію *хунта*, яка асоціюється з військовими урядами, що захопили владу (приклад (2)).

У прикладі (1) використано *делегітимаційне маркування* С. Бандери та *ідеологічна стигматизація через порівняння* з Гітлером: «*Бандера — поплічник Гітлера*». Так, відповідно до номінації громадян України «*ідейними спадкоємцями Бандери*» в цьому контексті вибудовується асоціативний конструкт «*українці — ідейні спадкоємці Гітлера*». Ці техніки підсилюють процес міфологізації масової свідомості, викликаючи негативні асоціації з радянською інтерпретацією реальних подій минулого.

Техніка емоційної ескалації передбачає апелювання до колективної історичної пам'яті, *маніпулятивне перенесення* загарбницьких дій нацистської Німеччини на Україну й створення *дискредитаційного фреймінгу* щодо України і українців. У прикладі (1) емоційну ескалацію створено із використанням слів негативної конотації зі значеннєвими компонентами 'смерть', 'страх': *терор, вбивства, погроми*. Адже насправді відомо, що події, які відбувалися під час Революції Гідності в Києві в кінці 2013 – на початку 2014 рр., були мирними протестами демонстрантів, допоки силовики під командуванням тодішньої влади президента Януковича не почали жорсткий розгін Майдану.

У травні 2014 р. РІА Новости публікує матеріал за результатами спілкування з віцеспікером нижньої палати держдуми росії Сергієм Железняком⁶, у якому зазначено:

(2) «*Росія неодноразово попереджала про те, що будь-які загравання з нацизмом і фашизмом, будь-які спроби з боку країн Заходу виправдати дії тієї хунти, яка сьогодні захопила владу на Україні, можуть призвести до жертв*» [344].

Для створення емоційної ескалації вжито лексему *жертва* стосовно особи, яка загинула, постраждала чи перебуває в небезпеці внаслідок насильства або злочину. У вказаному повідомленні міститься приховане звинувачення керівників

---

⁶ Імена й прізвища, використані у прикладах публікацій російських інформаційних агенцій, замість перекладу транслітеровано як вияв зневаги до осіб, котрі підтримують загарбницьку війну росії проти України.

державних органів України в подіях, які згодом відбулися через дії сепаратистських рухів на сході нашої Держави за підтримки російського військово-політичного керівництва.

Техніку генералізації пропагандисти використовують для створення ілюзії всезагальності й масштабності певних подій чи явищ і симулякризації дійсності. У прикладі (1) лексеми *терор, вбивства, погроми* створюють симулякр катастрофи в усій Україні.

Техніку генералізації також використано у прикладі (10) — запевнення про *«участь українських націоналістів у бандах терористів на Північному Кавказі»*. Вочевидь, ідеться передусім про боротьбу за незалежність Республіки Ічкерія та участь українців на боці обраного в 1991 р. президента Джохара Дудаєва в Першій Чеченській війні 1994 – 1996 рр. Насправді тоді був сформований загін «Вікінг» із кількох десятків українських добровольців, переважно членів організації УНА-УНСО [421]. Проте російська пропаганда намагається показати це масовим явищем у контексті негативного ставлення до прихильників незалежності Ічкерії як до терористів.

Техніку «ефект ореолу» використано російськими ІА для героїзації путіна та злочинів російської армії. У прикладі (1) ТАСС пропонує читачам позитивно-схвальну підтримку діям президента путіна, який *«застеріг»* від *«відродження нацизму»*. Означальний займенник *всім*, який вказує на загальну кількість осіб, не називаючи їх, разом із присудковим словом *зрозуміло* виражають інтенцію ствердження, що створює ілюзію правильності висловлених суджень і повної згоди із ними переважної більшості людей.

Такий же прийом ТАСС використовує в іншій публікації:

(3) *«Крим залишиться рідним домом для представників усіх народів, які там проживають, але він ніколи не буде бандерівським, заявив Путін у своєму зверненні до парламентарів і голів регіонів РФ»* [502].

Для створення ілюзії правильності рішення щодо анексії Криму у наведеному фрагменті використано *метафору дому*, який має прихистити всіх, хто проживає на півострові, незалежно від національності. А щоб надати більш

емоційно-позитивного сприйняття анексії Криму — додано епітет *рідний*. Тобто у свідомості реципієнта метафора «рідний дім» має викликати відчуття захищеності, затишку, спокою, родини, тепла. Ця метафора є частиною концептуальної опозиції *СВІЙ (рідний дім) — ЧУЖИЙ (бандерівський дім)*. Метафора *бандерівського дому*, навпаки, містить значеннєві компоненти ‘знищення’, ‘нестабільність’, ‘вбивства’, ‘насилля’, ‘звірства’ тощо.

Техніку «ефект ореолу» використано для розбудови позитивного іміджу влади рф як «миротвориці» і «справедливої судді», що виконує високу відповідальну місію за межами своєї країни:

(4) *«Ми вимагаємо від європейської влади не просто рішучого засудження того геноциду і фашизму, які в цей час відбуваються стосовно мирних громадян на Україні, а притягнення до відповідальності тих, хто сприяв приходу до влади тієї фашистської хунти на Україні»* [344].

Фраза «ми вимагаємо» має на меті нав’язати внутрішній ЦА наратив про міжнародний авторитет росії, рішучість у захисті власних цінностей, пов’язаних із сучасною інтерпретацією подій Другої світової війни. Ця семантика забезпечується використанням особового займенника *ми* у значенні ‘влада рф’ і дієсловом *вимагаємо*, що містить значеннєвий компонент пропозиції в категоричній формі та змушення до відповідних дій.

У 2023 р. РІА Новості публікує інтерв’ю з головою слідчого комітету росії александром бастрикіним. Медіа не лише цитує чиновника, а й ставить запитання, у якому вже «зашиті» лінгвістичні маркери міфу про «відродження нацизму і фашизму на Україні»:

(5) *«Зараз ми маємо справу з виявами неонацизму в сучасній Україні. Чому і як, на ваш погляд, вийшло, що зрадники і фашисти стали національними героями на Україні?»* [321]. Тож і відповіді респондента відбуваються в цій парадигмальній рамці: *«Після більш ніж 70 років з дня великої перемоги над нацистською Німеччиною і викорінення фашизму військове й політичне керівництво України не лише робить ретельні спроби відродження на своїй території згубної нацистської ідеології, але й послідовно реалізує політику*

геноциду стосовно мирних жителів Донбасу <...>. Через роки Росія знову веде запеклу боротьбу з нацизмом, що захопив Україну» [321].

Опираючись на власноруч сконструйований міф та наративи «Військові злочини стосовно мирного населення Донбасу» і «Звірства українських військових», влада рф нав'язує через медіа думку про нібито високу історичну місію росії, яка після «великої перемоги над нацистською Німеччиною і викорінення фашизму знову веде запеклу боротьбу з нацизмом». «Місіонерську роль» рф підкреслено епітетом *велика* до слова *перемога*. Це словосполучення є маркером радянської, а відтак російської пропаганди, яка в перемозі у Другій світовій війні виключну роль відводила саме СРСР (а нині — росії як спадкоємиці тієї тоталітарної держави), відсуваючи на другий план роль союзників. Епітет *запекла* до слова *боротьба* підкреслює рішучі та непримиренні дії так званого «місіонерства». Прагматика такого слововживання демонструє небажання припинити розпочату війну проти України.

Звернення путіна, що передувало початку т. зв. «спеціальної воєнної операції на Україні» як продовження історичної місії, публікували всі російські ІА, фрагментуючи його і таким чином збільшуючи кількість повторень та надаючи першочергової важливості. У зверненні путіна міф «Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології» спрямовано не лише на внутрішні ЦА, а й на українські задля, насамперед, виправдання своїх дій, що тривають з 2014 р., а в другу — налаштування їх проти української влади:

(6) *«Путін окремо звернувся і загалом до громадян України. Він зазначив, що у 2014 році росія була зобов'язана захистити мешканців Криму та Севастополя від тих, кого самі українці називають “нациками”» [510].*

Виправдати власні загарбницькі дії пропагандисти намагаються місією «захисту», надаючи алегоричности лексемі *нацики* через приписування їй значеннєвого компонента 'влада та Сили оборони України'.

(7) *«У своєму виступі він окремо звернувся до українських військовослужбовців. “Шановні товариші! Ваші батьки, діди та прадіди не для*

того билися з **нацистами**, захищаючи нашу спільну батьківщину, щоб сьогоднішні **неонацисти** захопили владу на Україні”, — сказав путін» [510].

Маніпулюючи історичною пам’яттю й акцентуючи на ментальному зв’язку поколінь («**ваші батьки, діди та прадіди**»), автори публікації намагаються навіяти реципієнтам емоції, які б ослабили бажання спротиву агресії.

Техніка переконання аудиторії ґрунтується на симбіозі раціонального й емоційного компонентів, викривленні контексту. Для більш ефективного сугестивного цілеспрямованого впливу на реципієнтів російські ІА використовують, окрім звичайного подання новин, жанр інтерв’ю. Оскільки інформація від імені «очевидця» викликає більше довіри в адресатів, це впливає і на їхнє сприйняття певних подій, спонукає до потрібних адресантові висновків та дій. Особливо, якщо «очевидець» є перебіжчиком з «ворожого табору». У 2019 р. ТАСС так використало колишнього співробітника СБ України Василя Прозорова, який втік до Москви і почав інформаційно-пропагандистську діяльність, спрямовану на дискредитацію України. У цьому інтерв’ю Прозоров, зокрема, стверджує, що **«нацистська і фашистська ідеологія стрімко і широко поширюється в частинах Збройних сил і Нацгвардії України»**. Якщо слова-символи *нацист* і *фашист* є звичними для широкого вжитку, то у цьому випадку використана поруч лексема *ідеологія* — маркер орієнтації на осіб із певним рівнем освіти, які звертають увагу й на раціональний вимір тексту. Для **переконання** використано мову від першої особи з акцентом на особовий займенник *я*, що надає публікації ефекту правдивості, а дієслова в дійсній формі (*я бачив, я зараз не кажу*) прямо вказують на факт, упродовжуючи інтенцію ствердження:

(8) *«Розповідаючи про злочини силових структур України на території АТО (силової операції Києва в Донбасі – прим. ТАСС), не можна не згадати, що це стає багато в чому [можливим] завдяки тому, що в силових структурах найширше поширення отримують **нацистські і фашистські** погляди, — сказав він. — **Я зараз не кажу вже про добробати (так звані добровольчі батальйони – прим. ТАСС), у яких це є часто-густо: я на власні очі бачив у них на шоломах і свастики, і подвійні блискавки, і татуювання зі свастикою, і вітають вони***

один одного скиданням рук доверху, в спальних розташуваннях у них прапори висять зі свастикою [і символами] есесівських дивізій» [568].

У наведеному фрагменті використано низку слів і словосполучень, зокрема і військову лексику, які викликають асоціації з подіями Другої світової війни: *нацистський, фашистський, свастика, подвійні блискавки* (емблема СС), *есесівські дивізії, а також скидання рук доверху* (рос. *вскидывание рук*) як нацистське вітання. Для посилення негативного впливу використано іменник *злочини* відповідно до дій Сил оборони — Збройних сил України та Національної гвардії, вжитого у множині, що дозволяє кваліфікувати його як контекстуальний синонім до часто вживаного в публікаціях російських медіа слова *терор*. Фразеологічний зворот *часто-густо* (рос. *сплошь и рядом*), що належить до розмовно-експресивної лексики, вжито для переконання, що згадане явище відбувається майже завжди і повсюдно. Як засіб посилення інтенції ствердження використано частку *не* з подвійним запереченням («*не можна не згадати*»).

На відміну від ТАСС і РІА Новости, третє з найпопулярніших ІА — Інтерфакс — прагне справляти враження більш нейтрального, яке намагається дотримуватися певних журналістських стандартів. Зокрема, в його публікаціях не так часто зустрічаються слова-символи, що входять до парадигмальної рамки міфу про «*відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології*». Однак, сугестивний вплив на реципієнтів тут здійснюється за допомогою *техніки оманливої інформації*.

Наприклад, у повідомленні від 15.03.2014 р. ідеться:

(9) «*Декілька людей, котрі несли прапор з фашистською символікою, затримані на опозиційному мітингу в центрі столиці, повідомили “Інтерфаксу” в пресслужбі ГУ МВД Росії по Москві. “На ході «Проти возз’єднання Криму з Росією» затримано ряд громадян, котрі несли прапор з символікою, що має відношення до третього рейху”, — сказав співробітник пресслужби» [489].*

Словосполучення *фашистська символіка* та *третій рейх* викликають однозначні асоціації з подіями Другої світової війни і вжиті стосовно людей, які виступили проти анексії Криму, тих, хто підтримує Україну. Проте ІА

покликається на невідоме джерело у пресслужбі ГУ МВД Росії по Москві, тобто лише передає почуте від іншої особи. Оскільки йдеться про авторитетну інституцію, то озвучена інформація не мала б викликати сумніву в реципієнта. Водночас, пресслужба якраз і є тим підрозділом, який покликаний комунікувати із суспільством та доносити до нього офіційну позицію, а співробітники є публічними особами. Тож приховування прізвища джерела, а також відсутність фотодоказів вказують на маніпуляцію в повідомленні та введення читача в оману.

Техніка проголошеного пророцтва є когнітивним викривленням, коли «неправдиве пророцтво, котре звучить дуже переконливо, може змусити людей мимоволі прагнути до його здійснення» [237, с. 92].

(10) *«Не дивно, що українське суспільство зіштовхнулося зі зростанням крайнього націоналізму, який швидко набув форми агресивної русофобії та неонацизму. Звідси й участь українських націоналістів у бандах терористів на Північному Кавказі, все голосніше звучать територіальні претензії до Росії»* [511].

У наведеному прикладі фраза *«все голосніше звучать територіальні претензії до росії»* навіює відчуття неминучої загарбницької війни з боку України та її союзників проти РФ. За три дні це «пророцтво» збулося, але загарбником став не «агресор», а «жертва». Російські ПСО підсилювалися реальними обстрілами, вбивствами, знищенням критичної і цивільної інфраструктури України з боку Росії. Поняття *нацизм* та *неонацизм* набули нових обертів, частоти й сенсів [22, с. 124].

Міф *«Україна — частина триєдиного народу великої руської нації»* спрямовано на підвищення Росією свого етнополітичного статусу через територіальні й культурно-історичні претензії до інших народів, зокрема українського. Для цього пропаганда використовує також міфи, які, у підсумку, викликають когнітивний дисонанс у ЦА, оскільки одночасно демонструють зверхність, знецінення і приниження української нації з одного боку, та переконання у схожості і спільності — з іншого. Цей міф є елементом інтерпретації історичного минулого. У ньому використано лише певні потрібні пропагандистам одиничні факти та повністю ігноровано інші, що призводить до переписування цілих пластів історичної дійсності.

Міф про «спільність» українського й російського народів кремлівська пропаганда запускала ще наприкінці 2013 р., коли активно обговорювали питання підписання Україною Угоди з ЄС. Основна мета — закодоване послання про небажання відпускати Україну з-під свого контролю.

Реалізація міфу відбувалася за допомогою технік: багаторазового повторення, викривленої інтерпретації історичних фактів, «ефекту якоря», маніпулятивної метафоризації, маніпулятивної фразеологізації, підміни понять, рефреймінгу контексту, симуляції, спрощення фактів, хибної дихотомії.

І якщо цей міф про «Україну як частину триєдиного народу великої руської нації» російські ІА з 2013 р. використовували не дуже активно, то за пів року до початку повномасштабного вторгнення рф в Україну офіційний кремль різко посилює його використання як основу впливу на внутрішню й зовнішню ЦА. За допомогою даних автоматизованого аналітичного сервісу Атак Індекс визначаємо, що протягом січня 2013 – грудня 2015 рр. зафіксовано 377 публікацій за цією тематикою, а загалом протягом січня 2020 – грудня 2023 рр. — 1 131, у середньому періоді з січня 2016 до грудня 2019 рр. їх було 554. Значне відхилення — 7 — від середнього рівня інформаційного потоку в січні 2013 – грудні 2015 та січні 2020 – грудні 2023 рр. свідчить про інтенсивну інформаційну атаку саме в ці періоди (додаток Г). Водночас констатуємо, що більша частка таких публікацій належить пропагандистським російським медіа. Протягом всього періоду з 2013 до кінця 2023 – початку 2024 рр. вона становила 74,5% – 86,1% (додаток Г) і найчастіше інформація мала новинний та суспільно-політичний характер, а також стосувалася міжнародних відносин, що підтверджує спрямованість як на внутрішню, так і зовнішні ЦА (додаток Д). На те, що у висвітленні теми «триєдиного народу» є всі ознаки присутності штучного впливу і наявності інформаційної операції, вказує і частота оновлення контенту — протягом всього досліджуваного періоду 33,2% – 36,5% оновлювалося по кілька разів на день (додаток Е).

Після деякого затишся протягом 2016 – 2020 рр. «розкрутка» міфу «Україна — частина триєдиного народу великої руської нації» стартувала у липні 2021 р. із двомовної — російською та українською — статті владіміра

путіна «Про історичну єдність росіян та українців» на офіційному сайті президента рф. Оскільки в росії державні ІА виконують ключову роль посередників між владою як головним суб'єктом ПСГО та медіа як основними їх виконавцями і, відповідно, визначають інформаційну повістку з необхідними акцентами, то згадану статтю вони опублікували на своїх ресурсах повністю без змін чи скорочень.

Техніку симуляція, спрямовану на вияв почуттів, яких насправді автор не переживає, простежуємо вже з перших абзаців тексту згаданої статті:

(11) «Одразу *підкреслю*, що *стіну*, яка виникла в останні роки між Росією і Україною, між частинами, по суті, одного історичного й *духовного простору*, *сприймаю як велику спільну біду, як трагедію*» [539]. Варто зосередити увагу, що «*спільною бідою*» і «*трагедією*» своє сприйняття російсько-українського конфлікту вважає особа, яка відіграє ключову роль у його виникненні й загостренні.

Техніка генералізації посилює *техніку симуляції*, оскільки має на меті нав'язати реципієнтам впевненість у тому, що висловлювання конкретної особи є всезагальним визнанням певної спільноти, народу, людства, не обмеженим певними умовами чи рамками — якісними, кількісними, часовими чи просторовими. Отже, використане на початку фрази (11) дієслово *підкреслю* не просто означає бажання наголосити на певній думці, а додає емоційної ваги, вказує на важливість авторської позиції. І хоч вжите воно в першій особі однини теперішнього часу, автор відмовився від словосполучення з особовим займенником *я*. Причина тут не у бажанні уникнути тавтології в тексті — у статті цієї частини мови немає взагалі. Оскільки функція особового займенника *я* — самоідентифікація особи, вираження її власної думки, дій, почуттів, то його відсутність у цьому випадку є одним із маніпулятивних прийомів, який полягає в намаганні представити власну думку як позицію суспільства, певну істину.

Або ж, наприклад, у цитаті (12) є намір генералізувати ідею твердженням, що колись «*не було взагалі в паспорті графа “національність”, була лише “віросповідання”*». Хоча, як відомо, перші друковані паспорти, які з'явилися у

1803 р., були не для всіх жителів російської імперії, а лише для деяких категорій населення — купців, міщан та ін. І вже після 1861 р. зі скасуванням кріпацтва відбулися реформи в паспортній системі задля контролю за пересуванням та пропискою населення [476].

Техніку підміни понять використали російські ІА для викривленого трактування правдивих фактів або подання неправдивої інформації як істини. Духовна компонента — православна віра і російська мова — є основними «стовпами» міфу про «триєдиний народ». Яскравим прикладом є підміна «Русь – росія», «русский – російський, росіянин», «давньоруська – руська – російська мова». Так топонім *росія* кремлівська пропаганда використовує під призмою часово-просторових уявлень не лише для адміністративно-політичного утворення *російська імперія* від 1721 р. чи пізнішого — *російська федерація*, а й для більш раннього періоду і тих територій, які не мають стосунку до цих держав. Для ЦА, не обізнаних з історією України та Східної Європи, складно зрозуміти різницю між цими схожими поняттями, тож їхня навмисна підміна, гра слів призвела до психолінгвістичного феномену — причинно-наслідкового викривлення. Очевидно, це робиться для того, щоб заплутати й дезорієнтувати читача. У грудні 2017 р. ТАСС цитує путіна:

(12) *«За його словами, перші заяви про те, “що Україна має бути незалежною”, з’явилися у ХІХ столітті. “Особливо, можливо, це було актуально у межах імперії, де, **напевно**, відбувалася певна насильницька русифікація”, — пояснив він ... “Хоча для України це найменше було важливо, бо все-таки **Україна** — **православна країна**, — продовжив Путін. — Тоді не було взагалі в паспорті графи “національність”, була лише “віросповідання”. **Нічим** взагалі **українець від росіянина не відрізнявся, взагалі нічим**» [500].*

З одного боку, автор висловлювання хоче претендувати на певну об’єктивність і мимохіть згадує про «певну насильницьку русифікацію», але водночас вживає прислівники *можливо* та *напевно*, що означають припущення, ймовірність, а не факт. Наступна фраза використана з інтенцією ствердження, що *«для України це (насильницька русифікація) найменше було важливо»*,

підкріплена прислівником *найменше* у значенні мінімальної сили вияву. Спотворена «логічна рамка» далі простежується заміною поняття *національність* на *віросповідання* і завершується готовим висновком на цій основі, що українець не відрізнявся від росіянина, використавши заперечний займенник *нічим*, який означає повну відсутність чогось.

В іншій публікації, в липні 2021 р. ідеться:

(13) «Слов'янські та інші племена на величезному просторі — від Ладоги, Новгороду, Пскова до Києва та Чернігова — були **об'єднані однією мовою** (зараз ми називаємо її **давньоруською**), господарськими зв'язками, владою князів династії Рюриковичів. А після хрещення Русі — **і однією православною вірою**» [539].

Зазначимо, що певна частина мовознавців (як українських, так і російських) умовно називають давньоруською спільну для східних слов'ян мову періоду Київської Русі (Р. Аванесов, В. Борковський, Л. Булаховський, В. Виноградов, О. Востоков, М. Дурново, М. Жовтобрюх, Г. Ільїнський, В. Колесов, П. Кузнецов, Б. Ляпунов, В. Німчук, С. Обнорський, О. Потєбня, А. Селіщев, О. Соколовський, І. Срезневський, Ф. Філін, О. Шахматов та ін.), а деякі дослідники її розглядають виключно як писемну мову і при цьому заперечують існування спільної усної східно-слов'янської мови (І. Матвіяс, І. Огієнко, Г. Півторак, В. Русанівський, В. Складенко, С. Сміль-Стоцький, Є. Тимченко, О. Ткаченко, Ю. Шевельов та ін.). А початком формування української мови (російської і білоруської також) вважають розпад праслов'янської мови [377].

Завдяки вже згаданій техніці підміни понять давньоруську мову у пропагандистських текстах на когнітивному рівні сприймають як давньоросійську.

(14) «У зверненнях і до польського короля, і до російського царя запорожці називали, визначали себе **російськими** (рос. — русскими) **православними людьми**» [539].

Насправді гетьман Б. Хмельницький називав Князівством Русь державу, яку планував творити, а у своїх зверненнях до очільників сусідніх держав та в інших офіційних документах уживав номінацію *московський цар, московське царство*.

Тож козаки ідентифікували себе як нащадки Русі княжої доби, а «служба московському царю» означала винятково військову службу, за яку вони отримували відповідну плату. Єдине, що об'єднувало всіх на той час, — це так званий «православний інтернаціоналізм» [150]. Москва активно експлуатувала тезу про «захист православних єдиновірців» задля «приєднання всіх земель і народів, які вона вважала історично та геополітично належними собі» [14, с. 12]. І, звісно, «парне» вживання понять «*русский*» і «*православний*» покликане закріпити в читача на когнітивному рівні стійке переконання в їхній синонімічності.

Техніка викривленої інтерпретації історичних фактів використана російською пропагандою для переписування історії, спотворення фактів минулого. У статті путін не просто запрошує читача до ознайомлення з «правильною» інтерпретацією історичних подій минулого, а ніби натякає на існування власного бачення вирішення російсько-українського конфлікту і «сьогодні», і в «майбутньому»:

(15) *«Щоби краще зрозуміти сьогодення і зазирнути в майбутнє, ми маємо звернутися до історії <...>. І росіяни, і українці, і білоруси — нащадки Древньої Русі»* [539].

У кінці опублікованої статті автор нав'язує когнітивне протиріччя: з одного боку, «*справжня суверенність України можлива*», а з іншого — Україна і росія є «*один народ*». Причому Білорусь, як ще одна частина «триєдиного народу», більше не згадується в геополітичному контексті. Читачам уже представлено готове рішення майбутнього, підкріплене емоційно забарвленою лексикою:

(16) *«Впевнений, що справжня суверенність України можлива саме в партнерстві з Росією. Наші духовні, людські, цивілізаційні зв'язки формувалися століттями, сягають одних витоків, загартовувалися загальними випробуваннями, досягненнями і перемогами. Наша спорідненість передається від покоління до покоління. Вона — у серцях, у пам'яті людей, які живуть у сучасних Росії та Україні, у кровних зв'язках, що об'єднують мільйони наших*

сімей. Разом ми завжди були і будемо багатократно сильнішими та успішнішими. Адже ми один народ» [539].

Цей висновок не випадково починається пасивним дієприкметником *впевнений*, адже він вказує на «тверде переконання» автора у висловленій думці і на його здатність діяти рішуче.

Попри широко застосовувану техніку викривленої інтерпретації історичних фактів російські пропагандисти звинувачують у переписуванні історії своїх опонентів. У 2015 р. ТАСС, покликаючись на главу адміністрації президента рф сергея іванова, стверджує:

(17) *«“Ментально, релігійно, культурно між нами нескінченно багато спільного. Враховуючи мову. Єдиний слов’янський народ, тут і сперечатися нема про що”, — сказав Іванов, додавши, що можна скільки завгодно переписувати історію, але суті це не змінить» [530].*

Замість числівника *один* ужито прикметник *єдиний*, який підсилює значення іменника *народ*, вказуючи на його неподільність. Словосполучення *«сперечатися нема про що»* виражає інтенцію категоричності й означає намір досягати мети без жодних сумнівів, упевнено, без вагань.

Російськими ІА події і факти минулого дуже часто фальсифікуються.

(18) *«Важливо, що і в західних, і східних російських (рос. – русских) землях говорили однією мовою. Віра була православною. Аж до середини XV століття зберігалось єдине церковне управління» [539].*

У цьому твердженні не взято до уваги альтернативні погляди науковців, які досліджували становлення слов’янських мов. Зокрема, відомий мовознавець І. Огієнко вважає, що українська та російська мови розвивалися окремо, незалежно одна від одної, «кожна своєю дорогою, без якоїсь спільної доби», оскільки «від племен українських ці російські племена були відгороджені густими величезними лісами» [115, с. 25]. Також І. Огієнко згадує незавершений «Історичний словник українського язика» професора Є. Тимченка, побудованого на матеріалі близько 400 пам’яток староукраїнської писемності й виданого у Києві в 1930 – 1933 рр. Науковець зазначає, що до цього словника не увійшов

матеріал від XI ст., бо «совєтська російська влада дозволила друкувати цього словника тільки з матеріалом, з XIV віку починаючи» [115, с. 28]. За логікою радянської та сучасної кремлівської пропаганди, якщо український народ зі своєю мовою з'явився пізніше, ніж російський, то є його частиною і не може існувати окремо від так званого великоросійського етносу. Тобто такий маніпулятивний прийом максимального розширення просторово-часової рамки російської ідентичності і паралельного звуження української має на меті «взагалі проголошувати українську націю неіснуючою, штучно створеною австрійцями чи поляками» [133, с. 255].

Викривлена інтерпретація історії забезпечується навмисним уникненням певних деталей і поданням неповної інформації:

(19) *«Вірші Тараса Шевченка створені українською мовою, а проза — переважно російською. Книги Миколи Гоголя, **патріота Росії**, уродженця Полтавщини, написані **російською** мовою, сповнені **малоросійськими** народними виразами та фольклорними мотивами. Як можна поділити цю спадщину між Росією та Україною? І навіщо це робити?»* [539].

Тарас Шевченко і справді написав 9 прозових повістей, уривок віршованої трагедії та щоденник російською мовою. Але в публікації не вказано, що російськомовні твори складають всього 5 % усього творчого спадку Кобзаря. Більше того, всі дев'ять повістей були написані Шевченком у засланні в Орській фортеці та Новопетровському укріпленні (Казахстан) де, по-перше, він перебував у російськомовному середовищі, а по-друге, писати російською — це був вимушений крок, оскільки його діяльність могли розцінити як політичний протест. «Шевченко не пробуджував високих почуттів до великої держави російської, бо проповідував українофільство і не міг говорити про возз'єднання Малоросії з Росією без ненависті», — писав про Т. Шевченка один із російських цензорів [559]. Як стверджує шевченкознавець П. Зайцев, Шевченко у своїх творах «підкреслював, що пише чужою мовою, відкидаючи теорію “общерусского литературного языка” і тим відсепаровуючись навіть від своїх прихильних українських рецензентів, які ту теорію визнавали і українську мову й літературу

вважали за складову частину “общерусской”» [44, с. 105 – 106]. Що ж до образу Миколи Гоголя як «патріота Росії» — це теж маніпуляція, оскільки навіть російські джерела цитують лист письменника до А. О. Смирнової, датований 24.12.1844 р., в якому він пише: «Сам не знаю, яка в мене душа, хохляцька чи російська» [423].

Використання історичних постатей Т. Шевченка і М. Гоголя, на відміну від Бандери й Гітлера з міфу про «відродження нацизму і фашизму на Україні», має навпаки — додати авторитетності й правдивості міфу про «триєдиний народ».

Переписуючи історію, російські пропагандисти використовують оманливу інформацію, що суперечить реальним фактам, описаних в історичних першоджерелах:

(20) *«Під час Північної війни зі Швецією перед жителями Малоросії не стояло вибору — з ким бути. Заколот Мазепи підтримала лише невелика частина козаків. Люди різних станів (рос. – сословий) вважали себе **росіянами** (рос. – русскими) та **православними**»* [539].

Підсилюють маніпуляцію лексичні одиниці з негативною конотацією з метою впливу на реципієнта задля зміни його поглядів. Зокрема, вживання віддієслівного іменника *заколот* у значенні ‘збройний стихійний виступ проти влади’ має намір делегітимізувати тогочасного гетьмана українського козацтва Івана Мазепу та знецінити його вплив як політичного діяча твердженням про нечисленну підтримку. Хоча історичні джерела вказують на 40 тис. прибічників гетьмана у повстанні проти московського війська 1709 року [48]. Також у цьому значенні використано заперечення як ствердження (*«не стояло вибору — з ким бути»*). Така двозначність має на меті додатково наголосити на тезі, яка не є прямим відображенням дійсності. Паралельно автор навмисно розмиває межу між усіма жителями Малоросії та козаками, аби створити уявлення всезагальної підтримки московського царя. З цією метою номінацією *козаки*, яка є частиною корпусу військової лексики, оскільки в цьому контексті йдеться про військове формування, автор репрезентує одночасно обидві частини опозиції *СВІЙ – ЧУЖИЙ* (*«заколот Мазепи підтримала лише невелика частина козаків»*).

Техніка маніпулятивної метафоризації в реалізації міфу «Україна — частина триєдиного народу великої руської нації» є різноплановим процесом творення словесної образності, що надає текстам емоційного забарвлення. Наприклад, у вересні 2013 р. ТАСС публікує матеріал, у якому йдеться, що росія попередила Україну про значні проблеми в економіці у випадку її інтеграції з Євросоюзом. З-поміж іншого, ІА цитує владіміра путіна:

(21) «Президент переконаний, що “куди б Україна не йшла, ми все одно колись та десь зустрінемося. Тому що ми — **один народ** ... Тому що у нас **одна Дніпровська Київська купіль**, у нас, безумовно, **спільне історичне коріння та спільні долі**, у нас **спільна релігія, спільна віра**, у нас дуже схожа культура, мови, традиції та менталітет”, — сказав президент» [523].

Ця невелика цитата «пересипана» метафорами, які просто й ненав’язливо інтерпретують історичне минуле та дають готове розуміння сучасних процесів, активуючи у свідомості реципієнтів відповідні емоції. Зокрема, метафора «Дніпровська Київська купіль» скеровує до церковного обряду хрещення, коли дитину занурюють у посудину з водою, і означає надання Божого захисту. В історичному аспекті вона нагадує про церемонію хрещення мешканців Києва князем Володимиром Великим у 988 році, після чого Київська Русь здобула статус християнської держави.

Метафора «стіна» у цитаті (11) внутрішнім російським ЦА, а також українським мала нав’язати усвідомлення перешкоди між двома країнами, штучно створеної ззовні. А у західної ЦА ця метафора мала активізувати спогади про історію виникнення Берлінської стіни, падіння якої стало символом свободи і єднання в Європі. Так автор намагається навіяти світовій спільноті думку, що возз’єднання росії й України — це абсолютно позитивний крок, підсилюючи метафору «стіна» емотивними синонімами *біда* і *трагедія* та епітетом *велика спільна*. Обидві держави він називає частинами одного простору — і не лише історичного. Щоб викликати потрібні позитивні емоції в реципієнта, він до слова *простір* додає епітет *духовний*, тобто пов’язаний із внутрішнім світом людини, її інтелектом, моральністю, прагненням до вищих цінностей.

У прикладі (16) акцент на беззаперечній «спорідненості» українців і росіян поставлено за допомогою **метафоричної обставини** (*в серці, у пам'яті, у кровних зв'язках*) — не просто для створення яскравого та образного тексту, а щоб викликати в реципієнта позитивні емоції та водночас зробити меседж більш виразним і таким, який краще запам'ятати. Для підсилення цього ефекту використано слова з позитивною конотацією — *досягнення; перемоги; об'єднують; сильніші, успішніші; духовні, людські, цивілізаційні зв'язки*.

Одним із засобів **метафоризації** є **метафоричний присудок**, який описує дію предмета, що йому невластива. Використовують російські ІА для навіювання максимально негативного сприйняття читачами дій української влади, наприклад, звинуваченням у посяганні на вищі цінності суспільства, зокрема, духовну єдність, по якій вона (влада) метафорично «вдарила» (22), або щодо російської мови, яка «потрапила під удар» і «викреслена» з навчального процесу (23). Ці дієслова в переносному значенні не просто спрямовані на обвинувачення, а наголошують на навмисності таких дій:

(22) *«Вдарили і по нашій духовній єдності. Як і за часів Великого Князівства Литовського, затіяли нове церковне розмежування... Навіть широка автономія Української Православної Церкви зі збереженням духовної єдності з Московським Патріархатом їх категорично не влаштовує. Цей зримий, багатівіковий символ нашої спорідненості їм треба будь-що зруйнувати»*) [539].

(23) *«Під удар потрапило все те, що поєднувало нас і зближує досі. Насамперед — російська мова. Нагадаю, що нова “майданна” влада насамперед спробувала скасувати закон про державну мовну політику. Потім був закон про “очищення влади”, закон про освіту, що практично викреслив російську мову з навчального процесу»* [539].

Техніка маніпулятивної фразеологізації тісно пов'язана з метафоризацією, оскільки під час цього процесу слова також втрачають своє первісне значення і створюють яскраві образи, але тут, сполучаючись, вони ще й утворюють стійкі цілісні вислови і перестають бути самостійними. Наприклад, 02.07.2021 р. Україна.ру публікує інтерв'ю з білоруським політологом, директором Центру

вивчення і розвитку континентальної інтеграції «Північна Євразія» (Мінськ) Алексеем Дзермантом. Так активізацією просування міфу про «триєдиний народ» за пів року до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну із залученням експертів з інших країн російські ІА намагалися продемонструвати «міжнародне визнання» історико-політичної лінії кремлівської пропаганди, що мало додати ваги цій тематиці насамперед для усіх видів російських та, по можливості, іноземних медіа, які мали донести «правильне» трактування до читача, глядача і слухача. Це інтерв'ю пронизане лінгвістичними маніпуляціями, зокрема використанням метафор і фразеологізмів, починаючи із заголовка:

(24) *«Росія і Беларусь повинні ставитися до України як до заблукалого брата»* [322].

Вочевидь, метафора *заблукалий брат* є смисловою паралеллю до словосполучення *заблукала вівця* з біблійної притчі, що ілюструє радість Бога, коли до нього повертається людина, яка загубилася і кається. Зрештою, запитання інтерв'юера Кіріла Курбатова це підтверджує:

(25) *«Якщо ми вийшли з однієї сім'ї, чи означає це, що ми маємо ставитися до нацистів та олігархів на Україні як до заблукалих овець?»*

Негативно-оцінна лексика, якою позначено українців (*нацисти* та *олігархи*), поруч із позитивно-оцінною (*«вийшли з однієї сім'ї»*) містять у собі конотацію поблажливості, що означає прихильно-зверхнє ставлення, яке виражає певну перевагу над іншими (*«ставитися <...> як до заблукалих овець»*).

У відповіді білоруський політолог використовує ще одну біблійну метафору з такою ж конотацією для характеристики українців:

(26) *«Це як блудний син, який пішов із сім'ї шукати щастя, а потім потрапив у рабство. Ми все одно маємо ставитися до українців як до родичів. Хоча, безумовно, треба їх нарозумити, приводити до тями, десь виховувати, якщо вони беруть до рук зброю і творять якесь свавілля».*

Фразеологізм *«блудний син»*, відповідно до біблійної притчі, використовують для опису грішної людини, яка покалася і повернулася до нормального життя чи своїх попередніх принципів після періоду невдач,

«блукань» і помилок. У цьому контексті А. Дзермант приписує «гріхи сина» українцям, які нехтують законами та справедливістю («*створять свавілля*»), а у словосполучення «*беруть до рук зброю*» вкладає значеннєвий компонент 'напад' на противагу 'захисту'. Натомість в образ «*батька*» він вписує росію й Беларусь, які не просто мають прийняти українців як «*родичів*», але перед тим здійснити певний комплекс дій, які описуються початково позитивно-оцінною лексикою зі значеннєвим компонентом 'допомога': *нарозумити* — допомогти зрозуміти певні речі, *приводити до тями* — допомагати людині, яка втратила свідомість, опритомніти, *виховувати* — навчати, розвивати, впливати на формування світогляду, моральних принципів тощо. Проте разом із приписаними українцям характеристиками такий лексичний набір набуває дещо іншого семантичного відтінку — 'примушування, яке відбувається з допомогою фізичного чи психологічного тиску'. Зрештою, А. Дзермант далі сам це підтверджує:

(27) «*Це питання методів, як працювати із заблудлим братом. Так, нациків треба карати, відсікати, знищувати, бо це шкідники та деструктивні методи. Когось треба нарозумити, когось вбудовувати в загальні схеми. Тут уже питання технологій і роботи з таким заблудлим братом, яку технологію застосувати, щоб він прийшов до тями і повернувся до розуму*» [322].

Рівень емоційно-експресивної напруги тексту різко зростає, з'являється умовний поділ українців на дві частини, який повинен сформувавши в читача завідомо негативне і зверхнє ставлення через негативно забарвлені дієслова з інтенцією знищення, які містять значеннєві компоненти 'ліквідація', 'покарання', 'насильне відокремлення частини від цілого' (*карати, відсікати, знищувати*). До тієї частини українців, які не вважають себе «одним народом з великоросами і білорусами», тобто «*заблукалих братів*», білоруський політолог, використовуючи ще один фразеологізм — «*повернутися до розуму*», — закликає застосовувати маніпулятивні технології, щоби вплинути на думки, переконання та поведінку і таким чином отримати контроль над сприйняттям реальності.

Водночас А. Дзермант наголошує на спільності «триєдиного народу», використовуючи введений російським вченим із суперечливими поглядами Львом

Гумільовим у його теорії пасіонарного етногенезу поняття *суперетнос* як вищу ланку етнічної ієрархії. Ця теорія має як прихильників, так і критиків, які вважають її псевдонауковою [566]. За аналогією автор уводить новотвір із використанням префікса *супер*, який надає словам додаткового значення і вказує на щось головне, краще, якісніше — *суперспільність*:

(28) «*Це один народ, одна етнічна суперспільність. Але оскільки є різні держави, то вони формують політичну ідентичність та політичну націю. У цьому сенсі росіяни, українці та білоруси — три політичні нації, але один великий суперетнос, який зародився у давньоруську добу. Білоруси, великороси, малороси мають спільне коріння, тому можна говорити, що вони є суперетносом*» [322].

Суперетносом політолог називає поєднання «триєдиного народу», в якому навмисне українців номінує як частину російського етносу — *малоросів* і який зародився в «давньоруську добу». А з огляду на те, що давньоруською добою вважають період існування східноєвропейської феодальної держави — Київської Русі з центром у Києві, то в підтексті простежується небажання офіційного кремля втратити повний контроль над Україною.

Фразеологізм «*спільне коріння*» та його дещо уточнена форма «*спільне історичне коріння*» у прикладі (21) підкреслює наявність близьких зв'язків, походження, споріднености та часто вживається для опису родинних взаємин і традицій. Тому його використання додає позитивно-емоційного відтінку в реакції реципієнтів на потребу збереження *суперетносу*. Часте використання прикметника *спільний* має на меті закріпити переконання в однаковості обох народів щодо походження, віри, релігії, а також долі. Імовірність різних шляхів розвитку автор цитати категорично заперечує ствердженням «*один народ*».

Рефреймінг контексту використовує російська пропаганда для зміни «логічної рамки» певної події чи ситуації, утворюючи у свідомості ЦА бажану реакцію. Потім ця реакція «переноситься» у змінений контекст і таким чином реципієнти змушені реагувати на те, чого фактично не існує, хоча сама сутність події чи ситуації залишається незмінною [203, с. 162]. Це простежуємо у прикладі (12), який ілюструє, що російська пропаганда намагається представити

як когнітивний синонім до слова *руський* (і у значенні 'російський', і 'росіянин') прикметник *православний* та ототожнити ці зовсім різні поняття. Адже *росіянин* — означає національність, *російський* — відносний прикметник, який вказує на відношення до росії або росіян, а *православний* — вказує на релігійну приналежність.

Відповідно до Словника української мови:

РОСІЯНИ, ян, мн. (одн. **росіянин**). Східнослов'янський народ, нація, основне населення РРФСР (нині – рф (*прим. Л. Ф.*)), представлене і в інших республіках СРСР; представники цього народу.

РОСІЙСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **росіяни** і **росія**.

ПРАВОСЛАВНИЙ, а, е. 1. Стос. до православ'я. 2. Який сповідує православ'я.

Наведені приклади є когнітивним упередженням, спотворенням, що досягається нелогічними судженнями, які впливають на висновки, рішення, сприйняття реальності, поведінку людей [271]. Окрім того, у цих прикладах продемонстровано *техніку «ефект якоря»*, коли люди роблять висновки й оцінки на підставі початкового значення, відправної точки — *якоря*, що коригується для ухвалення рішення без логічного обґрунтування [289, с. 1128].

Закріплення в публікаціях російських ІА міфу про те, що «Україна є частиною триєдиного народу великої руської нації», здійснюється за допомогою *техніки хибної дихотомії*, коли нав'язується читачам сприйняття ідеї через прийом «або... або» із категоричною пропозицією винятково крайніх варіантів та ігноруванням водночас проміжних. На противагу концепції об'єднання завжди додається твердження про роз'єднання і сепаратизм з боку України з відповідним набором позитивно-оцінної лексики, з одного боку, й негативно-оцінної з іншого. Причому для нагнітання експресії негативна лексика асиметрично переважає:

(29) *«На жаль, українські еліти пішли шляхом політизації відмінностей та їхньої ідеологізації. Вони зробили ставку на націоналізм сепаратного ґибу, намагаючись вирвати Україну зі спільної східнослов'янської родини, зробивши її форпостом Заходу. Це привело український народ і державу до катастрофи»* [322].

У наведеному фрагменті «спільній слов'янській родині» протиставляється «націоналізм сепаратного штабу», «політизація», «ідеологізація». Підсилюється ефект дієсловом *вирвати* у значенні 'забрати насильно або знищити щось повністю', що таким чином призвело до «катастрофи», а також військовою лексикою («форпостом»). Як і у прикладі (22), коли чітко протиставляється, з одного боку, іменник з позитивною конотацією *єдність*, що означає 'спільність, згуртованість і цілісність', а з іншого — негативно-оцінне дієслово *вдарила*, що асоціюється із завданням фізичного болю.

За три дні до повномасштабного вторгнення міф про «триєдиний народ» у риторичі кремля і, відповідно, підконтрольних ІА звівся до прямих звинувачень України у відсутності власних державних традицій та намаганні маніпулювати масами з використанням *техніки оманливої інформації*:

(30) «Зі звернення президента (путіна – прим. Л. Ф.) випливає, що, за його історичною оцінкою, Україна до 1991 року **не мала** власної традиції **державности**, потім вона **копіювала** чужі моделі» [509]. «За словами глави держави, українська влада від самого початку **стала будувати** свою державність **на запереченні** всього, що об'єднує дві країни, "прагнули **спотворити свідомість, історичну пам'ять** мільйонів людей, цілих поколінь, що живуть на Україні"» [511].

У наведеному фрагменті використано прийом спрощення фактів, які подає у власній інтерпретації путін. Прагматика прийому спрямована не тільки на делегітимізацію української влади, а й на демонтаж України як держави загалом. Таке когнітивне викривлення розраховане на введення в оману як внутрішньої, так і зовнішньої ЦА задля утвердження і посилення в їхній свідомості переконання про «штучність» України. Насправді фундамент українського державотворення був закладений у IX – XIII ст., коли існувала держава Русь із центром у Києві, яка мала відповідні атрибути — герб, грошові одиниці, тощо [403]. II пол. XVI – сер. XVII ст. вважають етапом становлення козацької державности як національної ідеї [169, с. 370]. Тоді було укладено одну з перших у світі конституцій — «Договір і Постановлення Прав і Вольностей Війська

Запорозького», у якій гетьман Пилип Орлик і старшина прагнули втілити найголовніші здобутки Війська Запорозького як держави, в тому числі й політичної культури тогочасної України [412]. Революційна хвиля 1917 – 1921 рр. проявила національну сутність української державности визнанням з боку українського та міжнародного суспільства [214, с. 377], адже проголошена Українська Народна Республіка мала дипломатичні відносини з понад 20 країнами. Тому *«спотворити свідомість, історичну пам'ять»* намагається не Україна, а пропаганда рф через міфи й за допомогою підконтрольних медіа.

Технікою закріплення через багаторазове повторення активно послуговуються російські пропагандисти — від найвищих керівників держави до ІА та інших медіа. Лише в одній згаданій публікації, що є передруком двомовної статті путіна в липні 2021 року, на темі православної віри й російської мови як основ «споріднености» українців і росіян акцентується в семи абзацах (13), (14), (18), (19), (20), (22), (23). Така кількість повторень ужита для закріплення як у свідомості читачів, так і на їх підсвідомому рівні, переконання у «спільності» обох народів через мову й віросповідання. До того ж, із кожним таким повтором рівень емоційної напруги тексту зростає. І це лише на прикладі однієї статті, хоча простежуємо численні наративи в інших публікаціях.

Отже, фундаментальними міфами, на яких ґрунтується ІПСО *«Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктности»* в медіадискурсі російських ІА, є два історичні міфи: *«Україна — частина триєдиного народу великої руської нації»* та *«Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології»*. Опираючись на відповідні наративи із застосуванням лінгвістичних технік маніпулятивного впливу, вони забезпечують підґрунтя для викривлення концептуальної картини світу через інтерпретацію фактів і повного переписування історії задля «виправлення» ідентичности, коригування системи цінностей внутрішніх та зовнішніх ЦА.

2.3. Новітні соціальні міфи як когнітивна зброя дискурсу російсько-української війни

На відміну від історичних, сучасні соціальні міфи не містять сакрального значення. Але вони мають на меті переконати суспільство у своїй істинності. Новітні міфи є штучними, можуть бути модифіковані відповідно до соціально-політичної ситуації, упроваджують певні моделі суспільної поведінки і стереотипи. В умовах широкого використання медіатехнологій соціальні міфи постійно відтворюються й поширюються, створюючи симулякрну реальність. Цим досить вдало користується російська пропаганда, формуючи уявлення ЦА про проросійські цінності і традиції, навіюючи впевненість у бездоганності рішень російської влади.

Дискурс-аналіз комунікацій російських ІА довів, ІПСО *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»* забезпечено такими новітніми соціальними міфами: *«Дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні»*, *«Громадянська війна на Україні»*, *«Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф»*, *«НАТО оточує росію і стоїть у неї на порозі»*.

Міф **«Дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні»** російська пропаганда запустила через представників сепаратистських рухів на Донбасі, щоб створити сприятливий інформаційний привід для «розкрутки» надалі. Для ефективного впливу міфу на ЦА застосовано такі лінгвосугестивні техніки: генералізація, демонізація, катастрофізація, «наклеювання ярликів», оманливої інформації, підміни понять, «проголошеного пророцтва», риторичних запитань.

Техніку оманливої інформації спрямовано на навіювання реципієнтам певних емоцій через перекручування інформації. Прикладом є інтерв'ю ІА ТАСС так званого «глави представництва лнр» у москві родіона мірошніка:

(31) «А чому на другий день після **перевороту** на засіданні Верховної ради було порушено саме **питання мови**? Для них було дуже важливим позначити: ми тут **господарі, титульна нація**, ми тут **визначатимемо правила життя**, а ваше завдання: **лізьте в шахту і сидіть там**. Це **нацизм** — коли ти не дбаєш про піднесення і зміцнення своєї національності, а прагнеш показати, що ти найстарший, а решта — **нікчеми** і існують тільки заради того, щоб тобі догоджати. Чому ми й кажемо: **нацистська влада, нацистська держава**. Ось воно у цьому. Невже вам шкода, якою мовою будуть люди говорити на Донбасі?» [440].

Автор висловлювання маніпулює, приписуючи власні думки й упередження депутатам Верховної Ради України, використавши особовий займенник множини *ми*. Негативно-оцінний відтінок надається словосполученню *титульна нація*, вписуванням його у фрейм «українці — нацисти». Насправді це поняття увів французький письменник, журналіст і політик Моріс Баррес, який уважав, що титульною нацією є етнічна група, на мові й культурі якої базується державна система освіти. Його однодумці титульну націю визначали як ту, що дала ім'я державі (наприклад, українці — Україна, а не навпаки, коли московське царство було перейменовано в російське, а московити — на росіян) [105]. Більше того, у 1999 р. в росії був прийнятий федеральний закон № 99 - ФЗ «Про державну політику рф щодо співвітчизників за кордоном», у статті 2 якого містилося визначення титульної нації, однак, у 2010 р. його було вилучено [331]. р. мірошнік же підкреслює сутність цього поняття протиставленням: іменник у переносному значенні з негативною конотацією *господар*, який «визначає правила життя», символізує українську владу, з одного боку (образ ворога), з іншого — російськомовні (образ друга), яких господар зневажає, уважає «нікчемами» і змушує «лізти в шахту і сидіти там». Так у цьому інтерв'ю вибудовано алогічний ряд: *питання мови — титульна нація — нацизм*.

Техніка оманливої інформації забезпечує надання викривленої інформації, зокрема через маніпулювання результатами соціологічних опитувань для доведення думки про постійне «погіршення» прав російськомовних в Україні. Для

вигляду достовірності вони систематично звертаються до оприлюднених українськими соціологічними центрами результатів. Як правило, велика кількість реальних цифр дещо розпорошує увагу читача, тому достатньо «помилитися» лише в одній, щоби кардинально змінити трансльований меседж. Наприклад, у грудні 2014 р. ТАСС публікує матеріал, у якому зазначає:

(32) «Жителі України — 89 % — вважають, що становище російськомовного населення змінилося на гірше порівняно з минулим роком. Про це свідчать дані соціологічного опитування, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та соціологічною службою Центру Разумкова» [471].

Першоджерела (у цьому випадку — сайт Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва») справді фіксують думку громадян щодо погіршення становища в Україні в усіх сферах, але з певним нюансом — одне число дуже різниться з оприлюдненим російською пропагандою: *«Найбільші зміни на гірше сталися у рівні цін та тарифів — тут погіршення зазначили 95 % населення, в економічному становищі України (94%), у рівні стабільності (90 %), упевненості громадян у завтрашньому дні (84 %), рівні добробуту родини (84 %), в оплаті праці (76 %), у сфері соціального захисту (71 %), пенсійному забезпеченні (63 %), у ставленні громадян до влади (60 %), у ситуації зі злочинністю (60%), в охороні здоров'я (53%), у ставленні влади до громадян (49 %), у сфері міжнаціональних стосунків (40 %), становищі російськомовного населення (29 %)» [373].* Тобто, відповідно до реальних результатів опитування, позиція «становище російськомовного населення» має найнижчий відсоток серед озвучених проблем, а різниця між справжньою цифрою та фейковою, опублікованою російським ІА, становить 60 %, що є відверто оманливою інформацією.

Соціологічні опитування кремлівська пропаганда часто використовувала з поширенням міфу про «знищення російськомовних на Україні» протягом усього досліджуваного періоду саме для створення ефекту правдивості, залучаючи різні дипломатичні канали і продукуючи безліч інформаційних приводів для медіа. У 2019 році ТАСС покликається на заяву президента рф владіміра путіна за підсумками саміту в «нормандському форматі»:

(33) «Росія виступає за те, щоб російськомовне населення України користувалося **рівними правами** з усіма іншими громадянами країни, поки ситуація викликає питання» [499].

На перший погляд фраза транслює позитивне бажання сприяти дотриманню прав людини і міжнародних норм, оскільки «Росія виступає за те, щоб російськомовне населення України користувалося **рівними правами**», додаючи непряме звинувачення у дискримінації («ситуація викликає питання»). Зауважимо, не йдеться про громадян російської федерації чи етнічних росіян, а про громадян України, які спілкуються російською мовою, що є намаганням втрутитися у внутрішні справи іншої держави. Це підтверджує в тому ж році РІА Новості в матеріалі з недвозначним заголовком «У Держдумі заявили про можливий вихід із України низки областей». Цитуючи спікера держдуми рф Вячеслава Володіна, ІА стверджує про «обмеження прав» російськомовних громадян України:

(34) «Українці, які називають **російську мову рідною**, становлять 36 % населення, проте їхні **права також обмежуються**» [343].

Епітет *рідна* вжито для підсилення цієї тези, адже він означає кровний зв'язок, спорідненість, ідентифікацію, а словосполучення *рідна мова* загалом вказує, якою мовою людина говорить змалку, мислить нею і яка є важливою частиною культурної свідомості.

У травні 2015 р. ТАСС опублікувало матеріал із назвою «Опитування: на південному сході України російськомовними назвали себе 70 – 80 % мешканців». У ньому редакція покликається на дані соціологічного опитування, проведеного на замовлення «декількох міжнародних компаній і українського “Рейтингу”». У публікації йдеться, що за результатами опитування жителів обласних центрів України російську мову як рідну назвали у Харкові – 84 %, Одесі – 78 %, Миколаєві – 71 %, Запоріжжі – 66 %, Херсоні – 62 %, у Дніпрі (в оригіналі Днепропетровск – прим. Л. Ф.) – 58 %.

Маніпуляція масовою свідомістю у цих даних досягається за допомогою **техніки генералізації**. Оскільки насправді йдеться про перше щорічне

всеукраїнське муніципальне опитування, яке група «Рейтинг» проводила лише у 22 великих містах — обласних центрах і в якому взяли участь усього 17 600 респондентів, узагальнення про весь південний схід України є абсолютно некоректним. Тобто автори свідомо спотворили інформацію в заголовку задля власного маніпулятивного висновку:

(35) *«Статус російської мови став одним із тих питань, які розкололи рік тому країну і спричинили **конфлікт** у Донбасі, що розрісся у повномасштабну громадянську війну»* [470].

Оманлива інформація транслюється й т.зв. «експертами». У розумінні суспільства експертною думкою є обґрунтований і кваліфікований висновок фахівця певної галузі, який має відповідний досвід, знання, уміння, навички. Авторитетність такої думки не викликає сумнівів, якщо її публікують державні медіа. Показово, що важливим є не статус експерта, а його оцінка, співзвучна з необхідними наративами.

Серед російських ІА виділяється Україна.ру — тим, що частіше за інших публікує інтерв'ю, у яких є більш відвертіші пропагандистські тези, оскільки вони «вкладені» в уста експертів, а не офіційних осіб. Наприклад, московський фахівець із пострадянського простору Андрей Суздальцев у червні 2021 року розповідає про дискусії щодо спрощеного надання громадянства російськомовним українцям:

(36) *«Одні вважають, що це необхідно, інші вважають, що ці люди не повинні залишати свою **споконвічно російську землю**, яка тисячоліттями освоювалася та захищалася, і що її не можна віддавати бандерівцям. Це евакуація, але це не вирішує проблеми. Вирішує проблему те, щоб частину території України з **російським та російськомовним населенням**, яке не хоче визнавати Україну, **треба забирати разом із землею**. Є й така позиція. Інша позиція полягає в тому, щоб вивести людей, забезпечити їм життя і надати російський паспорт як страховку на випадок, якщо вони зазнають тиску і насильства з боку української влади»* [334].

Таким чином у публікації ніби і пропонують два альтернативні сценарії дій російської влади у вирішенні питання російськомовного населення Донбасу. Однак, твердження про «*споконвічно російську землю*» лише створює ілюзію вибору, оскільки далі йдеться, що варіант евакуації російськомовних людей, тобто вивезення їх із території Донецької та Луганської областей (а це, відповідно до міфу, 100 % населення регіону) до рф, «*не вирішує проблеми*». Насправді цю ілюзію вибору, виражену присудковим словом *треба* з інфінітивом *забрати*, подають для того, щоб озвучити справжні наміри щодо анексії частини території України. Зважаючи на те, що це інтерв'ю вийшло за пів року до повномасштабного вторгнення рф в Україну, можна зробити висновок, що серія таких публікацій була навмисно запущена в інфополе для виміру реакції суспільства на потенційні дії.

В іншій публікації Україна.ру за допомогою «експертної думки» вже нав'язує реципієнтам готовий варіант вирішення ситуації, зокрема, цитує директора російського Фонду історичних досліджень «Основа» Алексея Ампілогова:

(37) «*Це Київ має запровадити двомовність, повернути підтримку російської культури та усі права*» [415].

Техніка оманливої інформації реалізується в дискурсах російських інформгентств і через навмисне подання інформації поверхнево й однобоко, спотворюючи значення подій чи явищ, оскільки лише сукупність обставин, а не окремі частини фактів, дають повне розуміння ситуації.

У лютому 2021 р. ТАСС публікує матеріал із покликанням на представника рф у контактній групі по врегулюванню конфлікту в Україні Бориса Гризлова:

(38) «*Про небажання Києва налагоджувати діалог із російськомовними жителями Донбасу свідчить і мовна політика української влади, зазначив Гризлов. “Заборони говорити російською, яку запроваджує президент Зеленський, — це не лише чергове порушення мінських угод, це ще й віроломне рішення з погляду виборців”, — сказав він*» [375].

Насправді офіційна позиція України у процесі Мінських домовленостей полягала в тому, що переговорів і консультацій із ватажками незаконних збройних

формувань не може бути, хоча на рівні засідань Тристоронньої контактної групи з представниками ОРДЛО все ж контакти були. А щодо російської мови, то в Мінських угодах не містилося жодних чітких зобов'язань, хоча «особливий статус Донбасу» апріорі передбачав її офіційною [329].

Іменник *заборона* у значенні 'відсутність морального або правового дозволу на базову потребу людини, яка забезпечує соціальний зв'язок, обмін інформацією («говорити»)', має насамперед викликати в реципієнта відповідну негативну емоційну реакцію, яку підсилює прикметник *віроломне*, що містить значеннєвий компонент 'підступне і зрадницьке рішення'. Окрім того, саме іменник *заборона* щодо російської мови в Україні, але у вигляді синоніма, який уживають в юридичній лексиці — *дискримінація*, пропаганда використовує для впливу на зовнішню ЦА і тиск на міжнародні інституції, які опікуються забезпеченням прав людини:

(39) *«Заборона використання російської мови на Україні порушує цілу низку статей європейської Конвенції про права людини. Про це йдеться у поданій до ЄСПЛ Генпрокуратурою Росії міждержавній скарзі проти України <...>. “З приходом до влади націоналістично налаштованого уряду у 2014 році на Україні проводиться адміністративна практика щодо широкомасштабної дискримінації російськомовного населення, навмисного та постійного придушення таких людей на Україні, витіснення використання російської мови з суспільної сфери, насамперед зі сфери середньої та вищої освіти”, — заявили в російській прокуратурі» [524].*

Дієслова з негативною конотацією *придушення*, *витіснення*, підкріплені прислівником *націоналістично*, очевидно містять у собі інтенцію протидії.

Уже після повномасштабного вторгнення інший «експерт» — оглядач РІА Новості Алексей Гончаров — у березні 2022 р. розмірковує про «чотири головні причини кризи на Україні» і однією з фатальних помилок вважає дискримінацію російської мови та небажання української влади визнавати її другою державною:

(40) *«Усі десятиліття українські керівники не хотіли визнавати російську мову другою державною. Хоча говорять і думають нею більше половини жителів країни. Націоналістично налаштовані політики були переконані: якщо зробити російську другою державною, це призведе до посилення впливу Росії. І взагалі, якщо держава називається Україна, то й офіційна мова в ній має бути українською»* [554].

Твердження, що російською мовою говорять і думають більше половини жителів України, очевидно є генералізованим узагальненням. Це випливає з оприлюднених результатів соціологічних опитувань, зокрема, проведеного у травні 2012 р. соціологічною групою «Рейтинг» [485].

Техніка риторичних запитань спрямована на посилення емоційного впливу на реципієнтів. Так, у прикладі (31) запитання *«невже вам шкода, якою мовою будуть люди говорити на Донбасі?»* має викликати в читача емоцію жалю до російськомовних і водночас злість на тих, хто забороняє розмовляти російською мовою. Питання не вимагає жодної відповіді, навіює відчуття обурення нібито заборони говорити російською. Як також у цитаті з прикладу (41) *«хіба вимагати поваги права говорити своєю мовою, сповідувати свою віру та шанувати героїв, які звільняли свою землю від фашистів, це щось протизаконне?»* [491], у якій автор спонукає ЦА погодитися з висловленою думкою. У цьому риторичному запитанні за допомогою присвійного займенника *свій* «защитий» позитивно-оцінний значеннєвий компонент 'близький, рідний' — «своя мова» (російська — прим. Л. Ф.), «своя віра» (православна під проводом РПЦ — прим. Л. Ф.), а фізичне знищення цивільних українців росіянами цинічно визначено евфемізмом «поважати права».

Техніка «наклеювання ярликів» є однією з найпопулярніших у всіх спродукованих російськими пропагандистами міфах, активно застосовують її і під час поширення міфу про «дерусифікацію і знищення російськомовних громадян на Україні». У цитаті (31) такими ярликами є *нацистська влада, нацистська держава*, а також негативно-оцінні ярлики у відповідному контексті мають первісно позитивна лексема *господарі* і словосполучення *титульна нація*.

Техніка демонізації використовується у дискурсах російських ІА для спотворення реальності, у якій російські пропагандисти зображують українців як абсолютне зло. Задля надання міфу про «дерусифікацію і знищення російськомовних громадян на Україні» вигляду безумовної правдивості й реалістичності, слідчий комітет рф у вересні 2014 року, через п'ять місяців після захоплення частини Донецької та Луганської областей, порушує кримінальну справу і транслює цю інформацію на внутрішню ЦА та міжнародну спільноту:

(42) *«Слідчий комітет рф порушив кримінальну справу щодо геноциду російськомовного населення на південному сході України. Про це повідомив ІТАР-ТАРС офіційний представник СК Росії Владімір Маркін. Слідство встановило, що вбивства російськомовних громадян відбувалися із застосуванням систем залпового вогню “Град” та “Ураган”, авіаційних некерованих ракет, що мають касетну головну частину, тактичних ракет “Точка-У”, інших видів важкого наступального озброєння невідомої дії. Внаслідок цих дій загинули не менше 2,5 тис. осіб»* [534].

Для інтенсифікації негативного впливу на ЦА, навіювання одночасно емоцій співчуття і страху російська пропаганда маніпулює поняттям геноцид. Відповідно до 2 статті «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., геноцидом визначено дії, спрямовані на знищення будь-якої національної, етнічної, расової або релігійної групи [411]. Маніпулюючи визначенням *російськомовне населення*, яке не належить до жодної з названих у цьому міжнародному документі груп, пропагандисти намагаються представити всіх жителів Криму, Донецької та Луганської областей, які є громадянами України, росіянами. Підсилення інтенції загрози створює військова лексика — перелік назв різних видів важкого озброєння в контексті застосування винятково наступальних операцій українськими Силами оборони. Цитуючи чиновника, ТАСС переконує, що внаслідок таких дій уже загинуло *«не менше 2,5 тис. осіб»* російськомовних, що є абсолютним викривленням фактів. У 2019 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини оприлюднило дані, що за п'ять років військового конфлікту на Донбасі

загинуло 3 345 цивільних осіб, з них найбільше у 2014 році — 2 082 включно з 298 пасажирами, які загинули під час катастрофи літака авіакомпанії Malaysia Airlines, збитого терористами [396]. Очевидно, йдеться про жертви з обох боків збройного конфлікту, тож маніпуляцію числами, свідоме асиметричне перебільшення спрямовано на демонізацію української влади, війська та, зрештою, українського народу.

Техніка катастрофізації спрямована на переконання ЦА в найгіршому сценарії розвитку подій. У 2019 і 2020 рр. результати дискурс-аналізу довели активізацію міфу про «дерусифікацію і знищення російськомовних громадян на Україні». Поштовхом стали Закони України «Про функціонування української мови як державної» (набрав чинності 16 липня 2019 року) та «Про повну загальну середню освіту», прийнятий 16.01. 2020 р. Інтерфакс у липні 2020 р. публікує інформацію про прийняття радою федерації заяви про «дискримінацію російськомовних громадян України». У документі традиційно йдеться про «політику масового утиску прав російськомовного населення» і міститься заклик до міжнародного співтовариства про захист їхніх прав:

(43) *«Як вважають сенатори, “політика насильницької українізації стала однією із ключових причин виникнення внутрішньоукраїнського конфлікту на Донбасі, жертвами якого вже стали тисячі людей”.* У зв'язку з цим сенатори закликають Верховного комісара ООН з прав людини, Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, Комісара Ради Європи з прав людини, парламенти держав Європи захистити права російськомовних громадян України» [363].

Когнітивного протиріччя набуває словосполучення «насильницька українізація». Негативно-оцінний прикметник насильницька означає дію із застосуванням сили — фізичної чи психологічної. Але когнітивний дисонанс полягає в тому, що «українізація» відбувається в Україні, отже, вислів «насильницька українізація» в Україні є оксюмороном. Попри це, пропагандисти в публікації наполягають, що саме «насильницька українізація» є причиною явища, яке стало основою ще одного міфу — про «громадянську війну на Україні» —

«внутрішньоукраїнського конфлікту». Отже, за версією російських пропагандистів вибудовується алогічний ряд: в **Україні** відбувається насильницька **українізація**, яка призвела до внутрішньоукраїнського конфлікту з людськими жертвами серед російськомовних громадян **України**, спричиненими **українцями**, що подається як найгірший, катастрофічний сценарій подій.

Техніку проголошеного пророцтва використовують російські ІА для впливу на свідомість реципієнтів, щоби змусити їх інстинктивно бажати здійснення певного «пророцтва». Іноді цей ефект містить у собі приховану погрозу чи послання опонентам.

(44) «На думку спікера Держдуми, така політика («обмеження прав російськомовних» – прим. Л. Ф.) може призвести до **кардинальних змін кордонів України**» [343].

Зрештою, ця погроза та «експертна думка» про те, що «**російськомовних потрібно забирати разом з територією**», як у прикладі (36), уже через кілька років були реалізовані фізично у вигляді повномасштабного вторгнення в Україну і окупації частини її територій.

Техніку підміни понять російська пропаганда використовує систематично як у просуванні міфу про «Україну як частину триєдиного народу», так і про «Дерусифікацію і знищення російськомовних громадян України». Якщо в дискурсі першого міфу відбувається гра слів *росіянин* (рос. *русский*) і *російськомовний* (рос. *русскоязычный*), то у другому ця деструктивна парадигма отримує розвиток далі: у контексті «захисту російськомовних» використано словосполучення «**російськомовні жителі Донбасу**», яку можна репрезентувати як тотожність:

«жителі Донбасу» = «російськомовні» = «росіяни»

«жителі Донбасу» = «росіяни».

Ця тотожність в інтерпретації російських пропагандистів застосовна до будь-якого регіону України, де проживають етнічні росіяни і російськомовні українці, оскільки через залучених «експертів» ІА намагаються переконати ЦА,

що в нашій Державі не просто розмовляють російською мовою, а й «думують нею більше половини жителів країни» (40).

Насправді відповідно до останнього перепису населення 2001 р. найчисельніші спільноти етнічних росіян проживали в Донецькій (22,0%) та Луганській (11,8%) областях, а також АР Крим (14,1%). Водночас не стовідсотково всі етнічні росіяни станом на березень 2014 р. вважали рідною мовою російську, таких було 95,9% [562]. Загалом за проведеним у травні 2012 р. соціологічною групою «Рейтинг» опитуванням російську мову рідною вважали лише 29%, а українську та російську одночасно — 20% населення України. Окрім того, Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин Астрід Торс відвідала Крим 6 березня 2014 р., напередодні його окупації, і після цього візиту заявила про відсутність «фактів порушення прав або існування загроз правам російськомовного населення» [485].

Попри це, ІА Україна.ру не просто виправдовує «геноцидом російськомовних» дії терористів на сході України, а, використавши техніку підміни понять, називає російськомовних українців «росіянами», які «змушені захищати право» на російську мову як державну, і підсилюючи серйозність цієї тези прийомом використання військової лексики — «вдавшись до сили зброї». У публікації «Жарт, який став злом. Короткий курс геноциду російської мови на Україні» автор М. Максимов стверджує:

(45) «Віктор Федорович (Янукович – прим. Л. Ф.) та його політична сила систематично не виконували свою обіцянку зробити російську мову **державною**. До свого повалення у 2014 році. Коли **росіяни** були **змушені** піти на крайню міру і стали **захищати** право на російську мову, вдавшись до сили зброї» [428].

Підміну понять здійснюють також через прийом порівняння. Так, у прикладі (42) простежуємо намагання пропагандистів на негативному дискурсивному фоні «геноциду російськомовних Україною» позиціонувати росію в особі слідчого комітету рф як захисницю. Або ж як у прикладах (43) і (39), коли у представленні розвитку катастрофічного сценарію росію зображено в образі адвокатки, яка намагається виглядати миротворицею перед міжнародною спільнотою.

Ще один новітній міф «Громадянська війна на Україні» просувався у період 2013 – 2021 рр. Його прагматика передбачала: заперечення рф власної агресії проти України й переконання міжнародної спільноти, що в Україні відбувається не міждержавний конфлікт, а громадянська війна всередині країни (2014 – 2020 рр.) [237, с. 86]; обґрунтування необхідності повномасштабного вторгнення рф в нашу Державу (2020 – 2021 рр.).

Загалом тема «громадянської війни на Україні» використовувалася в російському інформаційному полі перманентно протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. для створення картинки «внутрішнього конфлікту» (скріншот 2.3.1.).

Скріншот 2.3.1.

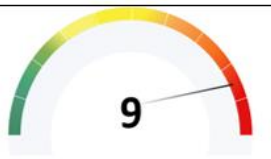

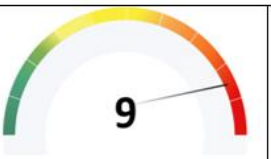
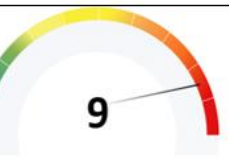

Динаміка публікацій російськими інформагентствами за запитом *гражданск войн Украин*, з кінця 2013 – початку 2024 рр.

Контент-аналіз за технологією Великих Даних довів, що російські ІА не лише просували міф громадянської війни в нашій Державі, а й були першоджерелами (РИА Новости, Украина.ру) його розповсюдження (додаток Є). Після незаконної анексії Криму почалися сутички в Донецькій та Луганській областях. Зокрема, група проросійських сепаратистів 07.04.2014 р. оголосила про створення так званої «Донецької народної республіки», а вже 12.04.2014 р. озброєні бойовики на чолі з відставним полковником ФСБ ігорем гіркіним захопили адміністративні будівлі у Слов'янську. 14.02.2014 р. офіційно

розпочалася Антитерористична операція на сході України, що і стало стартом кампанії з поширення цього міфу [386].

Дані індексів атаки у 2014 та 2021 рр. свідчать про типові поєднання розгорнутої ПСО, інтенсивного поширення основного удару і підтримки процесу російськими ІА (таблиця 2.3.1.).

Таблиця 2.3.1.
Порівняння індексів атаки за запитом *громадянск войн* України, що продукувалася російськими інформантами у 2014 і 2021 рр.

2014				
2021				
ІА	ТАСС	Интерфакс	РИА-Новости	Украина.ру

За даними інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс

Зафіксовано дату початку активної фази впровадження міфу «Громадянська війна на Україні» — 07.04.2014 – 17.04.2014 рр. У цей період було захоплено будівлю Донецької облдержадміністрації та проголошено створення т.зв. «днр» з проханням до президента рф ввести війська на Донбас; захоплено будівлю СБУ в Луганську; озброєні бойовики захопили Слов'янськ; юрисдикцію «днр» визнали Єнакієве, Макіївка, Горлівка, Харцизьк, Жданівка, Кіровське, Новоазовськ; відбулися спроби захоплення адміністративних будівель у Харкові і штурму Маріуполя; Рада національної безпеки і оборони України оголосила про початок Антитерористичної операції та розпочалась активна фаза АТО. За добу до початку всіх цих подій «у Донецьку “на арені цирку” з’явилася т.зв. “Армія Південного Сходу”, яка власне і стала “головною рушійною силою” падіння української влади на Донбасі» [427].

Кінець 2021 р. відзначений поступовим згасанням міфу, про що свідчить значення коефіцієнта Херста на 30.12.2021 — 0.71 і зниження кількості публікацій за темою з листопада 2021 р. (додаток Ж). Далі у 2022 і 2023 рр. активність дещо зросла і на початку 2024 р. різко пішла на спад (скріншот 2.3.1.).

Реалізація міфу забезпечувалася сугестивними техніками: багаторазового повторення, демонізації, знецінення і приниження, катастрофізації, оманливої інформації, «проголошеного пророцтва», симуляції.

З використанням *техніки багаторазового повторення* російські ІА навіювали ідею щодо наявності громадянської війни в нашій Державі. У розпал подій на Майдані в Києві, 18.02.2014 р., Інтерфакс цитує главу думського комітету з міжнародних справ алексея пушкова:

(46) «*“Я вважаю, що несе відповідальність за це значною мірою Захід та західні політики, які постійно чинили тиск на українську владу, щоб вона не наводила лад у країні та дозволяла діяти цим ультрарадикальним організаціям, які зараз стріляють у поліцію, у спецназівців та ведуть ситуацію до громадянської війни”*, — сказав Пушков “Інтерфаксу” у вівторок <...>. *“Розмови про те, що треба захищати демократичну волю українського народу та кампанія тиску на владу України, цілком можуть призвести до того, що там може початися громадянська війна. Власне вона вже у своєму зародку є”*, — вважає парламентар» [516].

За даними Великої Української Енциклопедії, *громадянська війна* — це «найбільш гостра форма розв’язання суспільних протиріч усередині країни» [374]. Систематичне багаторазове повторення цього поняття важливе для кремлівської пропаганди, яка намагалася закріпити у свідомості реципієнтів думку про непричетність російської влади до подій, які відбуваються, і подій майбутніх, не забуваючи, однак, звинуватити у внутрішньоукраїнському конфлікті «колективний Захід». Це проілюстровано у прикладі (57), де у 5 послідовних реченнях вислів «*громадянська війна*» повторюється 5 разів.

Техніку катастрофізації активно використовували спочатку найвище керівництво рф, потім її запозичили ІА. Відразу після початку АТО, 15.04.2014 р.,

російські медіа процитували допис тодішнього прем'єр-міністра рф дмитрія медведева:

(47) *«Прем'єр-міністр Дмитрій Медведєв на своїй сторінці Facebook висловив думку щодо ситуації на Україні. “На Україні знову **пролилася кров**, країна у **передчутті громадянської війни**. Це дуже сумно”, — зазначив глава російського уряду»* [431].

Прагматика цієї публікації ТАСС спрямована на переконання ЦА щодо неминучости збройного конфлікту через інтенцію *передчуття*. Одночасно не випадково використано евфемізм *пролилася кров*, яким замінено слово *вбивство*, оскільки першими жертвами протистоянь до початку АТО були громадяни з проукраїнською позицією, які загинули від рук терористів. Окрім того, у висловлюванні медведева використано також *симуляцію*, тобто вияв почуттів, що насправді не переживаються (*«це дуже сумно»*).

Наступного дня російська пропаганда цей міф «виносить» у міжнародну площину, покликаючись на президента рф путіна:

(48) *«Президент Росії Володимир Путін обговорив телефоном з канцлером ФРН Ангелою Меркель ситуацію на Україні. Про це повідомляє прес-служба Кремля. Глава російської держави зазначив, що “**різка ескалація конфлікту ставить країну по суті на межу громадянської війни**”»* [514].

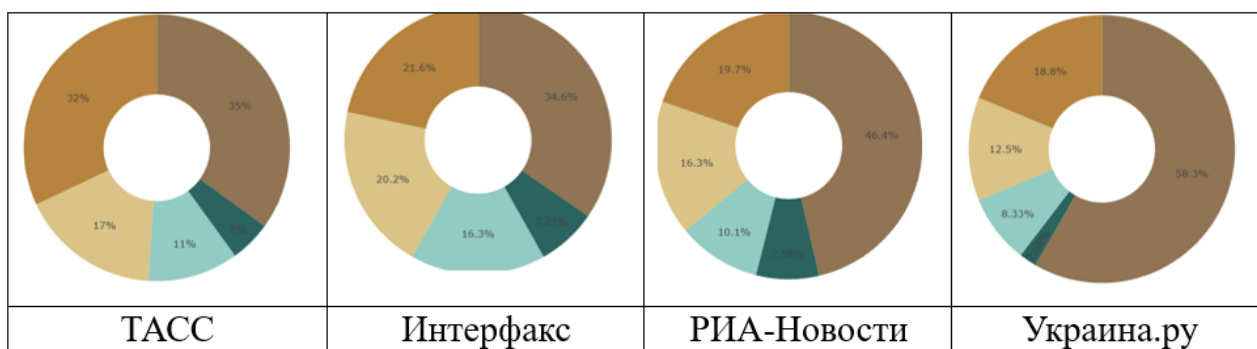
Це повідомлення містить приховане звинувачення української влади в загостренні протистояння, оскільки під *«різкою ескалацією»* мається на увазі початок АТО проти озброєних груп диверсантів.

Використовуючи *техніку проголошеного пророцтва*, Інтерфакс одночасно намагається додати впливовости й достовірности міфу та переконати світову спільноту в непричетності росії до подій на сході України, покликаючись на виступ представника рф при ООН:

(49) *«Дії нинішньої української влади на південному сході країни можуть призвести до **громадянської війни**, вважає постійний представник Росії при ООН Віталій Чуркін»* [380].

Під кінець 2021 р. міф про «громадянську війну на Україні» повернувся і в риторичку офіційної влади рф та був актуалізований ІА. Усі вони транслювали його регулярно, з періодичністю кілька разів на день, тиждень, місяць. Частота оновлення контенту за цією темою складає: ТАСС — 68 %, Интерфакс — 78,4 %, РІА Новості — 80,3% , Украина.ру — 81,8 % (таблиця 2.3.2.).

Таблиця 2.3.2.
Регулярність просування міфу
«Громадянська війна на Україні» (частота оновлення контенту)
російськими інформантствами, 2021 р.

- Де кілька разів на місяць
- Нерегулярно
- Де кілька разів на день
- Де кілька разів на тиждень
- Раз на декілька днів

За даними інформаційно-аналітичного ресурсу

Атак Індекс

У повідомлення ІА закладено когнітивний дисонанс — мішень і агресора ПСО поміняно місцями: росія подається як мішень звинувачень і маніпуляцій щодо розгортання конфлікту в Україні, українська влада — як ініціатор громадянської війни:

(50) *«Прессекретар президента знову вказав на те, що **Росія не є стороною конфлікту на сході України, і заявив, що громадянську війну можна зупинити лише шляхом переговорів між самими українцями. Стягування Україною військових до зони конфлікту на Донбасі викликає побоювання РФ про те, що Київ схиляється до силового вирішення проблеми»** [480].*

Техніка оманливої інформації є також провідною у просуванні цього міфу. Зокрема, ІА покликаються на міжнародні джерела, спотворюючи їхню інформацію. Так, у липні 2014 р. кореспондент ТАСС І. Дмитрячов повідомляє:

(51) *«Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) визнав, що на Україні розгортається внутрішній збройний конфлікт, іншими словами — громадянська війна, закликавши обидві сторони дотримуватися міжнародного гуманітарного права»* [382]. Насправді словосполучення *громадянська війна* представники МКЧХ не вживали, що видно з наступної цитати:

(52) *«“Бої на сході України продовжують призводити до втрат серед мирного населення, і ми закликаємо обидві сторони дотримуватися міжнародного гуманітарного права, відомого також як права збройних конфліктів”, — заявив директор відділу оперативної діяльності МКЧХ Домінік Штілхарт»* [382].

Оманливу інформацію також впроваджують, анонімізуючи джерела інформації. Із цією метою в повідомленнях ІА використовують дієслова 3-ї особи у множині, що містять значеннєвий компонент ‘невизначена особа дії’. Перевірити достовірність такої інформації неможливо. У згаданій вище публікації автор дає роз’яснення, анонімізуючи своє джерело:

(53) *«Як пояснили кор. ІТАР-ТАРС у МКЧХ, внутрішній збройний конфлікт чи неміжнародний збройний конфлікт фактично означає, що країна охоплена громадянською війною. “Ми не говоримо “громадянська війна”, тому що це не юридичний термін, але по суті різниці немає”, — сказав співрозмовник агентства»* [382].

Насправді, у липні 2014 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста не випускав публічної заяви щодо визначення кваліфікації збройного конфлікту. *«“Про кваліфікації повідомили обом сторонам конфіденційно, — сказала представник МКЧХ Анастасія Ісюк Рейтер у п’ятницю. — Ми не обговорюємо це публічно”»* [553]. Логічно, якщо рф не є стороною конфлікту, то й опублікованої в ТАСС інформації вона не повинна була отримати.

Оманливу інформацію транслюють часто як експертну думку. З кінця 2018 р. міф про «громадянську війну на Україні» дещо змінює риторичку і ІА починають публікувати думки різних експертів, вивчаючи реакцію реципієнтів. Усе більше з'являється публікацій про погіршення відносин між Україною і рф:

(54) «Ми бачимо, як українці **стали протиставляти себе Росії, і це стало корінням серйозних проблем, включаючи **громадянську війну та погані відносини Києва й Москви****» [322], а також про імовірне розгортання повномасштабної війни. Зокрема, російський політолог Ростіслав Іщенко в інтерв'ю Україна.ру заявив, що (55) «**громадянська війна на Південному Сході України завершиться лише в тому випадку, якщо **розпочнеться війна на всій території країни**** <...>. “У цьому випадку сили, які сконцентровані на лінії зіткнення, підуть воювати до інших регіонів. А сили республік Донбасу вийдуть на кордон областей”, — пояснив експерт» [402].

Протягом двох наступних років міф про громадянську війну пропагандисти використовували переважно для спростовування участі рф у гібридному конфлікті на сході України та дегуманізації українських державних інституцій, для чого було використано **техніку демонізації ворога**. Часто це відбувалося до певних визначних дат чи подій.

(56) «У **понеділок 9 січня** виповнилося рівно 1000 днів із початку **громадянської війни на Україні**. **Боротьбу із власними громадянами керівники держави закамуювали під “антитерористичну операцію” (АТО)**. Терміни закінчення АТО керівництво країни кілька разів переносило, але **війна продовжується досі**. По суті, те, що відбувається на південному сході країни, — справжня **громадянська війна**, в якій держава намагається перемогти власний народ» [348].

Техніку знецінення і приниження ІА використовують для демонстрації зверхнього ставлення до інших націй, применшення їхніх досягнень у соціальному та історичному розвитку, ігнорування права на самовизначення тощо.

За кілька місяців до повномасштабної війни пропагандисти через медіа починають готувати пояснення, чому у внутрішньоукраїнському конфлікті беруть участь і росіяни. Задля цього залучають міф про «триєдиний народ»:

(57) *«А в Росії, в російському народі — всередині, бо Україна, Росія, Білорусь — це все один народ — громадянська війна почалася після розвалу Радянського Союзу. У 2014 році розпочалася громадянська війна. Але вона двічі громадянська. Ця громадянська війна не лише стосується громадян України, звідси й “громадянська війна”, а й росіян різних національностей, які виявились залученими до братовбивчого конфлікту. Так що двічі громадянська війна організована американцями так само, як вони організовують громадянські конфлікти та війни всередині інших держав»* [457].

Окрім багаторазового повторення словосполучення *громадянська війна*, автор цитати вживає числівник *двічі* для досягнення максимального впливу на реципієнта. Знецінення і приниження щодо українців та представників інших національностей виражено в словосполученнях «*один народ*», а також «*росіяни різних національностей*» (що є оксюмороном, оскільки лексема *росіяни* — це етнонім, населення рф, а в даному контексті йдеться про українців та білорусів) і твердженні, що Україна, де «*йде громадянська війна*», перебуває «*в Росії, в російському народі — всередині*».

В іншій публікації «експерт» українців взагалі називає «*малою частиною росіян*», таким чином виправдовуючи участь рф у гібридній війні проти України:

(58) *«Конфлікт на Україні має характер громадянської війни, коли одна частина російського народу бере участь у бойових діях з рештою російського світу, мала частина росіян воює з більшою частиною російського народу, сказав політолог, координатор громадського руху “Російський союз” Алексей Кочетков»* [567].

Під кінець 2021 р. одночасно з міфом про «*громадянську війну на Україні*» російська пропаганда почала поширювати, а потім поступово замінювати, міф «**Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф**». Його російські пропагандистські медіа пробували

запустити в інфополе ще у 2017 році. Якщо до того в їхньому тлумаченні архетипний образ ворога, який стоїть на шляху героя — росії — і створює конфлікти та знищує старий запроваджений нею «порядок», утілювали переважно в образі України, то на зламі 2021 – 2022 рр. ці межі розширились і втіленням абсолютного зла став «колективний Захід». У реалізації цього міфу переважають такі техніки: дискредитаційний фреймінг, «ефект ореолу», ідеологічна стигматизація, катастрофізація, маніпулятивна метафоризація, «наклеювання ярликів», оманлива інформація, «проголошене пророцтво».

Техніку ідеологічної стигматизації використано ІА для формування образу країн Заходу як ворога. Наприклад, у середині 2021 р. в інфополе пропагандисти запустили нове поняття, яке мало б окреслити й уособити весь зміст «агресивного протистояння “колективного Заходу” російській федерації» — *анти-росія*. В російському новому дипломатичному словнику це поняття визначено так: «*Анти-росія — це ідеологічний проєкт західних країн, спрямований на дискредитацію Росії і формування образу її ворога та антипода в особі України*» [326]. Префікс *анти-* походить від давньогрецького слова *ἀντί* (*anti*), що означає ‘проти’, ‘ворожий’, ‘протилежний’ або ‘заміна’ [325]. Його використовують для утворення складних слів, які вказують на протидію чи відсутність чого-небудь. Тож у короткому і ємкому понятті *анти-росія* втілені значеннєві компоненти, що формують образ ворога — ‘бінарна опозиція СВОЇ – ЧУЖІ’, ‘протистояння’, ‘ворожість’.

До 2021 р. поняття *анти-росія* вживали деякі політологи, а в липні 2021 р. його легалізував путін у статті «Про історичну єдність росіян та українців» [327]. ТАСС, цитуючи президента рф, акцентує:

(60) «США та країни Євросоюзу задовго до 2014 року намагалися змусити Київ згорнути економічну співпрацю з Москвою: “Крок за кроком Україну втягували в небезпечну геополітичну гру, мета якої — перетворити Україну на бар’єр між Європою та Росією, на плацдарм проти Росії. Неминучим настав час, коли концепція “Україна — не Росія” вже не влаштовувала. Потрібна була “анти-Росія”, з чим ми ніколи не змиримося”» [494].

Щоб виправдати нове ідеологічне найменування України, ужито багато лексики з негативною конотацією, зокрема, нашу Державу називають *бар'єром* (значеннєвий компонент 'перешкода') і *плацдармом* (військовий термін, що має значення 'територія для підготовки чи проведення воєнної операції' [486]). Таким чином, використано *техніку катастрофізації* для навіювання ЦА думки про неминучість збройного конфлікту, зокрема евфемізм «ніколи не змиримося» та епітет *небезпечна* до словосполучення *геополітична гра* мають прагматику вираженої загрози й потенційного воєнного протистояння.

Техніку катастрофізації підсилено *технікою оманливої інформації* з метою більш ефективного впливу на ЦА. Тож поширювати міф про «проект анти-росія» продовжили через експертне середовище та громадських діячів, з якими ІА періодично публікували інтерв'ю, закріплюючи міф через повторення. Паралельно з формуванням архетипного образу ворога, який має здатність до трансформації і адаптується до конкретних умов та контексту, пропагандисти нав'язували реципієнтам думку про невідворотність збройного конфлікту між Україною й росією. До прикладу, у жовтні 2021 р. Україна.ру покликається на доктора військових наук Константіна Сівкова:

(61) «На його думку, насамкінець вони (США і НАТО – Л. Ф.) можуть **ініціювати військовий конфлікт**, щоб **“нашкодити”** Росії. “Вони можуть вкачувати туди скільки завгодно грошей, але ситуація не зміниться. А якщо так — то коли зрозуміють американці, що Україна неминуче розвалюється, коли просто не буде кому вже утримувати її як **Анти-Росію**, як останню спробу **нашкодити** Росії американці можуть **підштовхнути українську хунту на війну проти Росії**, гарантуючи цій **хунті**, що після розгрому їх обов'язково врятують”, — заявив Сівков» [532].

Лексеми *хунта* з уточненням *українська* і *анти-росія* є контекстуальними синонімами, що позначають ворога. Для навіювання думки про неминучість війни використано як синоніми словосполучення *військовий конфлікт* і слово *війна*, яке посилює емоційний вплив на ЦА, оскільки містить значеннєвий компонент 'масштабність збройного протистояння'. Водночас, евфемізм «*нашкодити Росії*»

в контексті можливої війни має прагматику переконання реципієнтів у правильності дій керівництва рф щодо нібито захисту власних кордонів.

В іншому інтерв'ю, з російським громадським діячем і політиком Ніколаєм Старіковим, кореспондент *Украина.ру* вже самостійно формулює питання з прихованою готовою відповіддю, наголошуючи на невідворотності війни між Україною і росією:

(62) *«ви один із тих, небагатьох експертів, які стверджують, що **війна між Україною та Росією** обов'язково буде і потрібно зробити все можливе, щоб цьому запобігти»* [457].

У відповідь експерт зазначає:

(63) *«Її готують та обов'язково **розв'яжуть американські господарі** сьогоденішнього **київського режиму**, якщо не буде якоїсь **протидії**, якщо з цим не боротися, якщо не поставити за мету **уникнути цієї війни**».*

Лексеми *протидія, боротися, уникнути* в контексті можливої війни містять позитивну конотацію дій влади рф.

Техніку дискредитаційного фреймінгу використано для маркування країн Заходу як ворогів. Так, у грудні 2021 р. до поширення міфу вже активно приєдналися офіційні інституції рф. Зокрема, Інтерфакс цитує пресекретаря президента дмитрія пєскова, що (64) *«альянс уже починає абсорбувати, **вторгатися в середину України**»* [481].

За три дні до повномасштабного вторгнення рф в Україну ІА покликається на президента путіна:

(65) *«Він зазначив, що **територія України освоюється США та НАТО**, а спільні навчання — це прикриття для створення угруповання Північноатлантичного альянсу <...> “США і НАТО розпочали безсоромне освоєння території України як **театру потенційних воєнних дій**”, — сказав Путін»* [512].

Використання дієслів негативної конотації *вторгатися, абсорбуватися, освоюватися* у значенні 'захоплювати і поглинати', *підштовхувати* — у значенні 'змушувати, спонукати до *агресивних кроків*', а також метафори *«театр*

потенційних воєнних дій» спрямовано на виведення ЦА з рівноваги, навіювання відчуття страху. Використання зазначених технік дозволило російським пропагандистам отримати від росіян підтримку щодо проведення т.зв. «спеціальної воєнної операції на Україні» на рівні 65 – 68 %, тобто двох третин населення [466, 537]. Ці дані соціологічних опитувань публікували всі ІА, що також передбачало вплив на інші ЦА, зокрема й зовнішні.

Отже, ІПСО *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»* сягнула рівня виведення з рівноваги ЦА України та країн Заходу: поширення чуток і гіпотез різних експертів змінилися офіційними заявами державних діячів та інституцій.

У день повномасштабного вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 р. Інтерфакс цитує спікера держдуми володіна:

(66) «США обрали Україну як точку нагнітання ескалації щодо Росії та Білорусії, це загрожує її вступом до НАТО, заявив спікер Держдуми Вячеслав Володін на зустрічі з головою Національної асамблеї народної влади (однопалатного парламенту) Куби Естебаном Ласо Ернандесом» [358].

У наведеному вислові міф про те, що «США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф» тісно поєднується з міфом про «Україну як частину триєдиного народу», оскільки в публікації цього разу згадано і Білорусь як потенційну жертву воєнних дій з боку «ворога». У контексті того, що зустріч російського чиновника з високопосадовцем іншої держави (а отже, представником зовнішньої ЦА) відбувалася в день збройного нападу рф на Україну, евфемізм *нагнітання ескалації* замість лексеми *війна* чи *вторгнення* використано для маскування воєнної агресії рф.

Техніку «ефекту ореолу» використано для актуалізації в образі росії архетипу героя, що перемагає зло. Пропагандисти навіюють ЦА позитивний імідж рф, попри її агресивні дії, а для підсилення ефекту формування образу рф як миротвориці ІА в момент повномасштабного військового вторгнення в Україну актуалізували концепт *ЗАХИСТ*. Проте вся «риторика миру» в межах міфу «Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф»,

розтиражована російськими ІА в перший день повномасштабної війни, містить у собі інтенцію завоювання. Наприклад, спікер держдуми Вячеслав Володін, звертаючись до громадян України, запевняє:

(67) *«Дії нашої країни спрямовані виключно на захист миру. Просимо вас не вступуватися і не брати участь у жодних мобілізаціях, запропонованих київською владою. Вони не самостійні, всі накази дає Вашингтон і Брюссель»*, — написав Володін у своєму телеграм-каналі в четвер. Він також закликав українців, чий близькі служать у Збройних силах України, *скласти зброю*. За його словами, *накази українського режиму злочинні та спрямовані на захист інтересів НАТО і США*. Він також нагадав про спільну історію РФ та України, загальну культуру й віру» [359].

У цій цитаті двічі актуалізовано концептуальну опозицію «ДРУГ – ВОРОГ». У першому випадку, «друг» — це «наша країна», тобто росія, а «ворог» — «НАТО і США», які до того ж позначені додатково метонімією «Вашингтон і Брюссель». Лексема *захист* містить подвійну конотацію: позитивну — як маркер концепту ДРУГ («захист миру»), і негативну — як маркер концепту ВОРОГ («захист інтересів»). У другому випадку протиставлено народ України й українську владу, номіновану ярликом «український режим», також відзначено її характеристику — є «не самостійною», захищає «інтереси НАТО і США» (тобто підпорядкована «ворогу»). Таким чином, навіюється думка про несуб'єктність нашої Держави і нелегітимність державних інституцій. Іntenція завоювання виражена закликом «не вступуватися», тобто 'уникати участі у конфліктній ситуації', військовою лексикою «не брати участь у жодних мобілізаціях», «скласти зброю» — 'не чинити жодного опору загарбникам, відмовитися від боротьби і здатися'.

У реалізації цього міфу також використовували такі традиційні й загальні для всіх міфів техніки як *наклеювання ярликів* — «хунта» (61), «київський режим» (63), «український режим» (67), *маніпулятивна метафоризація* — Україна як «бар'єр» між Європою і РФ та «плацдарм» проти Росії (59), «театр потенційних воєнних дій» (65).

Загалом, відповідно до аналізу даних технології розширеного пошуку, різке збільшення кількості згадувань конструкту «Україна-НАТО» відбувся у 2014 р. в контексті звинувачень НАТО в «організації перевороту на Україні». Протягом 2015 – 2020 рр. тема НАТО стала фоною і згадувалася в контексті дискредитації співпраці нашої Держави з Альянсом. З осені 2021 р. до початку 2024 р. відбувалося експоненціальне зростання кількості публікацій: ТАСС і РІА Новості за цей період перевищили показники всіх попередніх років разом узятих (скріншот 2.3.2.).

Скріншот 2.3.2.

Динаміка публікацій російськими інформгентствами на запит *Украин, НАТО* упродовж кінця 2013 - початку 2024 рр.

Міф «НАТО оточує Росію і стоїть у неї на порозі» дещо співзвучний із попереднім і транслювався паралельно з ним. Він віддзеркалює основну ідеологію радянських часів про те, що країна веде лише оборонні війни [237, с. 78]. Цей міф спрямований на обґрунтування імовірної ескалації конфлікту з Україною. Техніки для його реалізації застосовано такі ж, як і для впровадження попередніх міфів: викривлену інтерпретацію фактів, генералізацію, демонізацію, «ефект ореолу», знецінення, катастрофізацію, маніпулятивну метафоризацію, маніпулятивну фразеологізацію, оманливу інформацію.

Техніку катастрофізації активно використовували ІА напередодні повномасштабної агресії РФ в Україні. Так, рівно за два місяці до вторгнення ТАСС цитує путіна:

(68) *«Проходять процеси, які в Кремлі називають “повзучим вторгненням” НАТО на Україну. “Це біля порога нашого дому, — наголошував Путін. — Вони повинні зрозуміти, що нам просто нікуди далі відступати”»* [453].

Метафора *пори́г дому* в значенні ‘російські кордони’ символізує простір для проживання, крайню межу, прихисток, тому вторгнення в нього означає небезпеку й загрозу життю. У внутрішньої ЦА такі аналогії мали викликати почуття страху й водночас рішучості для відсічі.

А за два дні до вторгнення Інтерфакс публікує інформацію про зустріч із журналістами на той час уже заступника голови ради безпеки росії дмитрія медведева, відомого серед інших вищих керівників держави своєю агресивною риторикою, який *нагнітання* ситуації водночас поєднує з погрозами силової відповіді країнам-членам НАТО, котрі, на його думку:

(69) *«“продовжили цинічно та безцеремонно підступати до кордонів Росії, розширюючи коло потенційних учасників альянсу. Допомогали офіційному Києву саботувати виконання Мінських угод, повністю розв'язавши руки націоналістично орієнтованої еліти України та її слабкої влади на чолі із нинішнім президентом. Війна проти Донецька та Луганська йшла без правил. Людей піддавали постійним репресіям. Обстрілювали їхні будинки, змушували жити у вічному страху, ховатися у підвалах від бомб”, — сказав він. “Миритися з цим варварством Росія не могла і не стала. З агресором марно говорити лише мовою дипломатії, його потрібно закликати до відповідальності з позиції сили”, — наголосив Медведєв»* [381].

Меседжі *«НАТО стоїть на порозі росії», «наближення/ненаближення до кордонів РФ»*, які використовувала пропаганда раніше, містили лише приховану загрозу. Натомість у наведеній цитаті використано лексему *підступати* (рос. *подступать*) зі значенням ‘наблизитися впритул; підійти до підступів (про війська)’ [488], ‘наближатися (наблизитися) до якого-небудь місця, здійснюючи

воєнні дії проти когось, чогось із метою захоплення, нападу' [487]. Тобто вислів «цинічно та безцеремонно підступати до кордонів росії» містить інтенцію саме воєнної загрози, яку, за твердженням медведева, створює НАТО зі зневагою й зухвалістю без дотримання норм моралі («цинічно та безцеремонно»). Використання каскаду слів і виразів негативного емоційного забарвлення щодо Північноатлантичного альянсу і України, яка взяла курс на інтеграцію в НАТО, спрямовано для навіювання думки ЦА про потребу воєнної відповіді на явну загрозу: вираз «націоналістично орієнтована еліта» асоціативно апелює до міфу про «відродження нацизму на Україні» й несе прагматику знецінення і делегітимізації українських державних інституцій («слабка влада»); вислів «саботувати виконання Мінських угод» — звинувачення в ухиленні виконання нав'язаних москвою вимог; вислови «обстрілювали будинки», «змушували жити у вічному страху, ховатися у підвалах від бомб» створюють симулякрну реальність, впроваджуючи спродуковані російською пропагандою фейки про навмисне знищення «мирних російськомовних жителів Донбасу», яких росія змушена захищати; лексему *варварство* використано для гіперболізації образу України як «нацистської держави».

Техніку «ефекту ореолу» використано опозиційно *техніці демонізації*: росію подано як героя, який повідомляє, що не планує врегульовувати ситуацію мирно, а готується «умиротворювати» ворога (Україну і країни НАТО) за допомогою сили.

Міф про те, що «НАТО стоїть на порозі росії», став для рф однією з вигаданих підстав розпочати повномасштабну війну проти України і водночас її виправдовуванням. У зверненні з нагоди початку «сво», яке цитує Інтерфакс, путін звинувачує США у введенні в оману й невиконанні обіцянки «не розширювати НАТО на схід», у такий спосіб намагаючись делегітимізувати участь в Альянсі інших повноправних країн-членів, а отже, представити «слабкість» блоку:

(70) «США ошукали Росію, коли обіцяли не розширювати НАТО на схід, заявив президент РФ Владімір Путін <...>. США і весь створений ними західний блок країн є “імперією брехні”, заявив президент РФ» [497].

Демонізація генералізованого образу ворога та абсолютного зла реалізована через фразеологізм «*імперія брехні*», яким найчастіше описують політичні режими, здебільшого диктаторські, які будують владу й суспільні відносини на дезінформації та пропаганді у всеосяжних масштабах.

Демонізуючи країни НАТО і Україну, ІА вдаються до мовленнєвих актів погрози.

У грудні 2021 року Інтерфакс публікує повідомлення з відвертою інтенцією категоричності:

(71) «*Подальшого розширення НАТО (на схід – ІФ) бути не повинно. І спроби представити справу так, ніби Росія тут не має права вето, — це все спроби з непридатними засобами. Ми стоимемо на своєму: якщо опоненти підуть наперекір, вони побачать, що їхня безпека не зміцниться — наслідки для них будуть важкими*», — попередив Рябков. Він додав, що *“радянським, а потім російським керівникам неодноразово говорили — причому на найвідповідальніших рівнях — що подальшого розширення НАТО на схід не буде”*, але зараз спостерігається протилежна ситуація» [356].

Інтенція категоричності виражена у фразеологізмі «*ми стоимемо на своєму*». Стійка конструкція у формі присудкового слова *повинно* з інфінітивом *бути* зазвичай вказує на обов'язковість певної дії чи стану. Заперечна частка *не* акцентує на обов'язкову неможливість такої дії («*бути не повинно*»). Твердження «*наслідки для них будуть важкими*» містить інтенцію погрози і залякування. Окрім того, варто зазначити, що Інтерфакс дуже рідко ілюструє свої

В МИРЕ 02:24, 13 декабря 2021

В МИД РФ пообещали "тяжелые последствия" в случае расширения НАТО на восток

© Есть обновление от 12:36 → Зеленский отказал России в праве требовать гарантий нерасширения НАТО

Скриншот 2.3.3.
Використання світлин з емблемою НАТО на військовій техніці

публікації світлинами. Здебільшого розміщують фото президента путіна або інших найвищих державних чиновників, цитати яких подаються. Цього ж разу ІА використала промовисту ілюстрацію, на якій зображений прапор із логотипом НАТО, розміщений на військовій броньованій техніці (скріншот 2.3.3.), що візуалізує загрозу від Північноатлантичного альянсу, з одного боку, і водночас демонструє погрози країнам-членам НАТО через натяк із допомогою символу — з іншого.

Техніку оманливої інформації ІА реалізували через перекручування фактів і відверту брехню, оскільки станом на початок грудня саме рф стягнула до кордонів з Україною понад 50 батальйонно-тактичних груп і сконцентрувала там понад 92 тисячі військовослужбовців [522].

Ще в одній публікації ТАСС ідеться:

(72) *«Окупація українських територій до планів Москви не входить, вона виступає за право народів України на самовизначення. Також президент повторив, що Росія не може допустити появи у Києва ядерної зброї і нагадав про неприйнятне для неї розширення НАТО на Схід»* [507].

У намаганні додати образу героя, роль якого виконує рф, миролюбності і справедливості, автор у фразі *«виступає за право народів України на самовизначення»* лексему *народів* вживає спеціально у множині. Адже відомо, що Україна є унітарною державою, а її складники не мають ознак державності чи яскраво вираженого етнічного забарвлення тієї чи іншої території, як, наприклад, окремі національні республіки у складі рф. Тож тут свідомо приховано намір не лише втручання у внутрішні справи іншої держави, а й руйнування її конституційного ладу. І однією з надуманих причин таких дій, за геббельсівським методом багаторазового повторення, є теза про *«неприйнятне розширення НАТО на Схід»*. Із одночасним запевненням про те, що *«окупація українських територій до планів Москви не входить»*, усе це є відвертою брехнею, адже станом на кінець досліджуваного періоду (початок 2024 року) 26% території України окупувала російська федерація. Окрім того, за допомогою військової лексики досягається

«ефект проголошеного пророцтва» в тому, що можливість «*появи у Києва ядерної зброї*» нібито є достовірним фактом.

Техніку оманливої інформації використовують російські ІА для подання власної інтерпретації подій та створення симулякрної реальності. Інтерфакс 24.02.2022 р. цитує Путіна:

(73) «*“Добре відомо, що протягом тридцяти років ми наполегливо та терпляче намагалися домовитися з провідними країнами НАТО про принципи рівної та неподільної безпеки в Європі”, — нагадав він <...>. “У відповідь на наші пропозиції ми постійно стикалися або з цинічним обманом і брехнею, або зі спробами тиску та шантажу, а північноатлантичний альянс тим часом, незважаючи на всі наші протести та занепокоєння, неухильно розширюється, військова машина рухається і наближається до наших кордонів впритул”, — продовжив Путін*» [492].

Якщо звернутися до історичного контексту, то в кінці 80х – на початку 90х рр. минулого століття європейські країни, які після падіння Берлінського муру та розпаду СРСР позбулися залежності від кремля, побоювалися, що росія знову стане авторитарною державою і використовуватиме війська за межами країни. Тому вони в майбутньому розширенні НАТО бачили захист — «не Вашингтон, Берлін чи Париж тягнули молоді східноєвропейські демократії до військового союзу, це Польща, Чехія, Угорщина та інші країни регіону прагнули цього» [406]. Сама ж росія у 1994 р. приєдналася до програми Альянсу «Партнерство заради миру», пізніше був підписаний акт про взаємне співробітництво, у 1999 р. засновано представництво рф при НАТО, а вже за рік в інтерв'ю телеканалу ВВС путін не виключив можливості вступу москви до Альянсу, «якщо з інтересами росії будуть рахуватися». Проте у 2008 р. країни НАТО констатували, що «не можуть домовитися з рф за жодною з міжнародних проблем» [405]. До повномасштабного вторгнення в Україну росія мала спільний сухопутний кордон із п'ятьма країнами-членами цього безпекового блоку, а найкоротша відстань до США через Берингову протоку всього 4 км [495]. Жодних загроз безпеці рф від цих країн не було упродовж трьох десятків років, а вступ у 2023 р. в НАТО Фінляндії спричинений суто агресивними загарбницькими діями рф. Тож вжиті в публікації словосполучення «*цинічний обман і брехня*», «*спроби тиску та*

шантажу», а також «*військова машина*» в сенсі «весь військовий потенціал», що «*рухається і наближається до наших кордонів впритул*», стосовно НАТО є когнітивним спотворенням, яке передбачає і **дemonізацію ворога**, і **катастрофізацію**, і **власну інтерпретацію подій**, щоб викликати в реципієнтів селективне сприйняття інформації.

Зазначимо, що з кінця грудня 2021 р. активізація міфу «НАТО оточує Росію і стоїть у неї на порозі» посилилася не тільки інтенсивністю поширення, а й агресивнішою риторикою. Від попереджень на кшталт, що просування НАТО на схід «*створює пряму загрозу безпеці Росії*» [505] і прагнення України на законодавчому рівні вступити до Альянсу «*це дуже погано для нас*» (росії – прим. Л. Ф.) [481], до відвертих погроз. Традиційно використовували техніки: **знецінення** українських державних інституцій — «*слабка влада*», «*націоналістично орієнтована еліта*» (69), **маніпулятивну метафоризацію** — «*пориг дому*» у значенні «*кордони Росії*» (68), **маніпулятивну фразеологізацію** — «*імперія брехні*» (70) тощо.

Отже, однією з ключових ІПСО, які рф реалізовувала протягом кінця 2013 – початку 2024 рр., є «*росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі*». В її основі — новітні соціальні міфи, які спрямовані на виправдовування власних агресивних дій, переконання внутрішньої і зовнішніх ЦА в існуванні внутрішнього збройного конфлікту всередині України, звинувачення «колективного Заходу» в ескалації ситуації та загрози для рф: «*дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні*», «*громадянська війна на Україні*», «*Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф*», «*НАТО оточує росію і стоїть у неї на порозі*». Усі згадані деструктивні міфи використовує російська пропаганда паралельно і також вони часто переплітаються, доповнюючи один одного наративами й техніками в реалізації.

2.4. Наративізація дискурсу інформаційно-психологічних операцій росії

Наратив, як і міф, відіграє смислоутворювальну роль у формуванні національних концептуальних картин світу. Але якщо міф є циклічним у сприйнятті часу, то наратив — лінійним, він наповнює міф різноманітними сюжетами і так підтримує його «живучість». Симбіоз деструктивних технологій *міфологізації* й *наративізації* є потужним інструментом дискурсу ІПСО, що впроваджують російські ІА проти України.

Наративи, які протягом досліджуваного періоду наповнювали парадигму сконструйованих російською пропагандою соціальних міфів і поширювались через підконтрольні кремлю ІА можна умовно поділити на такі тематичні групи (далі — ТГ):

(а) ТГ «Дискредитація ЗС України, української влади, народу» (наративи про нібито злочини українських військових, корупцію в ЗС України та їх неефективність, внутрішні конфлікти й нестабільність в українському суспільстві, сумнів у здатності України захищатися і контролювати ситуацію);

(б) ТГ «Залежність України від росії» (наративи, які підкреслюють нібито історичну, культурну та економічну залежність України від росії);

(в) ТГ «Обвинувачення України в руйнуванні відносин з росією» (наративи спрямовані на переконання ЦА, що всі конфлікти і непорозуміння виникають виключно з вини України; містять звинувачення у провокаціях, нехтуванні домовленостями та агресивній політиці щодо росії);

(г) ТГ «Демонстрація “підступності України та Заходу” і “величі росії”» (у цих наративах рф позиціоновано як потужну державу з високими моральними принципами на противагу «загрозливому Заходу» та «пішаку» — Україні);

(д) ТГ «Підрив єдності та співпраці між Україною та її союзниками» (наративи, в яких російська пропаганда намагається зобразити Україну ненадійною партнеркою, що не виконує своїх зобов'язань і не заслуговує на

підтримку через корупцію й інші внутрішні проблеми, задля ослаблення міжнародної підтримки України та ізоляції її на міжнародній арені);

(д) ТГ **«Розбрат всередині України»** (наративи про нібито наявні значні розбіжності між різними регіонами, етнічними та мовними групами в Україні. Вони містять намагання посіяти паніку і зневіру серед населення через перебільшення внутрішніх проблем, економічних труднощів та зовнішніх загроз).

Дискурси, які впроваджують ці наративи, нав'язують ЦА вже готові стереотипи, що утворюють у концептуальній свідомості потрібні упередження й переконання і в такий спосіб впливають на систему цінностей. Для цього наратори ретельно добирають і використовують відповідні лінгвістичні засоби сугестивного впливу.

Наративи з однієї й тієї ж умовної групи можуть «обслуговувати» кілька міфів одночасно. Наприклад, наративи ТГ **(а)**, спрямовані на демонізацію ЗС України чи української влади, активно «підживлюють» міфи і про «відродження на Україні нацизму та фашистської ідеології», і про «громадянську війну на Україні». Саме їх активно поширювали російські ІА протягом 2014 р. задля виправдання анексії Криму й захоплення частини Донецької і Луганської областей, а також із початком так званої «спеціальної воєнної операції» у 2022 р., щоби виправдати повномасштабне вторгнення.

Так, наративи *«Звірства українських військових»* і *«Військові злочини щодо мирного населення Донбасу»* повинні були максимально вплинути на внутрішню і зовнішню ЦА й перешкодити підтримці України міжнародною спільнотою. 27.07.2014 р. Украина.ру публікує інформацію, в якій так званий «міністр оборони днр» фьодор березін заявляє, що в селі Саурівка українські військові проводять «каральну операцію»:

(74) *«Різали живцем. Відрізали руки, ноги. Потім голову. Жінок не різали — гвалтували»* [408]. Спочатку ця інформація з'явилася за два тижні до публікації в епізоді програми Truthseeker («Шукач правди») на телеканалі RT, а вже за два дні сам телеканал прибрав зі свого сайту скріншот і написав у твіттері, що епізод містив багато «непідтвердженої інформації» та перепросив за трансляцію

програми (скріншот 2.4.1.) [379]. Попри це, ІА публікує цей фейк, використовуючи техніки демонізації українських військових і катастрофізації.

Медіа навмисне подає емоційно забарвлену цитату: використання односкладних речень, головні члени яких, виражені формами каузальних дієслів минулого часу негативної конотації (*різали, відрізали, гвалтували*), повтор спільнокореневих слів зі значенням ‘ранити, убивати кого-небудь холодною зброєю’ [518] (*різали, відрізали, не різали*); використано стилістичні прийоми парцеляції та градації.

RT Press Office
@RT_PressOffice_

07:13 episode of Truthseeker has been taken off RT as it included uncorroborated info. We apologize for the mistake of letting it go to air.

Мова оригіналу – англійська, переклад від Google

Епізод «Шукача правди» від 13 липня було видалено з RT, оскільки він містив непідтверджену інформацію. Вибачте за помилку, пов'язану з його показом.

Скріншот 2.4.1. Виправдання телеканалу RT за публікацію непідтвердженої інформації

Це ж ІА опублікувало найвідоміший фейк початку російсько-української війни в липні 2014 р. — історію про «розіп'ятого хлопчика», у якій жителька Слов'янська Галина Пишняк розповідає Першому каналу:

(75) *«Центр міста. Площа Леніна. Наш міськвиконком — це єдина площа, куди можна зігнати всіх людей. На площі зібрали жінок, бо мужиків більше нема. Жінки, дівчата, люди похилого віку. І це називається **показовою карою**. Взяли дитину трьох років, **хлопчика маленького у трусиках**, у футболці, як Ісуса на дошку оголошень **прибили**. Один прибивав, двоє тримали. І це все на маминих очах. Маму тримали. І мама дивилася, як дитина спливає кров'ю. Крики. **Верески**. І ще взяли надрізи зробили, щоб дитина мучилася. Там було неможливо. Люди свідомість втрачали. А потім, після того, як півтори години дитина мучилась і померла, взяли маму, прив'язали до танка непритомну і по площі три кола провели. А коло площі — кілометр» [407].*

Попри те, що цей фейк був неодноразово спростований [465], його так і не прибрали з сайту ІА Україна.ру, що є зумисним намаганням дезорієнтувати ЦА. Публікація максимально наповнена емоційно забарвленою лексикою (*хлопчик маленький у трусиках, показова кара, як Ісуса на дошку оголошень прибили, дитина мучилася і померла, маму прив'язали до танка непритомну*), також використано

військову лексику (*танк*), еліптичні підмети забезпечують функцію «внутрішнього жесту» — їх мають самотійно заповнити читачі, що передбачає генералізацію суб'єкта дії (*вони, ЗС України, нацисти*) й надання йому відповідно негативної конотації.

Ще одна публікація, спрямована на демонізацію українських військових, вийшла на сайті цього ІА у вересні 2014 р. В ній ідеться про те, що в Донецьку «ополченці» виявили табір для тортур, який нібито організували в шахті «Петровська» *«більш ніж шість тисяч українських солдат»*, що базувалися там. В емоційно забарвленому повідомленні ідеться:

(76) *«У навколишніх селах постійно зникали люди, переважно молоді дівчата. Ополченці виявили тіла двох жінок із зв'язаними руками. Очевидно, їх довго катували. Неподалік знайшли ще двох загиблих місцевих мешканок, із якими також жорстоко розправилися карателі. Про це місцеві жителі розповіли журналістам НТВ»* [346].

Насправді на території цієї занедбаної шахти був концтабір бойовиків для своїх же солдатів, організований російським генералом Павлом Кліменком, який загинув у листопаді 2014 р. Серед інших, там закатували до смерті американського добровольця «ДНР» Рассела Бенлі («Техаса»), якого прийняли за шпигуна [360]. Проте, з одночасним використанням технік неуточненого референтного індексу і генералізації (*місцеві жителі*) створено ефект правдивості повідомлення.

І якщо у 2014 р. ці наративи ґрунтувалися здебільшого на брехливих «свідченнях очевидців», то у 2022 р. такі повідомлення медіа вже почали транслювати з покликанням на офіційних осіб російських державних структур. Дискурсивне відродження фейків восьмирічної давності мало на меті навіювання ефекту впізнаваної ситуації. Наприклад, голова слідчого комітету Росії Александр Бастрикін в інтерв'ю ТАСС переконує:

(77) *«Всі ці роки ми бачимо ненависть, жорстокість та підлість по відношенню до мирного населення Донбасу з боку українських силовиків. Колись вони були громадянами однієї країни, і як можна так чинити по відношенню до співвітчизників <...> розуму не можна зрозуміти. Мабуть, націоналістичні ідеї,*

які все більше просочували українське суспільство, пускали своє коріння і поширювалися зверху донизу, справді проросли дуже глибоко. Інакше як можна пояснити чи виправдати дії українських військових, які **мінували місцевість поблизу житлових будинків**, де згодом під час прогулянки **підірвалися та загинули троє дітей**. **Прицільно стріляли з великокаліберної артилерії житловими кварталами, знаючи, що від цього гинуть люди**» [330].

Серед мовних засобів, які використовує чиновник для поширення наративу про «звірства українських військових», — поєднання одиниць, що містять значеннєвий компонент ‘агресія’ («ненависть, жорстокість та підлість», «мінували місцевість», «прицільно стріляли»), поєднаних з військовою лексикою («з великокаліберної артилерії»), із тими, що мають компонент ‘беззахисність’ («мирне населення», «житлові квартали»). Негативну емоційну фреймізацію посилено згадкою про загибель дітей («згодом під час прогулянки підірвалися та загинули троє дітей»). Метафора «націоналістичні ідеї, які ... просочували ..., пускали своє коріння, ... проросли дуже глибоко» спрямована на демонізацію не лише військових, а й усього українського суспільства. Таким чином навіюється думка щодо підтримки росіянами рішення про повне знищення Української Держави.

Наратив «Збройний переворот і незаконне захоплення влади на Україні» також належить до умовної ТГ (а). Для його поширення російські ІА звернулися до техніки оманливої інформації, зокрема покликалися на «авторитетні джерела», зокрема й президента-втікача Віктора Януковича, який вимагав «**припинити терор проти власного народу**»:

(78) «Внаслідок **безпрецедентного збройного перевороту, незаконного захоплення влади** ми втратили те, що щодня збирали крупинкою в скарбничку соборності України. Сьогодні навколо панує **ненависть, страх, розпач, пориви помсти, відвертий бандитизм та фашизм**, — зазначив Янукович. — Не погоджуся з тими, хто вважає, що тема фашизму на Україні роздута. Складається враження, що нинішня Україна почала нагадувати Німеччину часів правління Гітлера. Тоді Гітлером було призначено ворога в особі незгодної інтелігенції, євреїв, циган та інших. Тоді Німеччиною переслідувалися інакодумці,

*а зараз на Україні цілі міста перебувають у блокаді лише тому, що люди відстоюють свою думку, відмінну від **правлячого режиму!**» [565].*

Це звернення ТАСС та інші медіа поширювали особливо активно напередодні президентських виборів в Україні, намагаючись переконати міжнародну спільноту в легітимності Януковича й нелегітимності тодішньої української влади. Серед технік сугестивного впливу у наведеному фрагменті застосовано техніку рефреймінгу контексту, коли сучасна ситуація в Україні подається через призму нацистської Німеччини часів Другої світової війни, та техніку дискредитаційного фреймінгу — згадування для формування рамки сприйняття України і українців. Знак оклику підсилює експресію й має на меті симулювати патріотичні почуття Януковича, цю прагматику підсилює використання слів зі значеннєвим компонентом ‘катастрофізація ситуації’ («ненависть, страх, розпач, пориви помсти, відвертий бандитизм та фашизм»).

До умовної ТГ (б) «Україна не є самостійною державою і залежить від росії» належать наративи, які наповнюють контентом міфи про те, що «Україна є частиною триєдиного народу», про «дерусифікацію і знищення російськомовного населення», а також частково про «громадянську війну».

Наратив «росія змушена була підтримати своїх людей на Україні» задля виправдання анексії Криму пропагандистські медіа підтримували протягом усього досліджуваного періоду. У червні 2023 р. путін укотре заявив, що «Київ розв’язав війну», у такий спосіб підштовхуючи ЦА до потрібних висновків на основі нав’язаних фальшивих причинно-наслідкових зв’язків:

(79) «У 2014 році частина населення України не підтримала **держпереворот** і оголосила про те, що ці території не підпорядковуватимуться новим правителям. “**Росія змушена була підтримати цих людей, маючи на увазі наші історичні зв’язки і з територіями, і культурно-мовні зв’язки з тими людьми, які проживають на цих територіях**”, — пояснив Путін» [498].

Наратив «росія змушена була підтримати своїх людей на Україні» «обслуговує» три міфи: акцентуючи на «історичних зв’язках з територіями» та «культурно-мовних зв’язках з людьми», він підкріплює міфи про «спільність

російського та українського народів» і одночасно про «знищення російськомовного населення», а твердження про «держпереворот», який «частина населення України не підтримала», є частиною міфу про «громадянську війну на Україні». Використовуючи лексему *змушена* в значенні ‘повинна щось робити через певні обставини’, автор цитати створює ефект ореолу росії та, власне, собі, приписуючи вищу місію — «підтримати людей».

Перед ключовими етапами гібридної війни в межах тих самих наративів ІА завжди використовували лексику більш агресивної конотації. Наприклад, за три дні до повномасштабного вторгнення вислів «переслідування російськомовних на Україні» був змінений на «геноцид» і «атаку на все російське»:

(80) «Події, що відбуваються на сході України, є не тільки **геноцидом**, а й **атакою на все російське**, заявив міністр закордонних справ РФ Сергій Лавров у понеділок на засіданні Ради безпеки в Кремлі» [420].

«Сучасну Україну створив Радянський Союз» — популярний серед російських пропагандистів наратив ТГ (б). За допомогою технік викривленої інтерпретації історичних фактів, оманливої інформації з використанням прийомів створення симулякрної реальності та спрощення фактів ЦА нав’язано думку, що Україна має залишатися під впливом кремля як центру ухвалення рішень, або віддати території і таким чином втратити власну державність:

(81) «Відмовляючись від 23 лютого, Київ підтримує **неонацистів** <...>. Перенесення українською владою дати святкування Дня захисника Вітчизни доводить прагнення Києва розтоптати **спільну для Росії та України історію**» [390].

(82) «На гіркому прикладі України ми бачимо, до яких **кривавих наслідків** призводить така **історична забудькуватість** та **політична короткозорість** <...>. Віце-спікер Держдуми підкреслив, що, шановуючи захисників Вітчизни, Росія ще раз заявляє, що не дозволить **спотворювати історію, принижувати подвиги** минулих поколінь, **вulgаризувати культурні цінності та традиції, розбещувати молодь**» [391].

Для сугестивного впливу на ЦА наратори також використовують техніку «наклеювання ярликів» (*неонацисти*). За допомогою метафор «*політична короткозорість*», що містить значеннєвий компонент ‘нездатність бачити наслідки своїх рішень’, та «*історична забудькуватість*» зі значеннєвим компонентом ‘нездатність суспільства зберігати пам’ять про минуле’, відбувається дискредитація опонента, тобто української влади. Підсилюють цей ефект лексеми з негативною конотацією і спільним значеннєвим компонентом ‘руйнування’: *розтоптати, спотворювати, принижувати, вульгаризувати, розбещувати, криваві наслідки*.

Наратив «*Економіка України не вистійть без російського ринку*» запускали в інфополе з 2016 року. Для його поширення пропагандисти найчастіше використовували техніку оманливої інформації, зокрема прийоми використання експертної думки та апелювання до авторитетного джерела, наприклад фахівців Міжнародного валютного фонду (83) або українських політиків із проросійськими поглядами (84). Особливу увагу в повідомленнях, що формують цей наратив, ІА приділяють заголовкам, наприклад: (83) «*МВФ оцінив **втрати України** від розірвання контрактів з росією*» (негативна емоційна фреймізація) [430], або ж (84) «*Угода України про асоціацію з ЄС: **перемога чи поразка***» (хибна дихотомія) [538]. Упродовж 2015 – 2016 рр. такі публікації переважно стосувалися українського військово-промислового комплексу, формуючи в суспільній свідомості переконання, що Україна не зможе себе захистити і приречена на поразку:

(85) «*Відомий український економіст, экс-міністр економіки Віктор Суслов визнає, що розрив промислових та наукових зв'язків із Росією провів до **втрати перспектив** для багатьох унікальних українських підприємств та технологій. Як приклад він називає запорізький “Мотор Січ” — найбільше підприємство, яке виробляло двигуни для всіх російських гелікоптерів, багатьох видів літаків та крилатих ракет. Коли Україна запровадила обмеження, Росія **витратила кілька років та багатомільярдні кошти**, але створила власне виробництво двигунів*» [538].

За допомогою техніки хибної дихотомії автор акцентує на можливостях рф створити «власне виробництво двигунів», на противагу Україні, яка «втратила перспективи для багатьох унікальних українських підприємств та технологій».

ТГ (в) «Україна руйнує відносини з Росією», яка базується на переконуванні ЦА, що всі конфлікти виникають лише з вини України, входить в парадигмальні рамки міфів «проект анти-росія», та «громадянська війна на Україні». Основні меседжі цього нарративу — звинувачення у провокаціях, нехтування (мінськими) домовленостями, агресивна політика щодо рф.

Наратив «Україна готується напасти на Росію» ІА поширювали ще в першій половині 2014 р.:

(86) «З метою унеможливлення подальших провокацій ми відвели від кордону (з Україною) навіть підрозділи тактичної ланки, які виконували тренувальні завдання на полігонах <...>. Тим часом у прикордонні **розгорнуто 15-тисячне угруповання українських військ**. Відновлено призов до збройних сил (України) <...>. Одночасно йде **нарощування натівського угруповання військ у Східній Європі** <...>. Раніше глава Міноборони РФ Сергій Шойгу заявив, що останнім часом на південному сході України **під приводом боротьби з тероризмом київський режим** зосередив близько 80 танків, понад 130 бойових машин піхоти та бронетранспортерів, щонайменше 60 артилерійських знарядь та мінометів. Крім того, **систематично залучається бойова авіація, гелікоптери**. Міністр також наголосив, що всі **твердження про присутність на українській території російських диверсійно-розвідувальних груп, які нібито дестабілізують ситуацію в південно-східних регіонах, є безпідставними**» [361].

У наведеному прикладі використано техніку оманливої інформації: протягом кількох тижнів після цієї публікації в НАТО кілька разів заявляли, що не бачать відведення російських військ від українського кордону [452]. Водночас, росії в повідомленні за допомогою техніки «ефекту ореолу» приписуємо роль «миротвориці» («унеможливлення подальших провокацій», «відвели від кордону», «твердження про присутність на українській території російських диверсійно-розвідувальних груп є безпідставними»). Натомість Україна вписується в образ

ворога — як агресорка, інтенцію збройного нападу України подано одиницями зі значеннєвим компонентом ‘агресія’: («київський режим», «розгорнуто 15-тисячне угруповання українських військ», «відновлено призов до збройних сил», «під приводом боротьби з тероризмом», «залучається бойова авіація») та військовою лексикою («близько 80 танків», «понад 130 бойових машин піхоти та бронетранспортерів», «щонайменше 60 артилерійських знарядь та мінометів», «бойова авіація, гелікоптери»).

Наратив «Україна не дотримується Мінських угод, нагнітаючи ескалацію конфлікту» ІА поширювали з 2015 р. аж до повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році.

(87) «“Є багато питань і до самих мінських угод, і до їх імплементації. На жаль, ми бачили, що українська сторона їх не дотримувалась і продовжувала влаштовувати провокації”, — заявив ТАСС політолог, член Громадської палати РФ Георгій Федоров <...>. На думку політолога, “припинення дії мінських угод могло остаточно розв’язати руки **“партії війни”** у Києві та **нацистським батальйонам**, які марять реваншем”. Федоров впевнений, що “не можна бути розслабленим оптимістом”, оскільки **“Київ готується до нової війни”**. За його даними, на заході України на військовому полігоні на кордоні з Польщею **“українські солдати під проводом американських інструкторів проходять підготовку до бойових дій”**. “На жаль, мінські угоди миру на Україні не гарантують і будь-якої миті можуть бути порушені Києвом та його **“ляльководами”**”, — сказав експерт» [439].

Техніки маніпулятивної метафоризації («партія війни», «розв’язати руки», «ляльководи»), «наклеювання ярликів» («нацистські батальйони»), «проголошеного пророцтва» («можуть бути порушені», «Київ готується до нової війни») підсилюють техніку демонізації ворога в особі української влади та військових.

ТГ (г) «Демонстрація **“підступности України та Заходу”** і **“величі росії”**» «підживлює» міфи про те, що «НАТО стоїть на порозі росії» і «штовхає Україну до війни з рф», «проект анти-росія», про «знищення російськомовних» і «відродження

нацизму». Тут яскраво виражена концептуальна опозиція «СВОЇ — ЧУЖІ» з відповідними архетипами: герой — росія, злодій — «колективний Захід» та Україна.

Наратив «Криза на Україні — це геополітичні інтереси США» спрямований на звинувачення НАТО і насамперед США в нібито руйнуванні світової колективної безпеки, яка, за версією президента рф, полягає у розширенні простору СНД. Така риторика російської пропаганди фактично копіює радянську риторику часів «холодної війни», що підкріплюють неодноразові висловлювання путіна про повернення контролю москви над державами, які колись входили до складу СРСР. Цей наратив протягом досліджуваного періоду перманентно використовували під час проведення ІПСО, його підхоплювали різні посадові особи й експерти, широко транслювали ІА та інші медіа. Для впливу на зовнішні ЦА до транслювання цього наративу залучали представників мзс рф:

(88) *«Суть політики США проста: завадити природним процесам інтеграції просторі СНД. “У військовий бюджет США, — зазначив дипломат, — закладено 640 млн доларів, які призначені для Молдови, Грузії та України з метою, цитую документ, “протидії Росії” <...>. “Такого роду задуми наочно підтверджують, що американська лінія зводиться до чистої геополітики. Мета її — будь-що відірвати Україну та інших наших сусідів від Росії <...>. З урахуванням реваншистських планів “партії війни” в Києві, це не тільки загрожує ескалацією конфлікту на південному сході, а й загрожує безпеці РФ, територія якої не раз опинялася під обстрілом з української сторони”»* [436].

Традиційно архетипний образ ворога у вигляді США демонізують через велику кількість одиниць негативної конотації та приписаними інтенціями агресії й руйнування (*завадити, відірвати, «загрожує ескалацією», «загрожує безпеці»*), через метафору (*«партія війни»*), оманливу інформацію (*«територія (РФ) не раз опинялася під обстрілом з української сторони»*).

Наратив «Мета США — віддалити європейців від росії» ІА впроваджували з використанням техніки оманливої інформації, зокрема прийому звернення до авторитетного міжнародного джерела. Для цього залучали представників проросійських фінансованих кремлем європейських партій, котрі мали доступ до

міжнародних політичних майданчиків. Це такі особи, як Емерік Шопрад — член Європарламенту від французької партії «Національний фронт» і радник Марі Ле Пен, який у грудні 2014 р. в інтерв'ю Інтерфакс заявляв:

(89) *«На жаль, європейські уряди потрапляють у цю пастку, оскільки дедалі все більше залежать від Єврокомісії та Європарламенту, контроль над якими багато в чому здійснюють **політичні угруповання**, які дотримуються проамериканських позицій. Результат всього цього — **сльози і кров на сході України, уряд екстремістів і провокаторів, що вбивають власних жителів на сході країни і тим самим підштовхують їх в обійми історичної батьківщини всіх російськомовних людей**»* [569].

У вислові французького політика наявна суголосна з російською пропагандою риторика звинувачення України у воєнному конфлікті. У тексті використано техніки емоційної ескалації та маніпулятивної метафоризації («сльози і кров на сході України»), «наклеювання ярликів» («уряд екстремістів і провокаторів»), демонізації («вбивають власних жителів»), викривленої інтерпретації історичних фактів («підштовхують їх в обійми історичної батьківщини всіх російськомовних людей»).

Про використання кремлем французьких політиків у інформаційних та психологічних операціях свідчить і те, що лідерка «Національного фронту» Марі Ле Пен, яка у 2014 р. називала росію «великою нацією», звинувачувала США у «холодній війні» проти рф та пропонувала федералізувати Україну, у 2022 р. дистанціювалася від коментарів щодо російсько-української війни і висловлювалася, що «*вірять у суверенітет націй*», а у 2024 р. змінила риторику і заявила, що росія нападом на Україну розв'язала «*війну на порозі ЄС і найбільш драматичну геополітичну кризу за останні 20 років*» [336].

У період 2015 – 22.02.2022 рр. російські ІА поширювали наратив «*Захід ігнорує Мінські домовленості*», відповідно до якого Захід не зміг утримати ситуацію під контролем і через його «непрофесійні дії» в Україні сталася «криза», що призвело до «спеціальної воєнної операції», тобто повномасштабної війни (92). Натомість рф позиціонували як миротворицю, яка докладася всіх зусиль для досягнення мирної угоди:

(90) «*“Ми, звичайно, зі свого боку робимо і робитимемо все, що від нас залежить, щоб вплинути на владу незваних, самопроголошених республік — Донецької та Луганської республік. Але не все від нас залежить. Наші партнери і в Європі, і в Сполучених Штатах мають надати відповідний вплив на київську владу сьогодні”*, — сказав Путін» [506].

Для поширення цього нарративу найчастіше використовують техніку оманливої інформації, зокрема прийом маніпулювання фактами. Оскільки Мінські угоди були комплексом політичних домовленостей для врегулювання війни на Донбасі, укладених лідерами чотирьох держав — України, росії, Німеччини і Франції, а «днр» та «лнр» більшістю країн-членів ООН, зокрема й США та ЄС, не визнані незалежними утвореннями, а вважаються тимчасово окупованими частинами України, то представники цих квазіутворень не могли бути суб'єктами переговорів.

(91) «*Так, з Мінськими угодами — це була гра з нами в наперстки, нас обманювали <...>. Нещодавно экс-президент Франції Франсуа Олланд заявив, що Мінські угоди, одним із підписантів яких він був, дозволили Києву виграти час для нарощування військової могутності України. З аналогічними заявами останнім часом виступали інші підписанти угод — экс-президент України Петро Порошенко та колишній канцлер Німеччини Ангела Меркель. Як підкреслив у цьому зв'язку Песков, “це багато в чому київський режим, розв'язало їм руки на те, щоб влаштувати у себе в країні бійню росіян і це наблизило спеціальну воєнну операцію”*» [350].

Для навіювання думки щодо оманливих дій України та країн Європи стосовно рф використано метафору «*гра в наперстки*», що містить значеннєві компоненти 'шахрайство', 'маніпуляція', 'введення в оману'. Ідеологічно стигматизована номінація «*київський режим*», маніпулятивні метафори «*розв'язало руки*», «*бійня росіян*» використано для підсилення драматизму повідомлення й навіювання ЦА відчуття катастрофи. Метафора «*бійня росіян*» має дегуманізаційний характер, оскільки лексема *бійня* означає 'масове вбивство людей' [333] з актуалізацією семантичних компонентів 'жорстокість', 'масовість загибелі', 'безжальність'. Отже, метафору «*бійня росіян*» використано з метою емоційної інтенсифікації повідомлення.

Наратив «Захід веде інформаційну війну проти росії» змінив два попередні у 2022 р., активно його поширювати ІА почали 25.03.2022 р. за тиждень до того, як українські війська зайшли до звільненого від окупантів міста Буча Київської області і виявили там докази масових вбивств, скоєних російськими військовослужбовцями протягом місяця. Це наптовхує на висновок про сплановану ІПСО, спрямовану на свідоме («законодавець дуже своєчасно ухвалив закон про кримінальну відповідальність за дезінформацію про діяльність збройних сил росії» [330]) приховування дій зс росії через перекладання вини на Україну. Ключову роль було відведено слідчому комітету рф та його очільнику александрю бастрикіну:

(92) Очевидно, що інформаційна війна Заходу проти Росії, яка просякнута дезінформацією та фальсифікацією, стає прикриттям геноциду, агресії, а також атак націоналістів на мирних громадян Донбасу. Російський законодавець дуже своєчасно ухвалив закон про кримінальну відповідальність за дезінформацію про діяльність Збройних сил Росії, а також за дискредитацію їхніх дій щодо захисту країни та підтримання миру. Слідчими органами вже розслідується понад десять кримінальних справ за такими фактами. Санкції нових статей Кримінального кодексу дуже суворі і, гадаю, сприятимуть мінімізації неправдивої інформації та її негативного впливу на широку аудиторію [330].

Присудкове слово очевидно в наведеному фрагменті вжите для вираження впевненості у сказаному, що надає ефекту правдивості всьому, про що йдеться в наступних фразах. Підсилює цей ефект техніка дискредитаційного фреймінгу, який формує концептуальна парадигма СВОЇ – ЧУЖІ «мирні громадяни Донбасу — атаки націоналістів». Дії країн Заходу визначено одиницями негативної конотації (дезінформація, фальсифікація; «прикриття геноциду, агресії»), відповідно, дії росії описано за допомогою позитивно забарвлених фраз — «кримінальна відповідальність за дезінформацію», «дії щодо захисту країни та підтримання миру», «мінімізація неправдивої інформації та її негативного впливу».

Серед інших наративів ТГ (в) до лютого 2022 р. російські ІА також поширювали такі: «Американські біолабораторії на Україні»; «росія докладає титанічних зусиль для досягнення миру».

Наратив «Американські біолабораторії на Україні» — один із прикладів конспірологічних теорій, що часто використовують для маніпулятивного впливу, оскільки «пропонують простіші та емоційно цупкіші пояснення, які легше «заходять» і яких справді важко позбутися» [251 с. 246]. Основна сугестивна техніка просування цього наративу — надання оманливої інформації, зокрема прийому створення фейкових історій — «вибудовуванні правди на неправді, що дорівнює подвійній неправді» [41, с. 293], тобто «що менше правди в основі, то сильнішою постає містифікація, тому містифікація пов'язана зі свідомим ціленастановним уведенням в оману адресата» [41, с. 297].

Для більшої ефективності впливу на реципієнтів ІА використовували прийом покликання на авторитетне джерело, яке мало бути сприйняте ЦА як незаперечний носій правдивості. Одним із перших серед топпосадовців рф, якого активно цитували ІА з теми біолабораторій, був тодішній секретар ради безпеки рф ніколай патрушев:

(93) «Під час проведення спеціальної воєнної операції було отримано дані, що в цих лабораторіях військові вчені зі США створювали віруси, бактерії та токсини, а по суті — нову біологічну зброю, — повідомив Патрушев. — Активна фаза створення на Україні біологічних лабораторій під контролем Пентагону розпочалася з 2014 року — одразу після спровокованого США та їх західними союзниками державного перевороту, метою якого було створення ворожої нашої країні держави» [477].

Неозначено-особове речення використане для генералізації симулякрної реальності як такої, що беззаперечно існує; акцент зміщено на демонізацію ворога (України та США), що забезпечено констатацією факту через його докладний опис без будь-якого підтвердження («створювали віруси, бактерії та токсини, а по суті — нову біологічну зброю»).

Віцеспікерка держдуми рф Іріна Яровая, яку активно цитували ІА, поширювала цей наратив, використовуючи техніки демонізації та емоційної ескалації:

(94) «Раніше комісія виявила факт біотероризму в одній із шкіл Луганської Народної Республіки, на території якої розповсюджувалися фальшиві грошові купюри, заражені високопатогенним штамом азіатського туберкульозу. Крім того, комісія встановила, що в лабораторії ветеринарного призначення в

Маріуполі “проводили дослідження щодо газової гангрені та патогенів, які не мають жодного відношення до ветеринарії”» [410].

Використання архетипів, притаманних казкам, де злодії за допомогою магічних предметів отруювали героїв, забезпечує вплив цього наративу на російські ЦА. Лексема *біотероризм*, назви хвороб («високопатогенний штам азійського туберкульозу», «газова гангрена»), а також прагматика необґрунтованих припущень («здатних вибірково вражати різні етнічні групи» — приклад (105)) створюють симулякрну катастрофічну реальність, що дезорієнтує читача, викликаючи в нього почуття страху й паніки.

(95) «10 березня Кірілов (начальник військ радіаційного, хімічного та біологічного захисту Збройних сил РФ Ігор Кірілов – прим. Л. Ф.) сказав, що біолабораторії США на Україні могли використовуватися для розробки біологічних матеріалів, здатних вибірково вражати різні етнічні групи» [438].

Наратив «росія докладає титанічних зусиль для досягнення миру» є універсальним для всіх ІПСО рф і системно впроваджуваний російськими ІА. В його основі техніка «ефекту ореолу», за допомогою якої створюють симулякрний образ рф загалом і зокрема путіна як героя:

(96) «Гризлов (боріс гризлов, член постійної ради безпеки рф – прим. Л. Ф.) підкреслив, що протягом усього конфлікту на південному сході України **Росія** “докладає титанічних зусиль щодо порятунку та підтримки людей, які проживають у цьому рідному для них регіоні”» [376].

Наступну ТГ (г) запустили в інфополе з метою ізолювати нашу Державу на міжнародній арені, переконати світове співтовариство, що Україна не виконує своїх зобов'язань і не заслуговує на підтримку через внутрішні проблеми, зокрема, корупцію, протиправні дії тощо.

Наратив «Україна — ненадійна партнерка» впроваджували здебільшого в дискурси, що поширювали тему так званих «газових війн», коли рф використовувала природний газ як інструмент економічного шантажу, зокрема щодо транзиту російського газу територією нашої Держави до країн Європейського Союзу. Такі повідомлення мали маніпулятивний характер, іноді суперечили одні одним,

навмисне дезорієнтуючи ЦА. Наприклад, 25.11.2016 р. ТАСС публікує інформацію із заголовком «Європа просить Росію поставити газ на Україну», у якому йдеться:

(97) «Євросоюз та Україна не змогли більше заперечувати настання зимових холодів і **традиційно звернулися до Росії з пропозицією розпочати переговори щодо газового питання** <...>. Заступник генерального директора фонду національної енергетичної безпеки **Алексей Гривач** вважає дивною ситуацію, що за наявності чинного контракту про постачання газу Україні представник Єврокомісії повинен їздити до Москви домовлятися про них <...>. «**Це відбувається вже протягом двох опалювальних сезонів, що ставить під питання репутацію України як надійного партнера. Для надійного партнера не потрібно укласти зимові пакети, а можна просто виконувати умови контракту**», — сказав він ТАСС» [388].

Для створення ефекту логічного подання інформації в цитаті використано техніку хибної дихотомії між «надійним партнером» та Україною, репутація якої «під питанням». Водночас ІА маніпулює фактами, оскільки насправді зустріч, про яку йдеться в публікації, ініціювала саме рф, а не Євросоюз, власне ТАСС писало про це на своєму сайті тижнем раніше 16 листопада:

(98) «**Росія бачить ризики транзиту газу через Україну до Європи цієї зими, повідомив журналістам голова Міненерго Александр Новак. Він нагадав, що Україна закачала в підземні газові сховища (ПГС) набагато менше газу, ніж це потрібно відповідно до нормативів та попередніх років. Цього тижня президент Росії Володівір Путін обговорив ситуацію довкола транзиту газу з канцлером Німеччини Ангелою Меркель. Путін зазначив, що у зв'язку з прогнозованою синоптиками холодною зимою можуть зрости ризики несанкціонованого відбору українською стороною**» [460].

Техніки проголошеного пророцтва й катастрофізації використано в наведеному прикладі для навіювання ЦА думки про можливий найгірший сценарій розвитку подій (*ризики, «прогнозована синоптиками холодна зима», «несанкціонований відбір (газу) українською стороною»*).

Наратив «Україна погрузла в корупції і тому не варто з нею мати справу» підтримувався в медіадискурсі російських ІА публікаціями щодо виявлених

українськими правоохоронцями фактів корупції у власній інтерпретації, покликаннями на закордонні джерела, якщо там із якоїсь підстави з'являлася відповідна інформація. Ці публікації будували на техніці оманливої інформації, зокрема, найчастіше використовували прийоми виривання з контексту і спрощення фактів. Наприклад, в листопаді 2019 р. ТАСС публікує текст із заголовком *«Трамп відчував ненависть до України з перших днів президентства»*, який покликається на опубліковану у The Washington Post статтю із назвою *«Президентська ненависть до України є основою розслідування імпичменту»* (*«A Presidential Loathing for Ukraine is at the Heart of the Impeachment Inquiry»*) [575]. У версії ТАСС використано лише певні фрагменти з різних частин оригінальної статті, певні слова були відсутні за результатами перекладу, що призвело до викривлення смислу оригінальної статті:

(99) *«Восени 2017 року Трамп збирався провести першу зустріч із тодішнім президентом України Петром Порошенком. Перед переговорами для американського лідера провели короткий брифінг щодо ситуації навколо республіки. Під час нього глава держави заявляв, що Україна не є “справжньою країною”, завжди була частиною Росії та “повністю корумпована”»* [572].

У російському варіанті на позначення України використане слово *«республіка»*, що асоціюється з часами, коли наша Держава не була самостійною, а частиною СРСР. Насправді в оригінальній статті використане словосполучення *«колишня радянська республіка»* [542; 575], проте ІА спеціально задля знецінення державного статусу України упустило уточнення *колишня*. Така ж смислова маніпуляція відбулася і з перекладом фрази *«(Трамп) заявляв, що Україна не є “справжньою країною”, завжди була частиною росії та “повністю корумпована”»*. В оригінальній статті і справді йдеться про такі погляди президента США, проте там зазначається, що він *«натякнув»* на думки, а не категорично заявляв про це.

Наративи умовної групи (д) спрямовані на дестабілізацію всередині українського суспільства, навіювання зневіри й паніки на ґрунті надуманих розбіжностей між різними групами, економічних труднощів і загроз,

невдоволення владою тощо. Такі наративи перебувають у парадигмальних рамках міфів про «громадянську війну на Україні» і «знищення російськомовних».

Техніки знецінення і демонізації української влади є провідними у просуванні наративу *«На Донбасі помирають люди з вини української влади»*.

Наприкінці 2014 р. Україна.ру публікує матеріал із покликанням на українську волонтерку:

(100) *«На підконтрольній ЗСУ території люди похилого віку помирають від голоду. Про це повідомляє Майя Михайлюк, волонтер ініціативи «Крила щедрості та турботи», автор CNN International. За її спостереженнями, у райцентрі Донецької області Мар'їнці, зайнятій військами ЗСУ, настала справжня гуманітарна катастрофа. “Як таке може бути? У нас на Україні, у 2014 році помирають з голоду старі люди! Вони зі сльозами розповідають про те, що бачили у своєму житті іншу війну. Але тоді було зрозуміло — хто ворог, кого боятися. Нас питали, з ким війна зараз, хто бомбить їхні будинки, коли це закінчиться?”»* [385].

М. Михайлюк і справді розповідала українським та світовим медіа про побачене в населених пунктах буферної зони, які постраждали від бойових дій. Проте російське ІА подало неповну інформацію, оскільки волонтерка загалом зазначала:

(101) *«На жаль, тут все ще транслюють російські канали, де розповідають про українських карателів. А ось вони, “каратели”, привезли допомогу, продукти. Люди зовсім заплуталися, не знають, кому вірити. Ми продовжуємо програвати інформаційну війну і, боюся, програємо війну з голодом»* [448].

«У Донецькій і Луганській областях ніхто не підтримує кївську владу» — цей наратив використовувався для послаблення морального духу українців і внесення розбрату між населенням різних регіонів. У таких публікаціях акцентували на мовних питаннях і нібито готовності все більшої кількості громадян України перейти на бік сепаратистів:

(102) *«Особовий склад української міліції, який несе службу на прикордонних з ЛНР та ДНР територіях, незадоволений своїм керівництвом. У цьому зв'язку правоохоронці виявили бажання перейти на бік республік. Про це*

розповіли в Народній міліції ЛНР. “Серед особового складу там зростає рівень невдоволення, і висловлюються наміри залишити службу та перейти на бік Луганської народної республіки. Крім того, спостерігається часте залишення бойових чергувань та повальне пияцтво”, — додали в ЛНР» [426].

Для маніпуляції суспільною думкою автори повідомлення використали техніку генералізації («особовий склад української міліції») для навіювання думки, що описана ситуація стосується всіх співробітників міліції без винятку. Із цією ж метою застосовано техніку оманливої інформації, зокрема прийом анонімізації — не вказано кількості осіб чи підрозділів, серед яких «зростає рівень невдоволення, і висловлюються наміри залишити службу та перейти на бік Луганської народної республіки», та джерело цієї інформації. Причому цим невідомим міліціонерам відведено одночасно дві антагоністичні архетипні ролі: для однієї ЦА вони як образ героя, а для іншої — образ зрадника, тобто ворога. Так здійснюється дискредитація українських силових структур, знецінення яких підкріплюється словосполученнями зі значеннєвим компонентом ‘ознака внутрішньої кризи та морально-психологічна дезорієнтація’: «незадоволений своїм керівництвом», «залишення бойових чергувань», «зростає рівень невдоволення», «повальне пияцтво».

Прагматика наративу «Українців від кризи врятує тільки політика путіна» полягає в навіюванні ідеї щодо легітимації зовнішнього політичного впливу, дискредитації керівництва України, маніпуляції страхами суспільства та його поляризації. Цей наратив ІА поширювали у 2014 році. З цією метою пропагандисти використовували техніку оманливої інформації, зокрема апелювали до експертної думки саме українських фахівців. Так, Украина.ру цитує психологиню з Києва Людмилу Ускову, яка «чорними фарбами» змальовує ситуацію в Україні:

(103) *«За її словами, зараз на Україні дуже яскраво виражена психопатична складова суспільства. Порушення закону на всіх рівнях, численні вбивства, переважання агресивних потягів, безкарність, ілюзорна всемогутність ведуть суспільство до розвитку антисоціального розладу, — констатувала вона. “Прошу вибачення за аналогії, але в подіях, що відбуваються, особисто я бачу велику*

схожість з психоаналітичним процесом, де пацієнтом є вся Україна, а психоаналітиком — президент РФ В. В. Путін”, — підсумувала Ускова» [546].

Автори публікації свідомо використовують техніку катастрофізації, зокрема прийом каскаду мовних одиниць негативно-оцінної семантики («психопатична складова», «порушення закону», «вбивства», «агресивні потяги», «безкарність», «ілюзорна всемогутність», «антисоціальний розлад»). Емоційності та експресії додає розгорнута маніпулятивна метафора: «пацієнтом є вся Україна», з одного боку, «психоаналітик президент рф в. в. путін» — з іншого.

Такі ж техніки ІА використовували для просування наративу «Євроінтеграція веде Україну до краху». Наприклад, РІА Новини 23.12.2016 р. публікує матеріал, присвячений завершенню першого року дії угоди про вільну торгівлю України з ЄС, із покликанням на думку проросійського політика Віктора Медведчука:

(104) *«Зона вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною з Євросоюзом працює виключно на користь європейської сторони, а українській вона принесла **крах промисловості та поглиблення системної економічної кризи**, вважає лідер опозиційного руху “Український вибір” Віктор Медведчук» [400].*

Насправді, протягом року катастрофи в економічній ситуації не сталося, хоча експерти відзначали як позитивні, так і негативні результати цієї угоди. Експорт товарів до Європейського Союзу зріс на 2,4 % і становив 37,3 % в загальному обсязі експорту. Більшість українських товарів, які експортували на європейський ринок, були сировина й напівфабрикати — і це перед українськими виробниками ставило завдання розвивати виробництво товарів із більшою доданою вартістю [367]. А от експорт та імпорт товарів у торгівлі з росією знизився. Експерти зазначали, що *«в роботі із Російською Федерацією зацікавлені передусім найменш конкурентоспроможні виробники, для яких Росія була єдиною можливістю збути їхній товар, в той час як необхідність адаптуватися до європейських умов — це змога для України перейти на новий, вищий рівень конкуренції» [519].*

Серед таких «економічних» наративів, які за задумом суб'єктів ІПСО мали дестабілізувати ситуацію всередині українського суспільства, відзначимо ще один — *«Українська влада готується втекти із вкраденими європейськими грошима».*

Так, використовуючи техніку проголошеного пророцтва, РІА Новини у грудні 2018 р. публікує власну версію того, на що використає українська влада черговий транш від Міжнародного валютного фонду:

(105) *«Допустимо просто як приклад: **втягнути Росію у велику війну, кинути українські ЗСУ під російську армію, а самим швидко встигнути добігти до канадського кордону** (і тут це аж ніяк не фігура мови). А там — організувати **“уряд у вигнанні”**, набувши тим самим певного **імунітету**, зокрема й чисто майнового: капітали нинішня **київська еліта** вивела за межі **“неньки”** вже давно. А **борги** радісно **перекласти** на **“російських агресорів”**, заодно спробувавши **заборонити черговий “північний потік”** і запропонували **“кураторам уряду у вигнанні”** інші політичні та економічні ніштяки. Для Росії це неприємний та непотрібний сценарій. Отримати десятки мільярдів українського суверенного боргу та **розкрадену територію** із частково недружнім після багаторічної обробки населенням їй зараз ні до чого. Це не найкращий фон для необхідного нам економічного ривка. Тому Росія, як її не проси, **небратів** по своїй волі **чіпати не стане**» [570].*

Дискредитація всіх (оскільки для генералізації використано метафору «київська еліта») державних українських інституцій у наведеному прикладі реалізується через словосполучення, що виражають інтенцію зради щодо громадян країни («**кинути українські ЗСУ**», «**встигнути добігти до канадського кордону**», «**набувши певного імунітету**», «**борги перекласти**», «**розкрадена територія**») та одночасно інтенцію ворожості щодо рф («**втягнути Росію у велику війну**», «**заборонити черговий “північний потік”**»). **Знецінення** України як держави тут передається метафоричною назвою *ненька*, яка в цьому контексті має негативну конотацію і вжита українською мовою в російському тексті, та лексеми *небрати* за аналогією українського okazіонального неологізму *несестри*, створеного з використанням прийому розриву спільної ідентичності. За допомогою техніки оманливої інформації про начебто небажання росії захопити Україну автори намагаються приховати правду про присутність російських бойовиків на території частини Донецької та Луганської областей, а також переконати у відсутності планів щодо повномасштабного нападу на нашу Державу.

Отже, наративи, які використовуються в дискурсі ПСО рф проти України, подібно до міфів, виконують смислоутворювальну функцію. Вони нав'язують стереотипи для утворення в масовій свідомості потрібних нараторам упереджень та переконань. Здатність реалізовувати кілька наративів в одному тексті з різноплановою тематикою посилює деструктивний вплив на суспільну свідомість і так послаблює її опірність намаганням російської пропаганди нав'язати ЦА власну концептуальну картину світу.

Висновки до розділу 2

У результаті дискурс- і контент-аналізів чотирьох ключових російських ІА (ТАСС, Интерфакс, РИА Новости, Украина.ру) протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. виявлено дві основні ПСО, які стали частиною інформаційно-психологічної війни рф проти України: *«Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності»* і *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»*. Ці ПСО ґрунтуються на деструктивній міфологізації — створенні штучної реальності через маніпулятивні міфи та наративи, що впливають на масову свідомість.

Зафіксовано, що у досліджуваному періоді поширювані через підконтрольні ІА сучасні міфи можна умовно поділити на дві категорії: 1) історичні; 2) новітні соціальні міфи. Підґрунтям для створення сучасних історичних міфів є реальні події минулого, але в новій, потрібній агресору інтерпретації. Такі міфи покликані не просто пояснити сьогодення з політико-історичного погляду, а й скоригувати ціннісні орієнтири і концептуальну картину світу, як змінюючи певні акценти, так і цілковито по-новому трактуючи й переписуючи історію.

Друга категорія штучно створених і широко використовуваних російськими ІА міфів є новітні соціальні міфи, які виникають у певний історичний і політичний момент та у відповідному контексті. За їх допомогою створюються стереотипи й типові моделі суспільної поведінки, вони легко трансформуються під потрібні

суб'єкту завдання, постійно відтворюються і поширюються, нав'язуючи реципієнтам контрольоване уявлення про дійсність.

Максимально потрібний суб'єкту ефект від впливу на концептуальну свідомість ЦА досягається тим, що ці міфи й наративи не існують самі по собі, вони переплітаються, їхні елементи в одній і тій же публікації можуть використовувати одночасно. Відповідно, застосовується загалом однаковий набір лінгвосугестивних технік (багаторазове повторення, викривлена інтерпретація історичних фактів, генералізація, делегітимаційне маркування, (історична) демонізація, дискредитаційний фреймінг, емоційна ескалація, «ефект ореолу», ідеологічна стигматизація, знецінення і приниження, катастрофізація, маніпулятивна метафоризація, маніпулятивна фразеологізація, маніпулятивне перенесення номінацій, «наклеювання ярликів», негативна емоційна фреймізація, оманлива інформація, переконання аудиторії, підміна понять, «проголошене пророцтво», рефреймінг контексту, риторичні запитання, симуляція, хибна дихотомія) та прийомів (анонімізація, апелювання до авторитетного джерела, використання експертної думки, використання розділових знаків для вираження сильних емоцій, виривання з контексту, еліптичний підмет, маніпулювання фактами, прийом каскаду мовних одиниць негативно-оцінної семантики, спрощення фактів, створення фейкових історій тощо). Водночас, використання ІА військової лексики підсилює і закріплює вплив на суспільну свідомість, конструюючи потрібну інтерпретацію сучасних подій та створюючи мовне підґрунтя для виправдання агресії РФ. Цей ефект досягається системним апелюванням до дискурсу «великої вітчизняної війни» у поширенні як історичних, так і новітніх соціальних міфів.

Усебічне вивчення використання російською пропагандою в медіадискурсі деструктивних міфів та наративів як технології впливу на масову свідомість є нагальною потребою для процесу деміфологізації як контрзасобу проти дій держави-агресорки в застосуванні нею ІІСО проти України.

РОЗДІЛ 3

СЕМІОТИКА СИМВОЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

3.1. Сугестивізація символів інформаційно-психологічних операцій

Сугестивізація символів у дискурсі російських ІПСО має мультимодальний характер. Це слова, знаки, зображення, об'єкти, які є впізнаваними і виражають ключові ідеї, цінності й цілі агресора, допомагаючи об'єднати прихильників і відрізнити їх від інших. Ідеологічні символи російської пропаганди спрощують складні ідеї, спонукають до деструктивних дій.

Типовими для російських ІПСО є символи ненависти і ксенофобії, військові та національні та квазінаціональні символи, символи єдності й ідеології, які часто поєднуються між собою через знецінення одних і одночасної сакралізації інших (додаток 3).

У процесі сугестивізації символів у дискурсі ІПСО російські ІА застосовують такі комунікативні стратегії:

- 1) стратегія деконструкції і десакралізації символів опонента;
- 2) стратегія експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента.

Стратегію деконструкції і десакралізації символів опонента російські ІА використовують з метою деконструкції семіотики України як демократичної національної держави та ідентичності українців.

Інформаційно-психологічні атаки російські пропагандисти здійснюють на ключові семіотичні символи нашої Держави (Гімн, Прапор, Тризуб), мову як єдину державну, що об'єднує націю, культуру та історичну пам'ять (символи визвольних змагань, військову символіку тощо).

21 лютого 2021 р. ІА Україна.ру публікує матеріал із тенденційною назвою «Сім років гідоти та запустіння. Як Україна двічі втратила державу», у якій автор Ростіслав Іщенко переслідує єдину мету — знецінення ідеологічних символів української нації:

(106) «**Самопроголошені патріоти** України чомусь вважають, що головне в державі — герб, гімн, прапор, а найважливіше значення для них має державна мова. Насправді все це **другорядні деталі**, без кожної з яких окремо і без усіх разом можна спокійно обійтися» [529].

Автор використовує техніку знецінення і приниження, називаючи українців «самопроголошеними патріотами», а національні ідеологічні символи — «другорядними деталями».

Оскільки мова є основною семіотичною системою, що визначає людську спільноту нацією, саме вона стала для автора головним об'єктом десакралізації:

(107) «І, звісно, мова. Як без цього **фетиша** кожного українського патріота. Радянська влада **попрацювала та створила літературну українську мову**. Вона була **напівмертва**, але таки існувала. Її вивчали у школах на всій території УРСР. Нею творила «**українська інтелігенція**», творчість якої мало кого, крім неї самої, цікавила, проте мільйонні тиражі різноманітної літератури цією мовою виходили <...>. Цієї мови більше немає. Її вбили українські патріоти. Замість єдиної літературної мови, стурбована мовною проблемою, «**нація**» має масу місцевих суржиків. **Створена та кодифікована більшовиками літературна українська мова розпалася на діалекти <...> вона втрачає внутрішню єдність, цілісність і починає не поєднувати, а розділяти націю**» [529].

Знецінення української мови як національного символу визначено лексемою негативної конотації *фетиш*, епітетом *напівмертва*, а також словом «нація» і словосполученням «*українська інтелігенція*», спеціально вжитими в лапках, щоби підкреслити саркастичне ставлення до української мови. Оманливою інформацією є твердження, що радянська влада «*попрацювала і створила літературну українську мову*». Насправді таке «створення» мало протилежний характер — від фізичного винищення українських мовознавців та, відповідно, їхніх напрацювань

до створення максимально наближених до російської мови правил, термінології, словників. Таке втручання держави у внутрішні закони розвитку мови відзначав Ю. Шевельов: «Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску: забороняли вживати української мови прилюдно, цілковито або частково; накидали державну мову через освітню систему; зваблювали українців своєю культурою й можливістю кар'єри; переселяли їх на неукраїнські території, а українські землі заселяли членами панівної нації тощо. Поруч цих “клясичних” метод радянська система встановлює контроль над структурою української мови: забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфографічні правила, а натомість пропугує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської мови» [241, с.173].

Фальсифікацією є намагання переконати читачів, що «створена та кодифікована більшовиками літературна українська мова розпалася на діалекти», оскільки відомо, що саме діалекти є первинними і як живі природні форми мови стали підґрунтям для формування мови літературної, історія якої почалася з фіксації народної розмовної.

На фоні агресивного нав'язування Україні російської мови як власного символу в різних виявах — від вимоги закріпити її законодавчо другою державною до фізичного знищення українців і окупації територій під приводом «визволення російськомовних» — така десакралізація є зброєю когнітивного рівня гібридної війни, спрямованого на руйнування і повну заміну системи національних цінностей та створення нового символічного поля.

Російські ІА використали лінгвосугестивну техніку *деконструкції* й до інших національних символів України — **Гімну, Герба, військових відзнак і нагород** тощо.

Наприклад, у січні 2020 р. Украина.ру публікує статтю оглядача Дмитрія Заборіна «Гімн України. Від символу слов'янської єдності до символу деградації». Уже в самому заголовку закладена інтенція втрати й занепаду, виражена лексемою *деградація*. Далі за допомогою прийому перекручування фактів автор

намагається переконати читачів у поспішності прийняття Закону «Про Державний Гімн України» і представити це як банальне бажання зробити неприємність «комуністичній більшості» [395]. Хоча насправді твір М. Вербицького і П. Чубинського має свою історію — як гімн він звучав у часи Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Гетьманату, Директорії. Державне затвердження вперше славень одержав 15.03.1939 р. як гімн Карпатської України, але згодом був заборонений угорським урядом, а потім і в Радянській Україні [560].

(108) *«Після виборів до Верховної Ради УРСР 1990 року «Ще не вмерла» використовувалася націоналістичною опозицією до комуністичної більшості. Тож на момент, коли потрібно було обирати гімн незалежної України, альтернативи не було»* [395].

Зневажливе ставлення до державного символу виявлено і в уникненні використання слова *гімн*, яке замінено частиною першої строфи «Ще не вмерла», що актуалізує значеннєвий компонент ‘неспроможність України як держави’.

Далі автор спрощує факти, пов’язавши дві різні події — затвердження Гімну під час засідання Верховної Ради та міжнародний симпозіум із питань приватизації наступного дня — і робить недвозначний висновок про державний Гімн як символ «початку демонтажу держави»:

(109) *«однозначний символізм виявився в тому, що <...> разом із важливим питанням затвердження музичної редакції державного гімну «заслухано інформацію тимчасової комісії Верховної Ради з питання приватизації. Відзначено незадовільну роботу уряду у напрямку роздержавлення та приватизації». Наступного дня було призначено міжнародний симпозіум, присвячений цим проблемам. Згідно з Указом, відкрився він під новий гімн, який освятив початок демонтажу держави і став символом саме цієї важливої роботи»* [395].

Зневажливе ставлення торкнулося і державного **Герба** України. У заголовку інформації, яку опублікувало інформагентство ТАСС 29.10.2015 р., слово *тризуб* використано із **сарказмом**, подано в лапках задля дискредитації семантики цього

державного символу: *«Шпиль Верховної ради України відтепер увінчаний “тризубом”»* [561].

У січні 2020 р. британське видання The Guardian опублікувало розроблений британськими правоохоронцями посібник з протидії екстремізму, в якому до екстремістської символіки віднесли й український Герб — Тризуб. Посольство України у Великій Британії висловило обурення й вимогу вилучити його з посібника та офіційно вибачитись [433]. Британська поліція «висловила жаль» щодо цієї ситуації, «оновила посібник щодо знаків і символів та вилучила український конституційний тризуб» [387].

Російські ІА одразу ж відреагували на цей інцидент. Наприклад, Україна.ру в День Соборности України опублікувала статтю українського політолога з проросійськими поглядами Павла Рудякова *«Київ та Лондон розійшлися в думках про українського тризубця»*. У парадигмальній рамці міфів *«Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології»* та *«Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф»* автор, використовуючи сугестивну техніку ідеологічної стигматизації, ототожнює державний Герб України з нацистським символом та символом воєнної агресії:

(110) *«У сфері озброєння та військової техніки використовується термін «вироби подвійного призначення». Такими називають ті речі, які можна використовувати як для війни, так і для миру. Тризуб таки перетворився на символ «подвійного призначення». З одного боку, він прикрашає герб України, з іншого — його охоче використовують українські радикали, включаючи тих, хто не гребує символікою, яка співвідноситься з нацистською»* [526].

Отже, державний символ автор представляє через призму військової термінології, знецінюючи і вкладаючи зовсім інший сенс у його значення. За допомогою техніки генералізації у статті «розмивається» позначення якоїсь конкретної частини громадян України словосполученням *«українські радикали»* і підсилюється твердженням про використання нею символіки, *«яка співвідноситься з нацистською»*. Так автор намагається не просто провести паралелі, а вивести нове твердження:

Держава Україна = Українські радикали + державний герб тризуб + символіка, яка *«співвідноситься з нацистською»*.

Отже, різним ЦА навіюють думку, що «державна Україна впроваджує нацистську ідеологію».

До деконструкції ще одного національного символу України — державного **Прапора** — російські ІА залучали українських перебіжчиків і зрадників. Наприклад, у жовтні 2022 р. ТАСС публікує розлоге інтерв'ю з родіоном мірошніком, якого на той час окупаційна влада призначила «главою представництва лнр у Москві», в якому він заявив:

(111) *«Для нас період незалежності був дивним, ми не розуміли в 1991 році, навіщо треба було **тягти ось цей** жовто-синій прапор, який для нас взагалі нічого не означав»* [440].

Техніка знецінення реалізована через використання дієслова *тягти* в переносному значенні ‘змушувати, нав’язувати’; вираз *«ось цей»* не вказує на конкретний предмет, а додає негативного емоційного забарвлення одиниці *«жовто-синій прапор»*. Використання особового займенника множини *ми* без конкретизації суб’єкта створює ілюзію одностайності в тому, що державний символ *«нічого не означав»*.

Ще одним українським національним символом, який намагалися деконструювати російські ІА, стала **Булава**. Відповідно до ст. 11 Положення про офіційні символи глави Держави, затвердженого Указом Президента України № 1507/99 «Про офіційні символи глави Держави» від 29.11.1999 р. *«Булава Президента України засвідчує спадкоємність багатовікових історичних традицій українського державотворення»* [543]. Зважаючи на це, Булава також стала однією з цілей російських ІА. Стратегія деконструкції в цьому випадку реалізована технікою знецінення. ІА *Украина.ру* в листопаді 2020 р., покликаючись на анонімний телеграм-канал, публікує інформацію із заголовком *«Символ української влади внав, але ситуацію врятували незвичайним способом»*, у якому ідеться, що в Мелітополі від пам’ятника Богдану Хмельницькому відкололася частина скульптури — булава, символ української влади:

(112) «*Булава нібито відлетіла з природних причин від ветхості монумента. А там хто його знає <...>. Але ось місцеві майстри взялися до справи і віртуозно виправили неприємний казус!*» — Зазначає ТГ-канал <...>. Що цікаво, для реставрації використовувався **водопровідний хомут і гвинти**, за допомогою яких **булаву прикрутили до кулака** глави запорізького козацтва. Журналісти здивовані, що на пам'ятнику *«не вдається побачити напис типу “Спонсором реставрації пам'ятника Богдану Хмельницькому є фірма Lego”»* [533].

У повідомленні використано прийоми іронії (*«не вдається побачити напис типу “Спонсором реставрації пам'ятника Богдану Хмельницькому є фірма Lego»*) і сарказму (*«для реставрації використовувався водопровідний хомут і гвинти, за допомогою яких булаву прикрутили до кулака глави запорізького козацтва»*). Серед маніпулятивних прийомів тут застосовано анонімізацію і фальсифікацію (техніка оманливої інформації), оскільки в публікації немає ані гіперпосилання, ані навіть назви телеграм-каналу, на який ІА покликається. І саме цей факт вказує на те, що опублікована інформація є фейком. Річ у тім, що вона проілюстрована зображенням пам'ятника Богдану Хмельницькому, на якому є водяний знак «Перший Криворізький» (Додаток 31). OSINT-аналіз довів, що зображений на фото монумент розташований у м. Кривий Ріг і у червні 2019 р., більш ніж за рік до вказаної публікації, від нього насправді відкололась частина руки з булавою [548]. Пам'ятник Хмельницькому в Мелітополі має зовсім інший вигляд (додаток 32), і в українському інфополі повідомлень про будь-яке його пошкодження не виявлено.

Стратегію деконструкції також активно застосовували до українських військових емблем. У липні 2016 року Україна.ру публікує інформацію про те, що Президент України підписав прийнятий Верховною Радою Закон «Про внесення змін у деякі закони України стосовно Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» [398], яким завершується процес створення ССО ЗС України. Проте маніпулятивна суть повідомлення для ЦА вкладена вже в заголовок — *«Перевертень оголошено офіційним символом українського спецназу»* — і мала на меті знецінити нову символіку наших Збройних сил. Для

цього російські пропагандисти використали дискусію в українському сегменті соціальних мереж щодо використання символу вовка в емблемі ССО ЗС України, використовуючи техніку «наклеювання ярликів». Для номінації символу було використано маніпулятивний фразеологізм («*перевертень у погонах*») та лексеми із значеннєвим компонентом ‘відступ від обов’язків, присяги, принципів’ (*зрадник, дворушник*):

(113) *«У військовому середовищі “перевертень” є одним із термінів, якими визначають зрадника, дворушника. Це суто негативний термін та символ для солдата та офіцера. Частково це перегукується з популярною ідіомою «перевертень у погонах», який означає людину, яка обрала служіння власному гаманцю замість служіння суспільству», — заявляли представники ССО» [461].*

Такою ж була реакція російських пропагандистів на нову емблему ГУР МО України, яку офіційно представили 29.10.2016 р. в Києві [459]. Того ж дня ТАСС у своїй публікації наголошує, що (114) *«стилізація сови і девіз мають пряму відсилку до символіки нацистської Німеччини»* і цитує тодішнього віцепрем’єра рф дмитрія рогозіна: (115) *«“Звертаю увагу на **дебільну символіку українських силовиків**”, — відреагував на фотографію віце-прем’єр російського уряду Дмитро Рогозін» [520]. Демонізація української влади навіюється через ототожнення з «символікою нацистської Німеччини» і знецінення та приниження — через епітет *дебільна* до поняття *символіка*.*

Планомірної деконструкції зазнавало і символічне значення номінації *Україна*. Особливо активно цей процес в інфополе російські ІА запускали з початком повномасштабного вторгнення рф нашу Державу. Наприклад, у квітні 2022 р. РІА Новости публікує статтю методолога, філософа, члена Зінов’євського клубу МІА «росія сьогодні» Тімофея Сергійцева, який уже в заголовку *«Що Росія повинна зробити з Україною?»*, використовуючи техніку знецінення, заперечує суб’єктність нашої Держави та спонукає аудиторію вирішувати її долю на власний розсуд. Автор стверджує:

(116) *«Україна, як показала історія, неможлива як національна держава, а спроби “побудувати” таке закономірно призводять до нацизму» [531].*

У парадигмі міфів про «спільність» українського й російського народів та «відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології» він знову наголошує на «неможливості» існування України як національної самостійної держави та прирівнює її суверенність до «нацизму».

Далі в публікації ІА подається вже готовий «рецепт» дій рф щодо України:

(117) *«Назва “Україна”, мабуть, не може бути збережена як титул ніякого повністю денацифікованого державного утворення на звільненій від нацистського режиму території. Новостворені на вільному від нацизму просторі народні республіки повинні і зростатимуть із практики господарського самоврядування і соціального забезпечення, відновлення і модернізації систем життєзабезпечення населення»* [531].

Техніки *«наклеювання ярликів»* («нацистський режим»), *багаторазового повторення* (нацистський, нацизм, денацифікована), *«проголошеного пророцтва»* («назва “Україна”... не може бути збережена», «новостворені народні республіки повинні і зростатимуть»), *«ефекту ореолу»* («звільненій від нацистського режиму території») використані для сугестивного впливу на ЦА задля вкорінення в їхній свідомості переконання правильності дій військово-політичного керівництва рф у розв’язаній проти України війні.

На початку досліджуваного періоду деконструювати семіотику України як демократичної національної держави російські ІА починали через використання символіки, яку приписували нацистській і фашистській ідеології: смолоскипна хода, прапори тощо. Наприклад, у жовтні 2014 р. ТАСС оприлюднює публікацію з покликанням на заяву уповноваженого мзс росії з питань прав людини, демократії та верховенства права константіна долгова *«Долгов: хода неонацистів у Києві повинна отримати жорстку оцінку світового співтовариства»* (118), (119) та у травні 2015 р. на керівника адміністрації президента рф сергея іванова *«Іванов: Кремль турбує бездіяльність влади Балтії і України у відношенні до неонацистів»* (120). Ідеться про смолоскипні ходи у столиці України та інших країнах, які російська пропаганда пов’язує винятково з нацистським символізмом:

(118) «*“Вчорашнє збіговисько у Києві радикалів з бандерівською символікою, з цитуванням Гітлера, інших нацистських злочинців та їхніх поплічників — найкраще підтвердження своєчасності оцінки президента”, — наголосив дипломат <...>. “Президент Росії Владімір Путін учора чітко і розгорнуто підтвердив принципову лінію Росії щодо категоричного неприйняття зростання неонацистських настроїв у Європі та Прибалтиці, — сказав Долгов. — Президент наголосив, що, на жаль, вакцина проти нацизму, застосована після Другої світової війни, слабшає”*» [384].

(119) «*У вівторок, 14 жовтня, у день заснування ОУН-УПА велика група активістів «Правого сектору» та бойовики батальйону «Азов» рушили маршем центром Києва. Учасники вимагали визнання ветеранів Української повстанської армії «борцями за незалежність України», «легалізації» всіх так званих добровольчих батальйонів, які орудують на сході України, а також їхнього «гідного матеріально-технічного забезпечення» <...>. «Одночасно смолоскипні “марші пам'яті” УПА пройшли у Харкові, Одесі, Львові та інших містах»* [384].

(120) «*“У країнах Балтії, в Україні нацисти проводять марші відкрито: зі смолоскипами, фашистською символікою, у всіх на очах. І ми дуже стурбовані бездіяльністю місцевої влади, яка навіть не намагається покласти цьому кінець”, — з жалем зазначив голова кремлівської адміністрації»* [401].

У наведених фрагментах стратегія деконструкції семіотики України як демократичної національної держави ґрунтується на сугестивних техніках «наклеювання ярликів», в т.ч. і за допомогою військової лексики (*радикали*, *«нацистські злочинці та їхні поплічники»*, *«бойовики батальйону “Азов”*», *«нацисти»*), оманливої інформації (*«цитування Гітлера»*), катастрофізації (*«зростання неонацистських настроїв у Європі та Прибалтиці»*, *«вакцина проти нацизму, застосована після Другої світової війни, слабшає»*), «ефекту ореолу» (*«підтвердження своєчасності оцінки президента»*, *«підтвердив принципову лінію росії»*), знецінення і приниження (*«бездіяльність місцевої влади»*, використання лапок у словосполученні *«борцями за незалежність України»* щодо ветеранів Української повстанської армії та означення *«так звані»* щодо

українських добровольчих батальйонів, які, за версією російських пропагандистів, «орудують на сході України», а не захищають територіальну цілісність Держави).

Техніку оманливої інформації використано також для ототожнення символів *смолоскип*, *смолоскипна хода* з нацистською парадигмою, оскільки *смолоскипну* ходу часто використовували як ідеологічний захід і в СРСР. Дослідники зазначають, що походи зі *смолоскипами* були започатковані в 70-х роках минулого століття на день піонерії 19 травня і 22 червня в день початку «Великої Вітчизняної війни» [393]. За іншими даними, «*один із перших смолоскипних походів відбувся на початку 1923 року: група комсомольців прийшла до братської могили і публічно спалила християнські реліквії, символічно розвіявши під зимовим місяцем їхній попіл*» [429].

Стратегія експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента рф використовує з метою агресивного поширення свого панування на територію нашої Держави, адже символи «візуалізують владу та приховують насилля, структурують політичний світ та підпорядковують його тому, хто може управляти символами в своїх інтересах» [130, с. 146]. Прагматика просування символіки країни-агресорки спрямована на «якоріння» російської присутності на ТОТ, фіксацію нав'язуваних концептів упізнаванним образом, навіювання ЦА відчуття належності до російської спільноти. Наприклад, підняття ворожого прапора на ТОТ сигналізує про встановлення контролю в результаті військової окупації. Російські війська й різні проросійські квазіформування у Криму та на сході України не лише фізично, але й інформаційно маркували російськими прапорами українські державні та військові об'єкти. Активну участь у цьому процесі взяли російські ІА. Починаючи з 25.02.2014 р., вони публікували інформацію про кожен факт установа **російського прапора** на українській території, використовуючи водночас уже традиційні техніки сугестивного впливу.

ТАСС, як і інші інформгентства, 25.02.2014 р. публікує матеріал про те, що в Сімферополі мітингувальники встановили російський прапор на будівлі парламенту Криму:

(121) *«Протестувальники проти приходу нової влади в Україні встановили російський прапор над центральним входом у будівлю Верховної ради Криму у Сімферополі. Про це повідомили регіональні ЗМІ <...>. Митингувальники тримають у руках прапори Криму, Росії та георгіївські прапори. Вони вигукують “Росія!” та “Беркут!”»* [364].

Для більшого впливу на ЦА такі повідомлення обов’язково ілюструвалися світлинами чи відео з місця події (додаток 33). Лексеми *протестувальники* та *митингувальники* без вказування їхньої кількості покликані створити уявлення всезагальності і всеохвальності події. Водночас, у повідомленні одночасно простежуємо і стратегію деконструкції українських символів (знецінення української державної влади: *«проти приходу нової влади в Україні»*) і експансії російських (*«встановили російський прапор», «тримають у руках прапори Криму, Росії та георгіївські прапори», вигукують “Росія!” та “Беркут!”»*).

Хоча інше ІА — Інтерфакс — наступного дня конкретизувало осіб, які організували акцію протесту та вивісили російський прапор на будівлі Верховної Ради Криму в Сімферополі:

(122) *«Учасники організованої проросійськими казачими організаціями акції протесту у Сімферополі повісили на будівлі Верховної Ради Криму прапор Російської Федерації. Оскільки флагинок, на якому встановлено український та кримський прапори, знаходиться на даху будівлі, то учасники акції протесту зачепили прапор за рельєфні літери “Верховна Рада Криму” на фасаді будівлі»* [442].

У публікації не просто акцентовано увагу на встановленні російського прапора як символу контролю, а й на тому, що його зачепили за напис «Верховна Рада Криму», у такий спосіб делегітимізуючи українську державну інституцію. Ще один символічний маркер у цьому повідомленні — згадка про *«проросійські казачі організації»*. Для агресора важливо закріпити у свідомості реципієнтів їх позитивний образ як «визволителів», адже пізніше саме озброєні угруповання

казачих⁷ організацій брали активну участь у силовому захопленні територій Донецької і Луганської областей, катуваннях і вбивствах українського населення.

Для переконання читачів у тому, що встановлення російських державних символів в українському Криму було «волевиявленням місцевого населення, ІА подавали інформацію «від першої особи», наголошуючи на тому, що на місці подій працюють їхні власні кореспонденти, які на власні очі бачать усе, що відбувається:

(123) *«Як можна бачити здалеку, на будівлі Ради встановлений російський прапор. Поряд із оточенням також працює безліч журналістів — російських, українських, закордонних знімальних груп»* [475].

(124) *«Учасники мітингу біля штабу ВМС України в Севастополі прорвали оточення та увірвалися на територію військової частини, над нею піднято російський та Андріївський прапори, передає кореспондент ІТАР-ТАСС з місця подій»* [449].

Деконструкція українських символів й експансія власних — когнітивно значущий складник російських ІПСО, тому кожне знімання українського і підняття російського стягів на військових об'єктах було ретельно висвітлене ІА:

(125) *«“Командири та начальники 72 військових частин, установ та кораблів Міноборони України ухвалили рішення добровільно перейти до лав Збройних сил Росії для подальшого проходження військової служби”, — повідомили ІТАР-ТАРС у керівництві Республіки Крим»* [352].

Сугестивну техніку сакралізації ІА використовують для символічної легітимізації окупаційної влади. Для створення ефекту піднесеності, офіційної законності і нормалізації дій у повідомленнях детально описували символічні ритуали («шикування особового складу», «підняття прапора», «виконання гімну») з додаванням позитивно маркованих обставин («в урочистій обстановці»):

(126) *«“У цих гарнізонах та на кораблях сьогодні вдень в урочистій обстановці пройшли шиккування особового складу з церемонією підняття*

---

⁷ У дослідженні використано транслітерований варіант «казаки» на позначення російських терористичних угруповань, які брали участь у захопленні українських територій, щоб не ототожнювати їх з українським козацтвом.

Державного прапора РФ та виконання Гімну Російської Федерації”, — інформували у керівництві Криму» [352].

Під час перших заворушень на сході України також спочатку використовували державні прапори РФ як символічні маркери, про що активно писали російські ІА. Інтерфакс, наприклад, 23.03.2014 р. описує ситуацію в Донецьку:

(127) «Близько 1,5 тис. людей із російськими прапорами зняли з флагштока, що знаходиться біля будівлі Донецької міської ради, український прапор і піднімають російський. Як передає кореспондент агентства “Інтерфакс-Україна”, при цьому вони скандують “Росія” та “Беркут”. Сама будівля міськради перебуває в оточенні міліції» [345].

У наведеному прикладі використано техніку створення симулякрної реальності підтримки окупантів більшістю мешканців ТОТ, для цього використано такі прийоми: апеляція до більшості (*близько 1,5 тис. людей*) — для створення враження суспільного схвалення; символічна інверсія (*«зняли український прапор і піднімають російський»*) — для демонстрації зміни влади і символічного захоплення простору; апеляція до авторитетного джерела (*«як передає кореспондент агентства “Інтерфакс-Україна”»*); емоційне підкріплення (*«скандують “Росія” та “Беркут”»*) — для сугестивізації ЦА. Ці ж прийоми використані в публікації про мітинг у Харкові:

(128) «У Харкові над будинком обласної держадміністрації прихильники федералізації встановили прапор Росії <...>. Перед цим мітингувальники зняли прапор України, встановлений на даху будівлі. Учасники мітингу за федералізацію, які стоять перед державною адміністрацією, зустріли це скандуванням: “Росія”» [443].

Пізніше такі повідомлення почали з’являтися вже з 2022 р. після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у процесі окупації українських населених пунктів. Переконання ЦА в невідворотності «досягнення цілей спеціальної воєнної операції», «могутності російських збройних сил» відбувалося з використанням тих самих сугестивних технік і прийомів, що і в 2014 р.

Наприклад, 25.02.2022 р. ТАСС покликається на призначеного окупантами «мера» міста Дебальцевого Захаревича:

(129) *«Російський прапор піднято на будівлі адміністрації Світлодарська, розташованої на північ від Дебальцева. Про це повідомив у вівторок мер Дебальцева Ігор Захаревич. “Зараз у Світлодарську вже з'явився російський прапор, і те, що його вивісили на будівлі світлодарської адміністрації, це я вам підтверджую”»* [450].

З травня 2014 р. російські ІА взяли участь у проведенні інформаційно-психологічних акцій з переконання ЦА у непричетності рф до подій на сході України. На символічному рівні це супроводжувалося позиціонуванням прапорів терористичних угруповань «днр» та «лнр»:

(130) *«На будівлі встановили прапор “Донецької народної республіки” <...>. За даними “Росії 24”, жителі міста Амвросіївка Донецької області захопили міську адміністрацію і також підняли над нею прапор “Донецької народної республіки”»* [441];

(131) *«“Всі термінали під нашим контролем, над одним із них піднято прапор ДНР, проте зачистка аеропорту триває”, — повідомив “Інтерфаксу” представник штабу міноборони ДНР»* [469].

Закріплення маркера російської присутності відбулося на візуальному рівні — прапори «днр» і «лнр» є тим же російським триколором, на якому білий замінено чорним та блакитним кольорами відповідно, а також зображений символ у вигляді двоголового орла, що є елементом державного герба росії (додаток 34).

Пропагандистські ІА закріплення російського прапора як символу влади і присутності «назавжди» рф в анексованому Криму підтримували в інфополі постійно протягом досліджуваного періоду, використовуючи різні підстави і міксуючи з іншими символічними маркерами. Наприклад, у серпні 2015 р. ТАСС публікує інформацію про розгортання величезного прапора росії, подарованого митрополитом Мексики, Венесуели, Центральної Америки та країн Карибського Басейну Антоніо-Чедрауї Танне, на головній площі Сімферополя.

(132) *«На площі в Сімферополі прапор розгорнули школярі та представники народного ополчення Криму. “Державний прапор супроводжує всі знакові події в країні. Ну а минулого року російський та одного з ним кольору кримський прапор стали символом нашої перемоги, нашої свободи. Тому День прапора ми відзначаємо з особливим почуттям патріотизму”, — сказав на церемонії глава республіки Сергій Аксьонов <...>. Прапор прибув до Росії за сприяння некомерційної громадської організації “Русській мір у Мексиці” та Міністерства культури РФ» [464].*

Прийом використання міжнародних авторитетних осіб, таких як митрополит Мексики, Венесуели, Центральної Америки та країн Карибського Басейну Антиохійської православної церкви Антоніо-Чедрауї Танне, спрямований на демонстрацію ЦА міжнародної підтримки протиправної анексії росією Криму і таким способом — її легітимацію. Контент-аналіз показав, що інформації про цього релігійного діяча в інтернеті є дуже мало. Даних про нього в українському сегменті пошуку немає, натомість є небагато в російському — низка повідомлень на різних сайтах про згадану подію розгортання прапора в Сімферополі та стаття у Вікіпедії [328] з 7 покликаннями (додаток 35). З аналізу цих архівованих покликань, зокрема інтерв'ю на сайті російської православної церкви, датованого 02.08.2013 р., впливає, що архієрей з 1964 р. періодично відвідував Москву і був своєрідним рупором кремлівської (спочатку радянської, а потім російської) пропаганди [444], а також відомо, що 27.07.2013 р. тодішній Президент України Янукович нагородив його разом з іншими іноземними православними церковними діячами орденом «За заслуги» I ступеня з нагоди відзначення в Україні 1025-річчя хрещення Київської Русі [545].

Також у публікації за допомогою твердження, що, зі слів призначеного окупантами «глави Республіки Крим» сергія аксьонова, *«російський та одного з ним кольору кримський прапор стали символом нашої перемоги, нашої свободи»*, створюється «ефект ореолу» РФ як «визволительки».

Також і топонім «Крим» став для РФ символом, адже захоплення півострова й надалі незаконну анексію російські ІА подавали як «відновлення

історичної справедливості», «повернення додому, в рідну гавань» тощо. Кремлівська пропаганда деструктивно трансформувала концепт КРИМ, позиціонуючи його символом «національного відродження», «відновлення історичного зв'язку з росією», «єдності, згуртування, правди, свободи, примирення» і т.п. Так було забезпечено «ефект ореолу» рф для підсилення архетипного образу друга:

(133) «Повернення Криму до складу Росії стало символом єднання та згуртування всього російського суспільства, заявив голова Держдуми Вячеслав Володін на святковому мітингу, присвяченому п'ятиріччю Кримської весни» [357].

(134) «Президент РФ Владімір Путін назвав Крим символом історичної правди та громадянського примирення» [503].

Застосовуючи прийом **використання експертної думки**, ІА зверталися до експертів-українців із проросійськими поглядами. Це дозволяло сформувавши у свідомості певних ЦА переконання в необхідності не просто приймати нові символи і сакралізувати їх, а й відстоювати. Зокрема, у січні 2016 р. ТАСС публікує матеріал, покликаючись на українського політолога і політтехнолога з оточення тодішньої Партії регіонів Руслана Бортника:

*(135) «Експерт вважає, що “сьогодні Крим — це інструмент формування громадської думки всередині України, всередині Європи та всередині США”. “Це політтехнологічний інструмент, він потрібен, щоб постійно доводити, що Росія зла, порушує норми міжнародного права. Сторони реального врегулювання цього конфлікту реальних пошуків компромісних рішень взагалі не здійснюють. Крим — це символ, він має, на їхню думку, обов'язково **стояти як пам'ятник**, щоб були підстави для проведення нинішньої політики у світі та всередині країн”, — зазначив Бортник» [432].*

У наведеному прикладі використано техніки демонізації української влади й маніпулятивної фразеологізації (для України Крим — «політтехнологічний інструмент, він потрібен, щоб постійно доводити, що Росія зла, порушує норми міжнародного права»).

Ще одним ключовим символом сакралізації російської влади в тимчасово окупованому Криму став **інфраструктурний об'єкт — кримський міст**. Концептуалізація цього символу мала довести, по-перше, матеріальне «відновлення історичного зв'язку» та інтеграцію півострова в РФ, по-друге — демонструє можливості й силу Росії таким масштабним будівництвом:

(136) «*“Міст — це символ нашої єдності та нашої свободи. А це це наочне свідчення повного провалу політики блокад та санкцій. Стримати розвиток Росії та Криму неможливо”*, — зазначив глава республіки (Аксьонов — прим. Л. Ф.). Він підкреслив, що **Кримський міст з'єднує не лише береги, а й сьогодення та майбутнє**» [320].

Сакралізацію символу-концепту **КРИМСЬКИЙ МІСТ** реалізовано через використання сугестивних технік маніпулятивної метафоризації («з'єднує не лише береги, а й сьогодення та майбутнє») та «ефекту ореолу» («свідчення повного провалу політики блокад та санкцій», «стримати розвиток Росії та Криму неможливо»).

Для більш ефективної когнітивної експансії концепту-символу **КРИМСЬКИЙ МІСТ** російські пропагандисти використовували сугестивні техніки олюднення та емоційної позитивації через зооморфну образність. Зокрема, ІА надавали медійності рудому коту Мостіку, якого назвали офіційним символом будівництва кримського моста, закликаючи людей брати участь у конкурсі на створення йому пам'ятника:

(137) «*Мостік став улюбленцем та офіційним символом будівництва Кримського мосту. Він має свої сторінки в соціальних мережах, де розміщуються фото та відео про його життя, коментарі. Рудий кіт був виявлений неподалік перших будівельних вагончиків на Кубані на початку будівництва мосту через Керченську протоку*» [351].

Потужними символами, що мають великий сугестивний вплив на людську свідомість, є **пам'ятники**. Бо вони уособлюють національну пам'ять, ідентичність та цінності. Сугестивізацію пам'ятників як символів забезпечують як через візуальні канали, так і вербальні. «Встановлення меморіалів, пам'ятних

знаків, пам'ятників жертвам українського нацизму, вшанування пам'яті героїв боротьби з ним» [531] російські пропагандисти вважають важливим складником ІО для сакралізації влади країни-окупантки.

Одним із перших таких візуальних символів став пам'ятник «ввічливим людям» у Криму. Саме поняття «ввічливі люди» стало символом, який пропаганда рф через медіа нав'язувала ЦА. Спочатку так називали російських військових, які без розпізнавальних знаків вторглися на півострів та захопили ключові об'єкти державної й військової інфраструктури. В українському сегменті вони отримали іншу назву — «зелені чоловічки». Потім образ «ввічливих людей» розширили і до них почали зараховувати учасників квазіформувань, які брали участь у захопленні українських територій:

(138) *«За словами віце-губернатора Краснодарського краю, отамана Кубанського казачого війська Ніколая Долуди, який також брав участь у відкритті пам'ятника, “назва “ввічливі люди” — це збірний образ, який включає і військовослужбовців, і ополченців, і казаків, і всіх тих людей, які чесно і сумлінно виконували свої обов'язки, які чесно і сумлінно стояли там, де необхідно було стояти”. (“Ввічливі люди”) не пропустили бандерівців на кримський півострів, займалися охороною громадського порядку і тим самим дали можливість мирно та спокійно провести референдум”, — підкреслив Долуда» [451].*

За допомогою лексем з позитивною конотацією в колективній свідомості образ загарбників закріплюється у протилежному значенні — як визволителів і героїв. Адже через техніку підміни понять протизаконне захоплення стало «виконанням своїх обов'язків», підкріплене прислівниками з позитивним емоційним забарвленням *чесно* (значеннєвий компонент – ‘широ і правдиво’) та *сумлінно* (значеннєвий компонент – ‘старанно, ретельно’).

Після анексії Криму влада рф там почала встановлювати пам'ятники, які символізують імперські амбіції кремля та стосуються парадигми сконструйованих міфів, таких як «Україна — частина триєдиного народу» тощо. Наприклад, у грудні 2019 р. ТАСС публікує великий матеріал про те, що в Керчі відкрили

пам'ятник давньоруському князю Глібу і літописцю Нікону, де традиційно використано техніку підміни понять: «Русь — Росія, русич — росіянин»:

(139) «Скульптурна композиція, що зображує **давньоруського** князя Новгородського Гліба Святославича та літописця ігумена Никона з копією **Тмутораканського каменя**, на згадку про найдавнішу **присутність русичів у Причорномор'ї** відкрита в неділю на площі перед морським вокзалом у Керчі в рамках нацпроекту» [349].

Ідеться про онука Київського князя Ярослава Мудрого — Гліба Святославовича, похованого в Чернігові [446]. Що стосується поняття «Тмутораканський камінь», то це знайдена на Таманському півострові в серпні 1792 р. мармурова плита з вирізаним кириличним написом, що сповіщає про проведення у 1068 р. князем Глібом Святославичем вимірів і подає відстань між Тмутороканню і Корчевим у сажнях. Під час кількох перевезень плиту розбили, щоб відокремити фрагмент із написом. У 1851 р. Тмутораканський камінь передали в Ермітаж у Санкт-Петербурзі, де він зберігається. Поряд із місцем знахідки відкрите Таманське городище. Унікальна монументальна датована пам'ятка локалізує літописну Тмуторокань, дає найбільш ранній приклад написання назви *Корчев* і може бути інтерпретована як єдине свідчення про поширення Тмутороканського князівства Київської Русі по обидва боки Керченської протоки [332]. Водночас, через техніку перекручування історичних фактів і підміну понять у публікації символи — пам'ятки і постаті Київської Русі — подано як винятково російські ідеологічні символи єднання:

(140) «Ми відкриваємо пам'ятник не лише діячам Стародавньої **Русі**, а матеріальному **образу єдності та неподільності Криму та Росії**» [349].

Окрім того, після анексії у Криму відкривали пам'ятники знаковим особам російської імперії, що медійно супроводжували ІА. Те, що цим імперським символам влада РФ надає особливо важливого значення, свідчить присутність на відкритті деяких із них найвищих посадових осіб держави-агресорки. У публікаціях про ці події ретельно описували всі символічні церемоніали під час урочистостей. Наприклад, ТАСС інформує про відкриття в 2016 році в

Сімферополі монументу російській імператриці Катерині II, у скульптурній композиції якого також присутні статуї й бюсти низки відомих осіб тієї епохи, які доклалися до першої анексії Криму, — Василя Долгорукова-Кримського, Григорія Потьомкіна-Тавричеського, Александра Суворова, Якова Булгакова. Автор перераховує присутніх, серед яких призначені російською владою керівники регіону, духовенство, казаки, і зазначає, що (141) «захід розпочався з виконання гімнів Росії і Криму». Провідною в публікації є тема, окреслена наративом «Крим завжди був російським», для впровадження якого використано сугестивні техніки маніпулювання історичними фактами та оманлива інформація:

(142) «“Закопаний день — ми відновлюємо пам’ятник великій Катерині”, — сказав Аксьонов. За його словами, в часи правління Катерини, як і два з половиною роки тому, **Крим був приєднаний до Росії мирним шляхом**» [474].

Насправді ситуація була іншою. Для Османської імперії російсько-турецька війна 1768–1774 рр. була невдалою. Ще у 1771 р. до Криму вступила російська армія і через «примушення до миру», страчуючи незгодних, змусила татар укласти так званий союзний договір. Потім росія в односторонньому порядку проголосила Кримське ханство незалежною державою, зобов’язалася вивести свої війська з його території, поважати незалежність, не втручатися у внутрішні справи, але не зробила цього, перетворивши Крим на протекторат. 19 квітня 1783 р. Катерина II підписала маніфест про приєднання Криму, Кубані й Тамані до росії, проте оприлюднила документ не одразу, а лише після того, як влітку за присутності російського війська було, попри певний спротив, проведено так звані присяги від дворянства і духовенства після надання привілеїв одним і позбавлення від податків других. Тобто відбулась анексія півострова Російською імперією [479; 571].

У 2017 р. російські ІА широко висвітлювали відкриття у Криму пам’ятника іншому російському самодержцю Александру III, у якому взяв участь особисто путін. У публікаціях також звертали особливу увагу читачів на церемоніали, що символізують безальтернативну присутність і контроль росії на цій території:

(143) *«До прибуття глави держави на флагштоці біля пам'ятника був піднятий російський прапор, оркестр виконав гімн РФ. Президент пройшов повз роту почесного караулу і підійшов до монументу»* [508].

У цитуванні промови російського президента кореспонденти ТАСС використовують техніку маніпулятивного перенесення ореолу з самодержця Александра на президента путіна (*«російський лідер»*), наголошуючи на його беззаперчній авторитетності та впливовості:

(144) *«За словами російського лідера, Александр III відстоював мир для Росії не поступками, а твердістю. Глава держави назвав імператора видатним діячем і патріотом, який завжди глибоко відчував особисту відповідальність за долю країни, робив усе для розвитку і укріплення держави»* [508].

За допомогою техніки рефреймінгу контексту ЦА транслюють новий, позитивний погляд на постать російського імператора і його дії. У публікації не згадується про те, що Александр III під час свого правління посилив централізацію та самодержавну владу, політику зросійщення і релігійної нетерпимости щодо поневолених народів, зокрема й українців, здійснив кардинальні заходи з русифікації в масштабах всієї імперії і схвалив висновки наради 8 жовтня 1881 р. про дотримання Емського указу 1876 р. щодо заборони й переслідування української мови. Вів політику войовничого російського націоналізму *«росія для росіян»* (*«Россия для русских»*) [558]. Натомість усі ці дії класифікують у публікації поняттями, вираженими лексемами позитивної конотації (*твердість, патріот, видатний діяч, мир*), що містять значеннєвий компонент *‘прогресивний державний діяч’*.

Услід за закріпленням імперської символіки велику увагу в досліджуваній період російські ІА приділяли символіці радянської доби. Якщо після 2014 р. це були переважно поодинокі публікації про відновлення чи встановлення якихось знаків і скульптур (155), то з 2022 р. фіксуємо більш активне інформування про повернення знесених пам'ятників владіміру лєніну (156), (157).

Наприклад, у квітні 2016 р. ТАСС повідомляє про те, що на фасад головної будівлі експропрійованого російською владою винзаводу *«Масандра»* повернуть

зняту у 2005 р. радянську п'ятикутну зірку, яку встановили там більшовики у 2017 р. замість двоголового імперського орла. Проте, використовуючи техніку рефреймінгу контексту, медіа покликаються на колишню керівницю підприємства Ірину Павленко, яка перейшла на бік окупантів. Із позиції медіа, ця подія належить до парадигми міфу про «відновлення в Україні нацизму і фашистської ідеології», прив'язуючи символ зірки до подій Другої світової війни:

(145) *«За цією зіркою стояла ціла епоха, кілька поколінь людей — працівників “Масандри”, для яких зірка була символом перемоги над фашизмом, символом розвитку, розквіту та стабільності підприємства <...>. За словами Павленко, понад сто ветеранів підприємства пам'ятають воєнні роки. Для них повернення цієї зірки — своєрідний символ воз'єднання Криму з Росією. “Бо фашисти стріляли — не збили, а тут раз — просто зняли ті символи, які були такі важливі, — пояснила вона. — В Україні сьогодні святинь немає, пам'ятники руйнуються та знищуються”» [413].*

У публікації використано техніку хибної дихотомії для закріплення у свідомості ЦА образу радянської доби як періоду «розвитку, розквіту та стабільності», і техніку демонізації української влади, яка «зруйнувала» розвиток і стабільність, знявши символи «які були важливі», а також «руйнує» та «знищує» духовні цінності («святинь немає»). Техніку делегітимаційного маркування використано для навішування українській владі ідеологічного ярлика нацистів за аналогією з німецькими загарбниками під час Другої світової війни («фашисти стріляли — не збили, а тут раз — просто зняли ті символи»); техніку маніпулятивного перенесення номінацій — для визначення реставрованої зірки як символу «возз'єднання Криму з Росією».

Під час окупації нової української території внаслідок повномасштабного вторгнення у 2022 р. російські ІА почали методично публікувати матеріали про встановлення в захоплених населених пунктах пам'ятників владіміру лєніну як ідеологічних символів радянської доби, демонтованих в Україні, наголошуючи, що це винятково ініціатива місцевої влади, показуючи в такий спосіб, що нібито українці чекали на «визволення» росією:

(146) *«Як повідомив ТАСС голова руху “Ми разом із Росією” Володимир Рогов, відновлення монумента було **ініціативою місцевої влади** (Мелітополя Запорізької обл. — прим. Л. Ф.). “Це пам’ятник, який українська влада демонтувала тоді, його відновили, він перебував у непривабливому стані. Він був встановлений сьогодні, це зробила **міська влада**”, — сказав він» [355].*

Оскільки на окупованих територіях роль місцевої влади виконують призначені рф гауляйтери, а на момент публікації Мелітополь покинуло 50 – 60 % місцевого населення [365], таке **спрощення фактів** переслідує мету створення ілюзії прихильності до держави-агресорки і підтримки всіх її дій, зокрема й із нав’язуванням власних цінностей і символів.

(147) *Українська влада знесла пам’ятник Леніну в Білокуракіному (селище в Луганській області — прим. Л. Ф.) у 2014 році, але місцеві жителі **змогли його зберегти**. Після звільнення селища **союзними силами** було виготовлено і встановлено постамент, на який у річницю Жовтневої революції й установили пам’ятник. “Зараз багато людей починають забувати **історію своєї країни**. Ця велика подія має **освіжити пам’ять** звичайних громадян про **вагомих історичних особистостей**. Хочеться висловити подяку Комуністичній партії Луганської Народної Республіки та Комуністичній партії Російської Федерації Геннадію Зюганову за підтримку у відновленні пам’ятника”, — сказала в.о. голови адміністрації Білокуракинського району Ольга Кучерява» [342].*

«Ефект ореолу» росії як визволительки в публікації досягається використанням техніки підміни понять — звільнення замість *окупація* й евфемізм *союзні сили* замість *російські збройні сили*. Окрім того, в публікації використано техніку викривленої інтерпретації історичних фактів — возвеличення комуністичного тоталітарного режиму і його ідеологів, пропаганда якого заборонена в Україні та в деяких інших європейських демократичних державах (*«освіжити пам’ять»*, *«історія своєї країни»*, *«вагомні історичні особистості»*).

Для більшого сугестивного впливу на свідомість ЦА пропаганда рф використовувала як наявні символи, так і створювала нові, зокрема такі, що сакралізують образи окремих людей, які вписуються в російську загарбницьку

парадигму. На захопленій терористами частині Донецької і Луганської областей такими символами ставали маргіналізовані особи, наприклад Арсен Павлов із позивним «моторола», командир терористичного батальйону «Спарта». У публікаціях російських ІА інформація про нього з'явилася в день його загибелі. Тоді, зокрема ТАСС опублікував біографію Павлова [527] і низку матеріалів щодо подробиць його ліквідації. РІА Новості у своєму повідомленні використало техніку демонізації України та її захисників, навіюючи читачам рішення про необхідність гуртуватися для протистояння «ворогу», запевняючи в «оголошенні війни» офіційним Києвом:

(148) *«Арсен Павлов, більш відомий під позивним «Моторола», вбитий у Донецьку; глава ДНР Александр Захарченко заявив, що **замах** на одного з командирів **ополчення** означає **оголошення війни з боку Києва**»* [462].

Украина.ру публікує великий матеріал колишнього українського журналіста Олександра Чаленка, який після Революції Гідності втік до Москви. О. Чаленка подано як авторитетне джерело, оскільки внутрішній російській аудиторії інформація від перебіжчика з «ворожого табору» є більш переконливою. О. Чаленко, використовуючи техніку «ефекту ореолу», позиціонує загиблого терориста Павлова в архетипному образі героя, який протиставляється образу ворога в особі учасників війни з українського боку:

(149) *«Моторола був саме тим **героєм**, який на той момент був **потрібний** населенню республік, та й Росії теж. Відв'язним, **відважним**, **невигадливим**, **вірним**. Його суперечливий образ виглядає усяко **симпатичнішим** за образи українських героїв війни — Семена Семенченка, що **втік** з Іловайська та з Дебальцевого Семена, **пузатого** Мосійчука, **відірваного** Сашка Білого чи **«хворого на всю голову» сотника Парасюка**»* [552].

Сакралізацію образу терориста досягнуто номінацією *герой* та набором епітетів позитивної конотації: *потрібний, відважний, невигадливий, вірний, симпатичніший*, тобто створюється образ «свого». І підсилюється цей образ прийомом контрасту з образом українських захисників за зовнішнім виглядом (*пузатий*), діями (*втік*), рисами характеру (*відірваний, «хворий на всю голову»*).

Техніки створення «ефекту ореолу», зокрема прийом сакралізації, і переконання націлені на визнання ЦА терориста взірцем, гідним наслідування:

(150) *«Саме те, що простий автомийник став легендарним бойовим командиром, мало педагогічні наслідки для російської молоді: по-перше, всім хотілося наслідувати його»* [552].

Епітет *легендарний* надає характеристики «герою» як такого, що став відомим завдяки своєму героїзму («бойовий командир»), водночас незвичайности («простий автомийник»). Автор використовує техніку узагальнення, запевняючи, що *«всім (російській молоді) хотілося наслідувати його»*. Варто зауважити, що як взірець пропонують не якісь конкретні факти чи подвиги, а соціальний ліфт — від *«простого автомийника»* до *«легендарного бойового командира»*. Тобто в колективну свідомість вкладається наратив, що не обов'язково здобувати освіту, щоб чогось досягти і стати відомим, достатньо взяти до рук зброю та воювати з «ворогом», якого «призначить» керівництво держави. Адже біографія Арсена Павлова, відома лише з його власних слів, є якраз такою: народився в 1983 р. в Ухті (Республіка Комі, рф); виховувала бабуся, служив в армії зв'язківцем (тоді й отримав прізвисько «моторола») як строковик і потім за контрактом — всього 5 років, двічі брав участь у воєнних операціях в Чечні. Працював автомийником [527].

Сакралізація такого образу російськими пропагандистами є не випадковою. У 2002 р. російська газета «Комсомольская правда» провела опитування, в якому читачам пропонували відповісти на запитання «Кого чи що ви вважаєте символом Росії?». Більшість респондентів відповіли: «Івана-дурака» [456]. Російські лінгвісти вважають, що слово *дурак* стало символом-архетипом і своєрідним російським *«національно-культурним кодом»*. Тобто образ дурака глибоко національний: для росіянина він «свій» і асоціюється з *«“національно забарвленими” інтелектуальними здібностями — російським розумом»* [456]. Отже, образ терориста Павлова «Мотороли» ідеально вписується в архетип «Івана-дурака», що допомагає його сакралізувати для використання надалі у процесі ПСО для зміни концептуальної картини світу ЦА, зокрема на окупованих українських територіях.

Російська пропаганда через символізацію конкретних осіб героїзує усіх учасників сепаратистських та терористичних угруповань, яких рф використовує у гібридній війні проти України з 2014 р.

(151) «Є герої, які входять в історію своєю **жертвністю**. Є герої, які прославилися своєю **незламною стійкістю** навіть у, здавалося б, абсолютно безнадійних ситуаціях. Покоління, **символами** якого стали Арсеній Павлов та його загиблий згодом друг Михайло Толстих (позивний Гіві) — це покоління **героїв іншого плану, покоління героїв-переможців**» [422].

Номінація *герої-переможці* має винятково позитивне емоційне навантаження і характеризує людей, які здобули перемогу у важких випробуваннях, є прикладом сили духу, мужності, самопожертви. Той факт, що вона стала означенням осіб, які незаконно захопили територію, застосовували тортури, вчиняли вбивства та інші злочини проти Української Держави і її громадян, вказує на цілеспрямовану мету російських ІПСО — зламати, а далі повністю замінити на власну, систему цінностей та символів.

На початку повномасштабної війни проти України для символізації «спеціальної воєнної операції» рф використала **мовні знаки** — латинські літери *V, Z і O*, нанесені на техніку окупантів, які стали візуальними подразниками і викликали в суспільства багато запитань, припущень та різноманітних емоцій, що породило протистояння дискурсів: у (про)російському дискурсі — це символи патріотизму, у (про)українському — символи підтримки агресії рф.

Ці літери в умовах російсько-української війни стали чіткими маркерами російських ІПСО, адже «знак відбиває зовнішню реальність, а символ — суб'єктивну» [134, с. 34]. Як символи, ці літери мають кілька функцій, які використовують російські ІА та інші підконтрольні кремлю медіа. Пропагандисти застосовують їх, насамперед, як ідентифікацію в контексті «спеціальної воєнної операції», поділ на «своїх» і «чужих», як метафоричне означення патріотизму тощо. Зокрема, РІА Новости стверджує:

(152) *«Букви Z і V нанесені на борти російської військової техніки, що бере участь у військовій спецоперації в Україні. У Росії ці знаки стали неофіційними символами підтримки операції»* [517].

Російські ІА не вживали активно ці літери-символи, не описували їхнє значення, проте часто використовували в мультимодальних дискурсах — для ілюстрації повідомлень про хід «сво» світлинами, на яких зображена військова техніка збройних сил рф із таким маркуванням (додаток 36).

Використання саме латинських літер виглядало спочатку досить дивним, оскільки з початку 2000 р. концепт «русского мира» став одним із основних у зовнішньополітичній доктрині рф [482] і просувався досить агресивно та безапеляційно, що випливає із висловлювання колишнього помічника президента рф владіслава суркова: *«Для мене, що таке російський світ (рос. «русский мир» — прим. Л. Ф.)? Це скрізь, де люди говорять та думають російською. Це там, де, можливо, вони не говорять і не думають російською, але вони дуже поважають російську культуру. Там, де люди бояться російської зброї, це теж російський світ. Це і наш вплив. Не кожна нація має такий вплив»* [540].

Але в умовах, коли росія більше двох десятиліть упроваджувала концепцію «русського міра», у такий відповідальний момент, як «сво», не використовує власну найважливішу зі знакових систем — мовну. Виглядає нелогічним те, що не були використані кириличні знаки, притаманні російській мові та, власне, й українській — мові держави, на територію якої і вторглася рф. Припущення, що застосовувалися знаки, які можна дуже легко і швидко зобразити «одним розчерком пера», також не є логічними, адже якщо, наприклад, «перевернути» літеру Z, то вийде кирилична И.

Унаслідок проведеного контент-аналізу з'ясовано, що світлини російської військової техніки з нанесеною на броню літерою Z з'явилися в інтернеті за кілька днів до повномасштабного вторгнення. Тоді почали народжуватися перші версії значення цього символу. Головний редактор російського журналу «Национальная оборона» Ігор Коротченко висловив припущення, що цей знак, імовірно, має тактичну функцію, але не пояснив яку саме, лише уточнив, що вона не пов'язана з

розпізнаванням російської та української техніки в бою. Один із очільників терористичної організації «днр» олександр бородай заявив тоді, що значення літери *Z* на військовій техніці є «секретом» і будь-які пояснення на цю тему давати відмовився [340]. А от т.зв. «в.о. заступника міністра інформації “днр”» даниїл безносів лише натякнув, що це означає: *«Мы Здесь есть»*. Водночас у телеграм-каналі «Майор и Генерал» зазначили, що *Z* — означає фінал: *«Чому Z? Тому, що це фінальний визвольний напрям. А ще буде 25. Вчіть карту!»* [556].

Проте в момент вторгнення збройних сил рф в Україну всі колони ворожої техніки були марковані не однією літерою, а трьома символами — *V*, *Z* або *O*. І це заплутало всі версії їхнього використання. Одні експерти припускали, що це позначення військових округів або напрямків наступу, дехто навіть припускав, що це тролінг Президента України, мовляв, означають перші літери його прізвища, імені та по батькові [525], хоча тоді в російській версії літера *O* мала б мати варіант *A*.

На хвилі публічних обговорень та різних версій міноборони рф 04.03.2022 р. на своїй сторінці в інстаграмі опублікувало власне непереконливе трактування цих символів: *Z* нібито використовують разом із фразами *«За мир»*, *«За правду»*, *«Заканчиваем войны»*, а *V* — *«Задача будет Выполнена»*, *«Сила V правде»* [555]. Та вже у травні мо рф у відповіді на запит депутата московської міської думи євгенія ступіна заперечило свою причетність до цих символів: *«Дані знаки не є офіційними військовими символами (позначеннями) і не несуть спеціального навантаження»* [437].

Проаналізувавши комунікації ідейних натхненників та керівників т.зв. «сво», можна зробити висновок, що вони мають особливе ставлення до різних символів і знаків. З одного боку, використовують їх як інструмент психологічного впливу, надаючи певного флеру таємничості й конспірології, з іншого — вкладають у зміст знаків певне послання.

Узявши до уваги коментарі в медіа різних експертів та представників як рф, так і створених та керованих нею квазідержавних утворень (9 коментарів), які так і не висловили зрозумілого пояснення щодо значення літер на військовій техніці, ми в кінці 2022 р. висунули гіпотезу, що символи *V*, *Z* є своєрідним посланням:

«війна на території України — не кінцева мета кремля». Припускаємо, що в разі швидкої окупації всієї території України ворожа техніка мала просуватись на території країн, які використовують латиницю у своїй державній мові. Оскільки путін у грудні 2021 р. заявив, що однією з найбільших трагедій минулого століття став розпад Радянського Союзу, а отже, «історичної росії» [504], то, на нашу думку, наступними після України мала стати насамперед Молдова, яка на своїй території вже має сепаратистський анклав — Придністровську Молдавську Республіку, а також країни Балтії — Литва, Латвія й Естонія, які теж колись були радянськими республіками. Тодішній президент Польщі Анджей Дуда також наголошував, що його країна, яка в радянські часи контролювалася кремлем у межах Організації Варшавського договору, може стати наступною в разі поразки України [577].

Такі плани частково підтвердилися у 2024 р., коли росія намагалася в Молдові зірвати президентські вибори й референдум щодо вступу країни до ЄС [521; 549] та парламентські вибори у 2025 р., витративши сотні мільйонів євро для підтримки проросійських сил [339; 347]. Щодо Польщі, то її повітряний простір з 2022 до 2025 рр. РФ порушила 4 ракетами і 25 дронами, з них 2 ракети і 3 безпілотники впали на території держави, внаслідок чого двоє громадян загинуло [535].

Отже, процес сугестивізації символів у реалізації російських ІПСО «Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності» і «росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі» відбувався із застосуванням двох комунікативних стратегій: деконструкції і десакралізації символів опонента та експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента. Типовими для цих ІПСО є символи ненависти і ксенофобії, воєнні, національні та квазінаціональні, а також символи єдності й ідеології, які втілені у словах, знаках, зображеннях, об'єктах і транслюють ключові цілі, ідеї й цінності держави-агресорки. Знецінення ідеологічних символів української нації та одночасне агресивне поширення символіки РФ спрямовані на легітимізацію російської присутності на ТОТ через навіювання ЦА відчуття належності до російської спільноти.

3.2. Концепти-символи як структурний складник деструктивних міфів і наративів росії

Російські ІПСО базуються на системі концептів–символів імперських та радянських часів, зокрема символіка, «прив’язана до міфу про “велику Перемогу у війні з фашизмом”, з одночасним забуттям жахів репресій і жертв населення. Зовні це виглядає як щось глибоко архаїчне, проте залишається ефективним засобом маніпулювання суспільною свідомістю» [133, с. 157 – 158]. В новій інтерпретації російської пропаганди цей міф трансформувався в міф про «відродження нацизму і фашистської ідеології на Україні», а його основні концепт-символи стали базовими для інших сконструйованих новітніх міфів і наративів — складників гібридної війни проти нашої Держави.

Основними символами, на яких ґрунтувався контент російських ІА протягом досліджуваного періоду, стали концепти, притаманні дискурсу Другої світової війни, які широко використовували протягом десятиліть у літературі, кінематографі, художній творчості та ін. В результаті контент-аналізу з використанням технології Великих Даних визначено такі дискурсоутворювальні концепти російських ІА: *ДОБРОВОЛЕЦЬ*, *КАРАТЕЛЬ*, *НАЦИСТ*, *НАЦІОНАЛІСТ*, *НЕОНАЦИСТ*, *ОПОЛЧЕНЕЦЬ*, *ФАШИСТ*. Зокрема з’ясовано, що лише за 2021 р. визначені концепти були ключовими для створення контенту щодо України (таблиця 3.2.1).

Таблиця 3.2.1.
Кількість публікацій щодо України російських ІА з ключовими словами *доброволець, каратель, нацист, націоналіст, неонацист, ополченець, фашист*, 2021 р. за даними інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс

ІА	Доброволець	Каратель	Нацист	Неонацист	Ополченець	Фашист
ТАСС	141	270	2147	768	2125	1096
РИА Новости	169	563	3117	875	2714	1404
Интерфакс	35	79	355	169	595	185
Украина.ру	-	52	466	366	321	160

Також з'ясовано, що ІА ТАСС, РІА Новости, Украина.ру були першоджерелами розповсюдження деструктивних повідомлень щодо України, які ґрунтувалися на дискурсоутворювальному концепті *НАЦИСТ* (додаток І). Отже, ІПСО щодо підготовки сприйняття ЦА повномасштабного вторгнення РФ в Україну в системі цінностей міфу «відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології» ІА активно впроваджувалися напередодні агресії.

Лексикографічний аналіз довів, що зазначені лексеми-вербалізатори концептів загалом мають однакове значення в російських [297; 304; 314] та українських [301; 311] тлумачних словниках, які вийшли в період з 1940 р. до нашого часу.

ДОБРОВОЛЕЦЬ. І в російських, і українських словниках це слово має два значення, причому перше, домінуюче, має мілітарний характер і означає людину, яка *«вступає в армію з власного бажання»*. Друге значення також є ідентичним і тлумачиться як *«той, хто зі своєї волі береться за виконання яких-небудь обов'язків, якоїсь роботи»*. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» додано ще одне значення: *«волонтер»*.

КАРАТЕЛЬ. Після 1949 р. з'являється тлумачення *«учасник карального загону, каральної експедиції»*, очевидно, пов'язане з подіями Другої світової війни. Єфремова додає як застаріле тлумачення *«той, хто наділений правом карати»*. Українські словники слово «каратель» подають як синонім до «каральник», яке також має два значення: *«той, хто карає когось за злочин, провину»* та *«учасник карального загону, каральної експедиції»*.

НАЦИСТ. У всіх проаналізованих словниках це слово пов'язане з Другою світовою війною і означає *«прибічник нацизму»*, який є членом відповідної партії: в Ожегова (1949 р.) трактується як «член нацистської партії», у словнику Кузнєцова (1998 р.) — *«член німецької фашистської партії»*, а у Єфремової (2000 р.) — *«член гітлерівської фашистської партії»*. Українські словники тлумачать *«прихильник нацизму, член гітлерівської фашистської партії»*.

НАЦІОНАЛІСТ. У російських словниках це слово трактують коротко «прибічник, прихильник націоналізму», «прибічник, учасник національного руху», тому важливо розуміти тлумачення ними поняття НАЦІОНАЛІЗМ. У Ожегова це «1. Ідеологія і політика, що впливає з ідей національної зверхності і протиставлення своєї нації іншим. 2. Прояв психології національної зверхності, національного антагонізму, ідей національної замкнутості, прибічник, прихильник націоналізму». А «Большой толковый словарь русского языка» уточнює: «1. Ідеологія і політика, що впливає з ідей національної зверхності і протиставлення своєї нації іншим, підпорядковує загальнолюдські інтереси й цінності національним інтересам. Фашистська ідеологія ґрунтувалася на націоналізмі. 2. Вияв почуття національної зверхності, ідей національного антагонізму, національної замкнутості». Дещо повніше трактування слова НАЦІОНАЛІСТ у словнику Єфремової («1. Прихильник націоналізму. 2. Прибічник якої-небудь національної ідей, здійснення якої спрямоване на збереження незалежності Батьківщини та не торкається інтересів інших народів; націонал-патріот (на початку ХХ ст. в СРСР та на початку ХХІ ст. в Росії)»), а також НАЦІОНАЛІЗМ («1. Ідеологія, політика та соціально-психологічна установка, основа яких — національна винятковість та національна перевага, трактування нації як найвищої форми суспільства. Зведення егоїзму будь-якої нації до рангу державної політики; шовінізм. 2. Захисний рефлекс і потужний інстинкт національного самозбереження на масовому рівні, коли нації загрожує небезпека (на початку ХХ ст. у СРСР та на початку ХХІ ст. у Росії). Любов до своєї нації та турбота про неї на індивідуальному рівні»). Український одинадцятитомний «Словник української мови», виданий ще в радянські часи, містить тлумачення слова НАЦІОНАЛІЗМ відповідне до тогочасної політичної ситуації («1. Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями. 2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу

проти іноземних гнобителів»), проте сьогодні в онлайн версії є нове сучасне трактування (*«1. Національна свідомість, любов та гордість за свій народ та країну. 2. Ідеологія та політика в національному питанні, в основі яких лежить трактування нації як найвищої цінності та форми суспільної єдності, а також первинність нації, народу проти іноземних гнобителів. 4. Рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва і т. ін.; патріотизм»*). Тлумачення ж слова НАЦІОНАЛІСТ є таким: *«1. Прихильник націоналізму. 2. Прихильник, учасник національно-визвольного руху. 3. Представник вузьконаціонального напрямку в науці, мистецтві і т.ін.»*).

НЕОНАЦИСТ. Це слово є більш сучасним і з усіх зазначених вище та проаналізованих словників. Його фіксуємо лише у словнику Кузнецова зі значенням *«прихильник неонацизму»*, а НЕОНАЦИЗМ — як *«суспільно-політичний рух, який проявляється у виправданні і відродженні нацизму»*.

ОПОЛЧЕНЕЦЬ. В усіх словниках — українських і російських — це слово пов'язане з війною і воєнним станом та означає *«учасник, боєць ополчення»*. Що ж до самого поняття ОПОЛЧЕННЯ, то за російським словником Єфремової це *«1. Військовий резерв із осіб, які не перебувають на військовій службі чи вийшли із запасу (в армії Російської держави до 1917 р.). 2. Військове формування, яке збирається на допомогу регулярній армії, шляхом добровільного залучення широких мас»*, а в українських — *«1. У давнину — військо, що створювалося на час війни з народних мас. 2. Допоміжне військо, створюване у надзвичайних умовах воєнного часу з добровольців – цивільного населення, здатного тримати зброю, але звільненого від дійсної військової служби»*.

ФАШИСТ. Російські та українські тлумачні словники трактують як *«прибічник, прихильник (або послідовник) фашизму, член фашистської організації (або партії)»*. До цього визначення російський словник Єфремової ще подає такі варіанти: *«солдат або офіцер гітлерівської Німеччини, який воював в СРСР у 1941 — 1945 рр.»*, *«вкрай зловна, агресивна людина»*, *«вживається як ганебне або лайливе слово»*.

Отже, новітні тлумачення, які лексеми-вербалізатори *доброволець, каратель, нацист, націоналіст, неонацист, ополченець, фашист* отримали під час російсько-української війни, лексикографічними джерелами не зафіксовані. З метою з'ясування тенденцій щодо набуття зазначеними лексемами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ПСГО, що апелюють до прорадянської ціннісної системи Другої світової війни, проведено вільний асоціативний експеримент.

Вільний асоціативний експеримент проводився в письмовій формі з допомогою анкетування, у якому взяли участь 217 осіб із різних регіонів нашої держави, із яких 119 жінок та 98 чоловіків. Усі респонденти — громадяни, котрі проживають на підконтрольній Україні території, зокрема і внутрішньо переміщені з тимчасово окупованих регіонів. Зі зрозумілих причин не вдалося опитати українців, які опинилися на непідконтрольній Україні території. Водночас, на думку автора, зважаючи на посилену ідеологічно-пропагандистську роботу окупаційної влади, інтерпретація результатів мала би дещо інший вигляд.

Усіх респондентів, які взяли участь в експерименті, ми поділили умовно на три вікові групи:

- а) молодь до 30 років (101);
- б) люди віком 30-50 років (79);
- в) люди віком більше 50 років (які ще пам'ятають своє життя в радянському союзі) — (37).

Перша група — це молодь, народжена після здобуття Україною незалежності, а отже, їй не відомий вплив кремлівської пропаганди щодо подій Другої світової війни, що поширювалася за часів СРСР. Така пропаганда стала домінантною в сучасній російській федерації.

Друга група респондентів, умовно «перехідна» — люди, котрі як особистості формувалися також у часи України як незалежної держави, але свій дошкільний і молодший шкільний вік провели в умовах радянської пропаганди у навчальних закладах.

Третя група — люди, свідомість яких формувалася в часи СРСР. Вони повністю відчували на собі вплив потужної радянської пропагандистської машини і тому ламати закладені в ті часи стереотипи їм давалося набагато складніше, ніж учасникам двох інших вікових груп.

Також ми застосували умовний поділ за регіонами:

а) Центральний (Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Житомирська, Полтавська області) — 28 респондентів;

б) Східний (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська області) — 37 респондентів;

в) Південна (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим) — 27 респондентів;

г) Північний (Київська, Сумська, Чернігівська області) — 74 респонденти;

д) Західний (Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Волинська області) — 51 респондент.

Учасникам вільного асоціативного експерименту пропонували відповісти реакцією на слова-стимули *добровольці, карателі, нацисти, націоналісти, неонацисти, ополченці, фашисти*, які входять до символічної системи пропаганди рф, а також повідомити, чи змінювалося їхнє розуміння і сприйняття в досліджуваному періоді — після 2014 р. (анексія Криму та захоплення частини Донецької і Луганської областей) і після 24 лютого 2022 р. (повномасштабне вторгнення рф в Україну). Формування списку стимулів відбувалося на засадах міфу про «відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології». До цього списку було додано слово-стимул *неонацисти*, яке виникло після Другої світової війни, й має значення 'політичні праворадикальні рухи та екстремістські групи, що наслідують ідеї націонал-соціалізму' [483].

Метою будь-якої ІПСО є вплив на емоційно-чуттєву сферу людини, інтерпретацію результатів експерименту ми розглядали із цієї позиції. У дослідженні було враховано гендерний фактор. Респондентам також пропонували відповісти на два уточнювальні запитання:

1. Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?

2. Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення рф в Україну у 2022 році?

Для узагальнення отримані дані згруповано за такими тематичними групами:

1. Суб'єкт.
2. Дія і діяльність.
3. Подія або те, що пов'язане з подією.
4. Стан, внутрішні відчуття.
5. Характеристика суб'єкта.
6. Сфера функціонування.
7. Історичні паралелі.

Оскільки поділ респондентів як за гендерною, так і віковою ознаками вийшов нерівномірним, то співвідношення отриманих реакцій відповідно до тематичних груп, а також відповіді на уточнювальні запитання визначено у відсотковому вимірі.

З'ясовано, що надані реакції на слова-стимули жінками загалом були на 46,4% більш емотивні, ніж надані чоловіками. Так, отримано на 57,9% більше реакцій від жінок до ТГ «Стан, внутрішні відчуття» та 28,3% до ТГ «Дія та діяльність». Водночас 4,08% чоловічих асоціацій склали пейоративні та інвективні лексичні одиниці, що є маркером емоційного ставлення до ситуації російської агресії в Україну.

За результатами експерименту сформовано асоціативні поля, що відображають спільні семантичні ознаки, зв'язки між отриманими асоціаціями й концептами, що набули символічних значень у процесі деструктивної міфологізації та наративізації.

Результатом експерименту виявились 1 445 реакцій на сім запропонованих слів-стимулів. Для кожного з них підрахована частотність уживання асоціацій і так визначено асоціативні поля з їхніми структурними елементами за таким критерієм: ядро — 5 і більше реакцій, ближня периферія — 2-4 реакції, дальня периферія — 1 реакція.

Згідно з кількісними показниками, ядра асоціативних полів слів-стимулів **нацисти** і **фашисти** містять приблизно однакову кількість реакцій — 126 і 128 відповідно. Також ідентичними є ТГ, до яких належать ядерні асоціації: найбільше вербалізованих реакцій належать до групи ТГ «Історичні паралелі» і частина з них є однаковими для обох слів-стимулів (*Друга світова війна, німці, німецькі війська, фашисти, Гітлер, партія в Італії в часи Другої світової війни, Мусоліні*); у групі ТГ «Суб'єкт» до згаданих у попередній фігурують слова-образи, які характеризують сучасні події в Україні (*росіяни, русня, рашисти, росія*); ТГ «Стан, внутрішні відчуття» (*агресія, жорстокість, ненависть, погано*); «дія і діяльність» (*репресії, насильство*); ТГ «Характеристика суб'єкта» (*вбивці, вороги, вважають свою націю вищу за інші*); ТГ «Сфера функціонування» (*ідеологія, пропаганда*); ТГ «Подія або те, що пов'язане з подією» (*війна*).

Загалом на слово-стимул **нацисти** маємо такі реакції:

Ядро (126): Друга світова війна (19), росіяни (18), німці (15), війна (12), фашисти (10), люди, які вважають свою націю вищу за інші (7), Гітлер (6), ідеологія (6), жорстокість (6), пропаганда (6), русня (6), агресія (5), ненависть (5), погано (5);

Ближня периферія (66): антисемітизм (4), рашисти (4), вбивці (3), вороги (3), голокост (3), дискримінація (3), ДШРГ «Русіч» (3), історія (3), зло (3), злочинці (3), кацапи (3), нелюди (3), расизм (3), русаки (3), виродки (2), геноцид (2), гестапо (2), знищення (2), НСРПН (2), кремль (2), рейх (2), репресії (2), російські найманці (2), терор (2), тиранія (2);

Дальня периферія (17): біда, гади, денацифікація, диктатура, жах, москалі, німецька ідеологія, знищення, орки, панування, поганці, політики, політичний режим, путін, режим влади із застосуванням сили, «руській мір», тоталітарний режим.

Слово-стимул **фашисти** містить такі реакції:

Ядро (128): німецькі війська (18), партія в Італії в часи Другої світової війни (16), Мусоліні (12), вбивці (11), росіяни (11), Друга світова війна (9),

війна (6), ворог (-и) (6), Гітлер (6), диктатура (6), ідеологія (6), насильство (6), рашисти (5), репресії (5), росія (5);

Ближня периферія (59): агресія (4), зло (4), пропаганда (4), путін (4), русня (4), тоталітаризм (4), жорстокість (3), кацапи (3), погано (3), втрати (2), гестапо (2), жах (2), загарбники (2), злочинці (2), знищення (2), кати (2), москалі (2), нацисти (2), орки (2), рашки (2), третій рейх (2), Умберто Еко (2);

Дальня периферія (30): агресори, біда, виродки, вороги демократії, впевнені у своїй ідеальності, геноцид, гниди, горе, днр/лнр, історія, імперіалісти, залякування, злодії, злочини, знищення свободи, конфлікт, кремль, нелюди, ненависть, окупанти, панування, політика, політичний рух, путіністи, радикали, різновид політичного режиму, російські солдати, русаки, «русскій мір», страх.

Ураховуючи лінгвогендерний підхід, з'ясовано, що обидві групи — чоловіки і жінки — впевнено й одноставно «історичним» поняттям **нацисти** (додаток К1) і **фашисти** (додаток К1) надають сучасної конкретної суб'єктності в різних лексичних інтерпретаціях (*росіяни, русаки, русня, кацапи, русіч, москалі, орки, рашисти, рашки, кремль, путін, путіністи*). Серед респондентів, хто проводить історичні паралелі з Другою світовою війною, більше жінок (38,94%). Надавати характеристику цим словам-стимулам також більш схильні жінки, ніж чоловіки (73,16 %) (*вороги, виродки, жорстокі, вбивці, нелюди, гади*).

Зміну свого сприйняття до слова-стимулу **нацисти** зафіксували загалом у 2014 р. (після анексії Криму та тимчасового захоплення частини території Донецької і Луганської областей) 19,35% респондентів, а у 2022 р. (після повномасштабного вторгнення рф в Україну) — 24,88% (Додаток Л1). В обох випадках найбільший відсоток такого переосмислення спостерігався у віковій групі 30 – 50 років (22,78% і 27,85%). Серед тих, хто у 2014 р. змінював свою думку щодо значення поняття **нацисти**, найменша кількість була у віковій групі до 30 років (16,83%). Це насамперед пояснюємо тим, що частина респондентів, які брали участь у дослідженні, на той час були дітьми від 8 років і об'єктивно не мали достатніх знань та досвіду для розуміння ситуації, а також менше піддавалися інформаційним впливам. У 2022 р. цей відсоток збільшився для

26,73%. Щодо категорії понад 50 років, то їхнє сприйняття слова-стимулу **нацисти** протягом досліджуваного періоду було найбільш стійким — не змінювали його 78,38% у 2014 р. і 86,49% у 2022 р. респондентів.

Щодо сприйняття слова-стимулу **фашисти**, то у 2014 р. його змінили 17,05%, а у 2022 р. — 28,57% респондентів (додаток Л2). Мінімальний і максимальний показники виявлені у віковій групі до 30 років — 13,86% у 2014 р. і 33,66% у 2022 р. Серед тих, хто переосмислив своє сприйняття поняття **фашисти**, зміна асоціативів *німці* і *німецьке військо* відбулася на реакції: *росіяни, панування, пропаганда смерті, радикали, диктатура, путін, москалі, кремль, політика, лнр/днр, росія* тощо.

Слово-стимул **неонацисти** отримало найменше реакцій (усього 174), оскільки не всі респонденти розуміли його значення. Частина (20%) ототожнювала з поняттям **нацисти** і пов'язувала з подіями Другої світової війни, частина (19,8%) взагалі не виявляла жодної реакції.

Відповідно до Енциклопедії Сучасної України **неонацизм** є загальною назвою «політичних праворадикальних рухів та екстремістських груп, що виникли після Другої світової війни, основою ідеології яких є націонал-соціалізм (нацизм)» і навіть було засновано у 1962 р. Всесвітній союз націонал-соціалістів. Неонацистські організації на початку 1990х рр. виникли і в рф, зокрема, угруповання «Русич» та інші беруть участь у збройній агресії рф проти України з 2014 р. Натомість російська пропаганда часто використовує це поняття для **дискредитації** та **демонізації** української влади, добровольчих батальйонів і підрозділів ЗС України, обравши цю тему провідною у проведенні ІПСО [483].

Найчастотніші реакції на слово-стимул **неонацисти**, які сформували ядро асоціативного поля, входять до таких ТГ: «Суб'єкт» (*сучасні нацисти, росіяни*), «Дія і діяльність» (*агресія, насильство, расизм*), «Стан, внутрішні відчуття» (*ненависть*), «Характеристика суб'єкта» (*радикали*), «Сфера функціонування» (*політичний рух, пропаганда*). На периферії представлені реакції, які більш конкретизують суб'єкт (*ДШРГ «Русич», скінхеди*) та сферу функціонування (*російська пропаганда*), дію (*повномасштабне вторгнення*), також є звертання до

історичних паралелей (*гітлерівці, фашисти, нацизм, свастика*), серед характеристик фіксуємо одиночні варіанти з використанням пейоративної лексики (*дебіли, хворі люди, русаки*).

Загалом асоціативне поле слова-стимулу *неонацисти* представлено так:

Ядро (82): сучасні нацисти (15), росіяни (14), пропаганда (12), ненависть (9), політичний рух (7), радикали (7), расизм (7), насильство (6), агресія (5).

Ближня периферія (64): ДШРГ «Русіч» (4), зло (4), рашисти (4), вигадка (3), дискримінація (3), екстремізм (3), наслідувачі теорії 3 рейху (3), підтримують ідею нацизму (3), росія (3), русня (3), фашисти (3), вороги (2), екстремісти (2), загроза (2), злочини (2), конфлікти (2), москалі (2), нацизм (2), нетерпимість (2), новий рух війни (2), підтримують дії фашистів (2), політика (2), послідовники нацистів (2), російська пропаганда (2), свастика (2).

Дальня периферія (24): брехня, вбивці, ворожість, вплив, гітлерівці, гнобителі, дебіли, диктатура, жах, залякування, запроданці, контроль, маргінали, небезпека, негатив, неофашисти, орки, русаки, скінхеди, підтримують повномасштабне вторгнення, тоталітаризм, хворі люди, хрест, щось погане.

З'ясовано, що значення вербалізатора *неонацисти* (Додаток К3) більше розуміють чоловіки (45%). Вони асоціюють його із суб'єктом *росіяни* в різних лексичних формах, додаючи ще представників субкультур (*скінхеди*) (34,92%). Жінки теж пов'язують цю лексему з росіянами, але більше звертаються до історичного контексту (*нацисти*) (4,72%). та виявляють свої внутрішні відчуття (*ворожість, жах, залякування, зло, небезпека, щось погане*) (24,78%).

Змінили своє сприйняття до слова-стимулу *неонацисти* загалом у 2014 р. 14,75% респондентів, а у 2022 р. — 20,74%. Переважно реакції *фашисти, нацизм, гітлерівці* було переосмислено на *росіяни, скінхеди, ДШРГ «Русіч», росія*. Найменше міняли свою думку респонденти віком більше 50 років — 10,81% у 2014 р. і 8,11% у 2022 р. Найвищий відсоток тих, хто змінив своє ставлення, — учасники експерименту віком менше 30 років у 2022 р. — 23,76% (додаток Л3).

Приклади ядерних реакцій до слова-стимулу *картелі* відповідно до ТГ: «Суб'єкт» (*росіяни*), «Дія і діяльність» (*репресії, покарання*), «Стан, внутрішні

відчуття» (*насильство, зло, жорстокість*), «Характеристика суб'єкта» (*вбивці, нелюди*), «Сфера функціонування» (*пропаганда*).

На периферії асоціативного поля, з-поміж інших, фіксуємо такі асоціації: *Влад Якушев* (український письменник, автор книги «Карателі» про події російсько-української війни 2015-2016 рр. – прим. Л. Ф.), *іслам, московити, СРСР*, у ТГ «Суб'єкт» (*російські підрозділи, кацапи, москалі, московити, русня, ФСБ*), «Дія і діяльність» (*застосовують покарання, злочини, знущання, терор*), «Стан, внутрішні відчуття» (*пригніченість, страх*), «Характеристика суб'єкта» (*агресори, гвалтівники, кати, мучителі*), «Сфера функціонування» (*російський наратив, політика, правосуддя*), «Історичні паралелі» (*Друга світова війна, НКВС, СС, фашисти, СРСР*).

Усі реакції на слово-стимул *карателі* розташовані в асоціативному полі так:

Ядро (99): *вбивці* (22), *репресії* (13), *росіяни* (13), *жорстокість* (10), *пропаганда* (10), *насильство* (9), *зло* (8), *покарання* (8), *нелюди* (6).

Ближня периферія (38): *погано* (4), *страх* (4), *агресія* (3), *брехня* (3), *війна* (3), *влада* (3), *злочини* (3), *знущання* (3), *кати* (3), *кацапи* (3), *люди, які застосовують покарання* (3), *москалі* (3), *накази* (3), *русня* (3), *той, хто карає* (3), *агресори* (2), *вбивство* (2), *Влад Якушев* (2), *гвалтівники* (2), *Друга світова війна* (2), *злочинці* (2), *людина, яка карає іншу* (2), *мучителі* (2), *НКВС* (2), *негативне ставлення* (2), *помста* (2), *російські підрозділи* (2), *російський наратив* (2), *терор* (2), *терористи* (2), *той, хто карає за злочин* (2), *СС* (2), *фашисти* (2), *фсб* (2).

Дальня периферія (33): *більшовики, велика вітчизняна війна, виконують вирок, військові операції проти власного народу, вороги, втрати, геноцид, іслам, жорстоке ставлення, залякування, конфлікт, маніпуляція, міф, московити, найманці, неправда, окупація, паразити, пригніченість, придушення спротиву населення, підступність, політика, потвори, правосуддя, рашисти, росія, самосуд, смерть, СРСР, суд, суддя, тортури, тюрма*.

Хоча частина респондентів (18,23%) поняття *карателі* ідентифікує як *росіян*, щоправда, деякі жінки (5,3%). «олюднюють» його, називаючи *люди, які*

застосовують покарання, той, хто карає за злочин, людина, яка карає іншу, суддя (додаток К4).

Між 2014 і 2022 рр. найбільше переосмислили поняття *карателі* респонденти віком 30-50 років і ті, кому менше 30-ти — 21,52% і 31,65% та 15,84% і 26,73% відповідно. Серед учасників експерименту, які мають понад 50 років, більша частина змінила своє ставлення у 2014 р. (24,32%), а у 2022 р. таких було вже менше (18,91%) (додаток Л4). Переважно зміни відбулися на рівні переосмислення реакції *фашисти*, замість якого з'явилися *російська армія, політика, злочинці, страх, росіяни, фсб* тощо.

Слово-стимул *націоналісти* в більшості респондентів (85,84%) викликало позитивні асоціації. Ядро асоціативного поля складають найбільш частотні реакції, що дають характеристику *патріот, патріоти (46)* та *люблять і відстоюють державу, націю, мову, цінності, історію, традиції (11)*. Далі йде асоціація, що належить одночасно до ТГ «Суб'єкт» і «Історичні паралелі» — *Степан Бандера (11)*. Серед ядерних вербалізованих реакцій є такі, що належать до ТГ «Дія і діяльність» (*боротьба за волю і незалежність*), «Стан, внутрішні відчуття» (*незалежність*), «Сфера функціонування» (*державна, інтереси країни і держави, ідеологія*).

У периферії виявлено більше асоціацій, але меншої частотності, що належать до ТГ «Суб'єкт» (*бандерівці, Азов, Грушевський, Євген Коновалець, Чорновіл, Третя штурмова, Хмельницький, ОУН/УПА, УНА-УНСО*), «Дія і діяльність» (*захист нації, конфлікт, боротьба за права, державотворення*), «Стан, внутрішні відчуття» (*добро, любов до країни, повага, безлад, погано*), «Характеристика суб'єкта» (*ідейні люди, захисники, люди, які мають певні переконання для свого народу, національна гордість, національна самосвідомість, стійкі національні погляди, брудні люди*), «Сфера функціонування» (*влада, культура, політика, пропаганда, суспільство, традиції*), «Історичні паралелі» (*Грушевський, Євген Коновалець, Чорновіл, Хмельницький*). Водночас виявлено дві одиночні реакції, які надають поняттю *націоналісти* негативну характеристику — *безлад, брудні люди* і три реакції *конфлікт*.

Загалом картина асоціативного поля репрезентована так:

Ядро (116): патріот, патріоти (46), люблять і відстоюють державу, націю, мову, цінності, історію, традиції (11), Степан Бандера (11), інтереси країни, держави (9), ідеологія (8), українці (8), патріотизм (7), держава (6), боротьба за волю і незалежність (5), незалежність (5).

Ближня периферія (74): боротьба (4), ідентичність (4), ідея (4), народ (4), активісти (3), бандерівці (3), добро (3), ідейні люди (3), захисник(и) (3), захист (3), захист нації (3), конфлікт (3), культура (3), любов до країни (3), ОУН/УПА (3), цінність нації (3), Азов (2), боротьба за права (2), військові (2), державотворення (2), люди, які мають певні переконання для свого народу (2), незалежність України (2), повага (2), політика (2), політичний рух (2), свобода (2), Україна (2), УНА-УНСО (2), Чорновіл (2).

Дальня периферія (29): безлад, брудні люди, віра, влада, гімн, Грузія, Грушевський, Євген Коновалець, історична пам'ять, життєва позиція, мета, національна гордість, національна самосвідомість, національні інтереси, погано, позиція, політики, праве крило у політичному секторі поглядів, пропаганда, революція, реформи, самоідентифікація, стійкі національні погляди, суспільство, традиції, Третя штурмова, ультраправі, Хмельницький, ціль.

Чоловіки визначають суб'єктами певні групи (*УПА, УНА УНСО, Третя штурмова, українці, народ, активісти, Азов*), а жінки частіше згадують конкретні історичні постаті (*Степан Бандера, Чорновіл, Хмельницький, Грушевський*). Сферу існування стимулу жінки визначають як *ідеологію держави, національний рух, інтереси країни, національну самосвідомість*, а чоловіки — як *владу, державу, життєву позицію, культурну ідентичність, суспільство, ідеологію, ідею, пропаганду, національні інтереси* (додаток К5).

І у 2014, і у 2022 рр. своє ставлення до слова-стимулу **націоналісти** змінила майже однакова кількість респондентів — 19,35% і 19,82% відповідно (додаток Л5). Із них учасники вікової категорії більше 50 років показали ідентичний результат в обох періодах — 16,22% змінили свою позицію, 83,78% не змінювали. Очевидно, йдеться про те, що зміна відбулася у 2014 р., але її вони

зафіксували також у 2022 р. Ця категорія особлива тим, що деяким людям, які певний час перебували під впливом радянської пропаганди, довелося ламати нав'язані стереотипи; і якщо раніше вони сприймали лексему *націоналісти* негативно, то після переосмислення реакції змінили на *патріоти, інтереси країни, боротьба за права, революція*.

Позитивну конотацію містять асоціати, пов'язані зі словом-стимулом **доброволець**. На нього отримано найбільшу кількість реакцій — 235. Найбільш частотні ядерні вербалізовані реакції — це характеристики суб'єкта (*герой (26), патріот (18), захисник (16)*). Суб'єктами найчастіше респонденти визначають *солдат ЗСУ (22)*, а сферу функціонування — *Збройні сили України*.

Жінки більш упевнено надають слову-стимулу **доброволець** суб'єктності (*ЗСУ, ТРО, ДФТГ, воїн, батько*), характеристику суб'єкта (*за покликом серця, людяність, молодець, рятувальник, світла людина*) і визначають дію і діяльність добровольців (*служіння, визвольна боротьба, війна*) (додаток К6).

Асоціативне поле слова-стимулу **доброволець**:

Ядро (154): *герой (26), солдат ЗСУ (22), патріот (18), захисник (16), допомога (9), відвага (7), волонтер (7), особа, яка за власним бажанням робить вибір допомагати (7), відданість (6), сміливість (6), Збройні сили України (5), людина, яка добровільно захищає Батьківщину (5), людина, яка добровільно іде на війну (5), людина, яка жертвує собою (5), повага (5), самопожертва (5)*.

Ближня периферія (54): *людина, яка нічого не хоче за свою роботу (4), мужність (4), хоробра людина (4), добро (3), добровільно себе віддати (3), українська армія (3), честь (3), альтруїзм (2), війна (2), доброта (2), ДФТГ (2), жертовність (2), захист Батьківщини (2), людина, яка допомагає (2), особистість (2), патріотизм (2), молодець (2), рятувальник (2), світла людина (2), сила (2), служіння (2), українець (2)*.

Дальня периферія (27): *АТО, батько, боротьба, братерство, визвольна боротьба, відповідальність, вірить у справедливість, воїн/військовий, героїзм, гідність, гуманність, дія з доброї волі, Донбас, за покликом серця, зброя,*

людяність, незалежність, перемога, радість, РДК, самоорганізація, самурай, сильні духом, символ, солідарність, ТРО, УПА, чеснота.

Попри позитивне сприйняття всіма респондентами слова-стимулу *доброволець* його переосмислення зафіксували у 2014 р. 30,41% респондентів, а у 2022 р. — 35,94% (додаток Л6). Якщо раніше воно викликало реакцію *людина для експерименту* і *волонтер*, то після агресивних дій росії у свідомості учасників експерименту ця лексема набула нових значеннєвих компонентів *український військовий*, *герой*, *воїн*, *захисник*, *патріот*, *відвага*, *допомога*, *вибір*, *братерство*, *Україна*, *сміливість*, *боєць*, *мужність*, *героїзм*, *РДК*, *повага*.

Найбільш неоднозначні реакції в респондентів викликало слово-стимул *ополченець*, що стало результатом російських ПСО. рф через підконтрольні інформгентства з 2014 р. нав'язувала суто позитивну конотацію цього слова, іменуючи ним терористів, які захопили частину Донецької й Луганської областей. Попри реальну ситуацію на сході України, більшість асоціацій на слово-стимул *ополченець*, які надали учасники експерименту, були позитивними і нейтральними: *доброволець* (19), *учасник ополчення* (17), *захисник* (11), *військовий/солдат* (10), *боєць* (6), *борець* (5), *боротьба* (5), *супротив* (5), *цивільний, що взяв до рук зброю* (5), а з негативних у ядрі асоціативного поля розміщені лише *сепаратист* (10) та *днр/лнр* (5).

На периферії фіксуємо вже більше асоціацій, які мають негативну конотацію, зокрема, в ТГ «Суб'єкт» (*гіркін, моторола, донецькі, лугандони*), «Характеристика суб'єкта» (*ворог, зрадник(и), окупант, бойовик, ментально хвора людина, гад, біосміття*). Але в ТГ «Дія і діяльність» є позитивні і нейтральні реакції (*захист, протистояння, самозахист, самооборона*).

Загалом асоціативне поле слова-стимулу *ополченець* представлено так:

Ядро (98): *доброволець* (19), *учасник ополчення* (17), *захисник* (11), *військовий/солдат* (10), *сепаратист* (10), *боєць* (6), *борець* (5), *боротьба* (5), *днр/лнр* (5), *супротив* (5), *цивільний, що взяв до рук зброю* (5).

Ближня периферія (63): *ворог* (4), *зрадник(и)* (4), *повстанець* (4), *війна* (3), *військовий з ополчення* (3), *захист* (3), *окупант* (3), *партизан* (3), *росіянин* (3),

сила (3), співучасник (3), учасник угруповання (3), агресія (2), бойовик (2), гіркін (2), єдність (2), злочинець (2), кацап (2), конфлікт (2), ментально хвора людина (2), протистояння (2), ризик (2), самозахист (2), самооборона (2).

Дальня периферія (27): активність, АТО, біосміття, вбивство, вбивця, відвага, гад, донецькі, допоміжне військо, кримчанин, лідер, лугандони, місцевий боєць, моторола, нападає, оборона, підконтрольний, підтримка, пропаганда, протестант, революціонер, рекрут, російський військовий, російський кадровий резерв, рятувальник, система, терорист.

Чоловіки поняттю *ополченець* надають більш конкретної суб'єктності: *сепаратисти, моторола, гіркін, лугандони, кримчани, російський кадровий резерв, бойовик*. А от серед жінок таких оцінок менше, вони дають переважно нейтральну, а подекуди і дещо позитивну характеристику: *доброволець, партизан, військовий, місцевий боєць, допоміжне військо, самооборона* (додаток К7).

Ставлення до слова-стимулу *ополченець* змінили у 2014 р. 26,27% респондентів, у 2022 р. — 20,74% (додаток Л7). Важко відповісти було 7,83% і 10,14% учасникам експерименту відповідно. Результатом переосмислення асоціацій *вихідець з народу, доброволець* стали вербалізовані реакції *сепаратист, війна, моторола, ворог*.

Отже, аналіз результатів асоціативного експерименту показав, що майже всі запропоновані слова-стимули респонденти сприймають у контексті нинішніх політичних реалій. Звернення до історичних паралелей не є результатом нав'язування кремлівського метанаративу про «велику перемогу у Великій Вітчизняній війні», правонаступницею якої себе вважає рф, а суголосні з тлумаченням у словникових статтях, причому в середньому 30% учасників експерименту змінювали своє сприйняття цих концепт-символів після ключових подій російсько-української війни у 2014 та 2022 рр. Найбільшу кількість інвективних лексичних одиниць (86 %) зафіксовано серед респондентів, які мешкають у регіонах бойових дій.

3.3. Лінгвоксенофобний вимір інформаційно-психологічних операцій рф

Повномасштабна війна росії проти України — це не просто війна з українським народом за українські території. Це спроба вплинути на стан масової свідомості задля зміни глобального балансу сил на власну користь. Примарний «руський мір» отримав чіткі геополітичні обриси. Фактично, це намагання відновити концепт *РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ* та об'єднати території незалежних держав у колишніх кордонах.

Зважаючи на те, що геополітичний дискурс, за С. Артьомовою, містить у собі «усі вербальні і невербальні практики, націлені на формування, вираження чи закріплення ідей розподілу або утримання контролю над простором» [7, с. 104 – 107], росія формує дискурс, який є загрозою досягненням сучасної демократії, а медіакомунікації відображають геополітичну позицію рф. Для досягнення цієї мети, зокрема, спрямовані ПСГО «*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*» і «*росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі*».

Прагматика російського геополітичного дискурсу передбачає пониження, тримання під контролем або завоювання держав, які колись були радянськими республіками. Топоніми радянського періоду в геополітичному дискурсі рф визначаємо як концепти-символи, що є маркерами ПСГО «*Заперечення існування <України> як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*», які набули більш глобального геополітичного характеру і є свідченням лінгвоксенофобної стратегії росії не лише щодо України, а й інших незалежних держав. Ознаками цієї стратегії є: (1) демонстрація вищості й значущості стосовно інших народів, (2) пониження і знецінення народів та (3) приховане спрямування тримати під контролем інші держави і народи.

Контент-аналіз російських медіаджерел засвідчує спроби кремля нав'язати власну концептуальну картину світу як внутрішній, так і зовнішній ЦА. Доказом цього є використання російськими ІА для номінації окремих пострадянських

країн не їх сучасних назв як незалежних держав, а радянських колоніальних топонімів. Зокрема, законодавчо закріплені та визнані міжнародним співтовариством офіційні назви *Молдова*, *Беларусь* і *Киргизстан* замінюють радянськими *Молдавія*, *Білорусія* та *Кіргізія*. Ще одним таким прикладом є використання в російській офіційній риторичній риториці топоніму *Прибалтика* на позначення країн Балтії — Литви, Латвії й Естонії — й обов'язково з негативною конотацією, переважно в контексті підтримки Заходом України в розв'язаній росією гібридній війні. І якщо на початку становлення колишніх радянських республік, у період т.зв. «єльцинської демократії», офіційний кремль та російські медіа писали про візит російського президента в Білорусь [478] та Молдову [473], то вже у 2000 році інший президент — путін — офіційні візити здійснив у Білорусію [353] і Молдавію [354]. Ці лінгвістичні маркери свідчать, що путін прийшов до влади в рф уже з чіткими імперськими амбіціями і з 2000 р. запустив державну машину на їх втілення в життя.

За результатами контент-аналізу з використанням технології Великих Даних з'ясовано, що з початку повномасштабної агресії рф в Україну російські ІА системно вживали колоніальні топоніми *Молдавія*, *Білорусія*, *Кіргізія*, *Прибалтика* (додаток М). Публікації з цими номінаціями подавали регулярно (кілька разів на день, тиждень, місяць) як самі ІА, так і медіа, що передруковували їхні повідомлення: матеріали з топонімом *Молдавія* — 90,32%, *Білорусія* — 95,63%, *Кіргізія* — 86,5%, *Прибалтика* — 87,5% (додаток Н). Це є маркером актуальності теми висвітлення подій у зазначених державах для ІА, системного закріплення в концептуальній свідомості ЦА концептів-символів *МОЛДАВІЯ*, *БІЛОРУСІЯ*, *КІРГІЗІЯ*, *ПРИБАЛТИКА* як складника ІО «*Заперечення існування <України> як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*».

У російському офіційному слововживанні згаданих вище топонімів спостерігаємо когнітивний дисонанс. У всеросійському класифікаторі країн світу Білорусь та Молдова вписані правильно, так як і звучать їхні офіційні назви. А от Киргизстан навіть у класифікаторі зазначений як *Кіргізія* [305]. Топонім *Прибалтика* є симулякрним утворенням, його не існує, оскільки Латвія, Литва та

Естонія є окремими незалежними державами. Але спільне в цих номінаціях одне — на державному рівні, в медіа і вже навіть у наукових колах рф культивують свідоме й навмисне ігнорування законодавства цих держав. Зауважимо ще раз, це стосується не тільки країн, які вийшли з-під контролю росії, але і її союзників, вплив на які кремль боїться втратити.

У листопаді 2009 р. в Мінську відбулося засідання об'єднаної колегії міністерств юстиції росії й Білорусі, на якому учасники ухвалили рішення рекомендувати російським медіа, міністерствам і відомствам уживати номінації *Білорусь* замість *Білорусія*. Російська сторона намагалася виправдатися тим, що назву *Білорусія* вживають за «історичною звичкою», а не як вияв «великодержавного шовінізму» і пообіцяла провести експертизу документів держорганів рф із цього питання та надіслати відповідні листи в медіа [541]. Це рішення було формальним і ситуації не змінило. У 2014 році уродженець Білорусі Кирил Лапінський, який проживав на той час у москві, подав до суду кілька позовів про визнання некоректним вживання російськими медіа назви *Білорусія* щодо його батьківщини. Тоді ж видання TJournal проаналізувало, як інформаційні агентства і федеральні ЗМІ називають цю державу у своїх повідомленнях. Наприклад, РИА Новости понад 4 тис. разів ужили *Білорусія* і лише 295 — *Беларусь*, у РБК зафіксовано понад 6 тис. згадок у «радянському» варіанті проти 788 в офіційному. ТАСС навіть не згадували, оскільки для цього інформгентства *Білорусія* — єдиний варіант слововживання [394]. Суд позови Лапінського відхилив, але у грудні того ж року трапився цікавий факт: Міністерство закордонних справ Білорусі у своєму акаунті в твіттері попросило колег із ООН використовувати назву *Республіка Білорусь* відповідно до прийнятих в організації норм. Такою була реакція на повідомлення в російськомовному профілі ООН у цій соцмережі, де було вжито назву *Білорусія* [435]. Аналогічних звернень офіційного Мінська до рф не зафіксовано і це логічно виглядає в геополітичних реаліях тісного співіснування двох диктаторських режимів, один із яких не проти домінування іншого.

А от до Киргизстану, або Республіки Киргизія, в росії ставлення ще більш принизливе. Неіснуючу назву *Kirgizia* не лише вживають у документах, виступах та повідомленнях офіційного кремля і, відповідно, медіа. Саме так ця країна вписана у Всеросійському класифікаторі країн світу. Серед російських філологів побутує думка, що в російській фонетиці «ы» не поєднується з «к». Загалом це хибне твердження, оскільки в «Толковом словаре живого великорусского языка» Даля є більше 25 слів, які починаються зі складу *кы*: *кыза, кырлик, кычан, кыса, кыршень* тощо [313, с. 592 – 593]. В «Толковом словаре русского языка» Д. Ушакова зафіксоване слово *кыргызы* [315, с. 828], у більш сучасному «Большом академическом словаре русского языка» також є *кыкаты, кыс, кыш* [296].

В рф сьогодні є як мінімум 6 населених пунктів з таким складом у назвах: *Кизил, Кира, Кирен, Китманово, Китовка, Киштим (Кызыл, Кыра, Кырен, Кытманово, Кытовка, Кыштым)*. Тож проблем із топонімом *Киргизстан* не мало б виникати.

Киргизькі активісти руху «Баштан Башта» вважають таку ситуацію «постколоніальним булінгом» — пасивною й активною агресією щодо країн, які колись були колоніями, спрямованою проти незалежного статусу цих держав [468]. А креативне агентство з Бішкека розробило спеціальне розширення для браузера, яке автоматично виправляє слово *Kirgizia* на *Киргизстан*, перекреслюючи російський аналог червоною лінією [447].

Комунікативну стратегію тримання під контролем щодо Молдови рф почала формувати одразу після розпаду СРСР. Попри те, що 27.08.1991 р. прийнято Декларацію про незалежність Республіки Молдова, російські політики, державні діячі, медіа й далі використовують у своїх виступах та публікаціях радянський топонім *Молдавія*. Навіть якщо місцеві проросійські політики у своїх зверненнях, дописах та інтерв'ю вживають офіційну назву, то російські ІА під час цитування всеодно змінюють на радянську. Наприклад, 1.03.2017 р. офіційний сайт Президентури Молдови публікує матеріал за результатами візиту тогочасного Президента республіки, проросійського політика Ігоря Додона до москви, цитуючи його: «Вчора російська влада прийняла рішення розпочати міграційну амністію для молдавських громадян. Зокрема, для тих громадян Молдови, щодо

яких раніше було застосовано заборону на в'їзд, у тому числі тих, хто вчинив адміністративне порушення, ці «заборони» будуть скасовані» [389]. Натомість РІА Новості цю інформацію подає так: «“Як ви знаєте, під час зустрічі з президентом Російської Федерації Владіміром Путіним обговорювалася окрема тема щодо мігрантів. Учора прийнято рішення щодо амністії по мігрантах з Молдавії”, — сказав Додон у середу на брифінгу» [383].

Російські ж чиновники безальтернативно вживають номінації *Молдавія* лише з однією метою — політичною. Так вони демонструють свою підтримку путіну в імперському бажанні повернути колишні радянські республіки під свій вплив, продовжуючи його стратегію приниження, знецінення і контролю. Адже Молдова стала однією з перших держав після розпаду Радянського Союзу, у якій кремль спробував утримати контроль, підтримуючи квазідержавне утворення — Придністровську Молдавську Республіку. Надаючи інформаційну, політичну, фінансову та військову допомогу, рф понад три десятиліття підтримує сепаратистів, блокуючи таким чином Молдову в її євроінтеграційному поступі [8, с. 208]. На тлі побоювань, що зусилля Молдови позбутися тотального російського впливу матимуть успіх, путін, з-поміж інших засобів протидії використовує лінгвістичні маркери, які мали б «заякорити» її радянський статус залежної від москви другорядної республіки. Тому й повернув у геополітичний та медіадискурси топонім Молдавія як норму, що одразу підхопили всі державні інституції рф, офіційні ІА і, відповідно, підконтрольні медіа. У такій ситуації остаточний вердикт щодо правильного слововживання мали б винести російські лінгвісти. І навіть були спроби. Зокрема, доцентка кафедри стилістики російської мови факультету журналістики московського державного університету О. Кара-Мурза пояснювала, що правильно говорити «в Молдові», оскільки «Радянський Союз як держава імперського типу розпався, і на його руїнах виникли нові держави, які взяли собі нові імена саме як суверенні, нові соціально-політичні одиниці» [362]. Проте ці пояснення залишили поза увагою не тільки російська влада та медіа, а й широке коло підконтрольних кремлю науковців. Дискурс-аналіз статей російських дослідників із різних

галузей, які вивчають процеси в Молдові, за останні п'ять років довів тенденції умовного поділу наукових досліджень за трьома групами.

Перша (менш чисельна) вживає офіційну назву *Республіка Молдова* [372; 551]. Друга використовує лише топонім *Молдавія*, зокрема, якщо йдеться про дослідження на кшталт «Дестабілізація російсько-молдавських відносин в період СВО» [414] чи «Молдавію вбудовують у східноєвропейський «пояс оборони» НАТО» [418]. Третя умовна група [419] намагається балансувати, тому, поряд із вживанням *Республіка Молдова* винятково в назвах офіційних документів цієї держави, в текстах пише *Молдавія*.

Окрім лінгвістів, про вживання правильних офіційних назв держав мали би дбати і російські дипломати, які відповідають за зовнішньополітичні стосунки між країнами. Проте вони теж є учасниками російського геополітичного дискурсу, комунікативними стратегіями якого є демонстрація зверхності, приниження і тримання під контролем держав, які кремль вважає своєю історичною власністю. Наприклад: Консульський інформаційний портал мзс рф на сторінці, присвяченій Молдові, в розділі «Інформація про країну» поряд із офіційною назвою *Республіка Молдова* використовує радянський топонім *Молдавія* [463]. А раднику МЗС і Євроінтеграції Молдови Ігорю Захарову у квітні 2023 р. довелося публічно нагадати офіційній представниці мзс рф Марії Захаровій про дипломатичний протокол: «Перш за все, не Молдавія, а Молдова!» [455]. І те, що з 18.01.2024 р. у Кишинівського аеропорту змінили аббревіатуру в системі міжнародних кодів — з російськомовної назви Кишинєва KIV на RMO (що означає Республіка Молдова) [370] — також не вплинуло на риторику офіційного кремля. путін відверто маніпулює, звинувачуючи проєвропейське керівництво офіційного Кишинєва у «повній втраті ідентичності країни», наголошуючи, що зберегти цю ідентичність можна тільки в межах СНД [513], іншими словами, під незмінним керівництвом москви.

Таке ж когнітивно-прагматичне спрямування в сучасному російському офіційному й медійному дискурсах має номінація *Прибалтика*. Небажання кремля змиритися із суверенністю Литви, Латвії та Естонії призвело до того, що

велика кількість споживачів медіаконтенту в росії не розуміє відмінності між цими державами, але знає про «країни Прибалтики», які, за словами представників вищого керівництва рф, є прикладом русофобських настроїв і виявів неонацизму [458].

Як зазначає П. Лавринец, назва *Прибалтика* містить москвоцентричну орієнтацію, імперіалістичний погляд російської держави на свою окраїну, позбавлену політичної суб'єктності [515]. На думку литовського філософа Г. Мажейкіса, в росії вважають, що країни Балтії перебувають у перехідному стані і тому коли-небудь повернуться до союзу з рф, а поняття *Прибалтика* — це симулякр, політичний артефакт [324]. У відповідь президент російської асоціації прибалтійських досліджень М. Межевич заявив, що формулювання *країни Балтії* — це намагання литовських діячів «нав'язати свій мовний стандарт чужій країні» і звинуватив політичні еліти Литви, Латвії та Естонії у «спотворенні фактів минулих і сучасних стосунків росії і Прибалтики» [557].

За результатами контент-аналізу з використанням технології Великих Даних, з'ясовано, що протягом 2022 – 2023 рр. топонім *Прибалтика* використано російськими ІА в негативній конотації РІА Новости – 75%, Интерфакс – 74%, Украина.ру – 80,4%, ТАСС – 72% (додаток О).

Також лінгвістичним маркером знецінення і контролю, притаманним ще радянському дискурсу, є номінація *Алма-Ата*. Попри те, що на офіційному сайті посольства Республіки Казахстан у рф чітко й безальтернативно зазначено місто *Алмати* [323], російське керівництво і медіа вживають радянське *Алма-Ата* [409]. Казахстанські медіа пояснюють, що російський варіант цього топоніма є штучним продуктом колоніалізму. І йдеться не про транслітерацію і граматичні правила, якими в таких випадках намагаються прикриватися російськи лінгвісти, адже номінація *Алма-Ата* в перекладі з казахстанської звучить як дивне об'єднання двох слів — *яблуко* і *дід*. Натомість *Алмати* трансформоване з *Алмали* і означає 'яблуневий'. Колись на місці, де тепер розташоване це місто, росли яблуневі сади [319].

Зауважимо, що Казахстан — найбільша з колишніх радянських республік у Центральній Азії, яка межує з державами, що претендують на гегемонію у світовій геополітиці — рф та Китаєм. Тож утримувати його під своїм впливом для

кремля надзвичайно важливо, зокрема, участю в ОДКБ (організація договору про колективну безпеку — військово-політична міжнародна організація, до якої входять Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія та Таджикистан. Вірменія призупинила свою участь 2024 року) та ЄАЕС (митний союз ЄАЕС або просто Митний союз (рос. Таможенный Союз, ТС) — форма міждержавної торгово-економічної інтеграції країн Євразійського економічного союзу, куди входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан та росія). У січні 2022 р. росія разом з іншими країнами-учасниками організації колективної безпеки відправила до Казахстану «миротворчі сили ОДКБ» для придушення протестів проти підняття ціни на зріджений газ, а також незадоволення діями влади та економічною нерівністю. Російські ІА активно висвітлювали ці події і вже традиційно використовували в повідомленнях лінгвістичні маркери *Алма-Ата* й *Киргізія* [397]. Казахстанський політолог Д. Сатпаєв вважає, що конфлікт росії з Україною у 2014 році, який переріс у повномасштабну війну, розпочався саме тому, що Україна відмовилася вступати до ЄАЕС та обрала європейський курс розвитку. Тож офіційна Астана боїться зміни свого зовнішньополітичного вектору [416]. Це є наочним прикладом використання лінгвістичних маркерів зверхності в російському геополітичному дискурсі для демонстрації контролю над колишніми радянськими республіками.

На граматичному рівні також простежуємо тоталітарне маркування російського геополітичного дискурсу — використання прийменника *на* з топонімом *Україна*. Відповідно до правил російської мови, вживання прийменника *в* у просторовому значенні пов'язано з уявленням про обмежений простір, а за відсутності цього значення вживають прийменник *на*. З адміністративно-географічними назвами у знахідному та місцевому відмінках вживають прийменник *в*. Тільки один виняток є із цього правила — стосовно України, як позначення її несуб'єктності, країни «великої росії» [341]. Нормою «на Україні» *користуються* (за винятком деякого часу в 1990 роках) росіяни не лише в побуті, але й у офіційних державних документах, медіа тощо. Доказ того, що ця мовна ситуація є предметом не граматики, а геополітичного дискурсу —

вживання прийменника «в» зі словосполученням «республіка Україна» як позначенням складової тодішнього СРСР, а також частин її території, які рф визнає своїми суб'єктами («в Донбасі») [219].

Отже, контент-аналіз російських ІА довів некоректне вживання топонімів радянського походження *Молдавія, Білорусія, Киргізія* замість законодавчо закріплених та визнаних міжнародним співтовариством офіційних назв *Молдова, Беларусь і Киргизстан*. Окрім того, зафіксовано використання топоніма *Прибалтика* на позначення країн Балтії — Литви, Латвії й Естонії, що має переважно негативну конотацію в дискурсах, присвячених підтримці Заходом України в розв'язаній росією війні. На граматичному рівні також простежуємо тоталітарне маркування російського геополітичного дискурсу — використання прийменника *на* з топонімом *Україна*. Топоніми радянського періоду в геополітичному дискурсі рф є маркерами демонстрації росії своєї вищості й значущості стосовно інших народів, які вийшли з-під контролю кремля, та їх приниження і знецінення, а також тримання під контролем тих держав, вплив на які рф потенційно може втратити. Це явище, що містить ознаки прихованої вербальної агресії й відображає лінгвістичний вимір війни, яку веде росія проти України і світової демократії загалом, пропонується визначити як *лінгвоксенофобія*.

Висновки до розділу 3

У межах дослідження ролі символів і мовних знаків, що використовували в ПСО рф проти України протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. за допомогою російських ІА, розглянуто механізми сугестивізації символів, стратегії деконструкції української національної та експансії російської символіки, проаналізовано концепт-символи, які формують деструктивні міфи, а також

проаналізовано мовні стратегії, які рф застосовує не лише проти нашої Держави, а й щодо інших країн, які колись входили до складу СРСР.

Установлено, що російські ІА цілеспрямовано знецінюють українські національні символи, використовуючи різні маніпуляції: техніки оманливої інформації, знецінення і приниження та прийоми анонімізації, фальсифікації й іронії. Паралельно вони активно поширюють власну символіку, яка візуалізує російську владу, у публікаціях про встановлення прапорів рф і квазідержавних утворень «днр» / «лнр» на українські державні об'єкти, пам'ятники, будівництво інфраструктурних об'єктів, перейменування топонімів тощо за допомогою технік «наклеювання ярликів», багаторазового повторення, «проголошеного пророцтва», «ефекту ореолу». Особливого значення у процесі проведення ПСО надавали сакралізації окремих маргіналізованих осіб, які стали символами війни на Донбасі, та використанню особливого маркування військової техніки латинськими літерами *V*, *Z* і *O* як символів т. зв. «спеціальної воєнної операції». Виявлено, що російські ІА використовують у своїх публікаціях мультимодальні символи (слово, зображення, об'єкти), спрощуючи складні ідеї й викликаючи сильні емоції, такі як патріотизм і ненависть, задля об'єднання ЦА в коло «своїх» і протиставлення «чужим».

З'ясовано, що основні концепти-символи, на яких базувався контент російських ІА в межах ПСО «Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології» протягом досліджуваного періоду були *ДОБРОВОЛЕЦЬ*, *КАРАТЕЛЬ*, *НАЦИСТ*, *НАЦІОНАЛІСТ*, *НЕОНАЦИСТ*, *ОПОЛЧЕНЕЦЬ*, *ФАШИСТ*, які фактично належать до військової лексики і є вторинними номінаціями у репрезентації опозиції *СВОЇ – ЧУЖІ*. За результатами вільного асоціативного експерименту виявлено, що значна частина українських респондентів змінила своє сприйняття цих понять після ключових подій 2014 та 2022 рр., пов'язаних з агресією рф проти України. Нові значеннєві компоненти 'бойовик', 'кацани', 'кремль', 'лнр/днр', 'москалі', 'московити', 'путіністи', 'рашисти', 'росія', 'русня', 'руській мір', 'сепаратисти', а також 'український військовий', 'герой', 'воїн', 'захисник', 'патріот', 'відвага', 'допомога', 'вибір', 'братерство', 'Україна',

‘сміливість’, ‘боєць’, ‘мужність’, ‘героїзм’, ‘РДК’, ‘повага’, зафіксовані за результатами асоціативного експерименту, не представлені в лексикографічних джерелах.

Також встановлено розширення парадигмальної рамки ПСО *«Заперечення існування <України> як суверенної держави, її історії, культури, суб’єктності»* на інші пострадянські країни, що виявляється у свідомому й навмисному використанні російськими ІА не їхніх офіційних назв, а радянських колоніальних топонімів — *Молдавія, Білорусія, Кіргізія, Прибалтика*. Така стратегія спрямована на намагання рф нав’язати як внутрішній, так і зовнішній ЦА власну концептуальну картину світу.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне розв'язання важливого наукового завдання — визначення на основі критичного дискурс-аналізу специфіки інформаційно-психологічних операцій рф в умовах гібридної війни проти України та з'ясування типології міфів і наративів, що їх забезпечують, окреслення особливостей застосування лінгвосугестивних технік у реалізації технологічного дискурсу російських ПСО у період підготовки агресії та вторгнення росії в Україну (кінець 2013 – початок 2024 рр.). Здобуті результати, реалізована мета і виконані завдання дослідження уможливили формулювання таких основних висновків:

1. Визнано, що в умовах повномасштабної російської агресії в нашу Державу українська лінгвістика переорієнтовується на розв'язання практичних питань протидії інформаційно-психологічним впливам рф. Зокрема, предметом дослідження стають сугестивні засоби впливу деструктивної і терапевтичної спрямованості, лінгвосугестивні технології та когнітивні механізми впливу в гібридній війні, комунікативні стратегії, тактики, жанрова й мовна специфіка ПСО, лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти дискурсу російсько-української інформаційної війни, інтертекстуальність та інтердискурсивність російського воєнного наративу.

Теоретичні підходи до вивчення лінгвосугестивних технологій інформаційної війни в сучасній лінгвістиці ґрунтуються на визнанні того факту, що інформаційно-психологічна війна відбувається за допомогою великої кількості ПСО, спрямованих на зниження готовності нашої Держави та її союзників активно чинити опір ворогу. Технологічність дискурсу російських ПСО забезпечена лінгвістичним інструментарієм: міфами, наративами як деструктивними технологіями впливу, лінгвосугестивними техніками і прийомами, агресивними комунікативними стратегіями, концептами-символами, що симулякрізують реальність. Аналізувати ПСО ворога запропоновано в парадигмі *міф — наратив — лінгвосугестивні техніки*.

Також запропоновано феномен ІІСО вивчати в міждисциплінарному вимірі; із позицій лінгвістики *інформаційно-психологічні операції* запропоновано визначити як технологічний дискурс, що містить комплекс спланованих, узгоджених заходів впливу на свідомість і поведінку людини з використанням засобів, форм і методів поширення інформації, і спрямований на контроль над свідомістю і поведінкою визначених ЦА з метою деморалізації й дезорієнтації противника та успішного проведення власних соціально-політичних і воєнних дій.

Маркерами технологічного дискурсу ІІСО рф, які застосовують російські інформаційні агенції в реалізації комплексних заходів задля досягнення воєнно-політичних цілей керівництва держави-агресорки, визначено такі: системне використання сугестивних технологій, фейкових повідомлень, мову ворожнечі, лінгвоксенофобію, нав'язування стереотипів і ярликів, надмірне уживання символів. Виявлено лінгвосугестивні техніки, які використовують ІА в процесі впровадження ІІСО: *багаторазове повторення, викривлена інтерпретація історичних фактів, генералізація, делегітимаційне маркування, (історична) демонізація, дискредитаційний фреймінг, ідеологічна стигматизація, емоційна ескалація, «ефект ореолу», «ефект якоря», знецінення і приниження, катастрофізація, маніпулятивна метафоризація, маніпулятивне перенесення номінацій, маніпулятивна фразеологізація, «наклеювання ярликів», негативна емоційна фреймізація, оманлива інформація, переконання аудиторії, підміна понять, «проголошене пророцтво», рефреймінг контексту, риторичні запитання, симуляція, хибна дихотомія.*

Запропоновано комплексну методичку дискурс-аналізу ІІСО, впроваджуваних російськими ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр., що реалізована у кілька етапів:

І. Критичний дискурс-аналіз дослідження ідеологічних смислів та стратегій легітимації міфів і наративів російських ІІСО, що охоплює: 1) когнітивно-прагматичний аналіз побудови системи російських ІІСО, напрямів і алгоритмів деструктивного впливу міфів і наративів ІА; 2) контекстуально-інтерпретаційний аналіз лінгвосугестивних технік і прийомів, на яких ґрунтується деструктивний контент російських ІА; 3) контент-аналіз із використанням технології Великих

Даних дискурсу ІА щодо кількості й динаміки використання в публікаціях пропагандистських конструктів, які стали основою деструктивних міфів і наративів.

II. Мультиmodalний наративний аналіз системи символів російських ПІСО, що передбачає: 1) концептуальний аналіз символів, що формують деструктивні міфи і наративи російських ІА; 2) семантичний та лексикографічний аналізи лексем-вербалізаторів концептів *ДОБРОВОЛЕЦЬ, КАРАТЕЛЬ, НАЦИСТ, НАЦІОНАЛІСТ, НЕОНАЦИСТ, ОПОЛЧЕНЕЦЬ, ФАШИСТ*, згаданих у контенті російських ІА; 3) асоціативний експеримент щодо набуття зазначеними вербалізаторами нових значеннєвих компонентів в українському лінгвокультурному середовищі в умовах російсько-української війни й російських ПІСО; 4) семіотичний аналіз сугестивізації символів *V, Z і O* в дискурсі російських ІА; 5) контент-аналіз із використанням технології Великих Даних за допомогою інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс російських ІА щодо взаємозалежності російських медіа в поширенні деструктивних міфів, прогнозування подальшого розвитку медійної ситуації щодо просування деструктивного наративу *«Громадянська війна на Україні»*, конотативного вживання радянського топоніма *Прибалтика* та наявності топонімів радянського походження *Молдавія, Кіргізія, Білорусія, Прибалтика* в публікаціях російських ІА у період 2021 – 2023 рр.

III. Узагальнення результатів дослідження та висновки про специфіку проведення ПІСО російськими ІА в період кінця 2013 – початку 2024 рр. із застосуванням *загальнонаукового методу індукції*.

2. Обґрунтовано, що протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. у медіадискурсі російських інформаційних агенцій циркулювали дві базові ПІСО — *«Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності»* і *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»*, які оперативно пристосовували до актуальних поточних ситуацій через наративи, вкладені в попередньо сконструйовані міфи. Їхній перебіг відбувався відповідно до моделі класичної інформаційної операції, етапи якої передбачають зондування інформаційної ситуації, створення інформаційного плацдарму, інформаційної агресії задля виведення противника з рівноваги, інформаційного домінування та адаптації.

Доведено, що в дискурсі російських ІА інформаційно-психологічні операції впроваджують у когнітивно-прагматичному вимірі, представленому стійкою тріадою *міф — наратив — сугестивні техніки*, яку супроводжують два основні типи комунікативних стратегій — негативації «чужих» і позитивації «своїх». Їхньою базовою платформою є бінарна опозиція *СВОЇ – ЧУЖІ*.

Установлено взаємозв'язок між міфами й наративами російських ІА, що демонструє як їхню подібність, так і відмінність. Так, спільними їх ознаками є прагматична організація у форматі розповіді, що навіює ЦА сприйняття певних подій, ситуацій, ідей у вигідному маніпуляторам вимірі, і когнітивна спрямованість на деструктивне смислоутворення через деструктивне пояснення явищ. Серед відмінностей зафіксовано циклічність організації міфу та лінійність наративу. З'ясовано, що міф є першоджерелом наративу, а також інтерпретацією реальності за допомогою знаків і символів, з якої формують наративи.

3. Установлено, що основою міфологізованої організації російських ІА є міфи, умовно поділені на дві категорії: 1) *історичні*, які ґрунтуються на інтерпретації історичних подій минулого; та 2) *новітні*, що створені на основі суспільно-політичної ситуації сьогодення.

Для ІА «*Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності*» саме історичні міфи стали засадничими. Вони не лише пояснюють певні події та явища з політико-історичного боку, а й коригують ціннісні орієнтири для виправдання територіальної експансії та дегуманізації українського народу. Міф «*Відродження на Україні нацизму і фашистської ідеології*» актуалізує в колективній пам'яті як внутрішніх, так і зовнішніх ЦА болісні події Другої світової війни з відповідними емоціями, відчуттями й переживаннями. Тому маніпулятивне перенесення номінацій *нацисти* й *фашисти* на офіційну владу, Сили оборони і все населення України, з одного боку, та суто позитивний відтінок *добровольці* й *ополченці* на сепаратистів — з іншого, забезпечує сугестивний вплив на внутрішні ЦА з метою додати рішучості й агресії, а на зовнішні — лояльності до дій рф.

Зафіксовано, що через міф *«Україна — частина триєдиного народу великої руської нації»* росія намагається реалізувати територіальні й культурно-історичні претензії до України, переписуючи цілі пласти історичної дійсності та одночасно демонструючи дві діаметрально протилежні комунікативні стратегії — зверхність, знецінення і приниження української нації та переконання у її схожості й спільності з російською.

Доведено, що для виправдання воєнної агресії рф інтенсивно використовувала в медіадискурсі підконтрольних інформаційних агенцій ПСГО *«росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»*, забезпечуючи її новітніми міфами, які, на відміну від історичних, не мають сакральності, є адаптованими до конкретних ситуацій. Їх за допомогою сугестивних технік та мовних засобів використовують для заперечення міждержавного характеру агресії перед міжнародною спільнотою (*«Дерусифікація і знищення російськомовних громадян на Україні»*, *«Громадянська війна на Україні»*), створення штучної підстави для *«захисту»* та глобального протистояння з *«колективним Заходом»* (*«Проект анти-росія: США і НАТО штовхають Україну розпочати війну проти рф»*, *«НАТО оточує росію і стоїть у неї на порозі»*).

4. Розроблено умовну класифікацію сталих тематичних груп наративів, які виконують роль змістового наповнення деструктивних міфів у дискурсі ПСГО рф. Ці групи є мультифункційними, оскільки здатні одночасно обслуговувати кілька ідеологічних міфів. Установлено, що кожна із цих груп має своє специфічне деструктивне завдання, а саме: група (а) *«Дискредитація ЗС України, української влади, народу»* фокусована на тиражуванні сюжетів про нібито *«злочини»* військовослужбовців, тотальну корупцію та неспроможність державних інститутів і спрямована на делегітимізацію суб'єктності України й підриє воли до спротиву; група (б) *«Залежність України від росії»* апелює до міфів про історичну, культурну та економічну вторинність України і спрямована на заперечення права держави на суверенний вибір та євроінтеграційний вектор; група (в) *«Обвинувачення України у руйнуванні відносин з росією»* побудована на інверсії ролей *«агресор-жертва»* і використовує звинувачення в провокаціях та порушенні домовленостей для

перекладання відповідальності за війну на українську сторону; група (г) «Демонстрація “підступності України та Заходу” і “величі росії”» вибудовує жорстку бінарну опозицію, де рф постає як «миротвориця», а Україна — безвольний «пішак» у руках західних акторів; група (г) «Підрив єдності та співпраці між Україною і її союзниками» транслює образ України як «токсичного» та ненадійного партнера, що має призвести до повної міжнародної ізоляції України і припинення військово-технічної допомоги; група (д) «Розбрат всередині України» акцентує на штучно роздутих суперечностях між регіонами, мовними та етнічними групами, що має активізувати руйнування внутрішньої стійкості держави через стимулювання паніки і зневіри.

Контент-аналіз дискурсу російських ІА довів, що протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. ці медіа поширювали такі ключові наративи — складники виявлених ПСО: *«Звірства українських військових», «Військові злочини щодо мирного населення Донбасу», «Збройний переворот і незаконне захоплення влади на Україні», «росія змушена була підтримати своїх людей на Україні», «Сучасну Україну створив Радянський Союз», «Економіка України не вистойить без російського ринку», «Україна готується напасти на Росію», «Україна не дотримується Мінських угод, нагнітаючи ескалацію конфлікту», «Криза на Україні — це геополітичні інтереси США», «Мета США — віддалити європейців від росії», «Захід веде інформаційну війну проти росії», «Американські біолабораторії на Україні», «росія докладає титанічних зусиль для досягнення миру», «Україна — ненадійна партнерка», «Україна погрузла в корупції і тому не варто з нею мати справу», «На Донбасі помирають люди з вини української влади», «У Донецькій і Луганській областях ніхто не підтримує київську владу», «Українців від кризи врятує тільки політика путіна», «Євроінтеграція веде Україну до краху», «Українська влада готується втекти із вкраденими європейськими грошима».* Всі ці наративи сукупно формують агресивне інформаційне середовище, яке атакує аксіологічну систему об'єкта впливу, трансформуючи індивідуальні переконання в задані стереотипи.

5. Обґрунтовано когнітивно-прагматичну роль символів у процесі міфологізації й наративізації ПСО в дискурсі російських ІА. Виявлено дві ключові стратегії, які рф

застосовує для сугестивізації символів. Перша — стратегія деконструкції і десакралізації символів опонента — є цілеспрямованою атакою на українську семіотику, що об'єднує націю, культуру та історичну пам'ять (Гімн, Тризуб, мову, військову символіку) через іронію, фальсифікацію та знецінення. Друга — стратегія експансії власної символічної системи у «зону впливу» опонента — спрямована на візуалізацію присутності російської влади на тимчасово окупованих територіях шляхом агресивного маркування простору прапорами рф, пам'ятниками «ввічливим людям» та історичним постатям російського імперського й радянського тоталітарного періодів, використання інфраструктурних об'єктів як символів («кримський міст»), сакралізацію маргінальних осіб на кшталт терориста «мотороли» (А. Павлова), образ якого прагматично можна вписати в російський архетип Івана-дурака (національно-культурний код «свого» простака), що полегшує його прийняття внутрішньою ЦА. Сигналом зовнішньої експансії є використання під час повномасштабного вторгнення латинських літер Z, V і O на російській військовій техніці, як маркування зон впливу, що виходять за межі України (Молдова, країни Балтії). Цю гіпотезу підтверджують дестабілізаційні зусилля рф у цих регіонах у 2024 р.

Установлено, що структурну основу деструктивних міфів і наративів у контексті російських ПСО формують концепти-символи, зокрема прив'язані до міфу про «велику Перемогу у війні з фашизмом». З їх допомогою рф намагається замінити ціннісні орієнтири ЦА, створивши викривлену реальність, де агресія розтлумачена як «справедливість». Результати вільного асоціативного експерименту, під час якого 217 респондентів фіксували реакції на дискурсоутворювальні концепти російських ІА *ДОБРОВОЛЕЦЬ*, *КАРАТЕЛЬ*, *НАЦИСТ*, *НАЦІОНАЛІСТ*, *НЕОНАЦИСТ*, *ОПОЛЧЕНЕЦЬ*, *ФАШИСТ*, довели, що сприйняття понять «нацист» чи «ополченець» радикально змінилося після 2014 та 2022 років. Сформувалися нові семантичні компоненти: у відповідь на російські стимули українці продукують пейоративні одиниці ('рашисти', 'русня', 'кацапи', 'московити', 'путіністи'), тоді як поняття «доброволець» тепер нерозривно асоційоване із захисниками України.

6. *Лінгвоксенофобію* визначено як форму прихованої вербальної агресії, що виявляється в демонстративному несприйнятті та знеціненні незалежних держав.

Маркерами такого колоніального дискурсу є системне вживання граматичної конструкції «на Україні» для підкреслення територіальної несамостійності нашої Держави, а також уживання радянських колоніальних топонімів *Білорусія, Молдавія, Кіргізія* і симулякра *Прибалтика* із суто з негативною конотацією.

7. З'ясовано, що використання військової лексики в контенті російських інформаційних агенцій має виразно лінгвокультурний характер і слугує інструментом формування та закріплення ідеологічних наративів. Центральним механізмом цього впливу є апеляція до дискурсу «великої вітчизняної війни», що забезпечує емоційно впізнавану рамку для легітимації гібридної агресії проти України. Військова лексика виконує не лише номінативну, а й світоглядно-формувальну функцію. Її системне використання сприяє конструюванню потрібної агресору інтерпретації сучасних подій і створює мовне підґрунтя для виправдання агресивних дій рф.

Отже, лінгвістичний аналіз ІПСО в медіадискурсі російських ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр. підтверджує абсолютну сталість методів впливу на ЦА, яка виражена в повторенні базових міфологем, що швидко адаптують до певного контексту. Це свідчить про довгострокову стратегію когнітивної підготовки до збройної агресії. Симбіоз міфологізації й наративізації перетворює інформаційний простір на поле бою інформаційно-психологічної війни. Дискурси, що продукують російські ІА, пропонують готові когнітивні шаблони, і мова є не лише каналом передавання даних, а й інструментом впровадження ідеологічних конструктів у підсвідомість. Тому вкрай потрібно переосмислити й проаналізувати російські міфологеми на рівні мови, символи та історичні наративи, оскільки лінгвістичний вимір війни є не менш важливим за кінетичний. Перспективу подальших досліджень убачаємо у стратегічній протидії таким загрозам: системній роботі з виявлення і деконструкції семіотичних зв'язків між наративними подіями та їхніми глибинними міфологічними архетипами. Адже деструктивні технології міфологізації, що застосовує рф для ІПСО в медіадискурсі російських інформаційних агенцій, становлять екзистенційну загрозу не лише для України, а й для світового правопорядку. Розуміння лінгвістичної природи цих маніпуляцій є ключем до захисту національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамчук Н., Букіна Н., Шульська Н. Типологічні маркери інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах війни в медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського*, 2023. Т. 34 (73). № 1 Ч. 2. С. 268 – 273. DOI: [10.32782/2710-4656/2023.1.2/422](https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/422).
2. Аккурт В. Методи маніпулятивного впливу у лінгвістиці. *Науковий вісник ПНПУ імені Костянтина Ушинського*, 2020. № 30. С. 5 – 23.
3. Аналітика нарративного дискурсу: навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Кеба, Р. Семелюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 200 с.
4. Андрєєва І. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи наряду. *Одеський лінгвістичний вісник*, 2016. Вип. 7. С. 3 – 8.
5. Андрієнко О. Соціальні міфи: поняття, структура та основні характеристики. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2008. № 2 (38). С. 4 – 12.
6. Андрущенко В., Силадій І. Поняття педагогічного дискурсу в сучасних наукових дослідженнях. *Вища освіта України*, 2018. № 1. С. 5 – 10.
7. Артёмова Є. Геополітичний дискурс як специфічний різновид політичної дискурсивної комунікації. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*, 2012. Вип. 192. С. 104 – 107.
8. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України*, 2015. № 1 (75). С. 207 – 216. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/aslanov_nevyznani.pdf.
9. Бандровська О. “There is no new Russia”: Семіотика і війна в британській літературі і культурі ХХ – початку ХХІ століття. *Іноземна філологія*, 2024. Вип. 137. С. 246 – 255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/infil_2024_137_25.
10. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.

11. Бондаренко О., Гречко С. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 332 – 353.

12. Бороденко О. Символізація міфічного простору в філософії Ернста Кассіра. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2021. Вип. 43. С. 14 – 18. DOI: [10.24919/2522-4700.43.2](https://doi.org/10.24919/2522-4700.43.2).

13. Брехунець Н. Етнологічні та етнокультурні студії Леоніда Залізняка: історіографічний дискурс. *Етнічна історія народів Європи*: збірник наукових праць. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. Вип. 58. С. 100 – 105.

14. Бульвінський А. Українські землі в московській державній та зовнішньополітичній доктрині XV–XVII ст. *Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри: аналітичний альманах* / за заг. ред. А. Кудряченка. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. Ч. 1. 332 с.

15. Бурбело В. Про моделювальні засади дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*, 2015. Вип. 1. С. 104 – 119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2015_1_12.

16. Бурбело В. Сучасні концепції дискурсу та лінгвопрагматичні засади дискурсології. *Вісник «Іноземна філологія»*, 2002. Вип. 32 – 33. С. 79 – 84.

17. Бялик В. Концептуальна vs мовна картина світу: взаємодія та взаємовплив. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 2019. Вип. 175. С. 524 – 530.

18. Верголяс О. Напрями вдосконалення правового забезпечення спеціальних інформаційних операцій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 215 – 221. Вип. 65. DOI: [10.24144/2307-3322.2021.65.39](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.39).

19. Веденєєв Д., Семенюк О. Система впливу на суспільну думку населення Донбасу зі сторони російських органів психологічних операцій (2014 – 2021 рр.).

Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів; Торунь: Liha-Press, 2022. С. 73 – 76.

20. Вишницька Ю. Трансформація архаїчного міфу у сучасному соціумі: огляд проблеми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Ордієнка: Філологічні науки.* Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. Вип. 33. С. 67 – 70.

21. Вітюк Н. Особливості дискурсу політичної пропаганди в умовах інформаційно-психологічної війни. *Збірник наукових праць: психологія,* 2016. № 21. С. 29 – 38.

22. Гай-Нижник П. «Неонацизм» у публічній риториці В. Путіна: динаміка сенсових змін (2004 – початок 2022 рр.). *Політичні дослідження / Political Studies,* 2014. № 1 (7). С. 110–134. DOI: [10.53317/2786-4774-2024-1-6](https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-6).

23. Головатий М. Політична міфологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2006. 144 с.

24. Горбенко Ю. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету,* 2021. Вип. 10. С. 32 – 38.

25. Гребенюк А. Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського,* 2021. Вип. 61. С. 128 – 139.

26. Григоренко Т. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови: монографія. Умань: ПП Жовтий, 2010. 216 с.

27. Гундорова Т. Проявлення Слова. Київ: Критика, 2009. 447 с.

28. Гурковський В. Механізми використання дезінформації в умовах російської гібридної агресії. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації,* 2016. № 4. С. 16 – 23. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1393>.

29. Давиденко І., Концептосфера «внутрішній світ людини» в мовній картині світу українців: дис. ... канд.філолог.наук. Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, 2011. 243 с.

30. Дарморіз О. Пропаганда як складник сучасної соціальної міфотворчості. *Вісник Львівського університету*, 2017. Вип. 15. С. 43 – 48. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2017/7.pdf.
31. Дацюк С. Семантична війна проти путінської Росії. *Хвиля*, 27.01.2015. URL: <http://hvylya.net/analytics/society/semanticheskaya-voynaprotiv-putinskoy-rossii>.
32. Деміфологізація історії та творення міфів в українській науці та публічному просторі: колективна монографія / наук. ред. О. Салата, Ю. Ковбасенко. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 200 с.
33. Денисевич О. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету. *Волинь – Житомирщина*, 2010. № 22 (2). С. 334 – 340. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22\(2\)_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22(2)_44).
34. Денисюк С. Міфи російської пропаганди в інтерпретації Юрія Шевельова. *Українознавчий альманах*, 2024. Вип. 35. С. 43 – 48. DOI: [10.17721/2520-2626/2024.35.5](https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.35.5).
35. Ділай А. Стратегічні комунікації оборонно-безпекового сектору в умовах інформаційного протистояння: дис. ... д.філософ. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. 290 с.
36. Джиджора Є. Мовленнєві технології пропаганди: навчально-методичний посібник. Одеса: Одеський національний університет імені Івана Мечникова, 2022. 118 с.
37. Дзьобань О. Маніпулятивний характер інформаційного середовища сучасного суспільства. *Інформація і право*, 2014. № 3. С. 5 – 12. DOI: [10.37750/2616-6798.2014.3\(12\).272556](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3(12).272556).
38. Довганик О. Особливості розуміння міфу в теоріях інтелектуалів кінця XIX – середини XX століття. *Культурологічна думка*, 2024. № 26. С. 41 – 52. DOI: [10.37627/2311-9489-26-2024-2.41-52](https://doi.org/10.37627/2311-9489-26-2024-2.41-52).
39. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Київ: Основи, 2001. 113 с.

40. Єрмоленко А. Аргументативний дискурс у культурі суспільного діалогу. *Культура діалогу: національний круглий стіл / Центр досліджень політичних цінностей*. Харків: Фоліо, 2021. С. 7 – 20.
41. Загнітко А. Містифікація в системі маніпулятивних тактик. *Записки з українського мовознавства*, 2024. № 31. С. 288 – 301. DOI: [10.18524/2414-0627.2024.31.309449](https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309449).
42. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1 – 4. 388 с. URL: <http://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/251>.
43. Задорожний Г. Консцієнтальна війна — провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*, № 1 (40). 2021. С. 199 – 206. DOI: [10.37405/1729-7206.2021.1\(40\).199-206](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).199-206).
44. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Київ : Видавництво «Обереги», 2004. 480 с.
45. Зварич І. Міф у генезі художнього мислення. Чернівці: Золоті литаври, 2002. 236 с.
46. Зеленін В. Історичний міфодизайн як психотехнологія сучасної інформаційно-психологічної війни: базові постулати, завдання та структура міфотворення. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць*, 2018. № 1 (7). С. 58 – 73.
47. Зражевська Н. Оповідні стратегії сучасного медіатексту. *Соціальні комунікації: теорія і практика / Social Communications: Theory and Practice*, 2022. № 14 (1). С. 53 – 70. DOI: [10.51423/2524-0471-2022-14-1-10](https://doi.org/10.51423/2524-0471-2022-14-1-10).
48. Іван Мазепа і Полтавська битва. Українська історія, спотворена Росією. *Тексти*. 2021. URL: <https://texty.org.ua/articles/103963/ivan-mazepa-i-poltavska-bytva-ukrayinska-istoriya-spotvorena-rosiyeyu>.
49. Іванченко М. Структура асоціативного поля концепту ЗРАДА в англійській мові. *Львівський філологічний часопис*, 2024. № 16. С. 73 – 77. DOI: [10.32447/2663-340X-2024-16.11](https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-16.11).

50. Іваньо І., Колодна А. Мистецтво слова і психологія творчості в естетичній концепції О.О. Потебні. *Естетика і поетика слова*. Київ: Мистецтво, 1985. С. 5 – 31.
51. Івасишина Т., Андерсон І. Військова лексика: класифікація, прагматика, переклад (на матеріалі української та польської мов). *Вісник науки та освіти*, 2023. № 10 (16). С. 38 – 46. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-10(16)-38-46.
52. Івасишина Т. Дискурс інформаційної війни в сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Вісник науки та освіти*, 2025. № 3 (33). С. 306 – 319. DOI: 10.52058/2786-6165-2025-3(33)-306-319.
53. Івасишина Т. Семантичний потенціал слова як інструмент інформаційно-психологічних операцій. *Вісник науки та освіти*, 2026. № 4 (46). С. 935 – 946. DOI: 10.52058/2786-6165-2026-4(46)-932-941.
54. Івасишина Т.А., Комарова О.С. Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*, 2023. № 1 (6). С. 30 – 35.
55. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія / за заг. ред. В. Горбуліна. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.
56. Інформаційно-психологічне протиборство: підручник / за заг. ред. В. Бедь, В. Петрика. Київ: ПАТ «ВІПОЛ», 2018. 386 с.
57. Казакова Т. Про співвідношення понять «пражурналістика» і «публічна сфера». *Культура народів Причорномор'я*, 2007. № 101. С. 178 – 181.
58. Каліщук Д. До проблеми типології дискурсу. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*, 2007. № 4. С. 50 – 53.
59. Карнаух С. Лінгвосугестивні технології інформаційної війни (до визначення поняття). *Записки з українського мовознавства: збірник наукових праць*, 2024. Вип. 31. С. 392 – 406. DOI: [10.18524/2414-0627.2024.31.309459](https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309459).
60. Карнаух С. Доктрина «Русський Донбас»: лінгвосугестивний вплив і реальні погрози. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки і оборони: проблеми, досвід, перспективи*: збірник матеріалів V Міжнародної науково-

практичної конференції. Київ: Національний університет оборони України, 2024. С. 107 – 108.

61. Карнаух С. Лінгвосугестивні технології впливу в доктринальних документах РФ. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія та практика*, 2024. Вип. XLIX. С. 61 – 76. DOI: [10.17721/APULTP.2024.49.61-76](https://doi.org/10.17721/APULTP.2024.49.61-76).

62. Карнаух С. Лінгвосугестивні технології інформаційної війни: дис. ... д.філософ. Київ: Національна академія СБ України, 2025. 316 с.

63. Карнаух С. Концептуалізація поняття інформаційна війна: від військових доктрин до лінгвістичних досліджень. *Folia Philologica*, 2024. Вип.7. DOI: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7>.

64. Кеніз А. , Кеніз В. Сучасні військові ІПСО: комунікативна типологія. *Записки з українського мовознавства*, 2025. Вип. 32. С. 284 – 295. DOI: 10.18524/2414-0627.2025.32.337365.

65. Кирилюк О. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти: дис. ... д.філол.н. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023. 483 с.

66. Кирилюк О. Засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки ТНУ імені Володимира Вернадського*, 2021. Т. 32 (71). № 4. Ч. 1. 2021. С. 24 – 28. DOI: [10.32838/2710-4656/2021.4-1/05](https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/05).

67. Кирилюк О. Мовні засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2021. Т. 32 (71), № 4 (1). С. 24 – 28.

68. Киричук Л. Прагмакогнітивні особливості стереотипів як засобів маніпуляції в публіцистичному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 2009. С. 195 – 199.

69. Кіца М. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види вплив на аудиторію. *Наукові записки: Соціальні комунікації*, 2016. Вип. 1 (52). С. 281–287.

70. Кобиленко Н. Метафора в міфологічному дискурсі. *Лінгвістика*, 2012. № 3 (2). С. 18 – 24.

71. Ковалевська-Славова А. Інформаційні війни: комунікативно-патогенна специфіка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2024. Т. 35 (74). № 2. Ч. 1. С. 26 – 32. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.2.1/06.

72. Ковалевська-Славова А. Комунікативна структура сучасних ПСО. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2023. Т. 34 (73). № 2. Ч. 2. С. 23 – 28. DOI: 10.32782/2710-4656/2023.2.1/05.

73. Ковбасенко Ю., Філоненко Д. Стратегії десакралізації імперських міфів засобами художньої літератури. Деміфологізація історії та творення міфів в українській науці та публічному просторі: монографія. Львів; Торунь: Liha-Pres, 2021. 197 с.

74. Колесник О. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.

75. Компанцева Л. «Битва наративів» як маркер гібридної війни (контент-аналіз інформаційного простору Харківщини). *Записки з українського мовознавства*, 2024. Вип. 31. С. 329 – 340.

76. Компанцева Л. Лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2020. Вип. 40. С. 119 – 139.

77. Компанцева Л. Лінгвістична експертиза соціальних мереж: підручник. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. 318 с.

78. Компанцева Л. «М'яка сила» Росії як медійна стратегія. *Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: 7БЦ, 2024. С. 241 – 274.

79. Компанцева Л. Психолінгвістичний опис технологічного дискурсу нових медіа. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 2018. № 23 (2). С. 120 – 131. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/82/62>.

80. Компанцева Л.. Сугестія та контрсугестія в організаційних та гібридних війнах. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 78 – 123.

81. Компанцева Л. Феномен психологічних операцій як концепція та дискурс (на матеріалі лінгвістичних культур безпеки НАТО та Російської Федерації). *Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 2020. № 27 (2). С. 174 – 194. DOI: [10.31470/2309-1797-2020-27-2-174-194](https://doi.org/10.31470/2309-1797-2020-27-2-174-194).

82. Кондратенко О. Історичне становлення та сутність російського імперського експансіонізму. *Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри: аналітичний альманах / за заг. ред. А. Кудряченка*. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. Ч. I. 332 с.

83. Кондрико А. Наративна семіотика в системі методів дослідження медіатексту/дискурсу. *Наукові записки Інституту журналістики*, 2014. Т. 54. С. 268 – 271.

84. Концептуалізація пам'ятійного дискурсу в умовах російсько-української війни: аналітична записка / відп. ред. Р. Голик, Г. Дидик-Меуш та ін. Львів: НАН України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича, 2024. 150 с.

85. Корнеєв В. Комунікаційні технології як засоби проектування соціальної дійсності. *Наукові записки Інституту журналістики*, 2014. Т. 56. С. 176 – 181.

86. Костусяк Н., Навальна М., Межов О. Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі. *Slavia Orientalis*, 2023. Vol. LXXII. № 4. С. 893 – 905. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218956889>.

87. Костусяк Н., Навальна М. Російсько-українська війна в об'єктиві мови: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 340 с.

88. Костюк І. Культура ХХІ століття у полоні міфологій: причини та перспективи. *Вісник ЛНАМ*, 2016. Вип. 29. С. 37 – 46.

89. Кравченко Н.. Наратив як дискурс: категорії, функції, методи дослідження в ракурсі сучасного дискурс-аналізу. *Одеський лінгвістичний вісник*, 2014. № 4. С. 134 – 139.

90. Кузнєцова Г. Деякі аспекти вивчення мультимодальності в політичному дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2017. Вип. 4. С. 193 – 197.

91. Кузьменко В. Лінгвокультурні параметри концепту «військовий» в романі у віршах «Берест» Анатолія Шкуліпи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2025. Т. 36 (75). № 4. Ч. 1. С. 56 – 60. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.4.1/10.

92. Кузьменко В. Метафорична репрезентація концепту «військовий» у заголовках новинних повідомлень: формування наративів у медіадискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2025. Т. 36 (75). № 3. Ч. 1. С. 34 – 38. DOI:10.32782/2710-4656/2025.3.1/07.

93. Кузьменко В. І. Мова як інструмент і мішень: роль пропаганди в інформаційно-психологічних операціях РФ (на матеріалі медіа тимчасово окупованих територій). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія, 2026. № 77. С. 78 – 81. DOI: [10.32782/2409-1154.2026.77.17](https://doi.org/10.32782/2409-1154.2026.77.17)

94. Курило В., Савченко С., Караман О. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України: монографія. Київ: Талком, 2018. 240 с.

95. Кутуза Н. Гіпноіндуктори впливової формули позитивації у соціальному рекламному дискурсі. *Записки з українського мовознавства*, 2024. № 31. С. 353 – 363. DOI: [10.18524/2414-0627.2024.31.309454](https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309454).

96. Кутуза Н., Тельпіс Д. Дезінформація як складник ІПСО в медіадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*, 2023. № 30. С. 282 – 292. DOI: [10.18524/2414-0627.2023.30.283887](https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283887).

97. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 1997. 335 с.

98. Левченко О., Гриців Н. Інтертекстуальність та інтердискурсивність російського воєнного наративу: пропаганда vs лінгвістика. *Нова філологія*, 2023. № (90). С. 54 – 63. DOI: [10.26661/2414-1135-2023-90-8](https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-8).

99. Легеза О. Концепція міфу у творчості Ролана Барта. *Вісник Львівського університету*, 2019. Вип. 23. С. 54 – 59.

100. Лисиченко Л. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.

101. Лисичкіна І. Мас-медійні особливості побудови ефективного нарративу як інструмента стратегічних комунікацій. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*, 2019. № 26 (2). С. 224 – 242.

102. Лист Гетьмана Богдана Хмельницького, надісланий з Черкас до царя Алексея Михайловича, із повідомленням про перемоги над польським військом. *Павло Гай-Нижник: особистий сайт*. URL: <https://hai-nyzhnyk.in.ua>.

103. Литвиненко О. Тотальна війна по-путінські: «гібридна» війна РФ проти України. *Національна безпека і оборона*, 2016. № 9 – 10 (167 – 168). С. 60 – 63.

104. Лікарчук Н., Лікарчук Д. Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2022. Вип. 9. С. 157 – 171. DOI: [10.31866/2616-745X.9.2022.265457](https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265457).

105. Лопушинський І., Момоток О., Татарченко О. Титульна (Українська) нація: потреба законодавчого закріплення в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій*, 2023. № 7. DOI: [10.54929/2786-5746-2023-7-01-14](https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-14).

106. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: КАЛАМАР, 2017. 268 с.

107. Магалецький А. Міф про Велику Вітчизняну війну як засіб впливу російської пропаганди в сучасній гібридній війні проти України. *ІНТЕРМАРУМ: історія, політика, культура*, 2020. Вип. 8. С. 121 – 139. DOI: [10.35433/history.11208](https://doi.org/10.35433/history.11208).

108. Максименко С., Назар М. Ментальні засади протистояння російській агресії в гібридній війні: монографія. Київ: Видавництво «Людмила», 2024. 91 с.

109. Малик І. Когнітивна війна: людська свідомість як поле бою. *Регіональні студії*, 2024. № 39. С. 45 – 50. DOI: [10.32782/2663-6170/2024.39.7](https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.39.7).

110. Мартинюк А. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: Харківський національний університет імені Василя Каразіна, 2011. 196 с.

111. Марунченко О. Інформаційна війна в сучасному політичному просторі: дис. ... канд. політ. наук. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського, 2012. 208 с.

112. Матюшенко О., Марченко В. Мова ворожнечі як соціокультурний та лінгвістичний феномен. *Молодий вчений*, 2021. № 10 (98). С. 343 – 348. DOI: [10.32839/2304-5809/2021-10-98-72](https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-10-98-72).

113. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / уклад. Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 326 с.

114. Ментальні викривлення заважають нам в житті – як їх виявити і подолати. *Освіта нова*, 28.06.2022. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5566-mentalni-vykryvlennia-zavazhaiut-nam-v-zhytti-ikh-vyavyty-i-podolaty>.

115. Митрополит Іларіон. Історія української літературної мови. Вінніпег: Наша культура», 1949. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/ogienko/ogienko.pdf>.

116. Мишанич М. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: історія інтерпретації та розмежування понять. *Матеріали V Міжнародному конгресі українців (м. Чернівці, 26 – 29 серпня 2002 р.)*. Донецьк, 2002. С. 28.

117. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету*, 2016. Вип. 38. С. 97 – 105.

118. Навальна М. Інновації в текстах українських масмедіа воєнної тематики. *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: монографія*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 59–76.

119. Нерсесян Г. Інформаційні спецоперації в умовах війни в історії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Володимира Вернадського*, 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 223 – 228.

120. Невельська-Гордєєва О., Нечитайло В. Маніпуляції як засіб інформаційно-психологічного впливу в інформаційній війні. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*, 2021. № 3. С. 71 – 83.
121. Нікітіна А., Барилова Г., Кравченко М. Риторика. Старобільськ, 2021. 99 с.
122. Ніколаєнко Н., Василевич Ю., Комарчук О. Комунікативні стратегії інформаційної складової російсько-української війни. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2019. Вип. 8 (392). С. 47 – 55.
123. «Образ ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах (XX – XXI ст.): монографія / за заг. ред. В. Мороза. Київ: Центр учбової літератури, 2024. 257 с.
124. Огієнко І. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англomовних дослідників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 2012. Вип. 23. С. 98 – 102.
125. Ожеван М. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети*, 2016. № 4. С. 30 – 40.
126. Онобль Е. Зіткнення пам'яті і конфлікт наративів. *Контур*, 2024. URL: <https://kontur.media/aunoble>.
127. Осипенко В. Основні напрями дослідження дискурсу в мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. *Нова філологія*, 2023. № 90. С. 69 – 74. DOI: [10.26661/2414-1135-2023-90-10](https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-90-10).
128. Павленко Т. Рашизм та символіка воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну: характеристика та перспективи протидії. *Проблеми сучасних трансформацій*, 2023. № 7. DOI: [10.54929/2786-5746-2023-7-01-03](https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-03).
129. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
130. Павлов Д. Особливості технологій політичної пропаганди. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2018. Т. 21. № 2. С. 141 – 149. DOI: [10.15421/171828](https://doi.org/10.15421/171828).
131. Павлюх М. Методи та засоби російсько-української інформаційної війни (2014 – 2022): міфи і риторика пропаганди. *The Russian-Ukrainian War (2014– 2022): Historical, Political, Cultural-Educational, Religious, Economic, and*

Legal Aspects: Scientific Monograph. Riga: Baltija Publishing, 2022. С. 1017 – 1026.
DOI: [10.30525/978-9934-26-223-4-127](https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-127).

132. Папуша І. *Modus ponens. Нариси з наратології*. Тернопіль: Крок, 2013. 259 с.

133. Парахонський Б., Яворська Г. *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія*. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

134. Пашкова Н. Еволюція співвідношення термінів знак і символ у загальній семіотиці, лінгвістиці та культурології. *Культура і сучасність: альманах*. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. № 1. С. 32 – 38.

135. Петрик В. Сутність і особливості проведення спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*, 2009. № 3 (6). С. 71 – 75.

136. Підкамінна Л. Мовні засоби психологічного впливу пропаганди. *Сучасний лінгвістико-інформаційний дискурс: мовні засоби, наративи, символи, персоналії: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*. Львів; Торунь: Liha-Pres, 2024. 100 с.

137. Підлущкий О. Міфи російської інформаційної війни проти України. *Наукові записки Інституту журналістики*, 2017. Т. 2. С. 13 – 21.

138. Пірошенко С., Слоневська І. Онтологічний статус міфу в матриці культури. *Матеріали міжнародної наукової конференції*. Riga, 2021. С. 29 – 32.
DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-178-7-7>.

139. Покальчук О. Палаюча «житниця Європи»: причини, розвиток та наслідки російської інформаційної війни в Україні. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої*. Київ: Національна академія СБ України, 2021. С. 166 – 189.

140. Полторак В., Стадник А. Пропаганда та її місце в процесі ведення інформаційних війн. Основні форми пропагандистського впливу: пряма пропаганда, джинса, пабліситі, пропаганда 2.0. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*, 2020. Т. 3. № 1. С. 126 – 138.

141. Полюжин М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*, 2009. Вип. 121. С. 80 – 89.
142. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ: Yakaboo Publishing, 2024. 288 с.
143. Попадюк І. Русські: архетип і ідентичність. *Незалежний культурологічний часопис «і»*, 14.08.2018.
URL: <https://ji-magazine.lviv.ua/2018/popadyuk-russkie.htm>.
144. Почепцов Г. Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом. *Політичний менеджмент*, 2008. № 4. С. 3 – 11.
URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pocheptsov_naratyv.pdf.
145. Почепцов Г. Не читайте чужих наративів. *Детектор медіа*, 20.10.2022.
URL: <https://detector.media/infospace/article/203940/2022-10-20-ne-chytayte-chuzhykh-naratyviv>.
146. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харків: Фоліо, 2018. 420 с.
147. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
148. Почепцов Г. Теорія комунікації. Київ: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
149. Приходько А. Концептивна проєкція семантики. *Studia Philologica*, 2013. Вип. 2. С. 11 – 16.
150. Пріцак Л. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648 – 1657 рр. Харків: Наукове видавництво «Акта», 2003. 493 с.
151. Пробийголова Н. Міфологізація масової свідомості під час політичної кризи. *Вісник Львівського університету*, 2014. Вип. 4. С. 89 – 97.
152. Радевич-Винницький Я. Лігвоцид як форма геноциду. Київ: Українська видавнича спілка імені Юрія Липи, 2011. 78 с.
153. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: 7БЦ, 2023. 232 с.
154. Рентген наративів: велика вітчизняна війна. *Propastop*, 21.08.2023.
URL: <https://www.propastop.org/ru/2023/08/21/%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%>

[D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%8F%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2.](#)

155. Римар Н. Наративні стратегії художньої прози Ніни Бічуї: дис. ... канд. філол. н.. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2016. 230 с.

156. Різун В. Теорія масової комунікації. Київ: Просвіта, 2008. 260 с.

157. Розвод Е. Методи дослідження лінгвокультурних концептів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2015. Вип. 4. С. 91 – 99.

158. Романюк О. Геноцидна риторика: переосмислення та покарання. *Інститут масової інформації*, 21.11.2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/genotsydna-rytoryka-pereosmyslennya-ta-pokarannya-i57079>.

159. Романюк О. Дискурс як інтерактивна комунікативна діяльність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2016. Т. 1. № 24. С. 149 – 152.

160. Романюк О. Мова пропаганди у спектрі сучасної лінгвістики. *Mova v suspil'stvì: semantika, sintaktika, pragmatika* / Ed G. Macûk, Ì. Mitnik. Lublin Wydawnictwo KUL, 2019. P. 75 – 85. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_advanced_training_fil.pdf.

161. Руда О. Поширення українсько-польських історичних міфологем у польській історіографії кінця XIX – першої третини XX ст. *Wieki Stare i Nowe*, 2012. Вип. 9. С. 114 – 128.

162. Рябчук А., Хурцидзе Т. Застосування дискурс-аналізу в сучасних соціальних дослідженнях. *Наукові записки НаУКМА*, 2023. Т. 6. С. 3 – 15. DOI: [10.18523/2617-9067.2023.6.3-15](https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.3-15).

163. Савчук А. Пітер Померанцев: «Мета російської пропаганди — щоб ніхто нікому не довіряв». *Українська правда*, 31.03.2015. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/03/31/7063251>.

164. Савчук Р. Семіозис авторських нарративних технік і тактик у французькому художньому текстотворенні XIX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 2019. № 38. Т. 2. С. 126 – 128. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_2/35.pdf.

165. Сазонова Я. Опонент очима антивакцинологів: лінгвістичний вимір маніпулятивної стратегії навішування ярликів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2022. № 1 (31). С. 70 – 74. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31.14>.

166. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. Горбуліна. Київ: НІСД, 2016. 496 с.

167. Селіванова О. Засади сучасної лінгвометодології. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*, 2007. Вип. 5. С. 6 – 15. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/581>.

168. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

169. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу): дис. ... докт. філол. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. 443 с.

170. Серажим К. Еволюція понять «текст» і «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. Ужгород: Ліра, 2000. Вип. 3. С. 198 – 203.

171. Сизонов Д., Бабенко А. Лінгвоправовий аспект рекламної комунікації в Інтернеті. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 2025. Вип. 44. С. 12 – 19. DOI: [10.18524/2307-4558.2025.44.343833](https://doi.org/10.18524/2307-4558.2025.44.343833).

172. Сизонов Д. Інтенсифікація медичних термінів у ЗМІ: від ковідного до мілітарного періоду. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2025. Вип. 50. С. 63 – 74. DOI: [10.17721/APULTR.2024.49.63-74](https://doi.org/10.17721/APULTR.2024.49.63-74).

173. Сизонов Д. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia Linguistica*, 2013. Вип. 7. С. 389 – 393.

174. Сизонов Д. Медійна фразеологія мілітарного періоду: латентні смисли та нові контексти. *Україністика дома й у світі: на вістрі часу: колективна монографія* / гол. ред. А. Архангельська. Оломоуць, 2025. С. 143 – 166.

175. Сизонов Д. Мовні інновації як вербальні ідентифікатори часу: медіалінгвістичний аспект. *Philological Education and Science: Transformation and Modern Development Vectors: Scientific Monograph*. Riga: Baltija Publishing, 2024. P. 359 – 372.

176. Сизонов Д. Мультиmodalність та інтертекстуальність: точки перетину в рекламі мілітарного часу. *Лінгвістичні дослідження?* 2025. Вип. 63. С. 170 – 184. DOI: [10.34142/23127546.2025.63.13](https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.13).

177. Сизонов Д. Терміносистема сучасної медіалінгвістики в міждисциплінарних контактах. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2023. Вип. 46. С. 100 – 111.

178. Силадій І. Ресурси і стимули педагогічного дискурсу в сучасному українському. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Київ: Гілея, 2018. Вип. 4. С. 54 – 62.

179. Сімович О. Символ – значення – словник: шляхи інтерпретації. *Gwary Dziś*, 2018. № 10. С. 111 – 125. DOI: <https://doi.org/10.14746/gd.2018.10.9>

180. Скотт Л. Як автократи маніпулюють історією, щоби втриматися у владі. *Coda*, 28.07.2022. URL: <https://www.codastory.com/ru/autocrats-history-2>.

181. Слухай Н. Лінгвістичні виміри східнослов'янського міфу: психологічні асоціативи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2002. Вип. 5. С. 41 – 52.

182. Слухай Н. Неоміфи у віртуальному просторі сучасної України. Деструктивні стратегічні комунікації: механізми їх комплексної оцінки та нейтралізації. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*, 2017. № 1 (21). С. 200 – 206.

183. Слухай Н. Роль міфу в організації сучасного масмедійного простору. *Літературна мова у просторі національної культури*. Київ: Київський університет, 2004. С. 107 – 115.

184. Слухай Н. Символ в кругу смежных и близкородственных понятий. *Слово. Символ. Текст*. Киев: Київський університет, 2006. С. 172 – 183.

185. Слухай Н. Склад і структура ідеологічної матриці російських медіа. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2021. С. 13 – 25.

186. Слухай Н. Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини. Київ: Вид. дім Д. Бураго, 2019. 248 с.

187. Слухай Н. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових праць, 2002. № 7. С. 462 – 470.

188. Смержевська О. Міфологія війни: Мистецькі образи та смисли. *Українознавчий альманах*, 2022. Вип. 30. С. 108 – 114. DOI: [10.17721/2520-2626/2022.30.15](https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.15).

189. Снитко О. Битва наративів у медіапросторі України воєнної доби. *Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2024. С. 301 – 332.

190. Снитко О., Гречка С. Битва наративів у сучасному медіапросторі України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2022. № 44. С. 86 – 117. DOI: [10.17721/APULTR.2022.44.86-117](https://doi.org/10.17721/APULTR.2022.44.86-117).

191. Снитко О., Кононихіна Г. Проекти тотального соціального зомбування в інформаційному просторі України. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 402 – 420.

192. Снитко О., Погорілова М. Мультиmodalні тексти сугестивної спрямованості в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми лінгвістики: теорія і практика*, 2023. Вип. 47. С. 6 – 31.

193. Снитко О. Сучасна інформаційно-психологічна онлайн війна у парадигмах лінгвістики впливу. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 177 – 225.

194. Сніцаренко П. Інформаційна операція Збройних Сил України як інтегруюча форма воєнних дій в інформаційному просторі. *Наука і оборона*, 2020. Вип.1. С. 37 – 42. DOI: 10.33099/2618-1614-2020-10-1-37-42.

195. Сотников А. Маніпулятивний вплив у сучасному медіадискурсі. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка.*, 2016. Т. 2. № 5. С. 104 – 107.

URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2016/NV_2016_5-2/27.pdf.

196. Стасевська О. Історична пам'ять та соціальний міф як форми інтерпретації минулого. *Вісник Національного університету імені Ярослава Мудрого*, 2019. № 1. С. 165 – 181.

197. Степанова Л., Янь Ю. Наративно-дискурсивний підхід в аспекті мистецької педагогіки. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені Костянтина Ушинського*, 2019. Вип. 3 (128). С. 110 – 116.

198. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2018. 517 с.

199. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2021. 500 с.

200. Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2024. 492 с.

201. Сугестивні технології маніпулятивного впливу / за заг. ред. Є. Скулиша. Київ: Видавничий дім «СКІФ», 2023. 248 с.

202. Суріна Г. Функціонування міфу і наративу в сучасній масовій свідомості. *Грані*, 2016. № 3. С. 6 – 10.

203. Сучасні технології нейролінгвістичного програмування / за заг ред. С. Гнатюка, О. Смирнова, В. Петрика. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 200 с.

204. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій / за заг. ред. В. Петрика. Київ: Росава, 2006. 208 с.

205. Сюта Г. Лінгвософія опозиції «свій — чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*, 2023. № 2. С. 3 – 34.

206. Сюта Г. Мислеобраз «війна» в українській мовній картині світу: оновлення лінгвоментальних профілів. *Україністика дома й у світі: на вістрі часу*: колективна монографія / за ред. А. Архангельської. Оломоуц: Університет імені Ф. Палацького, 2024. С. 17 – 36.

207. Сюта Г. Мова і мовна свідомість у час війни: стійкість і змінність маркерів національної ідентичності. *Лінгвософія українських текстів XXI століття*: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. С. 361 – 443.

208. Сюта Г. Соціокультурні та лінгвістичні координати феномену «мова спротиву»: український вимір. *Мови і мовознавство у XXI столітті: нові явища – нові завдання*: колективна монографія / за ред. Є. Карпіловської, Л. Кислюк. Київ: Інститут української мови НАН України, 2025. С. 273 – 294.

209. Тараненко К. Засоби вираження прихованої агресії в комунікації. *Закарпатські філологічні студії*, 2019. Вип. 7 (1). С. 35 – 38.

210. Тараненко О. Троп. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія, 2004. 820 с.

211. Твердохліб О., Гайович Г. Сугестія та її прояви в сучасному інформаційному просторі держави. *Науковий вісник: Державне управління*, 2022. № 1(11). С. 222 – 239. DOI:10.33269/2618-0065-2022-1(11)-222-239.

212. Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції Російської Федерації проти України — основні етапи та цілі. *Вісник Львівського університету*, 2019. Вип. 46. С. 206 – 213.

213. Тельпіс Д. Комунікативна тактика позитивного самооцінювання в інформаційно-психологічних операціях: маркери реалізації в медіадискурсі. *Наукові записки*, 2025. Вип. 215. С. 348 – 355. DOI: 10.32782/2522-4077-2025-215-45.

214. Терлюк І. Українська державність: формування національної державно-правової традиції. Друга половина XVI – початок XX ст.: монографія. Львів : ТЗОВ «Галицька видавнича спілка», 2022. 480 с.

215. Ткаченко Г. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 454 – 460.

216. Токарська А. Герменевтико-комунікативні концепти тлумачення правових текстів у ЗМІ і ЗМК. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2014. № 782. С. 59 – 64.

217. Тріщук О. Наукові підходи до вивчення різних типів дискурсу. *Технологія і техніка друкарства*, 2017. Вип. 4. С. 69 – 83.

218. Федоренко Л. Війна наративів: риторика агресора на початку російсько-української війни (на матеріалі російських інформгентств). *Folia Philologica*, 2025. Вип. 9. С. 41 – 52. DOI: 10.17721/fovia.philologica/2025/9/6.

219. Федоренко Л. В Україні чи на Україні: великоросійський шовінізм у лінгвістичному вимірі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2023. Вип. 47. С. 152 – 168. DOI: [10.17721/APULTR.2023.47.152-168](https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.47.152-168).

220. Федоренко Л. «Гуляй, тату, – завтра свято» або як позбутися кривавих обіймів «старшого брата». *Рекомендації та кращі кейси впровадження стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник / заг. ред. Л. Компанцевої*. Київ: 7БЦ, 2023. С. 174 – 179.

221. Федоренко Л. Р. Історичний дискурс – когнітивна зброя України». *Когнітивна безпека в системі забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції*. Київ: Національний університет оборони України, 2024. С. 110 – 111.

222. Федоренко Л. Лінгвогендерний фокус початку російсько-української війни. *Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах*

війни: практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2025. С. 348 – 355.

223. Федоренко Л. Лінгвоксенофобний вимір російського геополітичного дискурсу (на матеріалі використання радянських топонімів як маркерів ксенофобії). *Нова філологія: збірник наукових праць*, 2024. № 96. С. 155 – 165. DOI: [10.26661/2414-1135-2024-96-19](https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-96-19).

224. Федоренко Л. Міфологізація як пропагандистська технологія інформаційних та психологічних операцій рф у розв'язаній проти України гібридній війні. *Science, Education, Economics, and Society: Adapting to the Challenges of the 21st Century: International Scientific and Practical Conference Proceedings*. San Francisco: Golden Quill Publishing, 2025. P. 44 – 47.

225. Федоренко Л. Мовна прагматика політичного міфу як жанру інформаційного спотворення реалій російсько-української війни. *Культура слова*, 2025. № 102. С. 140 – 153. DOI: [10.37919/0201-419X-2025.102.13](https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.102.13)

226. Федоренко Л. «Не допомагайте Україні»: маніпуляції історичним дискурсом і політична пропаганда в риториці путіна для «колективного заходу». *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Національна академія СБ України, 2024. С. 542 – 547.

227. Федоренко Л. Стратегія V і Z у повномасштабній гібридній війні рф проти України: погляд філолога. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Національний університет оборони України, 2022. С. 51 – 54.

228. Філіппова Н. Знак — інформація — мова: семіотика та комунікація. Миколаїв: НУК, 2023. 188 с.

229. Філіпс Л., Йоргенсен М. Дискурс-аналіз. Теорія і метод. Харків: Вид-во Гуманітарний Центр, 2008. 352 с.

230. Фоменко О. Поняття «символ» і його осмислення в сучасній лінгвістиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*, 2010. Вип. 25. С. 402 – 409.

231. Фоміна Г., Нямцу А. Міф і легенда у загально-культурному просторі: монографія. Чернівці: Рута, 2009. 239 с.
232. Фрис І. Міфологічні концепції ХХ ст.: огляд проблеми. *Міфологія і Фольклор*, 2011. № 3 – 4. С. 70 – 76.
233. Фромм Е. Мати чи бути. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.
234. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. Першоджерела комунікативної філософії. Київ: Либідь, 1996. С. 84 – 90.
235. Холод О. Комунікаційні технології: підручник. Київ: КиМУ, 2012. 263 с.
236. Храбан Т. Використання асоціативного експерименту як одного з основних методів психолінгвістики в дослідженні інтернет-комунікації. *Вісник Львівського університету*, 2016. Вип. 30. С. 163 – 175. URL:<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/viewFile/4807/4831>
237. Худолій А. Інформаційна війна 2014 – 2022 рр.: монографія. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 208 с.
238. Царьова І. Сучасний дискурс інформаційної війни. *Південний архів (філологічні науки)*, 2023. № 95. С. 39 – 44. DOI: 0.32999/ksu2663-2691/2023-95-5.
239. Черненко Г. Види мови ворожнечі за типом стигматизованого об'єкта в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2015. Вип. 30. С. 35 – 45.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2015_30_5.
240. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ: Знання України, 2009. 400 с.
241. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.
242. Шевченко І., Морозова О. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: монографія / за заг. ред. І. Шевченко. Харків: Константа, 2005. С. 233 – 236.
243. Шевченко О. Особливості пропагандистського дискурсу РФ в період переходу до неототалітарних політичних практик. *Наукові записки Інституту*

політичних і етнонаціональних досліджень імені Іван Кураса НАН України, 2014. № 6 (74). 302 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/naukovi-zapysky-6-74>.

244. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. *Демократичне врядування*, 2014. Вип. 13. С. 1 – 11.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_11.

245. Шелковнікова З. Наративний поворот в лінгвістиці. *Лінгвістика XXI століття*, 2013. С. 195 – 200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2013_2013_24.

246. Юдін О., Матвійчук-Юдіна О., Супрун О. Інформаційно-психологічна війна та технології соціального інжинірингу. *Наукоємні технології*, 2021. № 2. С. 130 – 139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nt_2021_2_5.

247. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

248. Яворська Г. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Strategic Priorities*, 2016. № 4 (41). С. 41 – 48.

249. Яворська Г. Динаміка наративів (до проблеми когнітивної опірності медійного простору). *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2021. С. 26 – 37.

250. Яворська Г. Когнітивна теорія гібридної війни: конфлікт інтерпретацій. *Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця*: колективна монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 50 – 80.

251. Яковлев М. Теорії змов. Як (не) стати конспірологом. Київ: Віхола, 2024. 352 с.

252. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну: збірник інформаційно-аналітичних матеріалів / за ред. А. Романишина, С. Черевичного. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 77 с.

253. Agar M. *Speaking of Ethnography*, Thousand Oaks, CA: Sage. 1986. 80 p. URL: <https://us.sagepub.com/en-us/nam/speaking-of-ethnography/book1798>.

254. Alvesson M., Karreman D. Varieties of Discourse: On the Study of Organizations through Discourse Analysis. *Human Relations*, 2000. № 53(9). P. 1125 – 1149. DOI: [10.1177/0018726700539002](https://doi.org/10.1177/0018726700539002).
255. Barthes R. *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil, 1970. 247 p.
256. Cobaugh P. Narrative Warfare. *Medium*, 21.01.2019. URL: <https://medium.com/@paulcobaugh/narrative-warfare-14ab7fa7ef89>.
257. Dijk T.A van. *Discourse as Structure and Process*. London; New Delhi: SAGE Publications, 1997. 368 p.
258. Dijk T.A van. *Critical Discourse Analysis. The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by D. Schirin, D. Tannen, H.E. Hamilton. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 352 – 371. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2015-Critical-discourse-Analysis.pdf>.
259. Dijk T.A. van. *Prejudice in Discourse*. Amsterdam: Benjamins, 1984. 182 p.
260. Dijk, T.A., Kintsch, W. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press. 1983. 391 p.
261. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. New York: Longman, 1995. 265 p.
262. Fairclough N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. 248 p.
263. Fairclough N. *Technologisation of Discourse. Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis* / ed. C.R. Caldas-Coulthard, M. Coulthard. New York: Routledge, 1996. P. 143 – 159.
264. Fautré W. *Conflicting Values and Conflicting Narratives: The Case of Russia's War On Ukraine*. *Diplomat Magazine*, 08.08.2022. URL: <https://diplomatmagazine.eu/2022/08/08/conflicting-values-and-conflicting-narratives-the-case-of-russias-war-on-ukraine>.
265. Fedorenko L. *Have Fun Daddy — Tomorrow Is a Holiday or How to Get Rid of the 'Older Brother'*. *Implementation of Strategic Communications under the War Conditions. Recommendations and Best Cases: Practical Guide* / Ed. by L. Kompantseva. Kyiv: National Academy of the Security Service of Ukraine, 2024. P. 45 – 50.

266. Fedorenko L. Linguistic Dimension of Information and Psychological Operations by the Russian Federation Against Ukraine. *International Scientific Conference Development of Scientific Thought: Innovations, Achievements and Prospects: Conference Proceedings*. Riga: Baltija Publishing, 2025. P. 83 – 86.
267. Forceville Ch. Visual representations of the idealized cognitive model of anger in the Asterix album “La Zizanie”. *Journal of Pragmatics*, 2005. № 37. P. 69 – 88.
268. Foucault M. The order of discourse. Language and politics. London: Basil Blackwell. 1984. P. 108–138.
269. Geertz C. The Interpretation of Cultures. New York: Basic Books, 1973. 469 p.
270. Hammersley M., Atkinson P. Ethnography: Principles in Practice, London: Routledge, 1995. 292 p.
271. Haselton M.G., Nettle D., Andrews P.W. The Evolution of Cognitive Bias. *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc, 2005. P. 724 – 746.
272. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. Sage Publications Inc., 2015. 55 p.
273. Jackendoff R.S. Semantics and Cognition. Cambridge: MIT Press, 1993. 365 p.
274. Kress G., Leeuwen T. Van. Multimodal Discourse. *Bloomsbury Academic*, 2001. P. 115 – 118.
275. Kress G., Leeuwen T. van. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication. London: Arnold, 2001. 142 p.
276. Kress G., Leeuwen T. van. Reading Images: The Grammar of Visual Design. New York: Routledge, 2006. 310 p.
277. Lakoff G. Metaphors. We Live by. Chicago: University Chicago Press, 1980. 242 p.
278. Leech G. Principles of Pragmatics. London, New York: Routledge, 1983. 250 p.
279. Maan A. Narrative Approach to Interethnic Conflicts: Narrative Templates as Cultural Limiters to Narrative Transformations. *Conflict and Narrative: Explorations in Theory and Practice*, 2015. № 2(1). P. 78 – 89.

280. Maan A. Narrative Warfare. *Real Clear Defence*, 2018. URL: https://www.realcleardefense.com/articles/2018/02/27/narrative_warfare_113118.html.
281. Navalna M., Kostusiak N., Mezhov O., Sovtys N., Khomych T., Hlushych V., Adakh N., Pryimachok O., Skliarenko O., Holoiukh L. Nomens for Designation of Persons in the Ukrainian Media Discourse. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2024. Vol. 14. Is. 1. P. 54 – 59. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001222983700023>.
282. Navalna M., Kostusiak N., Stanislavchuk N., Kapeliukh D., Kushch N., Demeshko I. Call Signs of Ukrainian Military in the Language of Mass Media: Functional-Semantic Aspect. *International Journal of Basic and Applied Sciences*, 2025. Vol. 14, № 4. P. 54 – 63. URL : <https://doi.org/10.14419/kef5dr95>. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218956889>.
283. Norris S. Analyzing Multimodal Interaction: A Methodological Framework. NewYork; London: Routledge, 2004. 177 p.
284. Prince G. Narratology. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1994. 400 p.
285. Ricoeur P. Time and Narrative. University of Chicago Press, 1990. 281 p.
286. Semeniek O., Kuzmenko V., Anderson I., Baidtska S., Bloshchynskyi I., Lahodynskyi O. «My Dearest Mamma»: Mutual Reception between Epistolary Communicators. *World Journal of English Language*, 2022. Vol. 12. № 8. P. 271 – 281.
287. Serio P. Analyse du discours politique sovietique (Cultures et Societies de l'Est. 2). Paris: Institut d'etude slave, 1985. 362 p. URL: https://catalogue.leidenuniv.nl/discovery/fulldisplay/alma990018855260302711/31UKB_LEU:UBL_V1.
288. Thiele R. The Power of Symbols. *HKLM*, 2022. URL: <https://hkmlgroup.com/the-power-of-symbols>.
289. Tversky A., Kahneman D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 1974. №185 (4157). P 1124 – 1131. URL: https://sites.socsci.uci.edu/~bskyrms/bio/readings/tversky_k_heuristics_biases.pdf
290. Werlich E. A Text Grammar of English. Quelle & Meyer, 1976. 315 p.

291. Wodak R. Introduction: Some Important Issues in the Research of Gender and Discourse. *Gender and Discourse* / Ed. by R. Wodak. New Delhi: Sage Publications, 1997. P. 1–20.

292. Wodak R. *Critical Discourse Analysis*. SAGE Publications, Ltd, 1997. P. 302 – 316. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ruth-Wodak/publication/238105100_DCA_-_Critical_Discourse_Analysis/links/0a85e535bc18f09787000000/DCA-Critical-Discourse-Analysis.pdf.

293. Wodak R. *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. 252 p.

294. Wodak R., Meyer M. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 2009. 216 p.

295. Yermolenko S., Kravets L., Siuta H., Kozlovska L. Ukrainian Political Internet Discourse: Signs of Language Aggression. *Studies in Media and Communication*. Redfame Publishing, 2022. Vol. 10. № 3. P. 217 – 225.

СПИСОК СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКОВИХ ВИДАНЬ

296. Большой академический словарь русского языка / под ред. К. Горбачевича. Москва: Наука, 2007. Т. 8. 840 с. URL: <https://iling.spb.ru/publications/358>.

297. Большой толковый словарь русского языка. *Толковый словарь Кузнецова онлайн*. URL: <https://gufo.me/dict/kuznetsov>.

298. Большой толковый словарь русских глаголов. *Академик*. URL: https://verbs_ru.academic.ru/2762/%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%8C.

299. Большой толковый словарь русского языка. *Грамота*. URL: [https://gramota.ru/poisk?query=%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%8C&mode=slovari&dicts\[\]=42](https://gramota.ru/poisk?query=%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%8C&mode=slovari&dicts[]=42).

300. Велика Українська Енциклопедія. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0.

301. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голова. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/828/mode/2up>.

302. Военно-юридический энциклопедический словарь. Серия «Право в Вооруженных силах – консультант». Москва: «За права военнослужащих», 2007. Вып. 82. 378 с.

303. Енциклопедія сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua>.

304. Новый словарь русского языка. *Толковый словарь Ефремовой*. URL: <https://gufo.me/dict/efremova>.

305. Общероссийский классификатор стран мира. *Общероссийские классификаторы*, 2024. URL: <https://classifikators.ru/oksm>.

306. Рогозин Д., Рогозин О., Рогозин А. Война и мир в терминах и определениях. Военный словарь. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2023. <https://flibusta.su/book/148379-voyna-i-mir-v-terminah-i-opredeleniyah-voennyiy-slovar/read>.

307. Російсько-український словник / гол. ред. М. Калинович. Москва: Державне видавництво іншомовних і національних словників, 1948. 800 с.

308. Словарь военных терминов. *Словари онлайн*. URL: <https://rus-military-terms-dict.slovaronline.com>.

309. Словник військових термінів та скорочень (аббревіатур). Київ: Военно-наукове Управління Генерального Штабу Збройних Сил України, жовтень 2020. 52 с.

310. Словник символів / упорядк. О. Потапенко, М. Дмитренко, Г. Потапенко та ін. Київ: Народознавство, 1997. 156 с.

311. Словник української мови. *Словник UA*. URL: <https://slovnyk.ua>.

312. Словник української мови: у 20-ти т. / гол. наук. ред. В. Русанівський. Київ: Український мовно-інформаційний фонд, 2012. 1119 с.

313. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля: в 4 т. Москва: т-во М.О. Вольф, 1903 – 1911. Т. 4. URL: <https://www.prlib.ru/item/457657>.

314. Толковый словарь Ожегова онлайн. URL: <https://slovarozhegova.ru>.

315. Толковый словарь Ушакова. *Академик*. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/942166>.

316. Тютюнников Н. Краткий словарь военных сокращений. Москва: Издательство «Перо», 2020. 446 с.

317. Тютюнников Н. Словарь военных терминов российского законодательства: в 2 т. Москва: Издательство «Перо», 2018. 515 с.

318. Українська мова: Енциклопедія / редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. Бажана, 2004. 824 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

319. Аканаева А. Почему Алматы, а не Алма-Ата. *The Village. Казахстан*, 2024. URL: <https://www.the-village-kz.com/village/city/asking-question/28405-pochemu-almaty-a-ne-almata>.

320. Аксенов: Крымский мост стал символом единства России и Крыма. *ТАСС*, 15.05.2018. URL: <https://tass.ru/obschestvo/5202202>

321. Александр Баstryкин: нежелание замечать нацизм на Украине погубит Запад. *РИА Новости*, 06.05.2023. URL: <https://ria.ru/20230506/bastrykin1869952721.html>

322. Алексей Дзермант: Россия и Беларусь должны относиться к Украине как к заблудшему брату. *Украина.ру*, 02.07.2021. URL: <https://ukraina.ru/20210702/1031759384.html>.

323. Алматы. *Посольство Республики Казахстан в Российской Федерации*, 2024. URL: https://kazembassy.ru/rus/respublika_kazakhstan/interesnoe_o_kazaxstane/turizm/?cid=0&rid=51.

324. Амелюшкин А. Гинтаутас Мажейкис: термин «Прибалтика» уже ни на что не указывает. *Delfi*, 12.06.2016. URL: <https://www.delfi.lt/ru/v-fokuse/novosti/gintautas-mazheykis-termin-pribaltika-uzhe-ni-na-cto-ne-ukazyvaet-71192462>.

325. Анти. *ЕСУ*. URL: <https://esu.com.ua/article-42868>.

326. Анти-Россия, идеологический проект Запада. *Новый дипломатический словарь*, 18.04.2022. URL: <http://diplomaticdictionary.com/dictionary/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B0>.

327. Анти-Россия. *Евразия.DOC*, 14.07.2021. URL: <https://eurasia.film/2021/07/anti-rossiya>.

328. Антоний (Шедрауи). *Wikipedia*. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B9_\(%D0%A8%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%B8\)#cite_note-4](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B9_(%D0%A8%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%83%D0%B8)#cite_note-4).

329. Баркар Д. Мінські угоди: хто не виконує домовленості? *Радіо Свобода*, 13.02.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30432975.html>.

330. Бастрькин: украинские националисты готовы на любые жертвы среди мирного населения. *ТАСС*, 25.03.2022. URL: <https://tass.ru/interviews/14174043>.

331. Бекашев К. Титульная нация. *Большая российская энциклопедия*, 2004 – 2017. URL: <https://old.bigenc.ru/law/text/4193479>.

332. Бистрицький М. Тматороканський камінь. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Тматороканський_камінь.

333. Бійня. *Словник UA*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B1%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%8F>.

334. Блищопрос: Андрей Суздальцев про новые заявления Владимира Путина об Украине. *Украина.ру*, 30.06.2021. URL: <https://ukraina.ru/20210630/1031750329.html>.

335. Бойко О. Міф. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-68964>.

336. Братюк Ю. Французька проросійська політикиня виступила на підтримку України. *Zaxid.net*, 14.03.2024. URL: https://zaxid.net/frantsuzka_prorosiy_ska_politikinya_vistupila_na_pidtrimku_ukrayini_n1581750.

337. Буняк В. Наталія Лигачова про журналістику під час війни: Зараз на часі об'єднання, а не конкуренція. *Детектор медіа*, 06.06.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/227938/2024-06-06-nataliya-lygachova-pro-zhurnalistyku-pid-chas-viyny-zaraz-na-chasi-obiednannya-a-ne-konkurentsiya>.

339. Бураков О. «Перемога над РФ»: як у Молдові відбулися історичні вибори. *DW*, 29.09.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/moldova-peremogla-rosiu-aku-kraini-vidbulisa-istoricni-vibori/a-74171315>.

340. Бывший глава ДНР отказался раскрывать секрет буквы Z на военной технике. *Лента.ру*, 24.02.2022. URL: <https://lenta.ru/news/2022/02/24/borodaidoesntknow>

341. Былинский К., Розенталь Д. Литературное редактирование: учебное пособие. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2011. 400 с.

342. В Белокуракино в ЛНР восстановили памятник Ленину, снесенный при украинских властях. *ТАСС*, 07.11.2022. URL: <https://tass.ru/obschestvo/16263287>.

343. В Госдуме заявили о возможном выходе из Украины ряда областей. *РИА Новости*, 30.11.2019. URL: <https://crimea.ria.ru/20191130/V-Gosdume-zayavili-o-vozmozhnom-vykhode-iz-Ukrainy-ryada-oblastey-1117691699.html>.

344. В Госдуме требуют от Европы осудить геноцид, происходящий на Украине. *РИА Новости*, 03.05.2014. URL: <https://ria.ru/20140503/1006421348.html>.

345. В Донецке митингующие водружают российский флаг на здание горсовета. *Интерфакс*, 23.03.2014. URL: <https://www.interfax.ru/world/366555>.

346. В Донецке ополченцы обнаружили лагерь пыток карателей. *Украина.ру*, 23.09.2014. URL: <https://ukraina.ru/20140923/1010568828.html>.

347. Венкіна К., Журавльова О. У Молдові затримали десятки людей за втручання у вибори. *DW*, 23.09.2025. URL: <https://www.dw.com/uk/u-moldovi-zatrimali-desatki-ludej-za-vtrucanna-u-vibori/a-74104469>.

348. Виноградов З. Тысяча дней гражданской войны на Украине: продолжение следует. *РИА Новости*, 09.01.2017. URL: <https://crimea.ria.ru/20170109/1108674932.html>.

349. В Керчи открыли памятник древнерусскому князю Глебу и летописцу Никону. *ТАСС*, 15.12.2019. URL: <https://tass.ru/kultura/7351231>.

350. В Кремле вновь обвинили Запад в обмане в контексте исполнения Минских соглашений. *Интерфакс*, 09.04.2023. URL: <https://www.interfax.ru/russia/895120>.

351. В Крыму объявили конкурс на создание памятника коту Мостику. *ТАСС*, 02.04.2019. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6287108>.

352. В Крыму 72 воинских подразделения подняли флаг РФ. *ТАСС*, 20.03.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1063660>.

353. Владимир Путин прибыл в Минск. *Президент России*, 30.11.2000. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/39745>.

354. Владимир Путин прибыл в Молдавию с краткосрочным рабочим визитом. *Lenta.ru*, 17.06.2000. URL: <https://lenta.ru/news/2000/06/17/moldova>.

355. В Мелитополе вернули на прежнее место памятник Ленину. *ТАСС*, 05.11.2022. URL: <https://tass.ru/obschestvo/16253859>.

356. В МИД РФ пообещали «тяжелые последствия» в случае расширения НАТО на восток. *Интерфакс*, 13.12.2021. URL: <https://www.interfax.ru/world/808936>.

357. Володин заявил, что Крым стал символом национального единения. *ТАСС*. 15.03.2019. URL: <https://tass.ru/politika/6220305>.

358. Володин заявил, что США выбрали Украину как «точку нагнетания эскалации» в отношении РФ и Белоруссии. *Интерфакс*, 24.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/world/823989>.

359. Володин обратился к украинцам и Верховной раде с призывом к миру. *Интерфакс*, 24.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/824166>.

360. Вонс Р. Родичі загиблих окупантів зраділи ліквідації російського генерал-майора Клименка. *Главком*, 08.11.2024. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/rodichi-zahiblikh-okupantiv-zradili-likvidatsiji-rosijskoho-heneral-majora-klimenka-1030340.html>.

361. Вооруженные силы Украины развернули 15-тысячную группировку в приграничных районах с РФ. *ТАСС*, 08.05.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1173873>.

362. В России решили, как правильно говорить – Молдова или Молдавия. *Комсомольская правда в Молдове*, 04.12.2020. URL: <https://www.md.kp.media/daily/21712095/4332553>.

363. В РФ заявили о продолжающейся дискриминации русскоязычных на Украине. *Интерфакс*, 24.07.2020. URL: <https://www.interfax.ru/russia/718799>.

364. В Симферополе митингующие установили российский флаг на здании парламента Крыма. *ТАСС*, 25.02.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1003935>.

365. Вуєць П. Мер окупованого Мелітополя про деокупацію, долю колаборантів та свій найгірший кошмар. *Главком*, 02.08.2022. URL: <https://glavcom.ua/interviews/mer-okupovanoho-melitopolja-pro-deokupatsiju-dolju-kolaborantiv-ta-svij-najhirshij-koshmar--864964.html>.

366. Гаврилов Л. Политический дискурс в условиях информационно-психологической войны. *Лингвистика информационно-психологической войны: монография* / под ред. А. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. С. 24 – 36.

367. Голубов О. Рік вільної торгівлі із ЄС. *DW*, 2022. URL: <https://lnk.ua/aaSJph6TD>.

368. Гончарук М. Бій. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. Т. 2. URL: <https://esu.com.ua/article-39889>.

369. Гончарук М. Г. Бойовище. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL: <https://esu.com.ua/article-36155>.

370. Горчак О. RMO вместо KIV. Спыну сообщил о смене кода Кишиневского аэропорта с «русского названия Кишинева». *NewsMaker*, 19.12.2023. URL: <https://newsmaker.md/rus/novosti/spynu-soobschil-o-smene-koda-kishinevskogo-aeroporta-sokraschenie-ot-russkogo-nazvaniya-kishineva-kiv-ne-budet-poyavlyatsya-na-tablo>.

371. Грачев Г., Мельник И. Манипулирование личностью. Москва: Эксмо, 2009. 220 с.

372. Грива И., Шевцов К. Публичная дипломатия — деструктивный инструмент влияния западных стран на государства постсоветского пространства: пример Республики Молдова. *Вестник Томского государственного университета*, 2025. № 95. С. 89 – 96.

373. Громадська думка: підсумки 2014 року. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*, 29.12.2014. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2014-roku>.

374. Громадянська війна. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.

375. Грызлов заявил, что законопроект Украины о Донбассе грубо нарушает минские соглашения. *ТАСС*, 03.02.2021.

376. Грызлов не считает, что урегулирование ситуации в Донбассе зашло в тупик. *ТАСС*, 17.01.2016. URL: <https://tass.ru/politika/2593427>.

377. Давньоруської мови концепція. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т.5. URL: <https://esu.com.ua/article-882096>

378. Дарморіз О. В. Міфу філософія. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-68975>.

379. Дезінформація під час висвітлення подій на Донбасі. *Радіо Свобода*, 26.07.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25470789.html>.

380. Действия нынешнего руководства Украины чреваты развязыванием гражданской войны – Чуркин. *Интерфакс*, 17.04.2014. URL: <https://www.sport-interfax.ru/wc2018/372140>.

381. Дмитрий Медведев спрогнозировал возвращение оппонентов РФ к просьбам о переговорах. *Интерфакс*, 22.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/823590>.

382. Дмитрячев И. Красный Крест фактически признал, что на Украине идет гражданская война. *ТАСС*, 23.07.2014. 26.07.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1337499>.

383. Додон заявил о начале в России амнистии для трудовых мигрантов из Молдавии. *РИА Новости*, 01.03.2017. URL: <https://ria.ru/20170301/1489020836.html>.

384. Долгов: шествие неонацистов в Киеве должно получить жесткую оценку мирового сообщества. *ТАСС*, 15.10.2014. 26.07.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1508805>.

385. Донбасс: На подконтрольной ВСУ территории старики умирают от голода. *Украина.ру*, 21.12.2014. URL: <https://ukraina.ru/20141221/1011571336.html>.

386. Донбас-2014: як розгоралася велика війна. *BBC*, 11.05.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqend3g259lo>.

387. Думанська М. Тризуб вилучили з британського посібника щодо екстремізму. *DW*, 23.01.2020. URL: <https://www.dw.com/uk/британська-поліція-вилучила-тризуб-з-посібника-щодо-екстремізму/a-52125095>.

388. Европа просит Россию поставить газ на Украину. *ТАСС*, 25.11.2016. URL: <https://tass.ru/ekonomika/3813547>.

389. Игорь Додон заявил об объявлении властями Российской Федерации миграционной амнистии для некоторых категорий молдавских мигрантов. *Президентура Республики Молдова*, 01.03.2017. URL: <https://presedinte.md/rus/presa/igor-dodon-a-anuntat-despre-aplicarea-mnistiei-migrationala-de-catre-utoritatile-federatiei-ruse-pentru-mai-multe-categorii-de-igranti-moldoveni>.

390. Железняк: Отказываясь от 23 февраля, Киев поддерживает неонацистов. *Украина.ру*, 23.02.2014. URL: <https://ukraina.ru/20150223/1012195725.html>.

391. Железняк: отказываясь от 23 февраля, Киев хочет растоптать историю. *РИА Новости*, 23.02.2014. URL: <https://ria.ru/20150223/1049149527.html#ixzz3SYCmawHf>

392. Жилина В. Манипулятивные практики современных информационных войн: основания, механизмы, угрозы. *Лингвистика информационно-психологической войны*: монография / под ред. А. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. С. 36 – 56.

393. Жук В. Факельные шествия советских пионеров и комсомольцев. *Fake OF*. URL: <https://fakeoff.org/history/fakelnye-shestviya-sovetskikh-pionerov-i-komsomoltsev>.

394. Жыве Беларусь. *TJournal*, 28.10.2014. URL: <http://tjournal.ru/paper/belarus-belorussia>.

395. Заборин Д. Гимн Украины. От символа славянского единства к символу деградации. *Украина.ру*, 15.01.2020. URL: <https://ukraina.ru/20200115/1026322311.html>.

396. Завгородня І. Жертви війни на Донбасі (інфографіка). *DW*, 29.11.2019. URL: <https://lnk.ua/oRbnYT4dS>.

397. Завершается финальная часть миротворческой операции в Казахстане. *ТАСС*, 18.01.2022. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/13463211>.

398. Закон України «Про внесення змін у деякі закони України стосовно Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» від 07.07.2016 р. № 4795. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-19#Text>.

399. Зелинский С. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Санкт-Петербург: Скифия, 2008. 404 с. URL: <https://psyfactor.org/lib/zelinski-02.htm>.

400. ЗСТ с Евросоюзом привела к краху промышленности Украины, считает Медведчук. *РИА Новости*, 23.12.2016. URL: <https://ria.ru/20161223/1484471773.html?in=t>.

401. Иванов: Кремль беспокоит бездействие властей Балтии и Украины в отношении неонацистов. *ТАСС*, 02.05.2015. URL: <https://tass.ru/politika/1945666>.

402. Ищенко рассказал, когда закончится война в Донбассе. *Украина. ру*, 29.12.2018. URL: <https://ukraina.ru/20181229/1022263518.html>.

403. Інформаційні матеріали до Дня Української Державності – 2025. *Український інститут національної пам'яті*, 14.07.2025. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-ukrayinskoyi-derzhavnosti-2025>.

404. Казьмирчук Г. Націоналізм. Історія в термінах і поняттях. Довідник / за заг. ред. Т. Орлової. Київ: Київський національний університет імені Тарса Шевченка, 2014. 1102 с.

405. Как развивались отношения между Россией и НАТО. *Коммерсантъ*. 05.04.2008. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/876774>.

406. Калініченко О. Перша хвиля розширення НАТО після Холодної війни. Уроки для України. *LB.ua*, 05.10.2022. URL: https://lb.ua/world/2022/10/05/531560_persha_hvilya_rozshiren_nya_nato_pislya.html.

407. Каратели публично казнили мать и ребенка в Славянске. *Украина. ру*, 13.07.2014. URL: <https://ukraina.ru/20140713/1009808856.html>.

408. Карательные отряды Украины учинили геноцид. *Украина. ру*, 27.06.2014. URL: <https://ukraina.ru/20140627/1009623494.html>.

409. Ковалев П. Откуда начиналась Алма-Ата: от крепости до яблочной столицы. *ТАСС*, 16.02.2024. URL: <https://tass.ru/obschestvo/19995273>.

410. Комиссия по биолобораториям на Украине осенью представит досье и итоговый доклад. *ТАСС*, 30.06.2022. URL: <https://tass.ru/politika/15082753>.

411. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, від 09.12.1948. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

412. Конституція Пилипа Орлика. *Центральний державний історичний архів України*. Київ: ЦДІАК України. 2021. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/ab_2022_04_07.php.

413. Коновалов А., Богданович Е. На «Массандре» восстанавливают звезду, снятую со здания завода с подачи Порошенко. *ТАСС*, 26.04.2016. URL: <https://tass.ru/obschestvo/3239339>.

414. Крохин О. Дестабилизация российско-молдавских отношений в период СВО. *Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета*, 2023. № 13 (6). С. 138 – 142.

415. Курбатов К. Алексей Анпилогов: Самоорганизация Украины приведет к европейскому Сомали. *Украина.ру*, 16.12.2021. URL: <https://ukraina.ru/20211216/1032890239.html>.

416. Курманов Б. Геополитический хаос: сможет ли Россия поставить Казахстан на колени. *Ulysmidia*, 03.08.2022. URL: <https://ulysmidia.kz/analitika/10638-geopoliticheskii-khaos-smozhet-li-rossiia-postavit-kazakhstan-na-koleni>.

417. Кушнерук С. Основные направления российской лингвистики информационно-психологической войны. *Лингвистика информационно-психологической войны: монография / под ред. А. Сковородникова*. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2020. Кн. 3. С. 20 – 43.

418. Лавренов С. Молдавию встраивают в восточноевропейский «пояс обороны» НАТО. *Научно-аналитический журнал Обозреватель — Observer*, 2022. № 3 – 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkiy-yazyk-v-moldavii-tendentsiya-na-vytesnenie>.

419. Лавренов С., Урушелу О. Русский язык в Молдавии: тенденция на вытеснение. *Научно-аналитический журнал Обозреватель — Observer*, 2020. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkiy-yazyk-v-moldavii-tendentsiya-na-vytesnenie>.

420. Лавров заявил, что происходящее на востоке Украины является атакой на все русское. *ТАСС*, 21.02.2022. URL: <https://tass.ru/politika/13788325>.

421. Лебідь Н. Юрій Тима: Чечня повстане. У Сирії теж довго нічого не відбувалось. *Главком*, 18.12.2024. URL: <https://glavcom.ua/interviews/jurij-tima-chechnja-povstane-u-siriji-tezh-dovho-nichoho-ne-vidbuvalos-1036657.html>.

422. Лекух Д. Герои нашего времени. *РИА Новости*, 16.10.2017. URL: <https://ria.ru/20171016/1506932313.html>.

423. Лекция «“Сам не знаю, какая у меня душа, хохлацкая или русская”. К 188-летию приезда Н.В. Гоголя в Петербург». *Всероссийский музей А. Пушкина*. URL: https://museumpushkin.ru/kulturno-prosvetitel'skie-programmy/obrazovatelnye-programmy/arhiv/epoha_v_licah/arhiv_lekcij/sam_ne_znayu-kakaya_u_menya_dusha-hohlackaya_ili_russkaya_k_188-letiyu_priezda_n.v._gogolya_v_peterburg.html.

424. Лингвистика информационно-психологической войны: монография. монография / под ред. А. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. 488 с.

425. Лингвистика информационно-психологической войны: монография. монография / под ред. А. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2020. Кн.3. 344 с.

426. ЛНР: Украинские милиционеры готовы перейти на нашу сторону. *Украина. ру*, 01.06.2015. URL: <https://ukraina.ru/20150601/1013242694.html>.

427. Листюк С. Хроніка війни на Донбасі: від мітингів до танків. *Перша електронна газета*, 19.11.2014. URL: <https://persha.kr.ua/news/27978-xronika-vijni-na-donbasi-vid-mitingiv-do-tankiv>.

428. Максимов М. Шутка, ставшая злом. Краткий курс геноцида русского языка на Украине. *Украина. ру*, 17.10.2021. URL: <https://ukraina.ru/20211017/1032470790.html?in=t>.

429. Маранин И. «Мёртвые зовут нас вперёд!»: о бетонном пламени революции и факельных шествиях по улицам Новосибирска. *Искры*. URL: <https://iskry.life/city/mertvie-zovut-nas>.

430. МВФ оценил потери Украины от разрыва контрактов с Россией. *Интерфакс*, 08.02.2016. URL: <https://www.interfax.ru/business/493823>.

431. Медведев: на Украине снова пролилась кровь, страна в предчувствии гражданской войны. *ТАСС*, 15.04.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1121451>.

432. Мельник М., Токман Т. Украина прекращает товарооборот с Крымом. *ТАСС*, 15.01.2016. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2590991>.

433. Мехед Н. У Великобританії віднесли тризуб до екстремістських символів. *DW*, 19.01.2020. URL: <https://www.dw.com/uk/y-великобританії-поліція-віднесла-тризуб-до-екстремістських-символів/a-52060301>.

434. Ми більше, ніж вони, знаємо про розпропаганду — Лігачова про «хороших російських журналістів». *Громадське радіо*, 11.06.2022. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/ne-vedys/1044122>.

435. МИД: Мы Беларусь, а не Белоруссия. *Новости.TUT.BY*, 08.12.2014. URL: <http://news.tut.by/politics/426996.html>.

436. МИД РФ: действия Вашингтона по Украине заводят отношения РФ и США в тупик. *ТАСС*, 05.02.2015. URL: <https://tass.ru/politika/1746945>.

437. Минобороны РФ «открестилось» от символов Z и V на военной технике. *Фокус*, 19.05.2022. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/516156-minoborony-rf-otkrestilos-ot-simvolov-z-i-v-na-voennoy-tehnike-dokument>.

438. Минобороны РФ считает, что на Украине создавали компоненты биологического оружия. *Интерфакс*, 17.03.2022. URL: <https://www.interfax-russia.ru/index.php/rossiya-i-mir/minoborony-rf-schitaet-что-na-ukraine-sozdavali-komponenty-biologicheskogo-oruzhiya-1>.

439. Минские соглашения продлены на 2016 год. *ТАСС*, 30.12.2015. URL: <https://tass.ru/politika/2566731>.

440. Мирошник: Западу нужна не процветающая Украина, а люди, готовые умирать за его интересы. *ТАСС*, 19.10.2022. URL: <https://tass.ru/interviews/16086715>

441. Митингующие захватили областную прокуратуру в Донецке. *Интерфакс*, 01.05.2014. URL: <https://www.interfax.ru/world/374562>.

442. Митингующие повесили российский флаг на здании верховного совета Крыма в Симферополе. *Интерфакс*, 26.02.2014. URL: <https://www.interfax.ru/world/361143>.

443. Митингующие подняли российский флаг над зданием Харьковской областной госадминистрации. *ТАСС*, 06.04.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1101328>.

444. Митрополит Мексики и Венесуэлы Антоний: В Мексике ждут русского православного священника. *Русская православная церковь*, 02.08.2013. URL: <https://www.patriarchia.ru/article/94250>.

445. Михальская А. Война слов: риторика и поэтика пропаганды. *Лингвистика информационно-психологической войны*: монография / под ред. А. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. С. 56 – 77.

446. Могилы князів: у Чернігові реалізується унікальний проєкт. *ЧеLine*, 12.02.2025. URL: <https://cheline.com.ua/chelinetv/suspilstvo-video/mogili-knyaziv-u-chernigovi-realizuyetsya-unikalnij-proyekt-video-447497>.

447. «Мы не Киргизия». Расширение для интернет-браузера перечёркивает название Кыргызстана советских времен. *Радио Азаттык*, 12.06.2023. URL: <https://rus.azattyq.org/a/kyrgyzstan-not-kirghizia-browser-russia-colonial-name/32450734.html>.

448. На Донбасі люди вмирають від голоду — волонтер. *5 канал*, 20.12.2014. URL: <https://www.5.ua/86/na-donbasi-ludi-vmiraut-vid-golody-volonter-65254.html>.

449. Над штабом ВМС Украины поднят российский флаг. *ТАСС*, 19.03.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1058186>.

450. На здании мэрии Светлодарска подняли флаг России. *ТАСС*, 25.05.2022. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/14709087>.

451. Нарышкин: памятник «вежливым людям» станет для Крыма символом справедливости. *ТАСС*, 11.06.2016. URL: <https://tass.ru/obschestvo/3357924>.

452. НАТО заявляє про активність російської армії біля кордонів із Україною. *Українська правда*, 22.05.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/22/7026110/index.amp>.

453. НАТО «у порога нашего дома». С какими вызовами столкнулся Путин в 2021 году. *ТАСС*, 24.12.2021. URL: <https://tass.ru/politika/13285939>.

454. Нацизм. *Інститут історії України*. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsyzm>.
455. «Не Молдавия, а Молдова»: Захарова обвинила Кишинёв в цензуре — в МИДЕИ ей предложили почитать Конституцию РФ. *Nokta*, 07.04.2023. URL: <https://nokta.md/ne-moldaviya-a-moldova-zaharova-obvinila-kishinjov-v-tsenzure-i-podavlenii-oppozitsii-v-midei-ej-predlozhili-pochitat-konstitutsiju-rf>.
456. Никитина Л. Русский дурак и русский ум: архетипические черты языкового образа человека разумного. *Literary.RU*, 02.04.2008. URL: <https://literary.ru/literary.ru/readme.php?subaction=showfull&id=1207130917&archive=1207225892>.
457. Николаева А. Николай Стариков о войне Украины с Россией и операциях спецслужб США. *Украина.ру*, 06.10.2021. URL: <https://ukraina.ru/20211006/1032397807.html>.
458. Никольский А. Путин обеспокоен ростом неонацистских проявлений в Прибалтике и на Украине. *ТАСС*, 14.10.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1508092>.
459. Нова емблема української військової розвідки сполохала Росію. *LB*, 29.10.2016. URL: https://lb.ua/world/2016/10/29/349286_novaya_emblema_ukrainskoy_voennoy.html.
460. Новак рассказал о «зимних» рисках прокачки российского газа через Украину. *ТАСС*, 16.11.2016. URL: <https://ria.ru/20161116/1481515445.html>.
461. Оборотень объявлен официальным символом украинского спецназа. *Украина ру*, 26.07.2016. URL: <https://ukraina.ru/20160726/1017077517.html>.
462. Объявили войну: в Донецке погиб командир ополчения ДНР Моторола. *РИА Новости*, 17.10.2016. URL: <https://crimea.ria.ru/20161017/1107674495.html?in=t>.
463. Общие сведения о стране. *Консульский информационный портал*, 2024. URL: <https://www.kdmid.ru/docs/moldova/information-about-the-country>.
464. Огромный флаг России развернули на главной площади Симферополя. *ТАСС*, 22.08.2015. URL: <https://tass.ru/obshchestvo/2202756>.

465. Одинцова А. «Как людей нас не воспринимают». Украинка, распространявшая фейк про «распятого мальчика», теперь жалуется на жизнь в РФ. *NV*, 12.04.2021. URL: <https://nv.ua/ukraine/events/den-kosmonavtiki-istoriya-pervogo-kosmonavta-nezavisimoy-ukrainy-leonida-kadenyuka-50037408.html>.

466. Около 70 % россиян поддержали спецоперацию на Украине. *Интерфакс*, 22.03.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/830703>.

467. Оксфордський словник назвав «постправду» словом року. *BBC*, 16.11.2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/11/161116_word_of_the_year_sm.

468. Одним видео: Почему правильно говорить Кыргызстан, а не «Киргизия». *Kloop*, 14.08.2022. URL: <https://kloop.kg/blog/2022/08/14/odnim-video-pochemu-pravilno-govorit-kyrgyzstan-a-ne-kirgiziya>.

469. Ополченцы подняли над аэропортом Донецка флаг ДНР. *Интерфакс*, 03.10.2014. URL: <https://www.interfax.ru/world/400136>.

470. Опрос: на юго-востоке Украины русскоязычными назвали себя 70-80 % жителей. *ТАСС*, 27.05.2015. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1997781>.

471. Опрос: 89 % украинцев признают, что положение русскоязычного населения в стране ухудшилось. *ТАСС*, 29.12.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1678425>.

472. Останіна А. Наталія Лигачова: «Головний напрямок російського інформаційного удару може переміститись на Захід». *Детектор медіа*, 22.01.2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/207250/2023-01-22-nataliya-lygachova-golovnyy-napryamok-rosiyskogo-informatsiynogo-udaru-mozhe-peremistyty-na-zakhid>.

473. Официальный визит президента РФ Б.Н. Ельцина в Республику Молдову на саммит Содружества Независимых Государств (СНГ). *Ельцин Центр*, 23.10.1997. URL: <https://yeltsin.ru/archive/video/84950>.

474. Памятник Екатерине II открыли в Симферополе. *ТАСС*, 19.08.2016. URL: <https://tass.ru/obschestvo/3550819>.

475. Парламент Крыма в Симферополе оцеплен милицией, над зданием поднят российский флаг. *ТАСС*, 27.02.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1007934>.

476. Паспортизація населення. *Інститут історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pasportyzatsiia_naselennia.

477. Патрушев считает, что США создавали в лабораториях на Украине биологическое оружие. *ТАСС*, 27.04.2022. URL: <https://tass.ru/politika/14491767>.

478. Переговоры славянских президентов в Беларуси. *Коммерсантъ*, 09.12.1991. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1840>.

479. Перша анексія Криму 235 років тому: Росія тоді також порушила домовленості – історик. *Радіо Свобода*, 05.08.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29410425.html>.

480. Песков назвал опасным авантюризмом стягивание Киевом военных к зоне конфликта в Донбассе. *ТАСС*, 01.12.2021. URL: <https://tass.ru/politika/13079737>.

481. Песков отметил потерю Украины как партнера для России. *Интерфакс*, 17.12.2021. URL: <https://www.interfax.ru/russia/810091>.

482. Петухов В., Бараш Р. Русские и «Русский мир»: исторический контекст и современное прочтение. *Полис. Политические исследования*, 2014. № 6. С. 83 – 101.

483. Пилипчук Р. Неонацизм. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. Т. 23. URL: <https://esu.com.ua/article-73612>.

484. Пилявець Р. Війна. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-34448>.

485. Питання ідентичності для російськомовних в Україні в контексті збройного конфлікту на сході країни. *Український незалежний центр політичних досліджень*, 2017. URL: <https://www.international-alert.org/app/uploads/2021/08/Ukraine-Russophone-Identity-UK-2017.pdf>.

486. Плацдарм. *Словник UA*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%86%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BC>.

487. Подступать. *Большой толковый словарь русских глаголов*. URL: https://vcrbs_ru.academic.ru/2762/%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%8C.

488. Подступить. *Большой толковый словарь русского языка*. URL: [https://gramota.ru/poisk?query=%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%8C&mode=slovari&dicts\[\]=42](https://gramota.ru/poisk?query=%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%B8%D1%82%D1%8C&mode=slovari&dicts[]=42).

489. Полиция задержала нескольких участников оппозиционного митинга в Москве. *Интерфакс*, 15.03.2014 URL: <https://www.interfax.ru/russia/364871>.

490. Попова С., Федоринов В. Цели и последствия информационной войны. *Воздушно-космические силы. Теория и практика*, 2018. № 6. С 15 – 21.

491. Постпред РФ при ООН заявил, что Россия не смирится с притеснением русскоязычных на Украине. *ТАСС*, 18.07.2023. URL: <https://tass.ru/politika/18305669>.

492. Президент РФ заявил о недоговороспособности США и НАТО. *Интерфакс*, 24.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/824008>.

493. Президент РФ обратился к россиянам в связи с ситуацией на Донбассе. *Интерфакс*, 21.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/823519>.

494. Проект «анти-Россия» и подлинная суверенность. Путин — о единстве русских и украинцев. *ТАСС*, 12.07.2021. URL: <https://tass.ru/politika/11886277>.

495. Про що насправді говорит Путін, коли заявляє про «загрозу» НАТО. *Укрінформ*, 26.01.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3391891-pro-so-naspravdi-govorit-putin-koli-zaavlae-pro-zagrozu-nato.html>.

496. Пропп В. Морфология сказки. Ленинград: АКАДЕМИА, 1928. 152 с. URL: https://imwerden.de/pdf/propp_morfologiya_skazki_academia_1928_text.pdf.

497. Путин заявил о проведении специальной военной операции в связи с ситуацией в Донбассе. *Интерфакс*, 24.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/world/823997>.

498. Путин заявил, что Киев развязал войну в 2014 году. *ТАСС*, 17.06.2023. URL: <https://tass.ru/politika/18049799>.

499. Путин заявил, что Россия хочет равных прав для русскоязычного населения Украины. *ТАСС*, 10.12.2019. URL: <https://tass.ru/politika/7306193>.

500. Путин заявил, что считает русских и украинцев одним народом. *ТАСС*, 14.12.2017. URL: <https://tass.ru/politika/4812823>.

501. Путин: исполнителями переворота на Украине стали националисты, русофобы, экстремисты. *ТАСС*, 18.03.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1056025>.

502. Путин: Крым никогда не будет бандеровским. *ТАСС*, 18.03.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1056123>.

503. Путин назвал Крым символом исторической справедливости. *Интерфакс*, 04.10.2021. URL: <https://www.interfax.ru/russia/801369>.

504. Путин назвал распад СССР трагедией. *ТАСС*, 12.12.2021. URL: <https://tass.ru/politika/13179271>.

505. Путин обсудил с Джонсоном Украину и проблему продвижения НАТО на восток. *Интерфакс*, 13.12.2021. URL: <https://www.interfax.ru/russia/809129>.

506. Путин об Украине и отношениях с Западом: проблемы и решения. *РИА Новости*, 06.06.2015. URL: <https://ria.ru/20150606/1068499157.html>.

507. Путин объявил о начале военной операции на Украине. *ТАСС*, 24.02.2022. URL: <https://tass.ru/politika/13825671>.

508. Путин открыл в парке Ливадийского дворца в Ялте памятник Александру III. *ТАСС*, 18.10.2017. URL: <https://tass.ru/obschestvo/4740723>.

509. Путин потребовал от Киева немедленно прекратить боевые действия в Донбассе. *Интерфакс*, 21.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/world/823535>.

510. Путин призвал украинских военных не выполнять преступные приказы и сложить оружие. *ТАСС*, 24.02.2022. URL: <https://tass.ru/politika/13827001>.

511. Путин: современная Украина целиком и полностью была создана коммунистической Россией. *ТАСС*, 21.02.2022. URL: <https://tass.ru/politika/13791307>.

512. Путин считает предрешенным вступление Украины в НАТО. *Интерфакс*, 21.02.2022. URL: <https://www.interfax.ru/russia/823526>.

513. Путин считает, что Молдавия утрачивает свою идентичность. *ТАСС*, 13.20.2023. URL: <https://tass.ru/politika/19001339>.

514. Путин: эскалация конфликта на Украине ставит страну на грань гражданской войны. *ТАСС*, 16.04.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1124112>.

515. Пушкарев М. «Прибалтика», «На Украине» и «Белоруссия»: теперь это моветон. *Новая газета. Балтия*, 29.08.2022. URL: <https://novayagazeta.ee/article/s/2022/08/29/pribaltika-na-ukraine-i-belorussii-teper-eto-moveton>.

516. Пушков: Украина движется к гражданской войне. *Интерфакс*, 18.02.2014. URL: <https://www.interfax.ru/world/359252>.

517. Рада запретила использовать символы Z и V. *РИА Новости*, 01.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220401/simvoly-1781341817.html>.

518. Різати. *Словник UA*. URL: <https://slovnky.ua/index.php?sword=%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B8>.

519. Рік вільної торгівлі із ЄС. *DW*, 06.01.2017. URL: <http://www.dw.com/uk/pik-vilnoji-torgivli-z-es-yak-ugoda-pro-zvt-vplinuла-na-ukrainську-економіку/a-37027961>.

520. Рогозин указал на сходство эмблемы украинской разведки с символикой нацистской Германии. *ТАСС*, 29.10.2016. URL: <https://tass.ru/politika/3744883>.

521. Росія витратила майже 100 млн євро, щоб зірвати вибори і референдум у Молдові – влада. *Радіо Свобода*, 19.10.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-moldova-rosiya-vybory-vtruchannya/33164209.html>.

522. Росія посилює військову присутність на кордонах з Україною — міністр оборони. *Суспільне Новини*, 03.12.2021. URL: <https://suspilne.media/186237-rosia-posilue-vijskovu-prisutnist-na-kordonah-z-ukrainou-ministr-oboroni>.

523. Россия предупредила Украину о значительных проблемах в экономике в случае ее интеграции с Евросоюзом. *ТАСС*, 04.09.2013. URL: <https://tass.ru/politika/671424>.

524. Россия просит ЕСПЧ признать дискриминацией запрет русского языка на Украине. *ТАСС*, 22.07.2021. URL: <https://tass.ru/politika/11959949>.

525. Россиянам рассказали, что может обозначать буква Z на российской технике. *NEWS.ru*, 02.03.2022. URL: <https://news.ru/vlast/rossiyanam-rasskazali-cto-oboznachayut-bukvy-z-i-v-na-rossijskoj-tehnike>.

526. Рудяков П. Киев и Лондон разошлись во мнениях об украинском трезубце. *Украина ру*, 22.01.2020. URL: <https://ukraina.ru/20200122/1026416368.html>.

527. «Русские здесь, вот и приехал»: кто такой Моторола и как он стал известным ополченцем. *ТАСС*, 17.10.2016. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3710191>.

528. Сабиров В., Соина О. Изучение этоса как социокультурная, этическая, правовая, эстетическая и религиозная проблема эпохи информационных войн. *Лингвистика информационно-психологической войны: монография / под ред. А. Сковородникова*. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. С. 80 – 89.

529. Семь лет мерзости и запустения. Как Украина дважды потеряла государство. *Украина ру*, 21.02.2021 URL: <https://ukraina.ru/20210221/1030637985.html>.

530. Сергей Иванов: восстановление отношений между Россией и Украиной неизбежно начнется. *ТАСС*, 19.10.2015. URL: <https://tass.ru/politika/2356942>.

531. Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА-Новости*, 03.04.2022. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.

532. Сивков объяснил, почему властям Украины выгодно развязать войну с РФ. *Украина.ру*, 06.10.2021. URL: <https://ukraina.ru/20211006/1032395838.html?in=t>.

533. Символ украинской власти упал, но ситуацию спасли необычным способом. *Украина ру*, 03.11.2020. URL: <https://ukraina.ru/20201103/1029497719.html>.

534. СК возбудил уголовное дело о геноциде русскоязычного населения на юго-востоке Украины. *ТАСС*, 29.09.2014. URL: <https://tass.ru/politika/1475021>.

535. Скільки разів дрони та ракети залітали в Польщу за час вторгнення рф в Україну. *Слово і Діло*, 10.09.2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/09/10/infografika/suspilstvo/skilky-raziv-drony-ta-rakety-zalitaly-polshhu-chas-vtorhnennya-rf-ukrayinu>.

536. Сковородников А., Копнина Г. Политические ярлыки как инструмент современной информационно-психологической войны (на материале русскоязычных текстов). *Лингвистика информационно-психологической войны: монография / под ред. А. Сковородникова*. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2019. Кн. 2. С. 434 – 445.

537. Сколько россиян поддерживают СВО спустя три года после ее начала. *РИА Новости*, 06.02.2025. URL: <https://crimea.ria.ru/20250206/skolko-rossiyan-podderzhivayut-svo-spustya-tri-goda-posle-ee-nachala-1143955803.html>.

538. Соглашение Украины об ассоциации с ЕС: победа или поражение. *ТАСС*, 31.08.2017. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4522396>.

539. Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев». *ТАСС*, 12.07.2021. URL: <https://tass.ru/politika/11884999>.

540. Сурков рассказал о своём понимании русского мира. *RT на русском*, 21.06.2021. URL: <https://russian.rt.com/russia/news/872342-surkov-russkii-mir>.

541. Тема «Беларусь или Белоруссия» успешно закрыта. *AFN*, 26.11.2009. URL: <https://afn.by/news/i/128019>.

542. Трамп відчував ненависть до України у перші дні президентства — *WP. УНН*, 03.11.2019. URL: <https://unn.ua/news/tramp-vidchuvav-nenavist-do-ukrayini-u-pershi-dni-prezidentstva-wp>.

543. Указ Президента України «Про офіційні символи глави держави» від 29.03.2021 р. № 1507/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507/99#Text>

544. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”» від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021/ed20211228#n30>.

545. Указ Президента України «Про відзначення державними нагородами України» від 27.07.2013 р. № 408/2013. *Законодавство України*, 27.07.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408/2013#Text>.

546. Украинский психолог: В стране наблюдается массовый психоз. *Украина.ру*, 31.10.2014. URL: <https://ukraina.ru/20141031/1011042579.html>.

547. Украинских солдат будут награждать бандеровскими орденами. *РИА Новости*, 17.08.2016. URL: <https://ria.ru/20160817/1474571459.html>.

548. У Кривому Розі від пам'ятника Хмельницькому відпала рука з булавою. *Новинарня*, 25.06.2019. URL: <https://novynarnia.com/2019/06/25/u-krivomu-rozi>.

549. У Молдові заявили про масштабне втручання Росії у вибори. *Укрінформ*, 03.11.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3923088-u-moldovi-zaavili-pro-masstabne-vtrucanna-rosii-u-vibori.html>.

550. Устанавливается административная ответственность за публичное распространение заведомо ложных сведений о деятельности СССР в год Второй мировой войны. *Совет Федерации*, 31.03.2021. URL: <http://council.gov.ru/events/news/125381>.

551. Харитоновна Н. Парламентские выборы в Молдове и перспективы евроинтеграции. *Постсоветские исследования*, 2025. Т. 8, № 3. С. 311 – 319.

552. Чаленко А. Рыжий гном и удачливый боец: Каким был медийный образ Моторолы и реальная жизнь Арсения Павлова. *Украина ру*, 19.10.2016. URL: <https://ukraina.ru/20161019/1017690229.html>.

553. Червоний Хрест визнав, що Україна перебуває у стані війни. *Дзеркало тижня*, 22.07.2014. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/chervoniy-hrest-viznav-scho-ukrayina-perebuvaye-u-stani-viyini-147329_.html.

554. Четыре ошибки Украины. *РИА Новости*, 30.03.2022. URL: <https://crimea.ria.ru/20220330/chetyre-oshibki-ukrainy-1122804929.html>.

555. Что значат буквы Z и V, которые используют военные, чиновники и пользователи соцсетей? Трактровка Минобороны. *Бумага*, 04.03.2022. URL: <https://paperpaper.ru/papernews/2022/3/4/cto-znacat-bukvy-z-i-v-kotorye-ispol-zuu>.

556. Что означает буква Z на военной технике у границ Украины. *Первый русский*, 24.02.2022. URL: https://spb.tsargrad.tv/news/chto-oznachaet-bukva-z-na-voennoj-tehnike-u-granic-ukrainy_500978.

557. Шамшиев А. В термине «Прибалтика» нет политической подоплёки. *Rubaltic.ru*, 08.09.2016. URL: <https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/080916-termin-pribaltika>.

558. Шандра В. Олександр III. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / редкол.: В. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Oleksandr_III.

559. Шевченко і цензура: що не подобалося в словах поета імперській Росії і радянським ідеологам? *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/shevchenko-i-cenzura-shcho-ne-podobalosya-v-slovah-poeta-imperskiy-rosiyi-i-radyanskym-ideologam>.

560. Шістнадцять років тому було затверджено Державний гімн. *Главком*, 06.03.2019. URL: <https://glavcom.ua/country/society/shistnadcyat-rokiv-tomu-bulo-zatverdzheno-derzhavniy-gimn-575035.html>.

561. Шпиль Верховной рады Украины отныне увенчан «тризубом». *ТАСС*, 29.10.2015. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2389306>.

562. «Щодо питання забезпечення мовно-культурних прав етнічних росіян в Україні». Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*, 17.03.2014. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/schodo-pitannya-zabezpechennya-movno-kulturnikh-prav-etnichnikh-rosiyan-v>.

563. Якоба И. «Умная настройка» как дискурсивная технология эффективной коммуникации. *Дискурс-Пи*, 2017. № 1 (26) С. 80 – 85.

564. Янукович: госпереворот 2014 года на Украине привел к гражданской войне с 10 тыс. жертв. *ТАСС*, 15.12.2016. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3875865>.

565. Янукович потребовал от властей в Киеве прекратить террор против собственного народа. *ТАСС*, 12.05.2014. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1180140>.

566. Ясь О. Гумільов Лев Миколайович. *Енциклопедія сучасної України*, Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-24704>.

567. Эксперт объяснил, почему конфликт на Украине можно назвать гражданской войной. *Украина.ру*,. 01.11.2022. URL: <https://ukraina.ru/20221101/1040351454.html>.

568. Экс-сотрудник СБУ: убийства Гиви и Моторолы были операцией украинских спецслужб. *ТАСС*, 25.03.2019. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/6254771>.

569. Эмерик Шопрад: стратегическая агрессия против России в 2014 году вышла на новый уровень. *Интерфакс*, 15.12.2014. URL: <https://www.interfax.ru/interview/415360>.

570. Это пугает. Что должна сделать Украина за четыре миллиарда от МВФ. *РИА Новости*, 20.12.2018. URL: <https://ria.ru/20181220/1548291249.html>.

571. 240-річчя першої анексії. Як Крим намагалися зробити російським? *Радіо Свобода*, 19.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-aneksiya-1783-rik/32370090.html>.

572. WP: Трамп испытывал ненависть к Украине с первых дней президентства. *ТАСС*, 03.11.2019. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/7075032>.

573. AJP-3.10. Allied Joint Doctrine for Information Operation, 2009. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-IO.pdf>.

574. AJP-3.10.1. Allied Joint Doctrine for Psychological Operations, 2007. URL: <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>.

575. A Presidential Loathing for Ukraine is at the Heart of The Impeachment Inquiry. *The Washington Post*, 02.11.2019. URL: https://www.washingtonpost.com/national-security/a-presidential-loathing-for-ukraine-is-at-the-heart-of-the-impeachment-inquiry/2019/11/02/8280ee60-fcc5-11e9-ac8c-8ecedd29ca6ef_story.html.

576. Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy. Ver. 3.0. US Joint Forces Command Joint Warfighting Center, 2010. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA525371.pdf>.

577. Prezydent Duda: rosyjski imperializm musi być zatrzymany. *PAP*, 19.10.2022. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1456566%2Cprezydent-duda-rosyjski-imperializm-musi-byc-zatrzymany.html>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК

публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

А 1

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федоренко Л.Р. Війна наративів: риторика агресора на початку російсько-української війни (на матеріалі російських інформгентств). *Folia Philologica*, 2025. Вип. 9. С. 41 – 52.

2. Федоренко Л.Р. В Україні чи на Україні: великоросійський шовінізм у лінгвістичному вимірі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наукових праць*, 2023. Вип. 47. С. 152 – 168.

3. Федоренко Л.Р. Лінгвоксенофобний вимір російського геополітичного дискурсу (на матеріалі використання радянських топонімів як маркерів ксенофобії). *Нова філологія: зб. наукових праць*, 2024. № 96. С. 155 – 165.

4. Федоренко Л.Р. Мовна прагматика політичного міфу як жанру інформаційного спотворення реалій російсько-української війни. *Збірник «Культура слова»*, 2025. № 102. С. 140 – 153.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Федоренко Л.Р. Міфологізація як пропагандистська технологія інформаційних та психологічних операцій рф у розв'язаній проти України гібридній війні. *Science, Education, Economics, and Society: Adapting to the Challenges of the 21st Century: International Scientific and Practical Conference Proceedings*. San Francisco: Golden Quill Publishing, 2025. P. 44 – 47.

6. Федоренко Л.Р. Стратегія V і Z у повномасштабній гібридній війні рф проти України: погляд філолога. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення*

національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Національний університет оборони України, 2022. С. 51 – 54.

7. Федоренко Л.Р. «Не допомагайте Україні»: маніпуляції історичним дискурсом і політична пропаганда в риторичі путіна для «колективного заходу». *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Національна академія Служби безпеки України, 2024. С. 542 – 547.

8. Федоренко Л.Р. Історичний дискурс — когнітивна зброя України». *Когнітивна безпека в системі забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції*. Київ: Національний університет оборони України, 2024. С. 110 – 111.

9. Fedorenko L. Linguistic Dimension of Information and Psychological Operations by the Russian Federation Against Ukraine. *International Scientific Conference Development of Scientific Thought: Innovations, Achievements and Prospects: Conference Proceedings*. Riga: Baltija Publishing, 2025. P. 83 – 86.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Федоренко Л.Р. «Гуляй, тату, — завтра свято» або як позбутися кривавих обіймів «старшого брата». *Рекомендації та кращі кейси впровадження стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник / В. Азарова та ін.; за заг. ред.. Л. Компанцевої*. Київ: 7БЦ, 2023. С. 174 – 179.

11. Федоренко Л. Лінгвогендерний фокус початку російсько-української війни. *Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни: практичний довідник / за заг. ред. Л. Компанцевої*. Київ: Національна академія Служби безпеки України, 2025. С. 348 – 355

12. Fedorenko L. Have Fun Daddy — Tomorrow Is a Holiday or How to Get Rid of the ‘Older Brother’. *Implementation of Strategic Communications under the War Conditions. Recommendations and Best Cases: Practical Guide / V. Azarova et al., under the general editorship by L. Kompantseva*. Kyiv: National Academy of the Security Service of Ukraine, 2024. P. 45 – 50.

ВІДОМОСТІ
про апробацію результатів дослідження

1. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. м. Київ, 27 березня 2024 р. Форма участі — дистанційна.

2. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи. м. Київ, 31 жовтня 2022 р. Форма участі — дистанційна.

3. Когнітивна безпека в системі забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення. м. Київ, 25 квітня 2024 р. Форма участі — дистанційна.

4. Innovations, Achievements and Prospects. Riga, 03 – 04 April, 2025. Форма участі — дистанційна.

5. Science, Education, Economics, and Society: Adapting to the Challenges of the 21st Century. San Francisco, 06 December, 2025. Форма участі — дистанційна.

**ПЕРЕБІГ БАЗОВИХ ПСГО, ЯКІ РФ РЕАЛІЗОВУВАЛА ПРОТИ УКРАЇНИ
ЧЕРЕЗ КЛЮЧОВІ ІА ПРОТЯГОМ КІН. 2013 – ПОЧ. 2024 РР.**

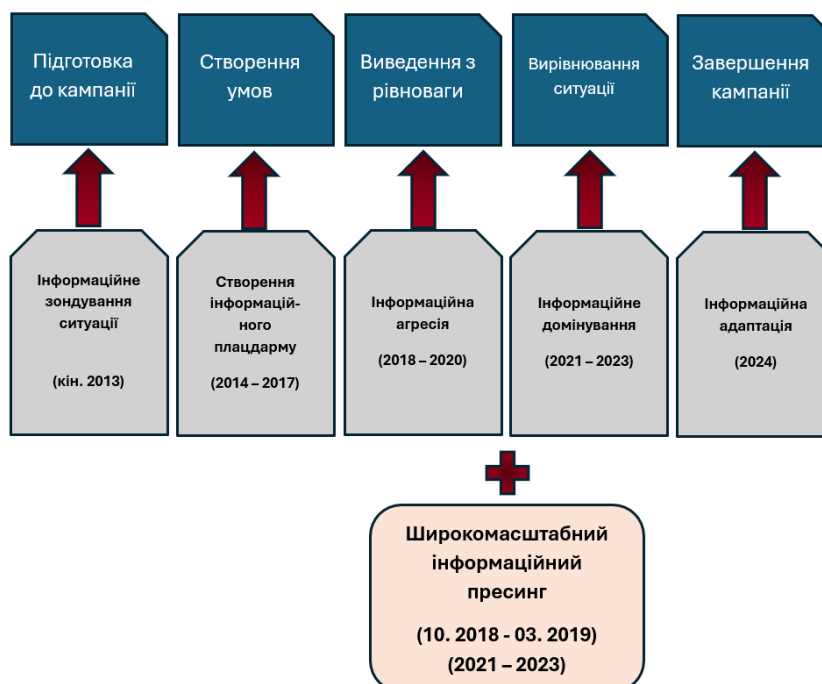
В 1

Перебіг ПСГО «Заперечення існування України як суверенної держави, її історії, культури, суб'єктності»

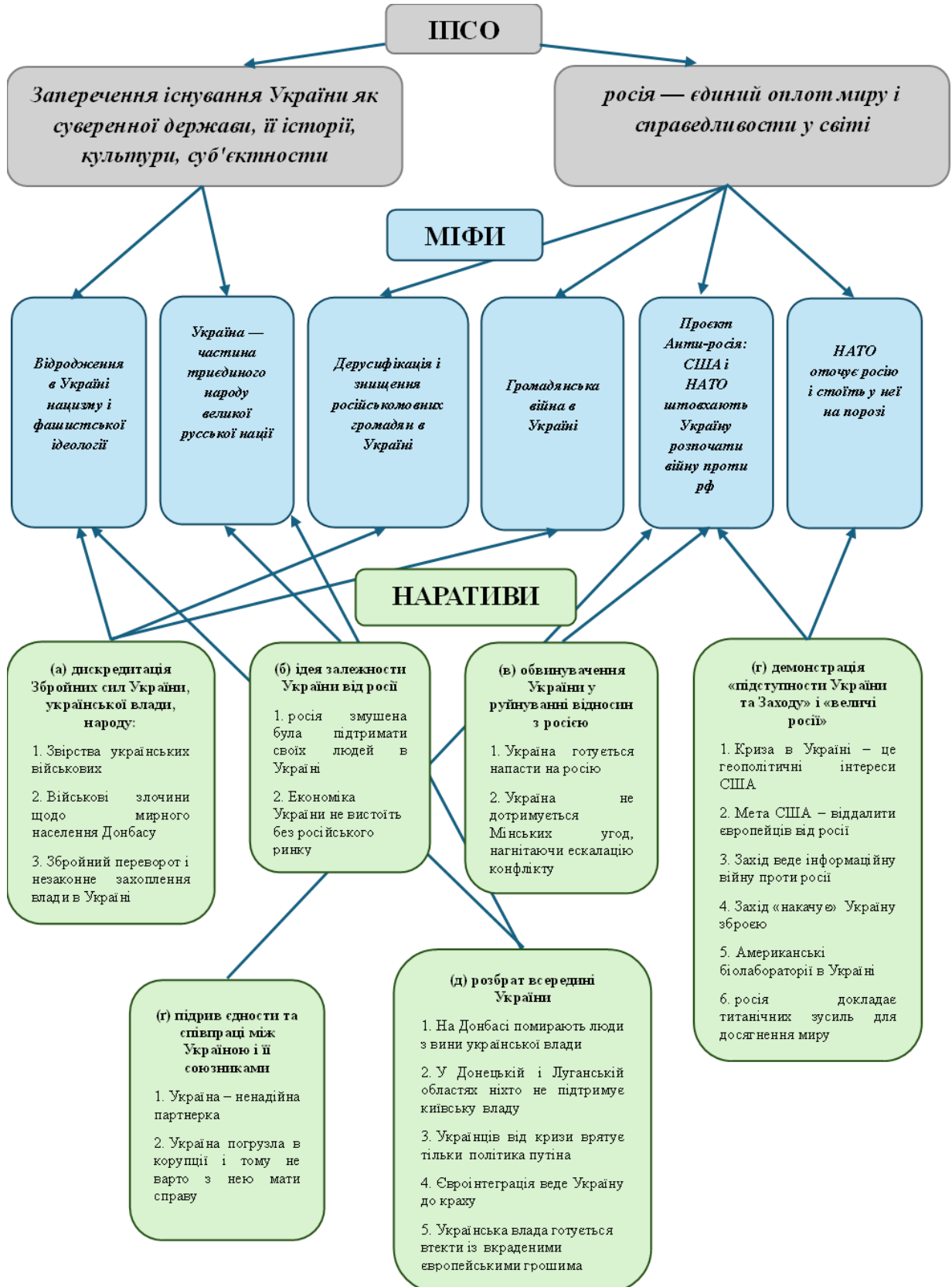

В 2

Перебіг ПСГО «росія — єдиний оплот миру і справедливості у світі»

Базові ПСО, які рф за реалізувала проти України через ключові ІА протягом кінця 2013 – початку 2024 рр.

Статистика щодо публікацій за запитом «триєдиний народ

2013 – 2015 pp.

(триєдин народ)

Звіт Січ-13 - Гру-15

Індекс Атаки	Публікації	Залучена аудиторія	Позитив	Негатив	Нейтрал
7	377	924 740	129	98	150

2016 – 2019 pp.

(триєдин народ)

Звіт Січ-16 - Гру-19

Індекс Атаки	Публікації	Залучена аудиторія	Позитив	Негатив	Нейтрал
5	554	585 664	254	57	243

2020 – 2023 pp.

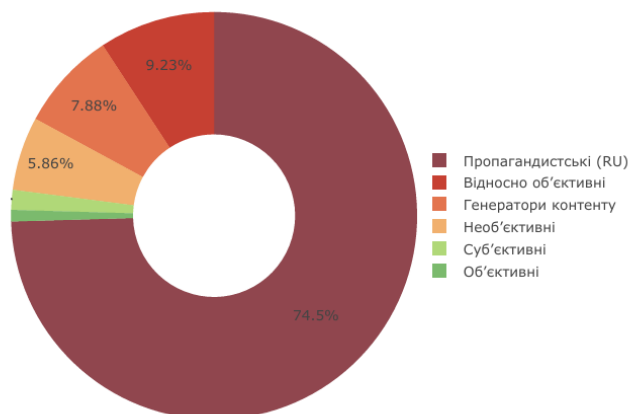
(триєдин народ)

Звіт Січ-20 - Гру-23

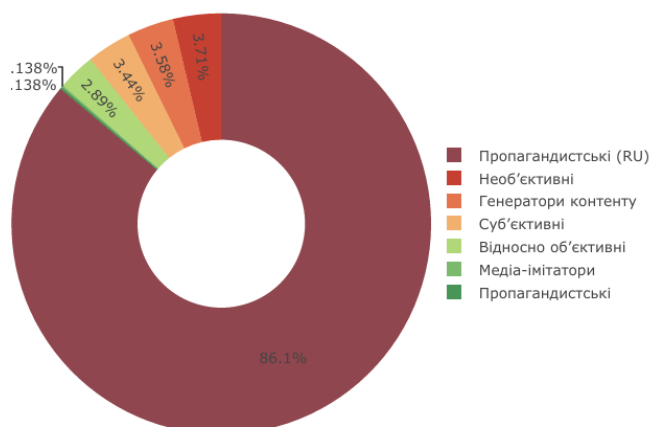
Індекс Атаки	Публікації	Залучена аудиторія	Позитив	Негатив	Нейтрал
7	1 131	485 496	384	144	603

Редакційна якість джерел інформації, що публікували матеріали по запиту «триєдиний народ», розподілені за ступенем об'єктивності

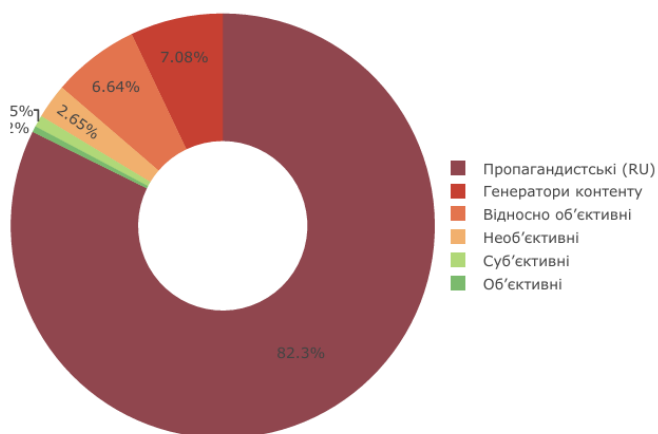
2013 – 2015 рр.

2016 – 2019 рр.

2020 – 2023 рр.

Розподіл по категоріях публікацій за запитом «триєдиний народ»

2013 – 2015 рр.

Новинні	182
Суспільно-політичні	111
Міжнародні відношення	44
Релігія, церкви	38
Безпека, армія, силові структури	31
Культурологічні	12
Пошукові системи	7

2016 – 2019 рр.

Новинні	312
Суспільно-політичні	215
Міжнародні відношення	78
Культурологічні	41
Релігія, церкви	39
Безпека, армія, силові структури	17
Пошукові системи	5

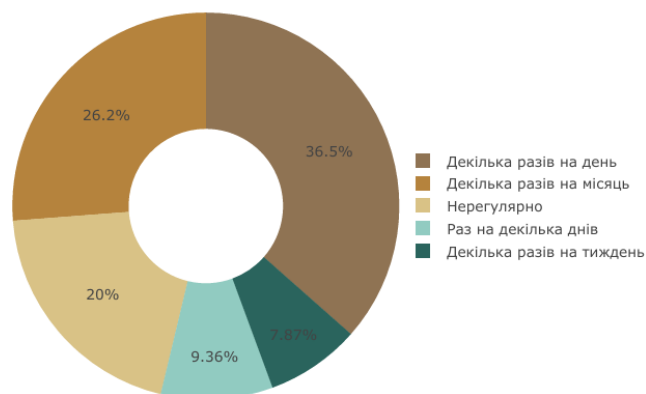
2020 – 2023 рр.

Новинні	518
Суспільно-політичні	410
Міжнародні відношення	116
Релігія, церкви	114
Культурологічні	36
Спорт	19
Безпека, армія, силові структури	19
Ділові	12
Оборона, конверсія	7

Розподіл джерел інформації за частотою оновлення контенту, що публікували матеріали за запитом «триєдиний народ»

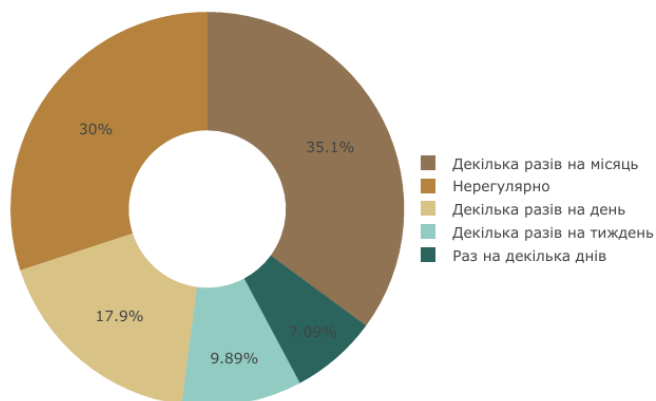
2013 – 2015 рр.

2016 – 2019 рр.

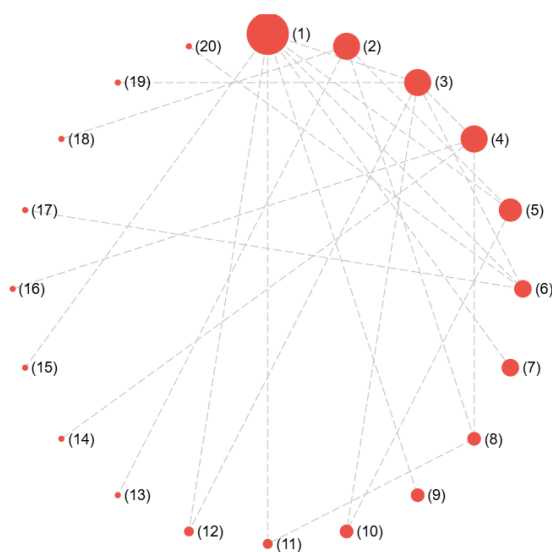
2020 – 2023 рр.

Павутина зв'язків.

Взаємозалежність (передрук чи наявність покликань) 20 найбільш значущих медіа, що просували міф «Громадянська війна на Україні» у 2021 році, за даними Атак Індекс

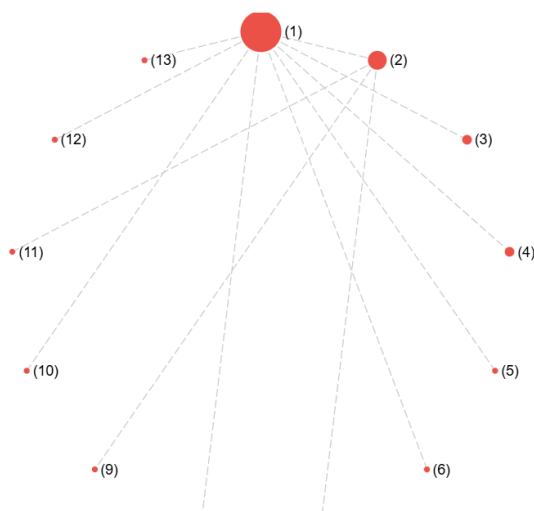
Павутина зв'язків за запитом *гражданск войн Украин, РИА-Новости, 2021*

(1) Аргументы и Факты	20
(2) РИА Новости	12
(3) РосБизнесКонсалтинг	12
(4) Взгляд.ру	12
(5) Городской портал	10
(6) Аргументы Недели	7
(7) Rambler.ua	7
(8) RT на русском	5
(9) Stopnews.online	5
(10) Лента.ру	5
(11) ПравдоРУБ	3
(12) Телеканал Звезда	3
(13) NEWS.rin.ru	1
(14) Царьград ТВ	1
(15) REN-TV	1
(16) RusNext.ru	1
(17) Forbes Russia	1
(18) Свободная Пресса	1
(19) Телеканал 360°	1
(20) Русский мир	1

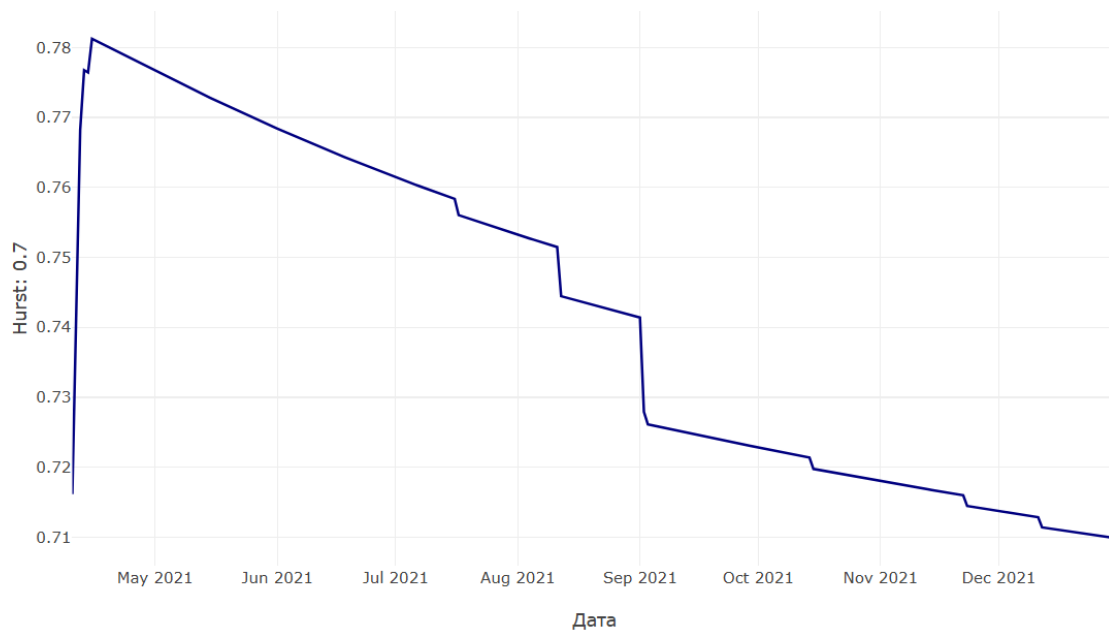
Допомогти?

Павутина зв'язків за запитом *гражданск войн Украин, Украина.ру, 2021*

(1) Украина.ру	20
(2) Империяnews.ru	8
(3) Новоросинформ	3
(4) Политика сегодня	3
(5) Свободная Пресса	1
(6) Военное обозрение	1
(7) ЦентрАзия	1
(8) Новостное агентство Харь...	1
(9) Антимайдан	1
(10) Голос Севастополя	1
(11) РуАН	1
(12) Newsland	1
(13) PolitPuzzle	1

**Прогнозування подальшого розвитку медійної ситуації щодо
міфу «Громадянська війна на Україні»**

Значення коефіцієнта Херста на 3012.2021 — 0.71.

Інформаційна ситуація знаходиться в області стабільності.

Скриншот фейкової інформації із сайту Украина.ру

© "Первый Криворожский"

Читать в Дзен Telegram

В Мелитополе у статуи Богдана Хмельницкого из руки вывалился символ украинской власти, гетманская булава, сообщил Telegram-канал Украина.ру 3 ноября

Фото пам'ятника Б. Хмельницькому в Мелітополі

Скриншоты публикаций про встановлення прапорів рф на окупованих територіях

В Симферополе митингующие установили российский флаг на здании парламента Крыма

У Верховного совета собралось около 500 жителей Крыма. Они протестуют против новых властей Украины

T Редакция сайта ТАСС
25 февраля 2014, 22:14

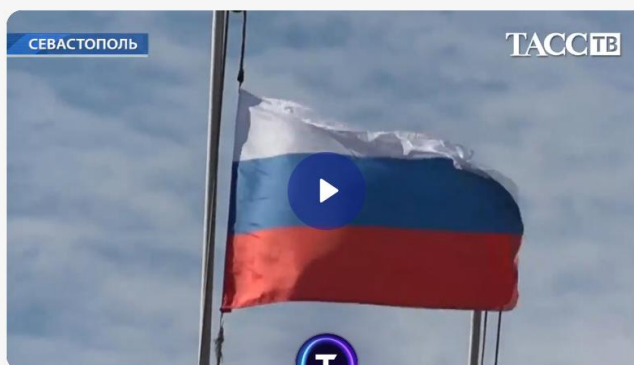

T Флаг России, закрепленный над центральным входом здания Верховной рады автономной республики Крым

Над штабом ВМС Украины поднят российский флаг

Участники митинга водрузили над военной частью триколор РФ и Андреевский флаг

T Редакция сайта ТАСС
19 марта 2014, 09:19

© Рейтер/ТАСС ТВ

**Скриншоти публікацій про встановлення прапорів т.зв. «днр» і «лнр»
на окупованих територіях**

Флаг ДНР на здании областной администрации.

Фото: ИТАР-ТАСС, Зураб Джавахадзе

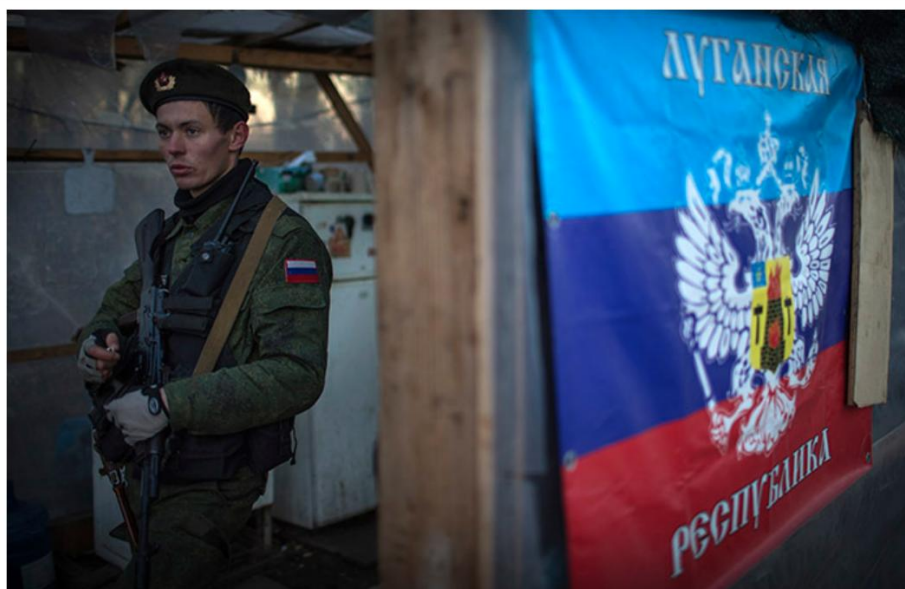

Фото: Станислав Красильников/ТАСС

Скриншот інформації про митрополита Антоніо-Чедрауї Танне в російському сегменті сайту Вікіпедія

Антоний (Шедрауи)

Материал из Википедии — свободной энциклопедии

Текущая версия страницы пока **не проверялась** опытными участниками и может значительно отличаться от **версии, проверенной** [правки](#).

*В Википедии есть статьи о других людях с именем **Антоний**.*

Митрополит Антоний Шедрауи (исп. *Metropolitano Antonio* при рождении **Таннус Шедрауи**, фр. *Tannus Chedraoui*; 17 января 1932, Триполи — 14 июня 2017, Мехико, Мексика) — епископ Антиохийской православной церкви, митрополит Мексиканский, Венесуэльский, Карибский и всей Центральной Америки.

Содержание [показать]

Биография [править | править код]

Таннус Шедрауи родился 17 января 1932 года в городе Триполи, Ливан в православной семье. Своим главным духовным наставником он называл священника Георгия Хайдара, настоятеля Триполийского прихода близ которого жила семья Шедрауи.

Награды [править | править код]

- Орден «За заслуги» I степени (Украина, 27 июля 2013 года) — за *значительный личный вклад в развитие духовности, многолетнюю плодотворную церковную деятельность и по случаю празднования на Украине 1025-летия крещения Киевской Руси*^[4].

Примечания [править | править код]

- ↑ ^[1 2] http://www.wiadomosci.cerkiew.pl/news.php?id_n=1208&id=1
- ↑ Управляющий Патриаршими приходами в США посетил Мексику . *Патриархия.ру* (20 января 2012). Дата обращения: 7 ноября 2016. Архивировано 7 ноября 2016 года.
- ↑ Митрополит Антиохийской Церкви: США — стратегический союзник терроризма Архивная копия от 21 мая 2014 на Wayback Machine // Православие. Ru
- ↑ Указ Президента Украины № 408/2013 «О награждении государственными наградами Украины» Архивировано 4 августа 2013 года.

Ссылки [править | править код]

- Антоний (Шедрауи) Архивная копия от 13 марта 2013 на Wayback Machine // Открытая православная энциклопедия «Древо»
- Антоний (Шедрауи) на сайте Страница официального сайта Мексиканской епархии Антиохийского Патриархата
- Митрополит Мексики и Венесуэлы Антоний: В Мексике ждут русского православного священника Архивная копия от 5 августа 2013 на Wayback Machine

Скриншоты публікацій, ілюстрованих світлинами військової техніки рф із маркуванням Z і V

1 марта 2022, 15:26 Статья Военная операция на Украине

Военная операция РФ на Украине. Главное к этому часу

Таймлайн событий

© Сергей Мальгавко / ТАСС

Утром 24 февраля президент России Владимир Путин объявил о начале военной операции на Украине. Как заявил глава государства, Москва будет стремиться к "демилитаризации и денацификации" страны, а также призвал украинских военных сложить оружие. Российский лидер подчеркнул, что в планы Москвы "не входит оккупация украинских территорий".

 РИА НОВОСТИ

© РИА Новости / Сергей Аверин | Перейти в медиабанк
Бойцы Народной милиции Донецкой народной республики в селе Николаевка

Павутина зв'язків.

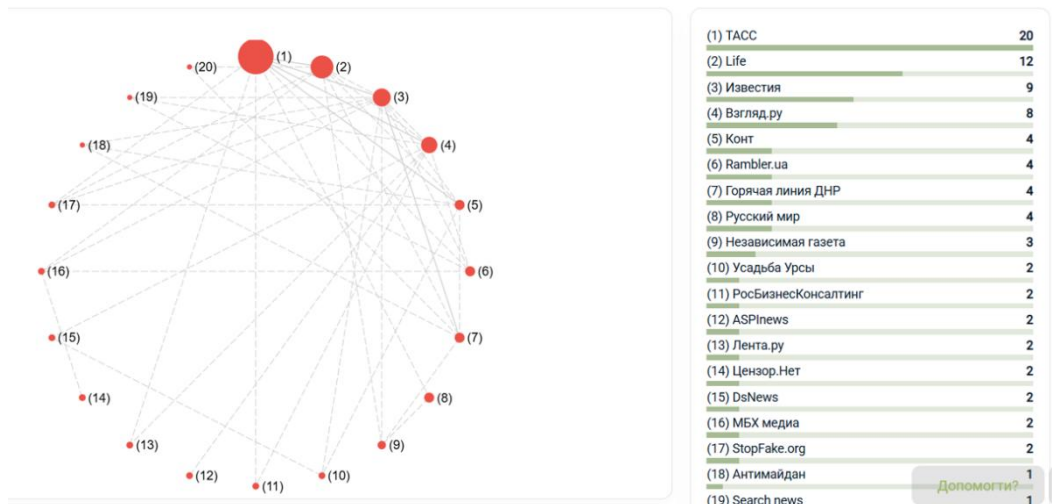
Взаємозалежність (передрук чи наявність посилань)

20 найбільш значущих медіа, що просували концепт

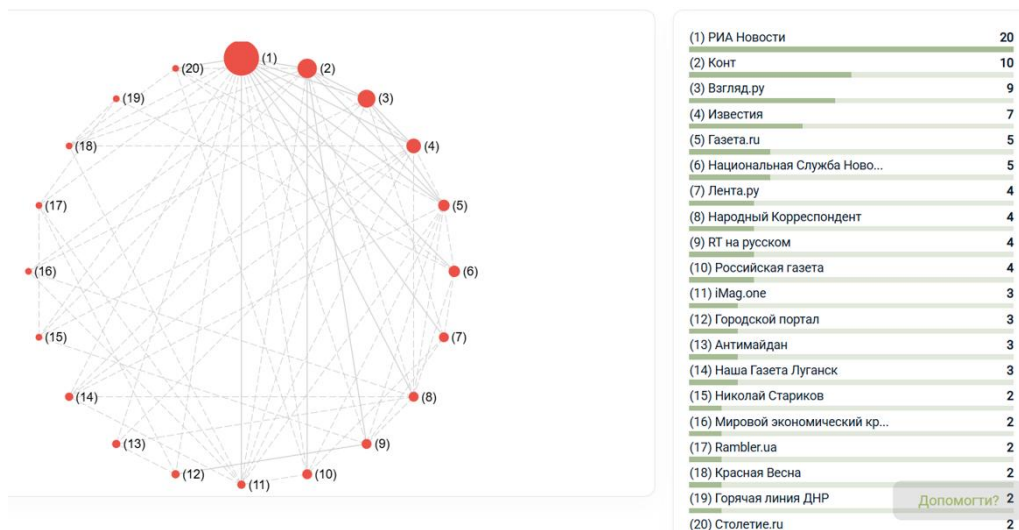
НАЦИСТ у 2021 році,

за даними інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс

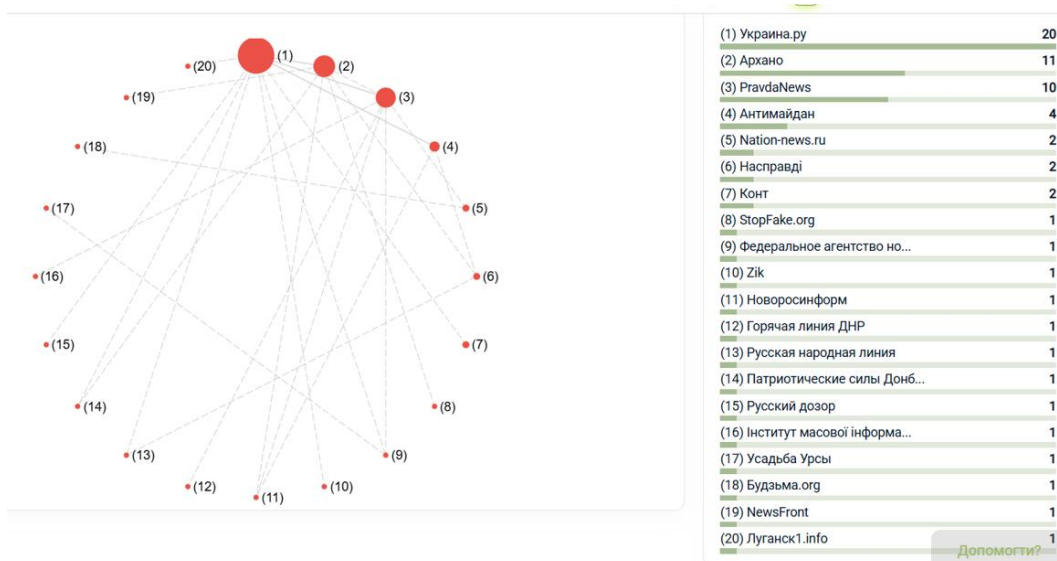
ТАСС

РИА Новости

Украина.ру

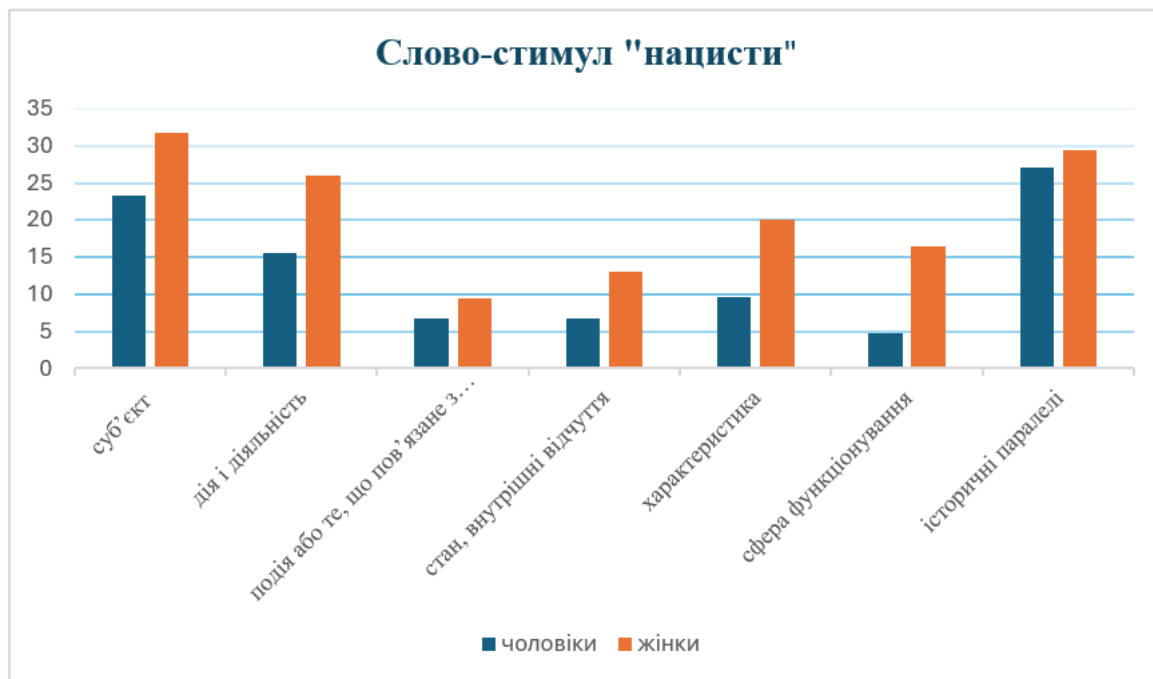

Интерфакс

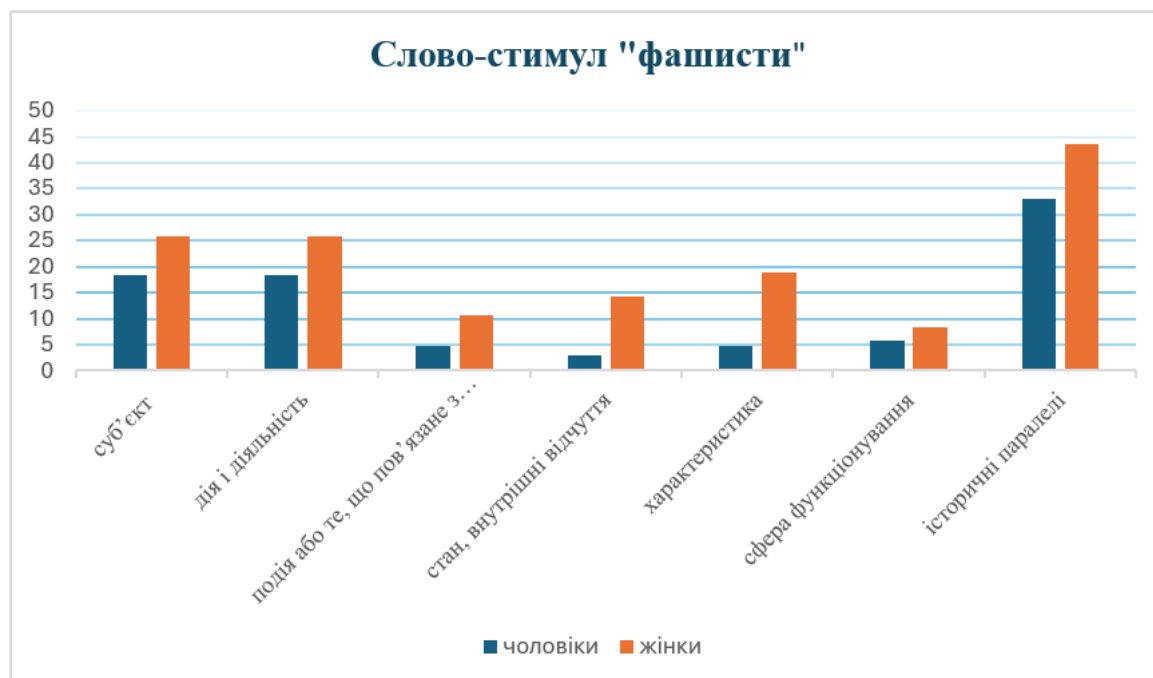

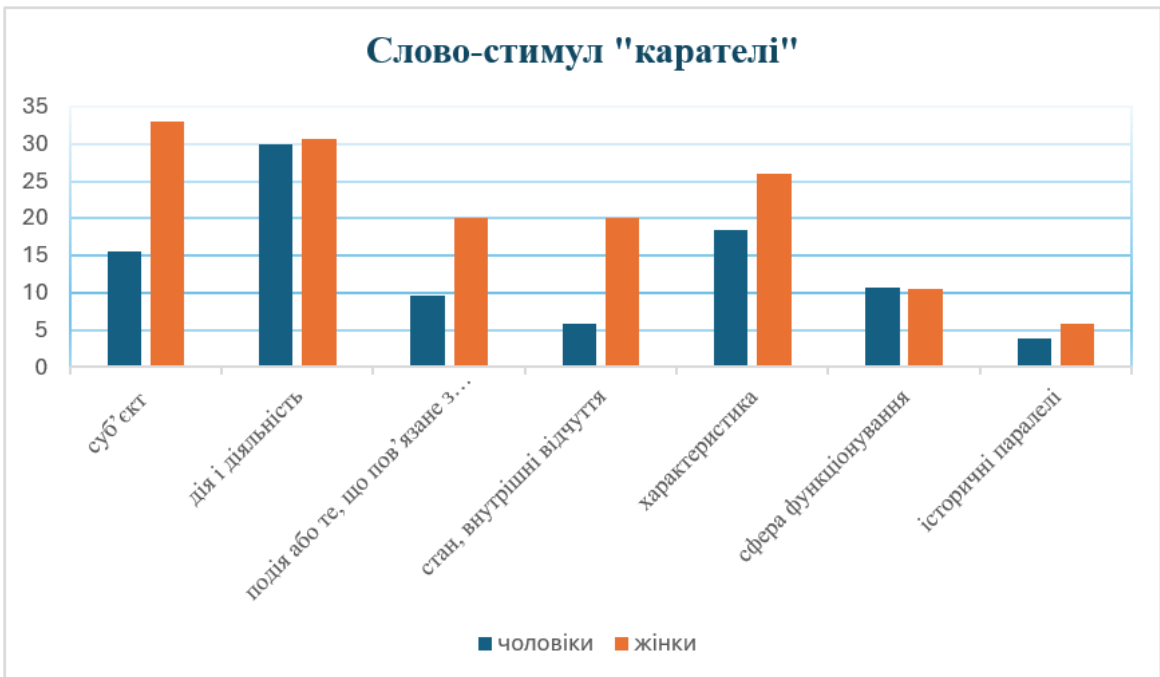
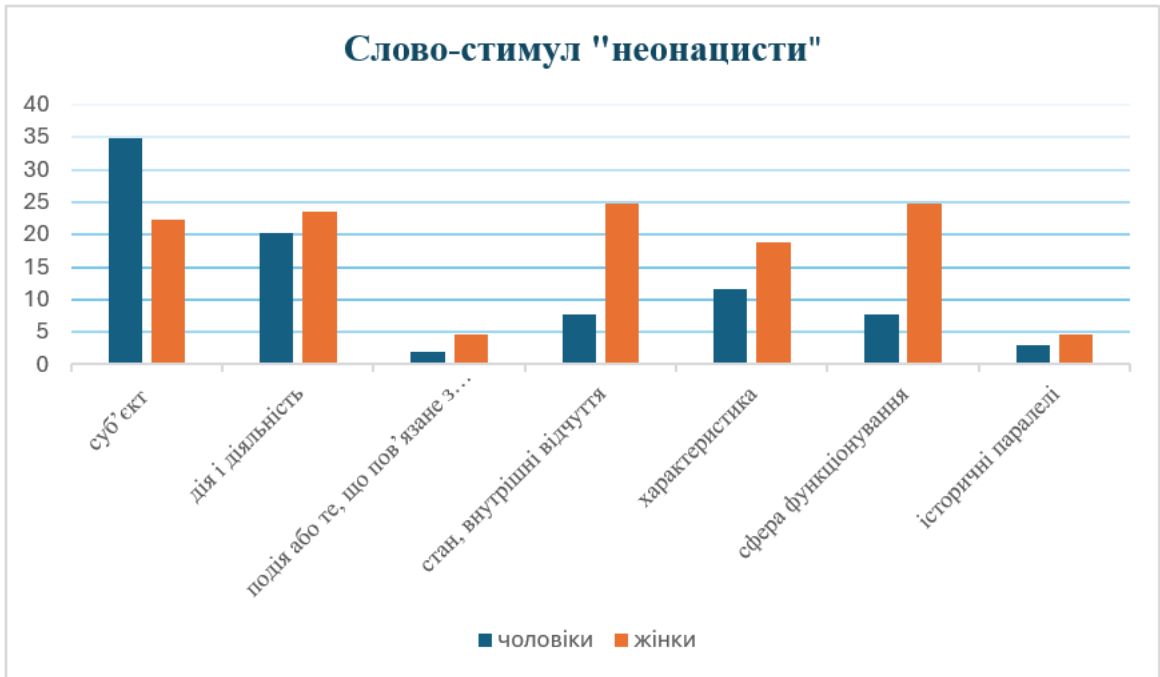
Результати асоціативного експерименту на основі лінгвогендерного підходу:
реакції жінок та чоловіків на слова-стимули

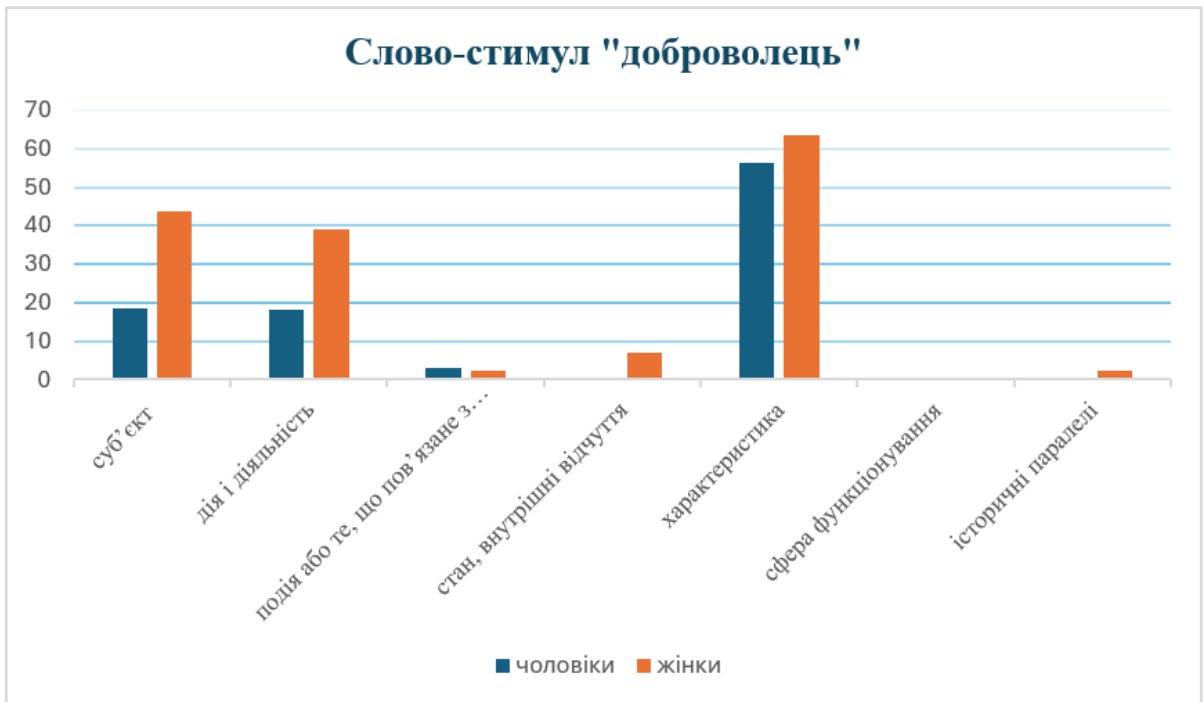
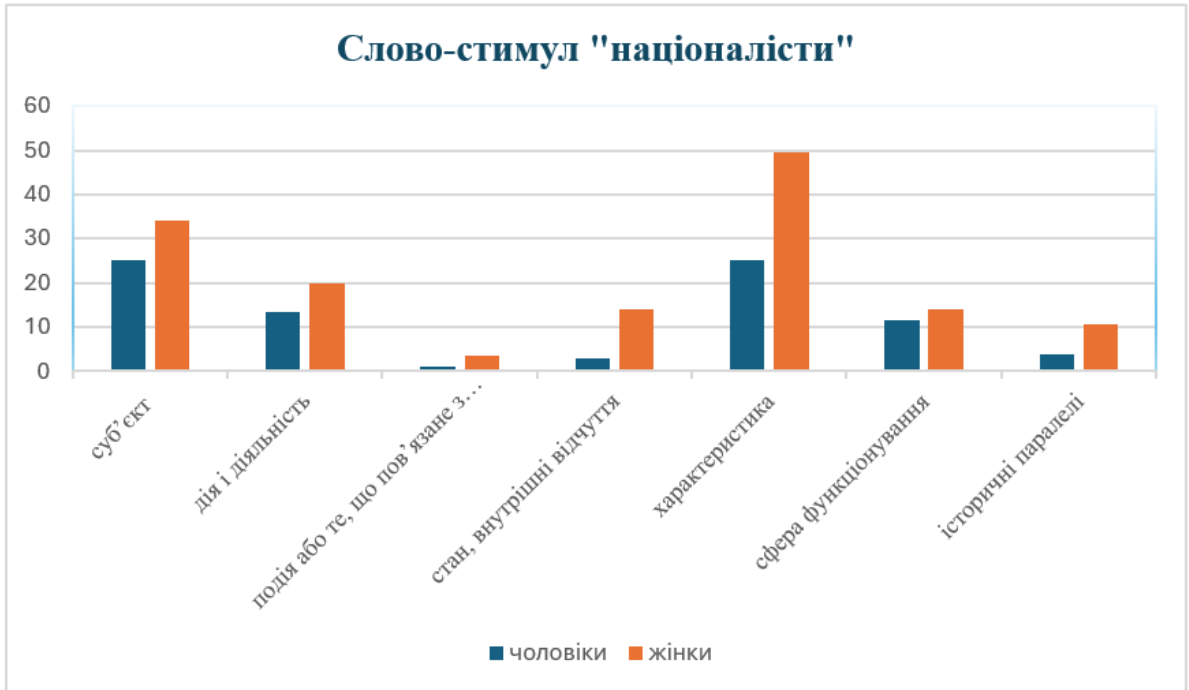
К1

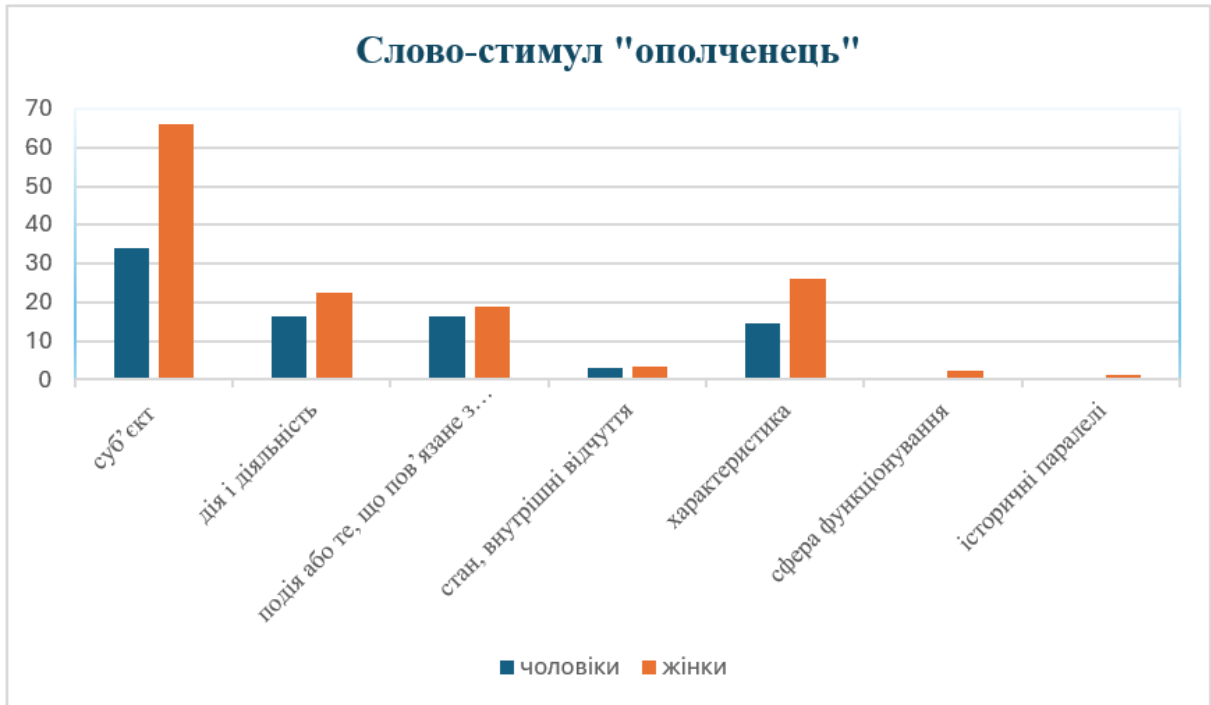

К2

Результати асоціативного експерименту: зміна ставлення реципієнтів до слів-стимулів після 2014 і 2022 рр.*

- *_
- так
  - ні
  - важко відповісти

Л1

Зміна ставлення до слова-стимулу НАЦИСТИ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	▪ 16,83%	▪ 22,78%	▪ 18,91%	▪ 19,35%
	▪ 76,24%	▪ 72,15%	▪ 78,38%	▪ 75,12%
	▪ 6,93%	▪ 5,06%	▪ 2,7%	▪ 5,53%
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	▪ 26,73%	▪ 27,85%	▪ 13,51%	▪ 24,88%
	▪ 72,28%	▪ 70,89%	▪ 86,49%	▪ 74,19%
	▪ 0,99%	▪ 1,27%	▪ 0	▪ 0,92%

Л2

Зміна ставлення до слова-стимулу ФАШИСТИ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	▪ 13,86%	▪ 21,52%	▪ 16,22%	▪ 17,05%
	▪ 82,18%	▪ 72,15%	▪ 83,78%	▪ 78,8%
	▪ 3,96%	▪ 6,33%	▪ 0	▪ 4,15%
Чи змінилося сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	▪ 33,66%	▪ 25,32%	▪ 21,62%	▪ 28,57%
	▪ 60,4%	▪ 70,89%	▪ 75,68%	▪ 66,82%
	▪ 5,94%	▪ 3,8%	▪ 2,7%	▪ 4,61%

Зміна ставлення до слова-стимулу НЕОНАЦИСТИ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	■ 16,83%	■ 22,78%	■ 18,91%	■ 19,35%
	■ 76,24%	■ 72,15%	■ 78,38%	■ 75,12%
	■ 6,93%	■ 5,06%	■ 2,7%	■ 5,53%
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	■ 26,73%	■ 27,85%	■ 13,51%	■ 24,88%
	■ 72,28%	■ 70,89%	■ 86,49%	■ 74,19%
	■ 0,99%	■ 1,27%	■ 0	■ 0,92%

Л4

Зміна ставлення до слова-стимулу КАРАТЕЛІ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	■ 15,84%	■ 21,52%	■ 24,32%	■ 19,35%
	■ 73,27%	■ 68,35%	■ 70,27%	■ 70,97%
	■ 10,89%	■ 10,13%	■ 5,4%	■ 9,68%
Чи змінилося сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році?	■ 26,73%	■ 31,65%	■ 18,91%	■ 27,19
	■ 67,33%	■ 63,29%	■ 81,08%	■ 68,2%
	■ 5,94%	■ 5,06%	■ 0	■ 4,61%

Л5

Зміна ставлення до слова-стимулу НАЦІОНАЛІСТИ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	■ 17,82%	■ 22,78%	■ 16,22%	■ 19,35%
	■ 75,25%	■ 72,15%	■ 83,78%	■ 75,58%
	■ 6,93%	■ 5,06%	■ 0	■ 5,07%
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	■ 22,77%	■ 17,72%	■ 16,22%	■ 19,82%
	■ 67,33%	■ 78,48%	■ 83,78%	■ 74,19%
	■ 9,9%	■ 3,8%	■ 0	■ 5,99%

Зміна ставлення до слова-стимулу ДОБРОВОЛЕЦЬ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	▪ 29,7%	▪ 36,71%	▪ 18,92%	▪ 30,41%
	▪ 65,35%	▪ 58,23%	▪ 78,38%	▪ 64,9 %
	▪ 4,95%	▪ 5,06%	▪ 2,7%	▪ 4,6%
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	▪ 41,58%	▪ 34,18%	▪ 24,32%	▪ 35,94%
	▪ 57,43%	▪ 64,56%	▪ 5,68%	▪ 63,13%
	▪ 0,99%	▪ 1,27%	▪ 0	▪ 0,92%

Зміна ставлення до слова-стимулу ОПОЛЧЕНЕЦЬ

Вікова група	до 30 років	30-50 років	більше 50 років	загалом
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після 2014 року?	▪ 20,79%	▪ 32,91%	▪ 27,03%	▪ 26,27%
	▪ 70,3%	▪ 59,49%	▪ 67,57%	▪ 65,9%
	▪ 8,91%	▪ 7,59%	▪ 5,4%	▪ 7,83%
Чи змінилося Ваше сприйняття наведеного слова після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 20122 році?	▪ 21,78%	▪ 22,78%	▪ 13,51%	▪ 20,74%
	▪ 65,35%	▪ 72,15%	▪ 72,97%	▪ 69,12%
	▪ 12,87%	▪ 5,06%	▪ 13,51%	▪ 10,14%

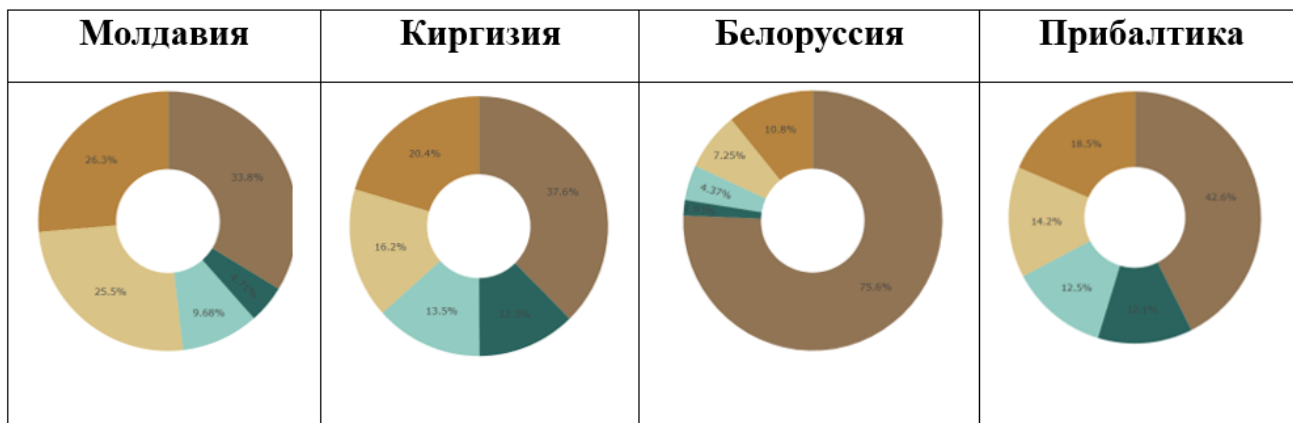
**Результати кількісного аналізу щодо публікації російських ІА
у період 2022-2023 рр., де вжито топоніми радянського походження**

Молдавія, Кіргізія, Білорусія, Прибалтика

за даними інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс

	Молдавія	Киргизія	Білоруссія	Прибалтика
ТАСС	15 249	12270	50071	3985
Україна.ру	836	271	2382	974
Інтерфакс	2514	4178	11131	733
РІА-Новости	16056	11357	51317	5604

**Розподіл контенту за частотністю публікацій
російських ІА у період 2022-2023 рр.,
де вжито топоніми радянського походження
Молдавія, Кіргізія, Білорусія, Прибалтика
за даним інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс**

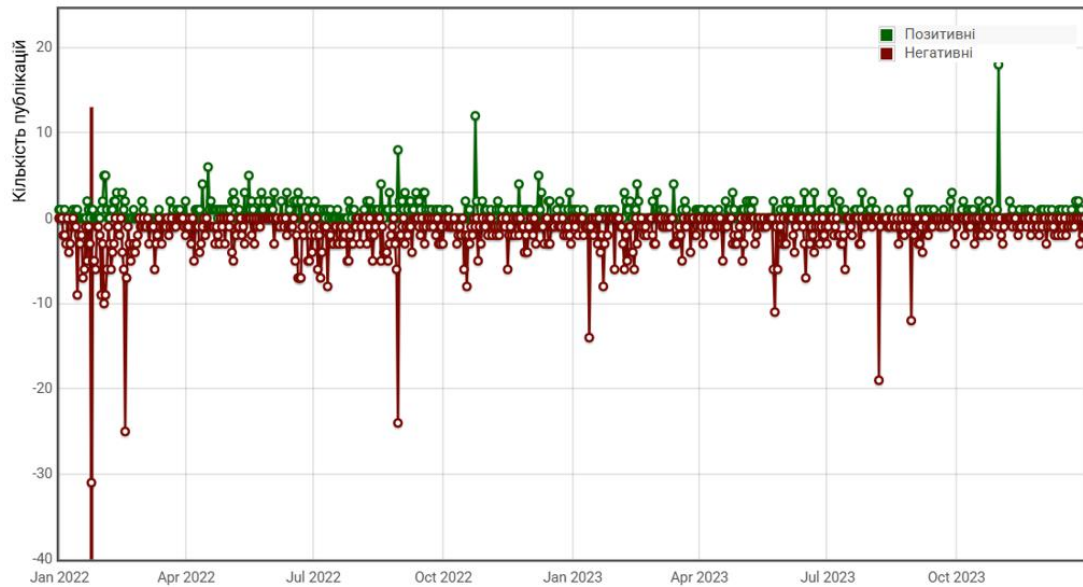

- Декілька разів на місяць
- Декілька разів на тиждень
- Декілька разів на день
- Нерегулярно
- Раз на декілька днів

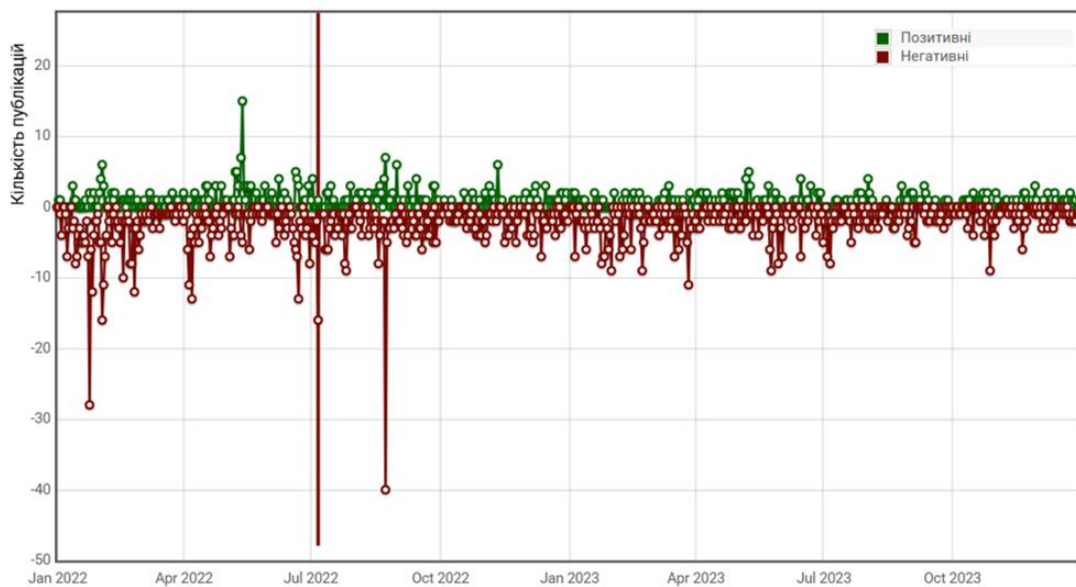
Результати sentiment-аналізу щодо вживання радянського топоніму
Прибалтика російськими ІА у період 2021-2023 рр.,

за даним інформаційно-аналітичного ресурсу Атак Індекс

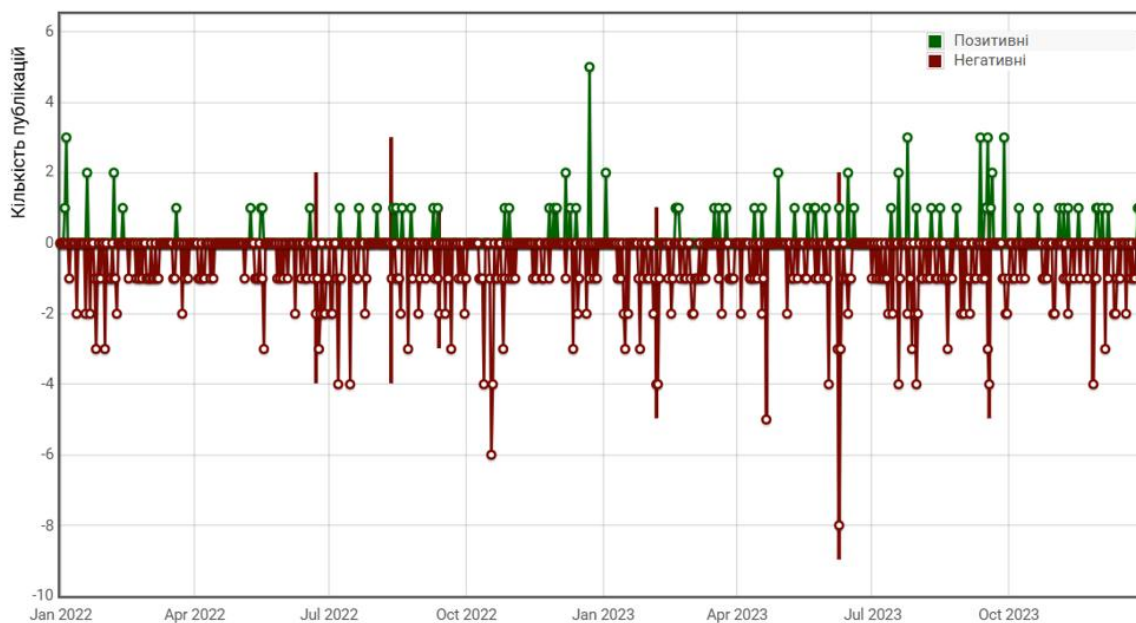
ТАСС

РИА Новости

Украина.ру

Интерфакс

